
2018

ХІ МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

---

31 грудня 2018 р.

Переяслав-Хмельницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки
в країнах Європи та Азії»**

31 грудня 2018 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XI Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития современной науки
в странах Европы и Азии»**

31 декабря 2018 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «**Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії**» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2018 р. – 194 с.

Материалы XI Международной научно-практической интернет-конференции «**Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии**» // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2018 г. – 194 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Екатерина Жевнеренко
(Гомель, Беларусь)

ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОСНОВНОГО ОБМЕНА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА, ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКИХ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОРОД ГОМЕЛЯ

Введение. Обмен веществ у детей значительно отличается от обмена веществ взрослого человека. Организму ребенка в условиях интенсивного роста для нормальной жизнедеятельности требуется относительно больше пластических веществ и энергии, образование которых происходит в результате обмена органических соединений, поступающих с пищей. Следовательно, энергетические и окислительные процессы в детском организме идут более напряженно, о чем свидетельствуют показатели основного обмена, величина которого зависит от возраста и конституции человека, интенсивности роста и метаболизма тканей, а также других факторов. Необходимо также отметить обусловленное возрастом несовершенство регуляции обменных процессов как со стороны ЦНС и желез внутренней секреции, так и со стороны нейрогуморальных механизмов. В этой связи актуальным является вопрос изучения и оценки показателей основного обмена у детей дошкольного возраста, обучающихся в условиях детских дошкольных учреждений города Гомеля.

Цель исследования: оценить показатели основного обмена у детей дошкольного возраста, обучающихся в условиях детских дошкольных учреждений города Гомеля.

Материалы и методы. Для оценки физического развития у детей использовали основные методы соматометрии, с определением длины, масса тела и окружность грудной клетки. Кроме этого были определены, некоторые физиометрические показатели, среди которых жизненная емкость легкого. Полученные данные позволили оценить физическое развитие дошкольников г. Гомеля. В выборку были включены дети дошкольного возраста ясли – сада № 34, № 20, № 151 г. Гомеля в количестве 360 человек. В выборку вошли представители шести возрастных категорий – от 1 года до 7 лет. В каждую группу входили 30 человек, половой диморфизм не учитывался. Оценка физического развития производилась с помощью центильного метода, в основу метода положена существующая закономерность между антропометрическими показателями и степенью гармоничности физического развития. При проведении оценки использовали данные. По результатам оценки физического развития были отобраны не менее 12 человек имеющих среднее гармоничное развитие, 12 человек дисгармоничного развития с дефицитом массы тела, и не менее 12 человек дисгармоничного развития с избытком массы тела. Таким образом, итоговая выборка составила 216 человек.

Измерения антропометрических показателей производили в соответствии с методическими указаниями (Таблицы оценки физического развития детей Беларуси. Методические указания, Гродно, 2000). Длина тела, как один из главных показателей общего размера тела и длины костей, является наиболее стабильным показателем физического развития, и отражает системный процесс развития организма ребенка. Значительные нарушения роста, как правило, сочетаются с патологией других органов и систем организма. Измерение роста проводили станковым деревянным ростомером.

Масса тела, в отличие от длины тела является более лабильным показателем, отражающим степень развития костной и мышечной системы, внутренних органов, подкожной жировой клетчатки, и зависит как от конституциональных особенностей ребенка, так и от внешнесредовых факторов (питания, физические и психические нагрузки и пр.), поэтому масса тела служит важнейшим критерием для оценки физического развития, в особенности в период раннего детства (1-2 года) до периода второго детства (6-7 лет). Допускается отклонение от средних расчетных величин в пределах $\pm 10\%$ [11, 13].

Возрастная динамика массы тела в период раннего детства (1-2 года) до периода второго детства (6-7 лет) зависит от характера рациона питания и физической активности детей этого возраста. Наиболее эффективный способ оценки качества рациона питания возможен путем определения динамики основного. Для оценки показателей основного обмена использовали формулу:

$$OO = \frac{\sqrt{W}}{K \cdot A^{0,133}} \quad (1)$$

где OO – величина основного обмена, ккал/сут, W – масса, кг, A – возраст, лет, K=0,1015 (м), 0,1129 (ж).

Результаты и обсуждение. В результате исследования были получены данные длины и массы тела детей раннего и первого детства в возрасте от 1 года до 7 лет. Статистические показатели характеризуют распределение по возрастным группам как нормальное, поэтому полученные результаты могут оцениваться методами параметрической статистики. Установлено, что у детей в возрасте от 1 года до 7 лет длина тела варьировала от 78 см до 125 см. В таблице 1 приведены результаты первичного статистического анализа антропометрических показателей детей разных возрастных групп.

Таблица 1. Средние значения длины тела детей в возрасте 1 - 7 лет

Возраст, лет	Среднее значение, см	Ст. отклонение	Мин	Макс	Норма [2, 3]
1-2	86,3 ± 1,6	4,4	78,0	93,0	69,0 – 95,0
2-3	89,3 ± 1,8	4,9	81,0	98,0	82,0 – 97,0
3-4	95,0 ± 1,0	2,7	91,0	99,0	88,0 – 107,0
4-5	101,7 ± 1,3	3,7	96,0	107,0	95,0 – 116,0
5-6	110,8 ± 1,6	4,4	104,0	117,0	101,0 – 124,0
6-7	117,4 ± 1,5	4,1	111,0	125,0	106,0 – 131,0

Из данных таблицы 1 видно, что значения длины тела достоверно изменялись с возрастом ($p < 0,05$). В возрасте 1 – 2 года при норме от 69,0 до 95,0 см они варьировали от 78,0 до 93,0 см (среднее значение длины тела составило $86,3 \pm 1,6$ см). В возрасте 2 – 3 лет – 81,0 – 98,0 см при норме от 82,0 до 97,0 см (среднее значение длины тела $89,3 \pm 1,8$ см). В 3 – 4 года значения длины тела составил 91,0 – 99,0 см при норме 88,0 – 107,0 см (среднее значение длины тела $95,0 \pm 1,0$ см). У детей 4 – 5 лет длина тела варьирует от 96,0 до 107,0 см при норме 90,5 – 116,0 см (среднее значение длины тела $101,7 \pm 1,3$ см). В возрастном интервале детей 5 – 6 лет они достигли 104,0 – 117,0 см при норме от 101,0 до 124,0 см (среднее значение длины тела $110,8 \pm 1,6$ см). У детей в возрасте 6 – 7 лет значение длины тела достигло 111,0 – 125,0 см при норме 106,0 – 131,0 см (среднее значение длины тела $117,4 \pm 1,5$ см). Полученные результаты свидетельствуют об отсутствии достоверных различий полученных выборочные данных с возрастной нормой ($F < F_{кр}$, $p > 0,05$).

В таблице 2 представлены выборочные данные массы теладетей разного возраста. Показатели массы тела у детей в возрасте от 1 года до 7 лет варьировали от 8,7 кг до 28,0 кг. Проведен первичный статистический анализ данных детей разных возрастных периодов (таблица 4).

Таблица 2. Средние значения массы тела в возрасте 1 - 7 лет

Возраст, лет	Среднее значение, кг	Ст. отклонение	Мин	Макс	Норма [2, 3]
1-2	11,4 ± 0,6	1,67	8,7	14,5	8,5 – 12,1
2-3	13,1 ± 0,4	1,02	11,7	15,0	10,2 – 14,1
3-4	14,1 ± 0,3	0,77	12,9	15,2	11,7 – 17,6
4-5	16,7 ± 0,6	1,61	15,2	19,0	13,0 – 20,0
5-6	19,0 ± 0,7	2,07	15,9	22,1	14,7 – 23,2
6-7	20,8 ± 1,0	2,70	17,9	28,0	16,3 – 27,1

Из данных таблицы 2 видно, что значения массы тела достоверно изменяются с возрастом ($p < 0,05$). В возрасте 1 – 2 года при норме от 8,7 до 14,5 кг они варьировали от 8,5 до 12,1 кг (среднее значение длины тела составило $11,4 \pm 0,6$ кг). В возрасте 2 – 3 лет – 11,7 – 15,0 кг при норме от 10,2 до 14,1 кг (среднее значение длины тела $13,1 \pm 0,4$ кг). В 3 – 4 года значения длины тела составил 12,9 – 15,2 кг при норме 11,7 – 17,6 кг (среднее значение длины тела $14,1 \pm 0,3$ кг). У детей 4 – 5 лет длина тела варьирует от 15,2 до 19,0 см при норме 13,0 – 20,0 кг (среднее значение длины тела $16,7 \pm 0,6$ кг). В возрастном интервале детей 5 – 6 лет они достигли 15,9 – 22,1 кг при норме от 15,9 до 22,1 кг (среднее значение длины тела $19,0 \pm 0,7$ кг). У детей в возрасте 6 – 7 лет значение массы тела составляет 17,9 – 28,0 кг при норме 14,7 – 23,2 кг (среднее значение длины тела $20,8 \pm 1,0$ кг). Полученные результаты свидетельствуют об отсутствии достоверных различий полученных выборочные данных с возрастной нормой ($F < F_{кр}$, $p > 0,05$).

В таблице 3 представлены результаты основного обмена детей разного возраста, полученные расчетным путем (формула 1).

Таблица 3. Основного обмена детей в возрасте от 1 года до 7 лет

Возраст, лет	Основной обмен, ккал/сут	Стандартное отклонение, ккал/сут
1-2	42,77,2	20,2
2-3	44,8±5,9	16,5
3-4	45,21±5,1	14,3
4-5	47,6±7,2	20,2
5-6	48,5±7,8	21,8
6-7	47,2±9,3	26,1

Из таблицы 3 видно, что значение основного обмена у детей в среднем составляет $46,0 \pm 7,0$ ккал/сут. Достоверного различия со значением возрастной физиологической нормы ($51,6 – 53,0 \pm 7,0$) (В.В Зинчук, 2012), не установлено, $F < F_{кр}$. $p > 0,05$. На рисунке 1 представлены распределения основного обмена детей разных возрастных групп. Методом корреляционного анализа получена зависимость величины основного обмена, длины тела и массы тела детей, значение коэффициента корреляции составило для длины тела составило 0,88 ($p < 0,05$), для массы тела 0,91 ($p < 0,05$).

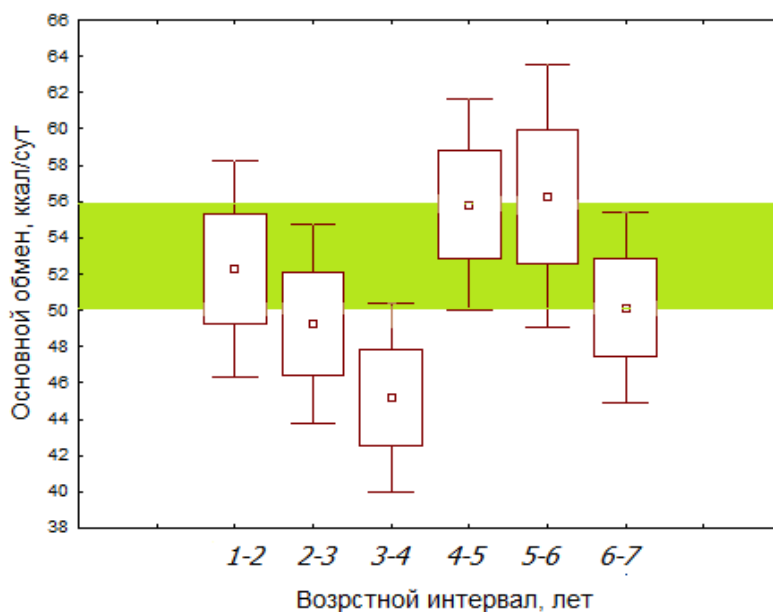

Рисунок 1 – Возрастная динамика основного обмена

Из рисунка 1 видно, что средние значения основного обмена детей всех возрастных групп не имеют достоверного отличия от возрастной физиологической нормы. Однако следует отметить, что на общем фоне выделяется возрастная группа 3 – 4 года, где большинство показателей основного обмена ниже нормативного критерия.

Заключение. Энергозатраты организма складываются из трех неравных частей базального метаболизма, энергообеспечения функций, а также энергозатрат на рост, развитие и адаптивные процессы. Соотношение между этими частями определяется этапом индивидуального развития и конкретными условиями. Нередко повышенную интенсивность основного обмена у детей связывают с затратами на рост.

Метаболические процессы в детском организме идут более интенсивно, чем у взрослых людей, на что указывают показатели основного обмена. Полученные результаты свидетельствуют о наличии взаимосвязи между показателями антропометрии и значениями основного обмена. В этой связи были рассмотрены 6 возрастных групп, среди которых большинство показателей основного обмена детей соответствуют значениям возрастной физиологической нормы. Исследования показали, что масса и длина тела соответствуют среднестатистическим данным по Республике Беларусь.

Полученные результаты показывают четкую взаимосвязь основного обмена детей с показателями антропометрии. В ходе исследования было установлено, что средние значения основного обмена детей всех возрастных групп не имеют достоверного отличия от возрастной физиологической нормы. На общем фоне выделяется возрастная группа 3 – 4 года, где большинство показателей основного обмена ниже нормативного критерия.

Литература:

1. Санитарные нормы и правила «Требования к питанию населения: нормы физиологических потребностей в энергии и пищевых веществах для различных групп населения Республики Беларусь» Постановление Министерства здравоохранения Республики Беларусь 20.11.2012 № 180
2. Таблицы оценки физического развития детей Беларуси. Методические указания / Под ред. С.А. Ляликов // «Гродненский государственный медицинский университет». – Гродно, 2000. – 63 с.
3. Медико-педагогический контроль за организацией физического воспитания детей дошкольного возраста Методические рекомендации МР РБ № 11–14 –2–2001 /Под редакцией Малахова А.А. и др. – РЦГЭ МЗ РБ, 2000. – 67 с.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук, доцент Дроздов Денис Николаевич.

Руслан Грамашук
(Одеса, Україна)

ГЕНЕТИЧНІ МУТАЦІЇ ТА ГМО

Мутації – стійкі зміни генетичного апарату, які виникають раптово і призводять до змін тих чи інших спадкових ознак організму. Основи вчення про мутації заклав нідерландський ботанік та генетик Гуго де Фріз (1848-1935), який і запропонував цей термін. Основними положеннями мутаційної теорії є:

- мутації виникають раптово;
- зміни, спричинені мутаціями, стійкі і можуть успадковуватися;
- мутації неспрямовані, тобто можуть бути корисними, шкідливими або нейтральними для організмів;
- одні й ті самі мутації можуть виникати неодноразово;
- здатність утворювати мутації є універсальною властивістю всіх живих організмів [1. ст. 58-59].

Мутації за змінами у спадковому апараті. Генні мутації – стійкі зміни окремих генів, спричинені порушенням послідовності нуклеотидів у молекулах нуклеїнових кислот. Ці мутації виникають унаслідок випадання певних нуклеотидів, появи зайвих, зміни порядку їх розташування. Порушення у структурі ДНК призводять до мутацій тільки тоді, коли не відбувається репарація. Основними генними мутаціями є:

- 1) домінуючі, субдомінуючі/ (проявляються частково) та рецесивні,
- 2) втрата нуклеотиду (делеція), подвоєння нуклеотиду (дуплікація), зміна порядку розташування нуклеотидів (інверсія), зміна пари нуклеотидів (транзиція та трансверсія).

Значення генних мутацій полягає в тому, що вони складають більшість мутацій, з якими пов'язана еволюція органічного світу і селекція. Також генні мутації є причиною такої групи спадкових хвороб, як генні. Генні хвороби обумовлені дією мутантного гена, і їх патогенез пов'язаний з продуктами одного гена (відсутність білка, ферменту або порушення будови). Прикладом генних хвороб є гемофілія, дальтонізм, альбінізм, фенілкетонурія, галактоземія, серпоподібно клітинна анемія та ін.

Хромосомні мутації (аберації) – це мутації, які виникають у результаті перебудови хромосом. Вони є наслідком розриву хромосом з утворенням фрагментів, які потім об'єднуються. Можуть виникати як у межах однієї хромосоми, так і між гомологічними й негомологічними хромосомами.

Різноманітність хромосомних мутацій:

- 1) нестача (делеція) виникає внаслідок втрати хромосомою тієї чи іншої ділянки;
- 2) подвоєння (дуплікація) пов'язане з включенням зайвого дублюючого відрізка хромосоми;
- 3) розвертання (інверсія) спостерігається при розриві хромосом і розвертанні ділянки на 180°;
- 4) перенесення (транслокація) – ділянка хромосоми з однієї пари прикріплюється до негомологічної хромосоми.

Хромосомні мутації, здебільшого, спричиняють тяжкі аномалії, несумісні з життям (нестачі та розвертання), є головним джерелом збільшення генів (подвоєння) та підвищують мінливість організмів за рахунок рекомбінації генів (перенесення) [1. ст. 61].

Геномні мутації – це мутації, які пов'язані зі зміною кількості наборів хромосом. Основними видами геномних мутацій є:

- 1) поліплоїдія – збільшення кількості хромосомних наборів;
- 2) зменшення кількості хромосомних наборів;
- 3) анеуплоїдія (або гетероплоїдія) – зміна числа хромосом окремих пар;
- 4) полісомія – збільшення числа хромосом на одну – трисомія, на дві (тетрасомія) або більше хромосом;
- 5) моносомія – зменшення числа хромосом на одну;
- 6) нулісомія – повна відсутність однієї пари хромосом.

Геномні мутації є одним із механізмів видоутворення (поліплоїдія). Їх застосовують для створення поліплоїдних сортів, які відрізняються більшою врожайністю, для одержання форм, гомозиготних за всіма генами (зменшення кількості наборів хромосом). Геномні мутації знижують життєздатність організмів, обумовлюють таку групу спадкових хвороб, як хромосомні. Хромосомні хвороби – це спадкові хвороби, обумовлені кількісними (поліплоїдії, анеуплоїдії) або структурними (делеції, інверсії та ін.) перебудовами хромосом (наприклад, синдром "крику кішки" (46, 5–), синдром Дауна (47, 21+), синдром Едвардса (47, 18+), синдром Тернера (45, XO), синдром Патау (47,13+), синдром Кляйнфельтера (47, ХХУ) та ін.) [1. ст. 66].

Генетично модифіковані організми (ГМО) – організми, до геному яких за допомогою методів генної інженерії інтродуковано функціонуючі сторонні гени або ділянки ДНК.

Вперше ГМО отримав у 1980 році Д. Гордон, що дало поштовх до створення їх на базі різних організмів – тварин, рослин, дріжджів. Основною метою досліджень у цьому напрямі стало введення до геному реципієнта генів від інших видів, які надавали б ГМО нові властивості. Значного поширення набули ГМО в біотехнологічній промисловості для виробництва лікарських препаратів та ін. речовин [1. ст. 36].

В Україні створена Всеукраїнська екологічна ліга щодо використання генетично модифікованих організмів. Хоч перші ГМО були створені на основі тварин, найпоширенішими в 90-х роках ХХ століття були трансгенні рослини. Серед них – кукурудза, соя, ріпак, бавовник. У 2004 загальна площа трансгенних

рослин у світі перевищила 80 млн. га. Наприклад, у США генетично модифікована кукурудза займає 40 % площі, соя – 81, ріпак – 65, бавовник – 73 % заг. площі їх посіву. Генетично модифікована соя домінує в Бразилії (80 %), Аргентині (90 %).

Отримано понад 50 видів генетично модифікованих рослин. Значна увага приділяється створенню таких рослин, як продуценти лікарських препаратів. Це пов'язано з перевагами процесу біосинтезу чужорідних білків у клітинах рослин над бактеріями і дріжджами, при цьому немає небезпеки перенесення в утворюваний лікарський препарат патогенних вірусів і пріонів. Розробляють навіть «їстівні вакцини» – плоди рослин з необхідним антигеном, наприклад, банани [2. ст. 61-62].

Набувають поширення й генетично модифіковані тварини. За таких умов особливо важливою стає проблема біобезпеки, враховуючи досить високі ризики для довкілля і здоров'я людини у разі необережного застосування ГМО. Проти їх запровадження виступають громадські організації, які мають підтримку в урядах, особливо в Західній Європі. У більшості країн розпочався рух за створення зон, вільних від ГМО. У січні 2000 р. на Конференції Сторін Конвенції про біологічне різноманіття було схвалено Протокол про біобезпеку, відомий як Картахенський протокол. Документ набрав повної чинності у 2003 році після того, як його ратифікували 50 країн світу. Україна приєдналась до нього у 2002 році [2. ст. 74].

Над створенням нових ГМО активно працюють у США, Китаї, Індії, а також могутні європейські корпорації. В Україні роботи з отримання генетично модифікованих рослин почалися ще в 70-х рр. ХХ століття, але не набули розвитку у зв'язку зі значним зростанням цін на прилади і реактиви, потрібні для створення генетичних конструкцій для перенесення чужорідних генів реципієнтам. Наукові дослідження в цьому напрямі продовжуються в установах НАН України, зокрема створено рослини – продуценти лікарських білків і види, стійкі до гербіцидів [2. ст. 69].

Література:

1. Е.В. Карпова, В.Н. Горбунова Генетика в клинической практике. Санкт-Петербург: СпецЛит, 2015. 329 с.
2. А.П. Ермишин Генетическим одифицированные организмы и биобезопасность. Минск: Белорусская наука, 2013. 172 с.

Науковий керівник:

кандидат географічних наук, доцент Вольвач О. В.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ**Вікторія Волик
(Полтава, Україна)****ІСТОРІЯ РОЗРОБКИ ЗАВАЛЛІВСЬКОГО РОДОВИЩА ГРАФІТУ**

Графіт є одним із видів структурованого вуглеводу. Це унікальний природний мінерал, який охоплює великий спектр застосування. Він використовується у виробництві мастильних матеріалів; металургійній, атомній, машинобудівній, аерокосмічній, електронній та електричній, фармацевтичній, оборонній промисловостях. Завдяки особливим фізичними властивостям, таким як, мастильним, термоізоляційним, гідрофобним, каталітичним є дуже цінним природним ресурсом. Особливої уваги заслуговує застосування графіту у новітніх технологіях, що активно розвиваються у світі. Так, наприклад, уявити виробництво надсучасних матеріалів, таких як графен, карбон та інші.

Розвиток електротранспорту щорічно значно збільшує попит на графіт, так як є передовою галуззю технологій, що активно розвивається та нарощує свої потужності, відвойовуючи значну частку ринку в традиційного транспорту. Все більше на дорогах ми зустрічаємо електромобілі, як легкові так і вантажні, сфера пасажироперевезень теж все більше схиляється до електротранспорту, оскільки є електромобілі є більш екологічними, значно безпечніші, простіші в обслуговуванні, а як наслідок – рентабельніші.

Район Заваллівського родовища графіту знаходиться в межах Південно-східної частини Українського щита і входить до складу Побузької гілки. Білоцерківський-Одеської структурної зони. Найбільш великими складчастими структурами кристалічного фундаменту району є Бандурівський і Первомайського-Голованівський антиклинорії, розділені Синицівським синклінорієм. Названим антиклинорієм в гравітаційному полі відповідають значні за розмірами і інтенсивності аномалії сили тяжіння [1. с. 2].

Заваллівське родовище знаходиться на стику Бандурівської і Синицівської структур і приурочена до крил великої синклінальної складчастої структури і порядку, що входить до складу Хашувато-Заваллівського синкліна.

Геологічна будова району характеризується наявністю двох чітко виражених структурних поверхів: нижнього, складного інтенсивно дислокованими кристалічними продуктами і їх продуктами вивітрювання і верхнього, представленого майже горизонтально залягаючими породами осадового чохла.

Породи фундаменту відносяться до археологічних та нижнього протерозою. Осадові утворення надані неогеновою системою і четвертинними відкладеннями.

В межах Бандурівського антиклинорія широко поширені ультраметаморфічні породи подільського метаморфічного комплексу, представлені переважно чарнокітами та ендербітами, серед яких встановлені тіла архейських кристалосланців. В ядрі антиклинорія простежено масив метаморфізованих габброїдів [1. с. 3].

У крилах антиклинорія залягають метаморфічні породи Хашувато-Заваллівської свити.

Первомайсько-Голованівський антиклинорій, що охоплює східну частину району, має більш складну будову. На цій ділянці виділяється ряд складчастих структур більш високих порядків. Характерним є наявність численних тіл основних і ультраосновних порід. З гіпербазитами пов'язані промислові поклади силікатних нікелевих руд і прояви хромітів. На цій площі встановлені порфіробластичні граніти і мігматити [2].

Особливістю геологічної будови Синицівського синклінорія є широкий розвиток метаморфічних порід Синицівської свити, головним чином, біотитових, гранат-біотитових, амфібол-біотитових гнейсів, пошарових біотитовими мігматитів і дрібних тіл габро- амфіболітів.

Унікальним за відсотковим вмістом графіту в руді є Заваллівське родовище не тільки в Україні, а й у світі. Відкрили родовище у 1924 році, а з 1930 року розпочав роботу Заваллівський ГрафітКомбінат (ЗГК). Розробка родовища проводилась, здебільшого, відкритим способом на ділянках: «Основна» (1930-1934), «Південна» (1934-1937), шахта «Південна» (1934-1958), «Хутір-Андріївка» (1958-1962), «Південно-Східна» з 1962 року і по теперішній час [1. с. 5].

Станом на 1955 рік запаси графіту складала 3247 тисяч тон [1. с. 12].

Графітові руди приурочені до товщі біотит-графітових гнейсів і їх кори вивітрювання. До 1980 року розроблялася верхня зона кори вивітрювання, тобто найбільш звітрілі (так звані пухкі) руди [1. с. 13].

Підставою для геологорозвідувальних робіт в 1971-1982 рр. стало недостатнє забезпечення підприємства розвіданими запасами графітової руди в зв'язку з розносом бортів кар'єра і знесенням частини селища та діючої збагачувальної фабрики, реконструкції збагачувальної фабрики в зв'язку з переходом на збагачення більш щільних різновидів руди. У зв'язку з цим була виконана детальна розвідка діл. «Проміжний» до відм. мінус 70 м, дорозвідка глибоких горизонтів діл. «Південно-Східний» до відм. мінус 79 м. Паралельно з розвідкою на флангах родовища виконані пошуки із залученням комплексу геофізичних методів, в основному, електророзвідки. В результаті цієї роботи було виявлено діл. «Правобережний» за яким виконана детальна розвідка і підраховані запаси графітової руди до відм. мінус 5 м. Крім того надано рекомендації на постановку розвідувальних робіт на діл. «Західний фланг хутора Андріївка» і «Південна аномалія» [1. с. 1].

Нарощування розвіданих запасів графітової руди по родовищу з проведенням переоцінки по всьому родовищу викликано метою визначення можливих водопритоків в гірничі виробки.

Виконано оцінку попутних корисних копалин:

- сірка сульфідна і кварц - польовошпатована сировина з хвостів збагачення;
- кальцифірів, чарнокітів як було-щебенева сировину;
- гранат з біотит-гранатових гнейсів - як абразив;
- глинисті породи, піски, суглинки - будматеріали;
- руда і породи вивчені на предмет вмісту в них золота, апатитів, рідкісних елементів.

Затверджено постійні кондиції для умов відкритої і підземної відпрацювання. ТЕО кондиції передбачається відпрацювання родовища комбінованим способом, який передбачає відпрацювання запасів Південно-східного і Правобережного ділянок відкритим способом, решта запасів, розвідані по промисловим категоріям, за винятком цілини під р. Південний Буг, підлягають відпрацюванні підземним способом за допомогою стовбурів і штолень, пройденими з бортів Південно-східного кар'єра [2].

У 1981 - 1983 рр. в районі Заваллівського родовища графіту на площі понад 950 км² виконані загальні пошуки графіту з застосуванням комплексу геофізичних досліджень в результаті яких виявлено 5 перспективних ділянок для постановки розвідувальних робіт з геологічними запасами графітової руди від 5 до 30 млн. т. За речовинним складом, фізичним станом, технологічними властивостями руди близькі до руд Заваллівського родовища [1. с. 2].

Стратиграфія (зверху вниз) представляється в наступному вигляді:

Четвертинні відкладення:

- сучасні - Верхнечетвертинні алювіальні, еолово-делювіальні і елювіально-делювіальні відкладення русел, заплав, терас річки Південний Буг (піски, супіски, суглинки) покривні відкладення еродованого плато і його схилів (суглинки лесовидні, легкі, важкі);
- середньочетвертинні делювіальні схилів плато (суглинки важкі і середні);
- нижньочетвертинні делювіальні відкладення (суглинки червонобурі, важкі бурі).

Сучасні техногенні утворення накопичилися в результаті більш півстолітньої розробки родовища і являють собою відпрацьовані та діючі хвостосховища збагачення графітової руди, матеріал яких дрібно-тонко-зернисті глинисті піски. Потужність їх від 5 до 27,5 м. На даний час проводяться активні рекреаційні роботи на відпрацьованих хвостосховищах.

Графіт Заваллівського родовища завдяки практично ідеальній кристалічній структурі, за складом домішок і легкості їх видалення є одним з найбільш сучасних матеріалів даної групи і високо ціниться на міжнародних ринках [2].

Продукцією Заваллівського графітового комбінату на основі графіту забезпечуються основні споживачі найважливіших галузей народного господарства України, ближнього і далекого зарубіжжя [2].

Проведена на комбінаті модернізація виробництва, диверсифікація всіх видів продукції, що випускається, зниження собівартості, активні маркетингові дослідження, дозволяють конкурувати на міжнародному ринку графіту [2].

Література:

1. Николаевский В.П. Информационная геологическая записка о Завальевском месторождении графита// Геологическая записка: Завалье, 2006., - С. 15
2. Заваллівський ГрафітКомбінат [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zvgraphit.com.ua/ua/>

Науковий керівник:

викладач ПКНГ ПолтНТУ Сакова Тетяна Федорівна

**Куляс К.А., Флюгерт Д.І., Сокол Д.С., Тімошевський М.Ю., Волошановська О.Ю.
(Одеса, Україна)**

ТЕРМІЧНИЙ РЕЖИМ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Як відомо, кліматичні коливання істотно впливають на діяльність людини та економіку в різних регіонах. Навіть зовсім малі зміни середньої температури півкулі можуть відповідати великим регіональним коливанням. Зміни клімату в значній мірі впливають на всі сторони нашого життя. Зокрема, на стійкість сільськогосподарського розвитку та міського планування, безпеку водопостачання та ефективність заходів захисту від стихійних лих. Також впливають на різноманітність сільськогосподарських культур та їх урожайність; рентабельність проектів, пов'язаних з поновлюваними джерелами енергії; стійкість транспортної інфраструктури; охорону здоров'я і кампанії по боротьбі з захворюваннями, і це лише кілька видів їх впливу [1-6].

Регіональні зміни клімату проявляються: у підвищенні температури повітря (особливо в зимовий період) [7, 8], від'ємних аномаліях повторюваності опадів у вигляді снігу, які свідчать про дефіцит снегонакопичення і запас вологи в ґрунті, що є основним сигналом для різних галузей народного

господарства країн, які входять в регіон Причорномор'я [9-14], а також, в динаміці числа екстремальних метеорологічних явищ [15-17].

Метою даної роботи є дослідження термічного режиму Причорноморського регіону за останні 30 років, а також оцінка впливу сучасних кліматичних змін на динаміку складових кліматичної системи Причорноморського регіону.

Дослідження термічного режиму Причорноморського регіону проводилося за даними проекту ERA Interim Європейського Центру середньострокових прогнозів погоди (European Centre for Medium-Range Weather Forecasts) Рідінг, Великобританія. Вихідні дані представляють собою середньомісячні значення приземної температури повітря на рівні моря в вузлах регулярної мережі 1 на 1° в діапазоні 38° - 50° півн.ш. і 25° - 45° сх.д. площею близько 3 млн. км² за період з 1979 по 2015рр. (Рис. 1).

Рисунок 1 Територія Причорноморського регіону

Для кожного досліджуваного місяця кожного року в вузлах регулярної мережі отримані середньомісячні значення приземної температури повітря, які в подальшому були осереднені за весь період для виявлення характерних особливостей внутрішньорічного розподілу приземної температури повітря досліджуваного регіону.

Далі, для виявлення особливостей термічного режиму Причорноморського регіону, були розраховані середні квадратичні відхилення температури повітря для всіх місяців року. Результати розрахунків були візуалізовані за допомогою програмного комплексу OpenGrADS.

На рисунку 2 представлено поле середніх значень температури повітря січня. Як видно з рисунку, область максимальних значень температури спостерігається в східній частині Чорного моря і в південно-західній частині регіону. Перший максимум можна пояснити впливом Чорного моря. Як відомо, в зимовий час року акваторії морів служать «акумуляторами» тепла. Другий максимум обумовлений широтним розподілом сонячної радіації, а також впливом Середземного моря.

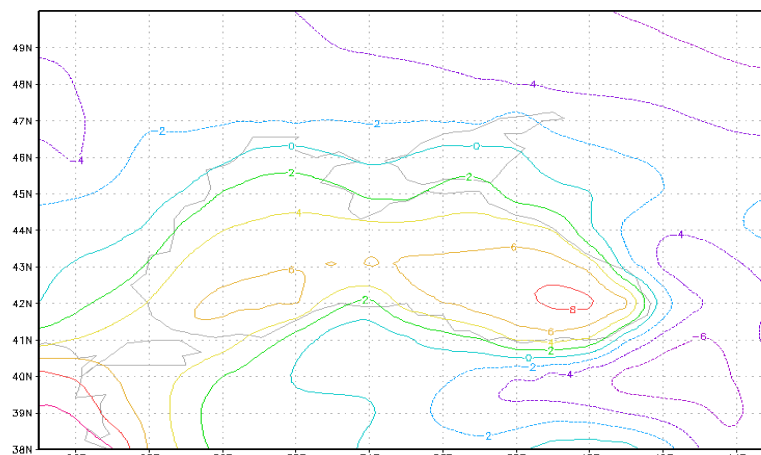

Рис. 2 Поле середніх значень приземної температури повітря (січень)

Влітку розподіл ізотерм має квазіширотний вигляд, однак у південно-західній частині регіону вид ізотерм має замкнуту структуру, яка пов'язана з особливостями рельєфу підстильної поверхні. Положення зон максимальних і мінімальних значень зберігається.

Поля середніх квадратичних відхилень, як відомо характеризують мінливість випадкових величин. Були побудовані поля для центральних місяців сезонів. Як приклад на рисунках 3, 4 представлені поля середніх квадратичних відхилень для центральних місяців зими і літа. Як видно з рисунків область мінімальних значень спостерігається над акваторіями Чорного та Середземного морів. Це можна пояснити «пом'якшувальним» ефектом морських акваторій. При видаленні від морів відбувається збільшення значень середніх квадратичних відхилень, максимум яких спостерігається на північному сході регіону в січні і в північній частині регіону в липні. Таке положення ізоліній на материковій частині регіону можна пояснити більш швидким вихолодженням підстильної поверхні щодо морської.

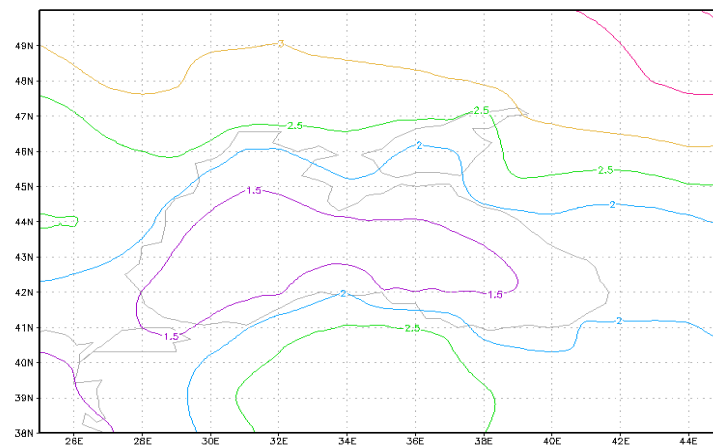

Рис. 3 Поле середніх квадратичних відхилів приземної температури повітря (січень)

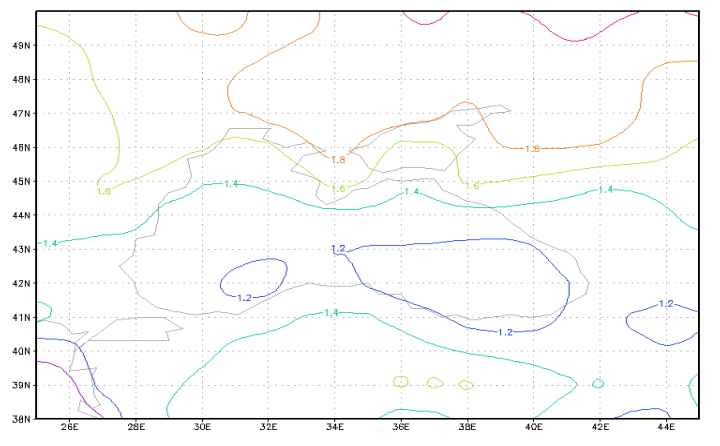

Рис. 4 Поле середніх квадратичних відхилів приземної температури повітря (липень)

Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки:

Термічний режим Причорноморського регіону визначається розподілом сонячної радіації і переважанням західно-східного переносу, а також впливом відроду Сибірського антициклону на східну частину досліджуваного регіону.

1. Зменшення сумарної сонячної радіації з півдня на північ досліджуваного регіону обумовлює квазіширотну зональність в характеристиці термічного режиму. Однак у формуванні полів приземної температури повітря також відіграє не останню роль характер рельєфу і наявність Чорного і частини Середземного морів в досліджуваному регіоні. З віддаленням від моря континентальність клімату зростає, у зв'язку з чим збільшуються добові і річні амплітуди температури повітря.

2. Великий вплив на формування структури полів приземної температури повітря чинить циркуляція атмосфери. У південній частині України і Кавказу під впливом середземноморських і чорноморських циклонів, нерідко виходять на територію південних районів, меридіональне положення ізотерм порушується. В даному регіоні вони розташовуються практично в широтному напрямку, місцями майже уздовж паралелей.

Література

1. Глобальная рамочная основа для климатического обслуживания [Электронный ресурс]: GFCS. – Режим доступа: http://www.gfcs-climate.org/documents/GFCSflyer_ru.pdf.

2. Манин А.С. Введение в теорию климата.. Л.: Гидрометеиздат, 1982. 246 с.
3. Хохлов В.Н., Иванов А.В. Количественное описание изменений климата в конце XX – начале XXI века. / Метеорологія, кліматологія та гідрологія. – 2008. – Вип. 50. – С. 221-226.
4. Framework Convention on Climate Change, UN FCCC Caring for Climate: A guide to the Climate Change Convention and the Kyoto Protocol (revised 2005 edition). – 2005. – ISBN 92-9219-020-2.
5. Progress Report on the Implementation of the Global Observing System for Climate in Support of the UNFCCC 2004-2008. GCOS-129. WMO-TD/No. 1489. GOOS-173. GTOS-70). August 2009. – 112 p.
6. Scientific Assessment of the Effects of Global Change on the United States. A Report of the Committee on Environment and Natural Resources National Science and Technology Council. – 2008. – 271 p.
7. Врублевська О.О., Касаджик Т.Л. Річна амплітуда температури повітря як показник динаміки клімату України / Вісник Одеського Державного Екологічного Університету. – Одеса, 2012. – Вип. 14. – С. 86-92.
8. Глобальне потепління і клімат України: регіональні екологічні та соціально-економічні аспекти. / [Волощук В.М. [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2002. – 17 с.
9. Барабаш М.Б., Татарчук О.Г., Гребенюк Н.П., Корж Т.В. Современное состояние режима осадков на территории Украины как следствие изменения климата. Наук. праці УкрНДГМІ Київ, 2011. С. 198-206.
10. Врублевська О.О., Касаджик Т.Л. Про динаміку режиму зволоження і континентальності клімату України / Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2012. Вип. 38. С. 167-172.
11. Гопченко Е.Д., Лобода Н.С. Оценка возможных изменений водных ресурсов Украины в условиях глобального потепления. / Гидробиологический журнал. – К.: Институт гидробиологии НАН Украины – 2000. – Т.36, №3. – С. 67-78.
12. Данова Т.Е., Касаджик Т.Л. Оценка современной изменчивости повторяемости и количества осадков статистическими методами. / «Научные ведомости БелГУ: Серия Естественные науки». 2013. № 7 (160), Вып. 24. С. 155-162.
13. Данова Т.Е., Касаджик Т.Л. Пространственно-временное распределение осадков на территории Украины в условиях современного изменения климата. / Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (серія: географія, екологія, геологія). Харків 2013. Вип. 38. С. 101-109.
14. Касаджик Т.Л., Данова Т.Е. Влияние современных климатических изменений на снегонакопление в Причерноморском регионе. / IV Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю. Вінниця, 25–27 вересня, 2013 р.: статті. доп. – Вінниця, 2013. – С. 190-192.
15. Данова Т.Е. Пространственно-временное распределение опасных явлений погоды теплого периода в Северном Причерноморье. / Тези доповідей молодих вчених. Метеорологія, кліматологія і гідрологія. Міжвідомчий науковий збірник України. – Одеса, 2000. – Вип. 40. – С. 8.
16. Данова Т.Е., Перельгин Б.В. Повторяемость стихийных явлений погоды в районе Северного побережья Черного моря. Сборник трудов второй международной научной конференции с элементами научной школы «Инновационные методы и средства исследований в области физики атмосферы, гидрометеорологии, экологии и изменения климата». Ставрополь, 21-25 сентября 2015 г. Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2015. С. 153-156.
17. Логвинов К.Т. Бабиченко В.Н., Кулаковская М.Ю. Опасные явления погоды на Украине. Л.: Гидрометеиздат, 1972. – 236 с.

Наукові керівники:

Сущенко Андрій Іванович, к.географ.н., старший викладач кафедри метеорології та кліматології
Одеський державний екологічний університет;

Прокоф'єв Олег Милославович, к.географ.н., доцент кафедри метеорології та кліматології
Одеський державний екологічний університет

**Куляс К.А., Сокол Д.С., Тімошевський М.Ю., Волошановська О.Ю.
(Одеса, Україна)**

ФОРМУВАННЯ ПОЛІВ ПРИЗЕМНОГО АТМОСФЕРНОГО ТИСКУ У РЕГІОНІ АНТАРКТИЧНОГО ПІВОСТРОВА

У наш час вивчення полярних районів набуває величезного значення, можливо, що метеорологія і кліматологія саме полярних районів допоможуть зрозуміти механізм зміни клімату на нашій планеті. Важлива задача – вивчити різні стани системи океан-атмосфера, а потім спробувати перенести на клімат окремих районів нашої планети результату їх впливу.

В теперішній час, широко та детально обговорюються та прогножуються зміни стану льодяного покриву Антарктики, які відбуваються [4-7]. Останні дані відносно змін розміру та об'єму льодяного панцира Антарктиди свідчать, що тільки льодяний покрив Антарктичного півострова в теперішній час демонструє відповідну реакцію на зміни клімату. Наявні свідчення про суттєве скорочення льодяного покриву у Західній Антарктиці, особливо в районі моря Амундсена [5]. Дослідження, які ґрунтуються на дистанційному зондуванні, не представляють однозначних свідчень відносно балансу маси

Східноантарктичного льодяного щита. Одні дослідники повідомляють про скорочення крайової зони зледеніння [4], у той же час інші не відмічають суттєвих змін [8-9].

Метою даної роботи є дослідження формування полів атмосферного тиску за період з 1958-1998 рр., у регіоні Антарктичного півострова.

Дослідження формування полів атмосферного тиску у регіоні Антарктичного півострова проводилося за даними проекту ERA 40 Європейського Центру середньострокових прогнозів погоди (European Centre for Medium-Range Weather Forecasts) Рідінг, Великобританія. Вихідні дані представляють собою середньомісячні значення приземної температури повітря на рівні моря в вузлах регулярної мережі 2,5 на 2,5° в діапазоні 50° - 70° півд.ш. і 90° - 20° сх.д. (Рис. 1).

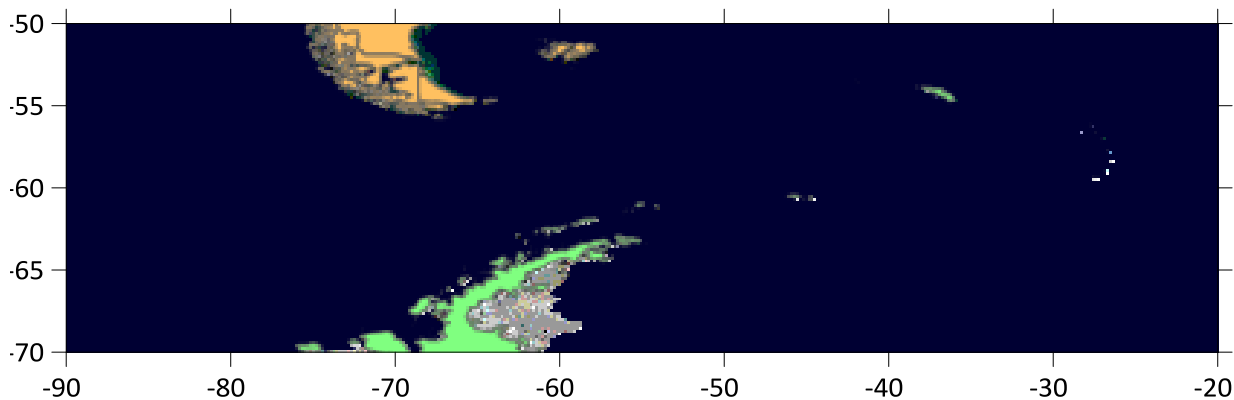

Рисунок 1 Територія регіону дослідження

Для кожного досліджуваного місяця кожного року в вузлах регулярної мережі отримані середньомісячні значення приземного атмосферного тиску, які в подальшому були осереднені за весь період для виявлення характерних особливостей внутрішньорічного розподілу приземного атмосферного тиску досліджуваного регіону.

Далі, для виявлення особливостей формування полів атмосферного тиску у регіоні Антарктичного півострова, були розраховані середні квадратичні відхилення температури повітря для всіх місяців року.

На малюнку 2 представлено поле середніх значень атмосферного тиску січня. Як видно з рисунку, над морями Уедела і Беллінсгаузена добре виражені два центри дії атмосфери південної полярної області, а також слабо виражений гребінь, який знаходиться в безпосередній близькості від північної частини Антарктичного півострова і в взаємодії з циклонами у багатьох визначає як ступінь меридіонального перетворення, так і напрямок переважаючого переносу повітряних мас в район станції "Академік Вернадський".

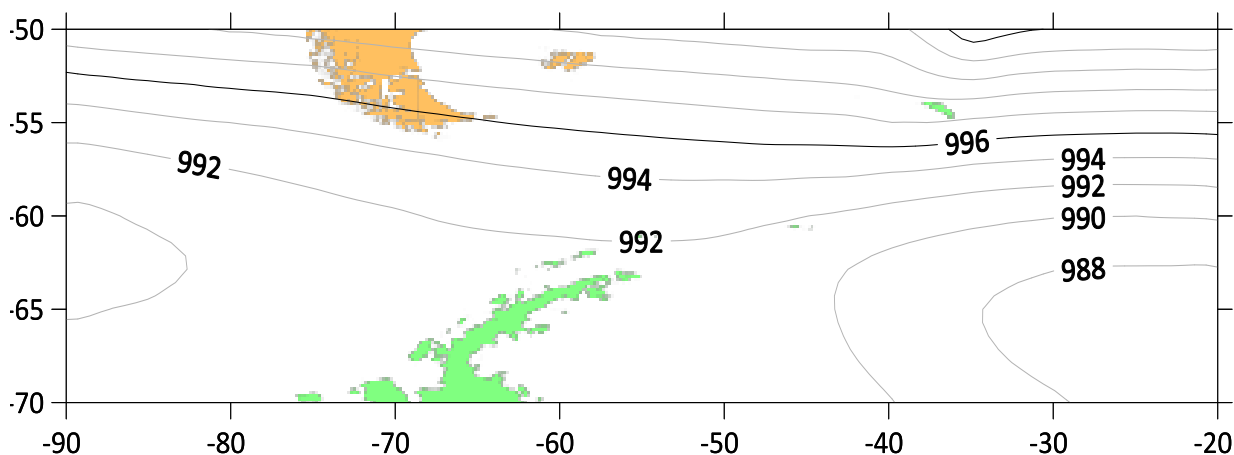

Рис. 2 Поле середніх значень приземного атмосферного тиску (січень)

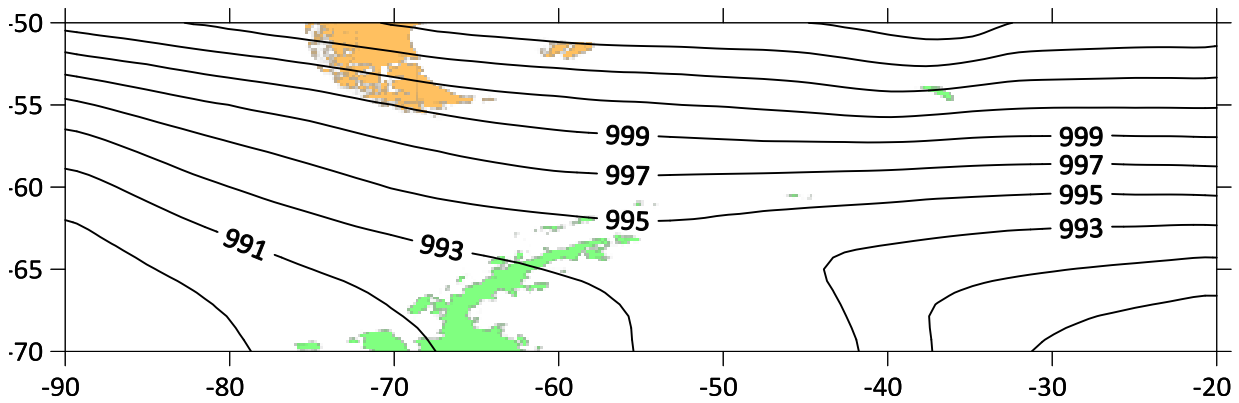

Рис. 2 Поле середніх значень приземного атмосферного тиску (липень)

Влітку розподіл ізобар у північній частині досліджуваного регіону має квазіширотний вигляд. Так само відбувається незначне відхилення двох центрів низького тиску в більш високих широтах.

Поля середніх квадратичних відхилень, як відомо, характеризують мінливість випадкових величин. Були побудовані поля для центральних місяців літа та зими. Як приклад на рисунках 3, 4 представлені поля середніх квадратичних відхилень для центральних місяців зими і літа. Як видно з рисунка 3 область максимальної мінливості спостерігається над морем Уедела, де розташований один з центрів низького тиску. Слі зауважити, що над морем Беллінгаузена поля атмосферного тиску також характеризуються досить високою мінливістю, однак більш високі значення спостерігаються над морем Уедела.

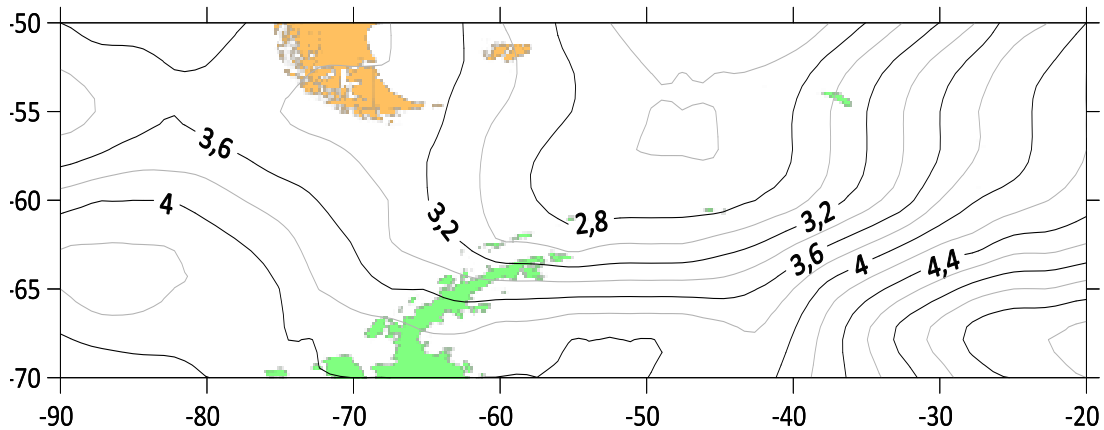

Рис. 3 Поле середніх квадратичних відхилів приземного атмосферного тиску (січень)

В центральній частині регіону простежується комбінація мінімальних середніх квадратичних відхилень приземного атмосферного тиску, яка може бути пов'язана зі стабільністю західно-східного переносу в цей час року

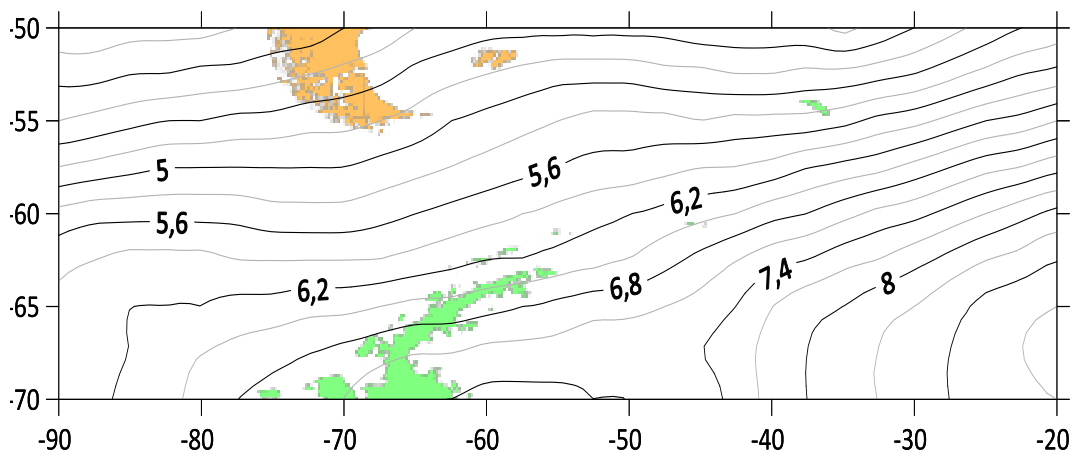

Рис. 4 Поле середніх квадратичних відхилів приземного атмосферного тиску (липень)

Влітку, структура ізолейн середніх квадратичних відхилень відрізняється від зимового сезону. По-перше спостерігається більш висока мінливість атмосферного тиску, практично в 2 рази. Область максимальних значень розташована над морем Уедела. Північна і центральна частина регіону

представлена квазіширотною структурою ізолінії, що свідчить про відносну стабільність атмосферного тиску в даній частині досліджуваної області.

Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки:

Формування полів приземного атмосферного тиску у регіоні антарктичного півострова визначається західно-східним переносом, а також циклогенезом над морями Уедела та Белінсгаузена.

1. Побудовані поля середніх значень атмосферного тиску для центральних місяців літа та зими дозволяють зробити висновок, що над акваторією моря розташована центр дії атмосфер (ЦДА), інтенсивність якої змінюється залежно від часу року. Так само можна говорити про те, що в порівнянні з центрами дії атмосфери Північної півкулі він більш глибокий (близько 20 гПа). У північній частині досліджуваної області ізобар носять квазіширотний характер, що підтверджує вплив на формування полів атмосферного тиску в східно-східному положенні.

2. Побудовані поля середніх квадратичних відхилень атмосферного тиску для центральних місяців літа та зими дозволяють зробити висновок, що атмосферне тиск має максимальну мінливість у зимовий період. При максимальній мінливості атмосферного тиску спостерігається зима в області низького тиску (ЦДА), яка знаходиться над морем Уедела, що добре узгоджується з рядом робіт.

Література

1. Глобальная рамочная основа для климатического обслуживания [Электронный ресурс]: GFCS. – Режим доступа: http://www.gfcs-climate.org/documents/GFCSflyer_ru.pdf.
2. Монин А.С. Введение в теорию климата.. Л.: Гидрометеиздат, 1982. 246 с.
3. Хохлов В.Н., Иванов А.В. Количественное описание изменений климата в конце XX – начале XXI века. / Метеорологія, кліматологія та гідрологія. – 2008. – Вип. 50. – С. 221-226.
4. Framework Convention on Climate Change, UN FCCC Caring for Climate: A guide to the Climate Change Convention and the Kyoto Protocol (revised 2005 edition). – 2005. – ISBN 92-9219-020-2.
5. Progress Report on the Implementation of the Global Observing System for Climate in Support of the UNFCCC 2004-2008. GCOS-129. WMO-TD/No. 1489. GOOS-173. GTOS-70). August 2009. – 112 p.
6. Scientific Assessment of the Effects of Global Change on the United States. A Report of the Committee on Environment and Natural Resources National Science and Technology Council. – 2008. – 271 p.
7. Врублевська О.О., Касаджик Т.Л. Річна амплітуда температури повітря як показник динаміки клімату України / Вісник Одеського Державного Екологічного Університету. – Одеса, 2012. – Вип. 14. – С. 86-92.
8. Глобальне потепління і клімат України: регіональні екологічні та соціально-економічні аспекти. / [Волощук В.М. [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2002. – 17 с.
9. Барабаш М.Б., Татарчук О.Г., Гребенюк Н.П., Корж Т.В. Современное состояние режима осадков на территории Украины как следствие изменения климата. Наук. праці УкрНДГМІ Київ, 2011. С. 198-206.

Наукові керівники:

Суценко Андрій Іванович, к.географ.н., старший викладач кафедри метеорології та кліматології
Одеський державний екологічний університет;

Прокоф'єв Олег Милославович, к.географ.н., доцент кафедри метеорології та кліматології
Одеський державний екологічний університет

Тетяна Сакова
(Полтава, Україна)

ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ ТА КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РАДЧЕНКІВСЬКОГО РОДОВИЩА

У 1936 році при бурінні свердловини №2 на горі Золотуха м. Ромни (до речі на той час Полтавська губернія), яка була закладена з метою пошуків калійної солі, виявили нафтопрояви. А вже 9 червня 1937 року почалося випробування свердловини. У результаті робіт отримали майже 2 т. нафти.

Роботі українських нафтовиків перешкодила друга світова війна. Проте в листопаді 1943 року пошуково-розвідувальні роботи продовжилися. У 1948 році нафторозвідники почали працювати на території Полтавщини. Згідно з наказом тресту «Укрсхіднафторозвідка» від 8 червня 1948 року створюється Миргородська роторна партія.

18 вересня 1948 року в с. Радченки (18 км від Миргорода) видана точка буріння свердловини № 1, почалися будівельні та вишкомонтажні роботи, які закінчилися 19 листопада, а з 20-го почалося буріння першої свердловини. Бурильниками першої Радченківської свердловини були Захарченко, Юффа, Матюшин, які вже мали досвід роботи на Роменській структурі. Та робота йшла дуже повільно: постійно виникають ускладнення, котельня не працювала через відсутність палива, а в мороз без пари на буровій працювати неможливо [5, с. 16-17].

За період 1946-1949 рр. з метою вивчення геологічної будови Дніпровсько-Донецької западини було пробурено 50 тис. м глибокого пошукового й опорного буріння, проте родовища нафти й газу все ще не були відкриті. Наркомат нафтової промисловості СРСР, занепокоєний негативними результатами робіт на сході України, створює комісію по обстеженню геологорозвідувальних робіт під керівництвом А.А. Бакірова.

Туди входили Горєв Н.А., Черпак С.Е., Шарапов І.С., Мішуніна З.А. Балуховський Н.Ф. На геологічній нараді в 1949 році було заслухано доповідь Бакірова А.А. та інших дослідників ДДз. Значна кількість запрошених спеціалістів висловились за згортання і припинення пошуково-розвідувальних робіт на нафту й газ. Та завдяки наполегливості геологів-виробничників, яких підтримали українські вчені, роботи в регіоні були продовжені [5, с. 23-27].

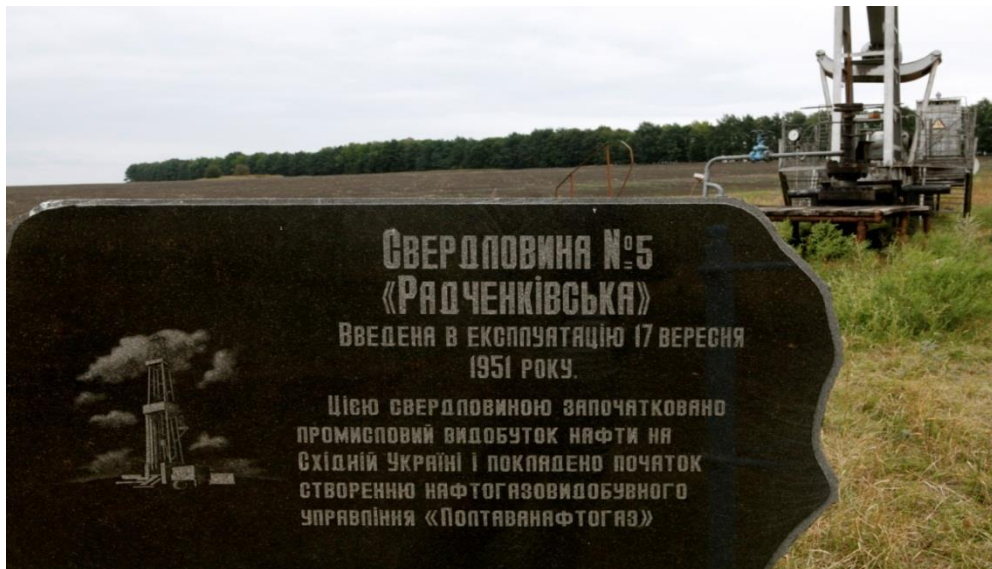
Свердловина № 1 Радченківської площі виявилася «сухою». Так говорять геологи, коли у свердловині не виявлені поклади нафти. Головний геолог Миргородської роторної партії пояснив це тим, що свердловина розкрила поклади в приконтурній частині та неспівпадінням структурних планів. Отже, необхідно було бурити свердловину № 2.

Закладати нові свердловини, не отримавши промислових притоків, було справою ризикованою, адже в ті часи, не маючи на те жодних підстав, могли оголосити будь-яку людину ворогом і розстріляти. Саме так і трапилося з першовідкривачем української нафти – Ф. О. Лисенком.

Але геолог Миргородської роторної нафторозвідки Каменський В.П. і начальник Сачков В.В., заручившись підтримкою С.Е. Черпака – головного геолога треста «Укрсхіднафтопромрозвідка», незважаючи на ризик, розробляють проект на закладення свердловин № 2, 5. Початок таких робіт вимагав переструктуризації. Наказом Міністерства нафтової промисловості від 28 березня 1951 року № 23-3846 було створено Миргородську контору розвідувального буріння в складі треста «Укрсхіднафтопромрозвідка».

Отже, розпочалося буріння свердловини № 5. Майстром призначили В. Матюшина. Для дружної бригади працівників було великою радістю, коли геолог В.П. Каменський з глибини 1400 м дістав вапняк, насичений нафтою. У тресті вирішили, що геолог повезе цей вапняк у Міністерство нафтової промисловості. Головним геологом у Міністерстві на той час був Михайло Федорович Мірчинка, професор, який викладав в нафтовому інституті ім. Губкіна та написав підручник «Нафтопромислова геологія». Саме за цим підручником Каменський В.П. пізнавав на практиці премудрості геології. Як вважали нафтовики, це була перша особистість, яка поєднала навички геолога-вченого і геолога-практика, розвідника та навіть промислового розробника. Звичайно, Каменський В.П. хвилювався, розповідаючи про перспективність України для видобутку нафти й газу, і не помітив, як із вапняку просочилася нафта, каплі якої почали розходитися зеленими плямами. На це Михайло Федорович тільки посміхнувся: «Это пустяки, надеюсь, что это не вся нефть Украины».

Повертався до Радченків Каменський В.П. із гарними новинами: отримано дозвіл та виділені кошти на буріння 5-ої свердловини. У серпні 1950 р. була забурена свердловина № 5, закінчувалося буріння свердловини № 2

Пам'ятний знак свердловини №5 Радченківської площі, з якої почали промисловий приток нафти на Полтавщині

15 червня 1950 року при випробуванні свердловини № 2 на Радченківській площі було отримано газовий фонтан. Стовп газу був вище бурової метрів на 50. Це стало підтвердженням того, що в надрах Полтавщини є поклади нафти і газу. Перша нафтова свердловина № 5 в червні 1951 року дала промисловий приток з інтервалу 1273-1278 м. Почалися роботи по підготовці свердловини в експлуатацію. Видання того часу писали: «Под руководством директора Миргородской нефтеразведки В.В. Сачкова, старшего геолога В.П. Каменского, бурового мастера О.А. Голика было открыто нефтяное месторождение на Радченковской площади. Это было началом развития нефтегазовой промышленности Полтавщины».

В адміністративному відношенні Радченківське газонафтове родовище розташоване в Миргородському і Великобагачанському районах Полтавської області, на відстані 15 км на схід від м. Миргород.

Основна мета геологічних і геофізичних досліджень, які проводилися в межах центральної частини приосьової північної зони Дніпровсько-Донецької западини, до складу якої входить і Радченкіаська площа, зводилась до вивчення геологічної будови і пошуків структур, сприятливих для накопичення промислових покладів вуглеводнів. Безпосередньо на площі робіт був виконаний комплекс таких геолого-геофізичних досліджень: сейсморозвідувальні, магнітометричні, гравіметричні та електророзвідувальні роботи, структурно-картувальне, пошукове та розвідувальне буріння. Гравіметричні дослідження проведені партіями г.п.23/52, 25/47,62/66,13/65, т.г.п.21/75-76, т.п.21/80), за результатами яких в межах Радченківської площі виявлено поле залишкових гравітаційних аномалій $F(\Delta g)$ носить мозаїчний характер. Тут відмічені локальні максимуми сили тяжіння різної форми і орієнтації

В 1948, 1966-68 рр. проведено аеромагнітну зйомку, за результатами якої складені карти магнітного поля масштабу 1:200000. Дослідженнями встановлено, що магнітне поле характеризується позитивними значеннями ΔT_a .

В 1947-1948 рр. структурно-картувальним бурінням та сейсморозвідувальними роботами була підтверджена наявність Радченківського підняття. Результати цих робіт стали основою для закладання перших пошукових свердловин [6, с. 51-56].

Геологічний розріз Радченківської площі представлений відносно повним комплексом осадових утворень, що залягають на розмитій поверхні кристалічного фундаменту. Пошукові та розвідувальні свердловини розкрили палеозойські, мезозойські та кайнозойські відклади.

Докембрійські утворення на площі робіт і суміжних з нею ділянках свердловинами не розкриті. За даними КМЗХ та на основі інтерпретації регіонального профілю Велика Багачка-Синівка фундамент залягає на глибині 5,5-6,5 км.

Палеозойська ератема складена девонською та кам'яновугільною системами. Літологічно девонська система представлена сіллю. Девонська сіль розкрита свердловинами № 4, 29, 43, 100, 151, 152 на глибині 2217-3415м. Потужність розкритої свердловинами солі сягає 2085-2345 м. Верхня частина представлена вапняково-глинистою брекчією.

Нижньокам'яновугільні відклади представлені породами турнейського, візейського і серпуховського ярусів.

Відклади турнейського ярусу розкриті на площі свердловинами №4, 43, 29, 30, 61, 45, 100, 151, 152 і представлені щільними бітумними вапняками з прошарками пісковиків. Візейський ярус незгідно залягає на утвореннях турнейського ярусу і на площі робіт розкритий в повному обсязі майже усіма свердловинами, потужність відкладів від 300м до - 800м Літологічно представлений крупнозернистими пісковиками, перекритими значною товщею щільних темно-сірих вапняків, а в верхній частині перешаруванням глинисто-піщаних аргілітів з пісковиками, алевролітами та прошарками вапняків Свердловиною №46 розкрито продуктивний горизонт В-14, з якого отримано промисловий приток нафти.

Серпуховський ярус літологічно представлений пісковиками, які в південно західному напрямку заміщуються вапняками.

Відклади московського ярусу середнього карбону, верхнього карбону і нижньопермського комплексу розмиті.

Мезозойська ератема представлена тріасовою, юрською і крейдяною системами. Мезозойський комплекс відкладів в межах площі залягає з різкою кутвою і стратиграфічною незгідністю на кам'яновугільній системі. Літологічно тріасова система складена перешарування пісковиків, та алевролітів з прошарками глин.

Нафтогазоносність Радченківського родовища пов'язана з відкладами тріасу (горизонти Т-1, Т-2, Т-4б) і нижнього карбону (горизонт С-1)-газові поклади та нафтові поклади нижнього карбону (горизонти С-2, С-3, С-6, С-7, С-8, С-9, С-10, С-11, С-12н, С-12в), а також свердловиною 46 встановлена продуктивність горизонту В-14 візейських відкладів в інтервалі глибин від 900 до 1600 м.

Колекторами є пісковики та алевроліти з високими ємкісно-фільтраційними властивостями: пористість порід від 15 до 30%.

Типи пасток – пластові склепінні тектонічно екрановані та літологічно обмежені.

Радченківське родовище розташоване в межах Глинсько-Солохівського нафтогазоносного району. У безпосередній близькості з родовищем розташовані Сорочинське, Вакулівське, Кавердинське, Гоголівське родовища вуглеводнів.

В тектонічному відношенні Радченківська площа розташована в центральної частини приосьової північної зони Дніпровсько-Донецької западини [1, с. 3-12].

В результаті пошуково-розвідувальних робіт на Радченківському родовищі пробурено 106 свердловин: 11 пошукових, 62 розвідувальних і 33 експлуатаційні. В експлуатаційному фонді знаходиться 14 свердловин.

Отже, Радченківське родовище, перше відкрите на Полтавщині, до цього часу дає нафту нашій країні.

Література:

1. Айзенберг Д.Е. Геология и нефтегазоносность Днепровско Донецкой впадины: Стратиграфия / Д.Е. Айзенберг, О.И. Берченко, Н.Е. Бражникова и др. – Киев: Наукова думка, 1988. -208 с.

2. Арсирий В.П. Атлас геологического строения и нефтегазоносности Днепровско Донецкой впадины / Ю.А. Арсирий, А.А. Билык, М.И. Бланк. – Киев: ЦТЭ Мингео УССР, 1984. – 190 с.
3. Баранов И.Г. Формирование структур Днепровско-Донецкой впадины и их нефтегазоносность. / И.Г. Баранов – Москва: Недра, 1965. – 232 с.
4. Гавриш В.К. Геология и нефтегазоносность Днепровско Донецкой впадины: Методика изучения глубинного строения и нефтегазоносность / В.К. Гавриш, В.Б. Соллогуб и др. – Киев: Наукова думка, 1987. -148 с.
5. Голуб П.С. Історія нафтогазової галузі в Полтавському краї / П.С. Голуб, В.П. Каменський, П.Т. Павленко.- Полтава: ПП Шевченко, 2010.- 152 с.
6. Партола И.Н. Отчет о работах МОГТ на Радченковской площади, выполненных сейсморазведочной партией 27/86 в 1985-89гг. Книга 1. Текст звіту. СУГРЕ. Розсошенці, 1989.
7. Архівні документи Державного архіву Полтавської області.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Ліна Леонтєва, Олексій Бородаєвський
(Харків, Україна)

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Процеси оновлення системи державного управління, зокрема модернізації державної служби України, що відбуваються на сучасному етапі державотворення, ставлять нові вимоги до професійних та особистісних якостей державних службовців, рівня їх професіоналізму та компетентності. Тому питання вдосконалення діючої нині системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців в Україні, перетворення її на сучасну безперервну професійну освіту фахівців галузі державного управління набуває особливого значення. Тим більше, що ефективність управління в державі залежить від професіоналізму та якості кадрового потенціалу державної служби. На сьогоднішній день персонал державної служби недостатньо підготовлений до інноваційної діяльності, здійснення суспільних реформ. Існуючі підходи до професійного навчання державних службовців не повною мірою відповідають сучасним вимогам, європейським стандартам та пріоритетам нової державної кадрової політики.

Підготовка професійно компетентного відповідального персоналу державної служби одразу після набуття незалежності України актуалізувалась серед державних пріоритетів. Це цілком закономірно, оскільки реформи в Україні гальмувались відсутністю критичної маси кваліфікованих державних службовців. Функції державного управління часто покладалися на вчорашніх інженерів, учителів, лікарів, агрономів тощо, які набували досвіду керівної діяльності здебільшого практичним шляхом [1].

Одним із основних принципів державної служби, зафіксованим в п. 5 ст. 2 Закону про державну службу [2], є професіоналізм, що підкреслює високу суспільну значущість діяльності державних службовців. Ст. 1 Закону деталізує зміст категорії "професіоналізм" через поняття "рівень професійної компетентності особи" та "профіль професійної компетентності посади державної служби", ставлячи в центр уваги таку якість, як "професійна компетентність".

Від професіоналізму й компетентності, морально-етичних якостей державних службовців безпосередньо залежить ефективність функціонування системи державної служби. Сучасне суспільство не може змиритися з непрофесіоналізмом державного управління, з непередбачуваністю дій представників влади. Зниження професіоналізму кадрів держапарату може стати однією з причин дезорганізації управлінських процесів, призвести до зниження управлінської дисципліни.

Професійний розвиток полягає, передусім, у формуванні у державних службовців якостей, професійно значимих знань, умінь і навичок, необхідних для виконання ними своїх посадових функцій та повноважень, реалізації прав і виконання посадових обов'язків. Він покликаний повною мірою розкрити талант, здібності, потенційні можливості службовців.

У професійному розвитку державних службовців можна виділити два аспекти:

- *професійно-кваліфікаційний розвиток*, пов'язаний переважно з навчанням і самоосвітою, набуттям нових знань і нового досвіду. Такий розвиток можливий, наприклад, для особи, що тривалий час обіймає одну й ту ж посаду; службовець може в її межах підвищувати свою кваліфікацію, оволодівати новими технологіями й уміннями, які надають його діяльності більшої досконалості й ефективності. Це повинно враховуватися при присвоєнні чергових рангів при зайнятті тієї ж посади, що зумовить підвищення заробітної плати і в кінцевому підсумку стимулюватиме підвищення якості й ефективності праці службовця;

- *професійно-посадовий розвиток* в основному пов'язаний з професійною розстановкою кадрів за умови врахування здібностей і можливостей кожного працівника, оптимального використання в межах певного колективу працівників, що володіють різними спеціальностями, досвідом, мають різний вік, характер та темперамент. Все це повинно враховуватися при плануванні кар'єри кожного державного службовця, забезпеченні поступального службового зростання співробітників тощо.

У професійному розвитку державних службовців практика відіграє важливу роль, вона сприяє осягненню складної системи взаємодії владних структур, ієрархічного підпорядкування, міжособистісних взаємовідносин, технологій оцінювання, допомагає службовому просуванню, використанню різних механізмів мотивації до якісної й творчої праці.

Водночас, на нашу думку, у професійному розвитку державних службовців першочергове значення має професійна освіта.

Стажування є обов'язковою умовою проходження державної служби, однак даний вид додаткової професійної освіти реалізується не в навчальних закладах, а безпосередньо в державних органах. Стажування може бути як частиною професійної перепідготовки, так і самостійним видом додаткової професійної освіти.

Говорячи про професійну освіту державних службовців, неможливо обійти ще один, дуже важливий момент, пов'язаний з організацією цього процесу, розглянутого з точки зору *управління персоналом органів державної влади* як системи управлінського впливу на працівників державних органів з метою найбільш ефективного використання їх професійних і особистісних якостей і здібностей.

Професійне навчання державних службовців являє собою складну багаторівневу систему, що об'єднує десятки освітніх закладів, сотні органів державної влади, де працюють тисячі людей, від чієї кваліфікації й професіоналізму залежить подальший розвиток суспільства. У зв'язку з цим цілком очевидно, що оптимізація функціонування цієї системи потребує як наукового, так і законодавчого та організаційного забезпечення.

На сьогодні в розвинутих демократичних країнах склалися три основні моделі підготовки державних службовців: німецька, англосаксонська та французька. Німецька модель підготовки державних службовців почала формуватися у XVIII ст., що було пов'язано з початком індустріальної фази розвитку людської цивілізації, яка збіглася з переходом від станово-представницьких до абсолютистських монархій. Для абсолютистських монархій характерною була централізація управління, створення єдиного, ієрархічно побудованого і розгалуженого державного апарату. Наприкінці XVIII ст. у країнах Європи почали інтенсивно формуватися місцеві органи державної влади. Законодавчі й найважливіші судові функції, як і раніше, були зосереджені в центральних органах влади. Але повсякденні питання поступово передаються до відання локальних органів, у тому числі й судів, що формувалися переважно з представників місцевої знаті і заможного бюргерства. Як наслідок, у центрі й на місцях формується професійна бюрократія як певний соціальний прошарок, що з часом набуває значної ваги у суспільстві [3].

За англосаксонської моделі підготовка здійснюється переважно в університетах за всіма рівнями освіти. Так, у США університети здійснюють підготовку фахівців за рівнями асоціата - молодшого спеціаліста (2 роки), бакалавра (4 роки), магістра (1-2 роки), доктора філософії (3 роки), а також надають академічний сертифікат з підвищення кваліфікації (до 1 року). Перша навчальна програма з державного управління у США була започаткована в 1924 р. у Сіракузькому університеті (Нью-Йорк), яке виділилося з таких споріднених галузей, як право, політекономія, політологія. На початку 2000-х рр. 187 університетів США щорічно готували близько 10 тис. фахівців з державного управління. Характерно, що вищі навчальні заклади взаємодіють із споживачами їх кадрової продукції, але не адмініструються ними. Для підтримки стандартів професійної діяльності з державного управління в США у 1939 р. утворена Американська асоціація з державного управління, а стандартів професійної підготовки - Національна асоціація шкіл державних справ і управління в 1969 р. [4; 5].

Особливою формою підготовки магістрів з державного управління є курс навчання і захист магістерської дисертації, яку організовує для працівників вищої і середньої ланки державних органів ряд університетів, що мають угоди з американським урядом. Один з таких університетів - Американський університет, який займає шосте місце в країні з підготовки кадрів у галузі державного управління. Спільно з управлінням кадрової служби уряду США він розробив програму підготовки для отримання ступеня магістра в галузі державного управління (MPA) для працівників центрального апарату уряду США [6].

З точки зору професійної підготовки, всі державні службовці мають однакові права стосовно безперервного навчання. Проте право на початкову професійну підготовку в школах державного управління зарезервоване за державними службовцями категорії А. Інші державні службовці проходять випробувальний термін за місцем роботи, який передбачає проведення професійної підготовки до призначення на посаду (від 6-ти місяців до 1-го року) [7]. Фахівців з державного управління зі ступенем магістра випускають університети та інститути політичних досліджень. Особливе місце серед них посідає паризький Інститут політичних досліджень (ІПД) - незалежна від університетів державна установа наукового, культурного і професійного профілю, яка забезпечує підготовку з політичних, економічних і суспільних наук. ІПД має свої особливості щодо викладацького складу, набору студентів, методів навчання і його організації. Викладацький корпус інституту на 40% складається з університетських кадрів, на 37% - з державних службовців і на 23% - з представників приватного сектора. На навчання приймається близько 5 тис. французьких і зарубіжних студентів. Термін навчання - від двох до трьох років. Інститут надає дипломи магістра і доктора, організує підготовку до конкурсів на заміщення адміністративних посад [8].

Низка країн Південної Європи сприйняли французьку модель в якості зразка для розробки власних програм підготовки кадрів для державної служби. В Італії більшість вищих функціонерів готують університети, особливо юридичні факультети: 54% корпусу державної служби закінчили саме юридичні факультети чи отримали спеціальність "публічне адміністрування". Хоча для зайняття більшості посад достатньо університетського диплома, чиновник після свого призначення повинен пройти професійну підготовку. З цією метою створені факультети після університетської підготовки управлінського персоналу.

Отже, професійна підготовка є видом додаткової професійної освіти, що пов'язаний з набуттям державним службовцем права на забезпечення виконання нових повноважень у новій сфері державної влади. Перепідготовка дає можливість державному службовцю займатися новим видом організаційної діяльності в іншому органі влади. Підвищення кваліфікації є видом додаткової професійної освіти, який не пов'язаний з набуттям права на забезпечення виконання повноважень нового суб'єкта влади, підвищення кваліфікації не тягне за собою зміну характеру організації діяльності, однак воно є умовою службового просування в тій же організаційній структурі.

Література:

1. Луговий В. І. Десять років становлення (досвід досліджень, розробок впроваджень у сфері державного управління). - К.: Вид-во НАДУ, 2005.

2. Про державну службу: Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4050-УІ // Відом. Верховної Ради України. - 2012. - № 26. - Ст. 273.
3. Прокопенко Л. Л. Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (ІХ - початок ХХ ст.) / Л. Л. Прокопенко. - Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. - 488 с.
4. Таланова Ж. В. Стандартизація фахової підготовки з державного управління в країнах Північної Америки і Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 / Ж. В. Таланова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2004
5. Луговий В. Про принципи і тенденції підготовки вищих керівників у галузі державного управління (професійно-методологічний підхід) / В. Луговий // Вісник НАДУ. - 2004. - № 2. - С. 5-13.
6. Програми підготовки кадрів для государственной службы // Гос. служба. - 2005. - № 4. - С. 136-142. - № 5. - С. 115-120. - № 6. - С. 145-151.
7. Провідні навчальні заклади у сфері професійної підготовки державних службовців: приклад Франції, Польщі, Німеччини та Латвії. - К.: Б. в., 2010. - 117 с
8. Програми підготовки кадрів для государственной службы // Гос. служба. - 2005. - № 4. - С. 136-142. - № 5. - С. 115-120. - № 6. - С. 145-151.

Светлана Мухаметжан
(Астана, Казахстан)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ УРБАНИЗАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Современные урбанизированные территории представляют собой сложные социально-экономические системы, управление которыми требует постоянного совершенствования на основе использования новых цифровых технологий во все сферы жизнедеятельности городов, в том числе управление социальной инфраструктурой города, оказание государственных услуг, градостроительство, обеспечение безопасности и решение проблем, возникающих вследствие интенсивности процессов урбанизации [1].

Существующая в настоящее время система управления городской жизнедеятельностью организована в целях реализации неизменной программы действий, необходимых для решения определенных задач. Вместе с тем, непрерывные и стремительные изменения во внешней среде требуют эффективно отвечать на вызов изменений путём совершенствования системы управления городскими процессами на основе применения новых управленческих и информационных технологий. Возникает необходимость в формировании более гибкой и действенной системы управления, способной легко адаптироваться и действовать с опережением.

В программе ООН «Цели развития тысячелетия» (Millennium Development Goals) отмечается, что высокая плотность городов может повысить эффективность использования новых технологий и инноваций, однако указывая при этом и на негативные последствия [2]. Ускорение процессов урбанизации сопровождается появлением целого ряда проблем, связанных с электроэнергией, водоснабжением, санитарными условиями, услугами в сфере образования и здравоохранения. Их разрешение требует новых стратегий. Быстрые темпы урбанизации создают дополнительную нагрузку на ресурсную базу, приводят к повышению спроса на энергию, воду и санитарию, а также на государственные услуги, образование и здравоохранение. Устранять проблемы, возникающие в результате роста городов и городских агломераций, необходимо за счёт совершенствования управления урбанизационными процессами на основе внедрения smart-технологий. Использование инноваций в регулировании городской жизнедеятельности приведёт, в свою очередь, к созданию инновационной и энергоэффективной инфраструктуры, разработке международных конкурентоспособных продуктов и услуг, росту конкурентоспособности экономики, привлечению больших объемов инвестиций, повышению качества жизни населения, обеспечению устойчивого развития. Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) позволят городским властям напрямую взаимодействовать с городским сообществом, обеспечивать прозрачность в принятии решений на основе обратной связи и, одновременно, правильно реагировать на обращения граждан и сокращать сроки исполнения решений, проводить постоянный мониторинг за развитием города, обрабатывать и анализировать информационные потоки в режиме реального времени. Таким образом, актуализация данных послужит ключом к решению городских проблем и эффективности управления городскими процессами. Согласно Британскому Институту стандартов (British Standard Institution, BSI) «Smart city» - это эффективный синтез физических, цифровых и человеческих ресурсов в искусственно созданной среде для качественного уровня жизни населения [3]. Проект «Smart city», внедряемый в настоящее время по всему миру, в основном применяется в качестве эффективного метода для решения социально-экономических, экологических проблем и улучшения качества жизни городского населения. Государственный и частный сектор активно инвестируют в технологии «Smart city». Причем суть концепции «Smart city» заключается не только в использовании smart технологий, но и в кардинальном изменении моделей управления. По данным Европейской комиссии в smart городах услуги городских властей становятся более эффективными за счёт использования современных ИКТ и цифровых

технологий [1]. При этом использование ИКТ и цифровых технологий оказывает влияние на все сферы городской системы. Так, за внедрение ИКТ в транспортно-логистическую инфраструктуру поможет повысить мобильность и сократить временные издержки, в здравоохранение - снизить затраты за счёт применения современных методов диагностики заболеваний, обеспечить прозрачность; в образование - предоставить доступ к информации и более совершенным знаниям; в финансовую и банковскую сферы - обеспечить высокий уровень информационной безопасности и упростить процедуру транзакций; в градостроительство - оптимизировать производственные процессы и т.д. [4, с. 125].

Согласно исследованиям компании PricewaterhouseCoopers главное отличие «Smart city» от традиционного города - это комплексный подход к управлению. Все вопросы и проблемы, связанные с городской инфраструктурой, рассматриваются городскими властями комплексно, поскольку все сферы городской системы тесно взаимосвязаны и являются единым целым [5]. При чём, применение комплексного подхода в стратегии развития smart городов помогает предвидеть изменения в каждой подсистеме, а также степень влияния одной на другую, что приводит к укреплению межотраслевого взаимодействия.

В настоящее время мировые рейтинговые компании и независимые эксперты составляют списки smart городов и производят оценку зрелости реализованных моделей. Участие в данных рейтингах позволяет не только повысить популярность и престиж города на международной арене, но и поэтапно разработать и внедрить одну из лучших технологий в мире по совершенствованию управления процессами урбанизации и, соответственно, эффективному решению самых различных проблем развития городов. Так, по результатам исследования IT-компании «Easypark» (Швеция) топовые позиции по критерию «самый технологически развитый город мира» получили Копенгаген, Сингапур и Стокгольм. Согласно данному рейтингу в концепциях развития крупнейших мировых мегаполисов выделены одно-два важных приоритетов. К примеру, для Парижа основным направлением развития является озеленение, для Барселоны - транспорт, для Нью-Йорка - утилизация мусора и для Торонто - безопасность [6].

Согласно исследованиям Центра региональной науки Венского технического университета определено три основных фактора, которые указывают на то, что управление города является smart [7]:

- 1) участие граждан в принятии решений, связанных с жизнью и развитием города;
- 2) работа общественных и социальных сервисов;
- 3) прозрачность работы институтов управления.

Совершенствование управления городской жизнедеятельности с использованием ИКТ является одним из ключевых направлений цифровой экономики во всем мире, и с этой точки зрения Казахстан не является исключением.

Стратегическим планом развития Республики Казахстан до 2025 года предусмотрено внедрение высокотехнологичных решений для управления городского развития на основе концепции «Smart city», что является одной из приоритетных задач развития страны в предстоящие годы. Так, развитие городов страны будет проводиться с точки зрения концепции «Smart city» и на основе «эталонного» стандарта, предусматривающего применение высокотехнологичных решений для рационального использования и управления ресурсами [8].

Одним из основных показателей государственной программы «Цифровой Казахстан» является разработка и утверждение концепции «Smart city» в пяти крупнейших городах Казахстана - Астане, Караганде, Шымкенте и Актобе. В программе представлен перечень проектов с использованием инновационных технологий, таких как интернет вещей, искусственный интеллект и др. Также документ определяет основополагающие принципы, подходы, цели, приоритеты, задачи реализации технологий «Smart city», а также ключевые сферы - образование, здравоохранение, социальная сфера, ЖКХ, транспорт, безопасность, бизнес, строительство, экология, управлением городом [9].

Улучшение качества жизни населения, увеличение доли государственных услуг, вхождение городов в международные рейтинги «Smart city» являются основными приоритетами в реализации концепции. Местными исполнительными органами (акиматами) совместно с Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан определены критерии оценки внедрения проектных инициатив. В этой связи выработана система оценки ключевых показателей эффективности KPI для определения уровня готовности города для участия в мировых рейтингах «Smart city». Разработаны и утверждены Дорожные карты мероприятий по созданию условий и инфраструктуры, готовится запуск лабораторий, создание рабочих групп и центра компетенций, а также в процессе разработки IT-архитектура местных исполнительных органов [9].

Согласно данным ООН к 2050 году 67% населения мира будут проживать в городах. На сегодняшний день происходит перенаселение мировых мегаполисов мира. Городские власти всё чаще сталкиваются с решением вопросов уборки и переработки мусора, бесперебойной поставкой коммунальных услуг и электроэнергии, предоставлением жилья, услуг общественного транспорта и т.д. Для предоставления качественных услуг местным исполнительным органам требуется внедрение новых технологий. В соответствии с Новой программой урбанизации и Целям устойчивого развития ООН, приоритетной задачей для всего мира, в том числе и для Казахстана, является устойчивое развитие городов и превращение их в двигатель экономического и социального развития [10]. Таким образом, необходимость совершенствования управления городом на основе внедрения ИКТ, а также реализация проекта «Smart city» возникла в ответ на те тенденции, которые были выявлены в рамках современных

технологий управления. Неэффективные методы управления развитием городских центров и городских агломераций приводят к экономическим, экологическим и социальным угрозам, снижению уровня жизни населения, в этой связи применение инноваций и современных технологических решений помогут нивелировать связанные с урбанизацией проблемы. Однако на сегодняшний день для устойчивого развития городов и городских агломераций внедрение инноваций недостаточно. Важную роль приобретает комплексный подход в управлении. «Smart управление» заключается в принятии рациональных решений в развитии «Smart city», в котором слаженно работают городские системы, развиваются новые навыки и компетенции, эффективно используются финансовые и человеческие ресурсы. Для перехода на качественно новый уровень управления требуется непрерывное взаимодействие городских властей с населением на основе обратной связи, прозрачность деятельности городских органов власти и повышение качества оказания государственных услуг.

Литература:

1. European Commission. Smart cities. [Electronic source]. - URL: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/smart-cities> (Accessed December 25, 2018)
2. Millennium Development Goals [Electronic source]. - URL: http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdoverview/mdg_goals.html (Accessed December 25, 2018)
3. Making cities smarter Guide for city leaders: Summary of PD 8100 [Electronic source]. - URL: https://shop.bsigroup.com/upload/Smart_cities/BSI-Making-cities-smarter-Guide-for-city-leaders-Summary-of-PD-8100-UK-EN.pdf?_ga=2.84720409.1214363849.1546041559-1909482403.1546041558 (Accessed December 25, 2018)
4. Ганин О.Б., Ганин И.О. «Умный город»: перспективы и тенденции развития // ARS Administrandi, 2014. – 126 с.
5. Smart cities: from earthen walls to smart grids. [Electronic source] - URL: <http://www.pwc.com/us/en/technology/publications/cleantech-perspectives/pdfs/pwc-cleantech-smart-cities.pdf> (Accessed December 25, 2018)
6. EasyPark Group. Smart Cities Index. [Electronic source] - URL: <https://easyparkgroup.com/smart-cities-index/> (Accessed December 25, 2018)
7. [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: <http://ain.kz/index.php/smart-astana/> (Дата обращения: 25.12.2018)
8. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018г. № 636 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs/. (Дата обращения: 25.12.2018)
9. Кузекбай А. // [Electronic source]. - URL: https://strategy2050.kz/ru/news/roekt_smart_city_budet_realizovan_v_pyati_gorodah_azahstana__50561/ (Accessed December 25, 2018)
10. United Nations World Cities Report: Urbanization and Development: Emerging Futures [Electronic source]. - UN-Habitat, 2016. - 260 p. - URL: <https://unhabitat.org/wp-content/uploads/2014/03/WCR-%20Full-Report-2016.pdf>. (Accessed December 25, 2018)

Научный руководитель:

кандидат экономических наук Джунусбекова Гульсара Аширбаевна.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Людмила Василюк
(Каховка, Україна),
Олександр Непша
(Мелітополь, Україна)

ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПІДЗЕМНИХ ВОД ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Геологічне середовище – верхня частина літосфери, що знаходиться в межах інтенсивного впливу антропогенної діяльності. Тому для побудови моніторингу літосфери в першу чергу постає завдання побудови моніторингу геологічного середовища, який в даний час названий геоекологічним моніторингом [3].

Головними цілями геоекологічного моніторингу є, по-перше, отримання, зберігання і обробка інформації про сучасний стан, властивості, структуру геологічного середовища, а також про типи і інтенсивності її змін, викликаних в першу чергу процесами техногенезу; по-друге, використання отриманої інформації для з'ясування причин активізації природно-техногенних процесів і складання прогнозів їх розвитку; по-третє, забезпечення інформацією про геологічне середовище заходів щодо охорони, раціонального використання та управління природним середовищем, раціональне використання відновлюваних і особливо невідновних ресурсів, захист літосфери в коротко- і довгостроковій перспективі [3, 4].

По об'єктах спостереження геоекологічний моніторинг поділяється на: моніторинг гірських порід; моніторинг підземних вод; моніторинг надр; моніторинг рельєфу.

Роботи з державного водного кадастру та державного обліку використання підземних вод, моніторингу ресурсів та запасів підземних вод на території Херсонської області проводяться Південно-Українською гідрогеологічною експедицією на підставі геологічного завдання, виданого Державною геологічною службою України.

Водозабезпечення Херсонської області відбувається за рахунок ресурсів Причорноморського басейну підземних вод [5]. Гідрогеологічні умови формування ресурсів сприятливі, їх кількість складає 4970,80 тис.м³/добу, у т.ч.: з мінералізацією до 1,5 г/дм³ – 4055,39 тис.м³/добу і 915,41 тис.м³/добу більше 1,5 г/дм³. Розподілені прогнозні ресурси підземних вод по районах нерівномірно, показник коливається від 11,6 тис.м³/добу (Високопільський район) до 735,4 тис.м³/добу (Олешківський район). Забезпеченість прогнозними ресурсами питних підземних вод населення знаходиться в середньому – 1,3 тис. м³/добу на одну особу [8].

Сумарний видобуток підземних вод за 2017 р. склав 249,707 тис.м³/добу (рис. 1), що на 33,142 тис.м³/добу менше ніж у 2016 р [8].

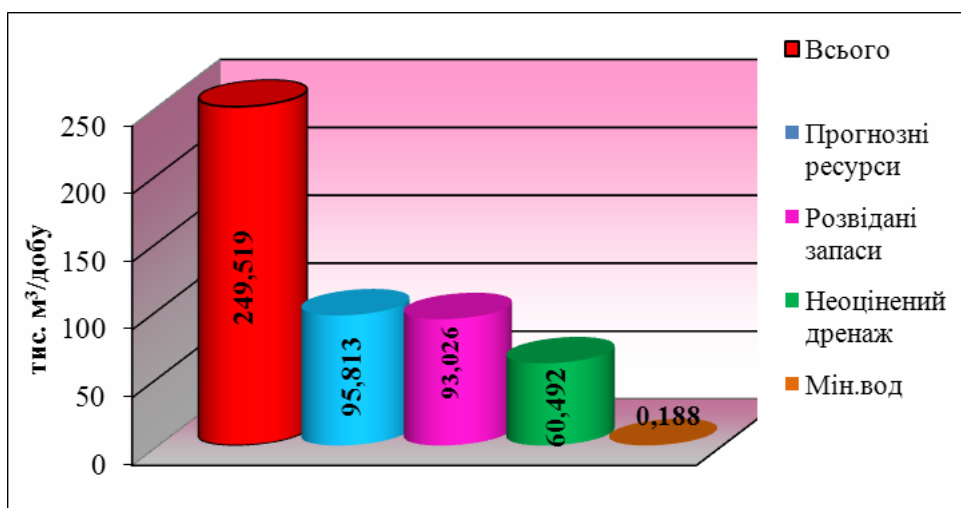

Рис. 1. Сумарний водовідбір із підземних вод за 2017 рік [2]

За даними державного обліку видобуток підземних вод розподілився наступним чином: з розвіданих запасів – 93,026 тис.м³/добу, неоцінений дренаж – 60,492 тис.м³/добу, мінеральні води – 0,188 тис.м³/добу [2].

Більша частина водовідбору підземних вод по області відноситься на неогеновий водоносний горизонт – 99%; менше 1% на четвертинний та палеогеновий водоносні горизонти.

Видобуток, дренаж із розвіданих, попередньо розвіданих родовищ та ділянок надр з неоціненими запасами склав 249,519 тис.м³/добу (без мінеральних вод). Із цієї кількості підземних вод використано 181,690 тис.м³/добу, у т.ч. на потреби: господарсько-питні – 142,393; виробничо-технічні – 10,575; сільськогосподарські – 3,028; зрошення – 25,539; промисловий розлив – 0,135. Скид підземних вод без

використання склав 67,829 тис.м³/добу (27%). По мінералізації видобуток розподіляється таким чином: до 1,0 г/дм³ – 61% (152,994 тис.м³/добу); 1,0-1,5 г/дм³ – 16% (39,576 тис.м³/добу); 1,5-3,0 г/дм³ – 22% (53,870 тис.м³/добу); 3,0-5,0 г/дм³ – 1% (3,079 тис.м³/добу). Експлуатаційні запаси розвіданих родовищ становлять 790,128 тис. м³/добу за категоріями А+В+С1 та 137,7 тис. м³/добу – за категорією С2. Упродовж 2017 року нові ділянки родовищ підземних вод розвідані на території Голопристанського району (ділянка «Гопри Інагро») та Новокаховської міської ради (ділянка «Таврія»). Перезатвердженні запаси по двом ділянкам Скадовська та Херсонська 2 [8].

У 2017 році до промислового освоєння залучено 16 родовищ питних та технічних вод із 22 (38 ділянок із 50), видобуток з яких склав 93,026 тис.м³/добу (10 % від загальних запасів). Кількість невикористаних запасів складає 834,802 тис.м³/добу (90 % від загальної кількості) [2].

Не задіяні в експлуатацію 12 ділянок: Голопристанська, Олешківська, Збур'ївська, Гопри 1, Підstepненська, Бериславська Східна, Вадимська 1, Східна, Новокаховська 2, Херсонський річ порт, Олешківська Благодать та Тишківська. По діючим водозаборах у порівнянні з минулим роком значних змін в експлуатації не відбулося. Із 38 діючих ділянок – 8 відбирають підземні води що не відповідають вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» [8].

Окрім питних вод на території Херсонської області розвідані 6 родовищ (6 ділянок) мінеральних підземних вод у кількості 0,837 тис.м³/добу по категоріям А+В+С1, та одне родовище промислових вод.

Сумарний водовідбір з затверджених експлуатаційних запасів мінеральних підземних вод у межах області за 2017 р. склав 0,188 тис.м³/добу (22% від загальної кількості запасів) із 4 робочих свердловин. Мінеральні- лікувальні води родовища «Гаряче джерело» використовуються для бальнеологічних цілей у лікувально-профілактичному закладі. Підземні води із родовища мінеральних природних столових вод використовуються для промислового розливу води «Каховка».

В останні роки загальний видобуток підземних вод зменшується. Тенденція до постійного скорочення видобутку підземних вод зумовлена зменшенням споживання підземних питних та технічних вод у зв'язку зі скороченням промислового виробництва.

Видобуток підземних вод в Херсонській області в 2017 році за якісними показниками по адміністративним районам розподіляється таким чином:

1. Сприятлива гідрохімічна обстановка протягом тривалого періоду експлуатації зберігається в південно-західній частині області - Голопристанський, Каланчацький, Скадовський (за виключенням дренажних вод) і Олешківський райони, а також в північній частині області – Верхньо - Рогачицький район. Цей факт ще раз підтверджує, що південно-західна частина Херсонської області має у своєму розпорядженні разить значні ресурси прісних підземних вод.

2. Видобуток в Білозерському, Бериславському, Високопільському, Каховському, В.Лепетиському, Нижньосірогозькому, Нововоронцовському, Генічеському та Новотроїцькому районах переважає до 1,5 г/дм³.

3. На території Великоолександрівського, Горностаївського, та Чаплинського районів видобуток підземних вод з мінералізацією 1,5-3,0 г/дм³ переважає над видобутком до 1,5 г/дм³.

4. На більшій частині площ Іванівського і на локальних ділянках Білозерського, Бериславського, В.Лепетиського, Новотроїцького та Генічеського районів використовуються підземні води з мінералізацією 1,5-3,0 г/дм³ і більше 3,0 г/дм³ [2, 8].

Випадки забруднення водоносних горизонтів виявлялися за результатами хімічних аналізів підземних вод, які надавалися водокористувачами при оформленні дозволів на спеціальне водокористування. Після внесення змін до Водного кодексу України в частині надання дозволу на спеціальне водокористування переліком документів, необхідних для його отримання, надання хімічних аналізів не передбачене.

У 2017 році фахівцями ДУ «Херсонський обласний лабораторний центр МОЗ України» та її відокремленими структурними підрозділами досліджено 17450 проб питної води з джерел та розподільчої мережі централізованого водопостачання, у т.ч. за санітарно-хімічними показниками 7803 проби (2016р. – 7754 проби), мікробіологічними – 9395 проби (2016 – 9834 проби) та паразитологічними – 252 проби (2016 – 204 проби) [8].

Не відповідає вимогам санітарних правил і норм за санітарно-хімічними показниками 1689 проб питної води – 21,6% (2016 рік – 20,2%), за мікробіологічними – 367 проб – 3,9% (2016 рік – 4,6%), за паразитологічними показниками питна вода відповідає вимогам санітарних правил і норм [8].

В області понад 50% джерел господарсько-питного водопостачання мають воду, яка не відповідає вимогам санітарних правил і норм за хімічним складом. Якість питної води за санітарно-хімічними показниками, не відповідає вимогам санітарних правил і норм в основному по загальній жорсткості, хлоридам, сульфатам.

Найбільше відхилення за санітарно-хімічними показниками відмічалось у Бериславському – 23,9%, Іванівському – 42,3%, Новотроїцькому – 66,0%, Великолепетиському – 34,3%, Нижньосірогозькому – 35,7%, Каховському – 34,4%, Скадовському – 27,6%, Чаплинському – 25,7%, Білозерському – 25,6% районах [8].

За мікробіологічними показниками питна вода не відповідає вимогам санітарних правил і норм у Горностаївському – 14,7%, Верхньорогачицькому – 12,5%, Каховському – 4,1%, Скадовському – 9,4%, Чаплинському – 5,4%, Голо пристанському районах – 9,6%.

У 2016 році було досліджено 286 проб питної води децентралізованого водопостачання, у т.ч. 229 проб питної води з громадських та індивідуальних (діти до 3-х років) шахтних колодязів. За санітарно-хімічними показниками досліджено 122 проби питної води децентралізованого водопостачання, із яких не відповідало нормам 32 (26,2%) [8].

Із загальної кількості досліджених проб питної води децентралізованого водопостачання на вміст нітратів було досліджено 114 проб, з яких не відповідали вимогам санітарних норм і правил 24 проби (21,0%), у т.ч. з індивідуальних (діти до 3-х років) шахтних колодязів – 20,9%.

За мікробіологічними показниками досліджено 164 проби питної води децентралізованого водопостачання, не відповідало нормам 10 (6,1%) проб, у т.ч. досліджено 79 проб питної води з індивідуальних (діти до 3-х років) шахтних колодязів, не відповідало вимогам санітарних норм і правил 1 (1,3%) проба [8].

Відомчий контроль за якістю питної води здійснюється атестованою хіміко-бактеріологічною лабораторією питної води МКП «ВУВКГ м. Херсона» відповідно до Робочої програми, узгодженої з Херсонським міськрайонним управлінням Державної санітарно-епідеміологічної служби України. Перевірка здійснюється за 41 інгредієнтом [6].

Погіршення стану здоров'я населення м. Херсон та Херсонської області у зв'язку з вживанням питної води може бути інфекційної і неінфекційної природи. У останньому випадку вплив на організм людини пов'язаний з особливостями хімічного складу води.

Доведений несприятливий вплив на здоров'я городян води з підвищеною мінералізацією, високою жорсткістю, підвищеним вмістом хлористого натрію, води з низьким рН. Не байдуже для здоров'я підвищений і, навпаки, понижений вміст в питній воді іонів кальцію, магнію, а також калію, міді, цинку, марганцю, хрому, ванадію і інших [1, 7].

Література:

1. Иванова В.М. Современное состояние качества питьевой воды в населенных пунктах Запорожской области и ее влияние на здоровье населения / В.М. Иванова, А.В. Непша, Т.А. Сапун // Матеріали VIII науково-практичної конференції «Меліорація та водокористування». – Мелітополь: ФОП Ландар С.М., 2018. – С.38-40.
2. Екологічний паспорт Херсонської області за 2017 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ecology.ks.ua/index.php?module=page&id=113>.
3. Непша А.В. Геоэкологические проблемы использования геологической среды человеком / А.В. Непша Т.А. Сапун // Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. – Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2017. –С.238-240.
4. Непша О.В. Екологічні проблеми використання геологічного середовища людиною / О.В. Непша, В.М. Иванова // Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали регіональної науково-практичної конференції студентів і молодих учених (02 грудня 2016 р). – Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С.177-179.
5. Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан: монографія/Л.М. Даценко, В.В. Молодиченко, О.В. Непша та ін., від. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 308 с.
6. Прохорова Л.А. Екологічний стан геологічного середовища Херсонської області / Л.А. Прохорова, Т.О. Сапун, М.М. Стецишин // Історико-географічний дискурс проблем геосфери: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 16 травня 2016 р. – Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С.15-18.
7. Прохорова Л. А. Якість поверхневих та підземних вод Запорізької області та її вплив на здоров'я населення / Л. А. Прохорова, О. В. Непша, Т. В. Зав'ялова // «Філософія здоров'я – здоровий спосіб життя – здорова нація». – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. – С.202-209.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища в Херсонській області у 2017 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ecology.ks.ua/index.php?module=page&id=113>.

Наталія Чернікова
(Харків, Україна)

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах екологічної кризи, що характеризується загостренням протиріч у взаємовідносинах між суспільством і природою, виникненням складних глобальних екологічних проблем, на особливу увагу заслуговує проблема формування екологічно відповідального і свідомого покоління, здатного існувати і розвиватись у складних умовах мінливого середовища.

Важливу роль у формуванні екологічної культури нової генерації відіграє школа. Якість екологічної освіти та виховання учнів у значній мірі залежить від готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності у цьому напрямі. Безумовно, опанування професією вчителя повинно спиратись на відповідні

екологічні знання й уміння, але науковці дійшли висновку, що засвоєння знань ще не вирішує проблеми розв'язання самої екологічної кризи. Ті знання й досвід, які мають люди для розв'язання екологічних проблем, свідчить, що будь-які акції щодо захисту та охорони навколишнього середовища саму проблему не вирішують, бо чинять лише тимчасовий ефект. Більшість людей краще орієнтуються у глобальних екологічних проблемах, ніж у проблемах своєї місцевості, тому вважають себе неспроможними вирішувати проблеми довкілля.

Отже, найголовнішими причинами екологічної кризи є низький рівень екологічної відповідальності, ігнорування суспільством законів розвитку природи і споживацьке ставлення до її ресурсів. Тому для вирішення екологічних проблем необхідне виховання й формування у нового покоління фахівців екологічного менталітету, який призведе до зміни екологічної стратегії і тактики України. Це має вирішуватися не тільки шляхом екологізації сучасної науки та освіти, а й удосконаленням змісту, форм, методів та технологій навчання.

Екологічна підготовка майбутніх учителів в освітньому процесі ВНЗ розглядається як багатоаспектний процес, який включає формування наукової системи знань в галузі взаємодії природи і суспільства, виховання гуманістичного світосприйняття особистості, розвиток екологічного мислення, формування екологічних переконань особистості, засвоєння норм екологічної етики і, як результат, – формування екологічної відповідальності, екологічної свідомості та екологічного професіоналізму учителя.

Проблемами змісту і структури людської свідомості та відповідальності опікуються не лише екологи (Г. Білявський, В. Бровдій, М. Падун, Н. Реймерс, Р. Фурдуй), а й філософи (В. Вернадський, М. Верніков, М. Дробноход, М. Кисельов, В. Крисаченко, Н. Моїсєєв, К. Ясперс), соціологи (С. Баньковська, Д. Маркович, О. Садтовський), психологи (Н. Бездорога, С. Дерябо, О. Максименко, В. Ясвін), педагоги (Є. Артамонова, І. Белая, Т. Вайда, С. Глазачев, Н. Казанішена, Л. Лук'янова, О. Мананкова, О. Плахотник, Г. Пустовіт, С. Совгіра, Г. Тарасенко, М. Хроленко) та інші представники гуманітарних наук.

Більшість науковців (Р. Біджиєва, О. Бродська, Т. Казначєєва, А. Кочергін, Н. Малиновська, Г. Овчинніков, М. Хроленко, О. Шевцов та ін.) розглядають екологічну свідомість як самостійну форму соціальної свідомості (поряд з політичною, релігійною, науковою тощо).

Екологічна свідомість – це сфера суспільної та індивідуальної свідомості, пов'язана з відображенням природи як частини буття, але має свою специфіку і спрямованість, пов'язану зі своєрідністю відображення світу природи і конструктивно-творчим його перетворенням.

В залежності від домінуючого елемента у системі «навколишнє середовище – людина» науковці виділяють три підходи до визначення екологічної свідомості: антропоцентричний, природоцентричний та екоцентричний (А. Львовичкіна, В. Панов, О. Рудоміно-Дусятська, В. Скребець, В. Ясвін та ін.)

Згідно антропоцентричного підходу екологічна свідомість визначається як сукупність уявлень про людину як надістоту, для якої найвищою цінністю є власне людина, а природа є її особистою власністю, тож і використовується для задоволення усіх потреб людства з повним ігноруванням прав природи.

З позицій екоцентричного підходу екологічна свідомість визначається як сукупність уявлень, що наділяють природу суб'єктивними властивостями, внаслідок чого вона визначається як найвища цінність, а відносини з нею будуються на засадах рівноправності й гармонійної взаємодії.

Визначення екологічної свідомості з позицій природоцентричного підходу базується на ідеї проголошення природи як найвищої цінності, а людина повинна повністю підкоритися їй, обмежити свою діяльність і потреби на благо природи.

Згідно дослідженням науковців (Т. Іванова, В. Кряж) екоцентрична екологічна свідомість переважає у молодого покоління, яке сприймає природу як самостійну цінність незалежно від її можливого використання. У дорослого населення сприйняття природи набуває прагматичного, раціонального характеру й у людській свідомості починають переважати антропоцентричні уявлення. Природоцентричний тип екологічної свідомості занадто утопічний, а стратегія взаємодії з середовищем не може бути реалізована в умовах сучасного розвитку суспільства і сприяти подоланню екологічної кризи.

Існуюча дотепер в Україні система екологічного виховання майбутніх учителів, незважаючи на декларування високих гуманних цінностей, базується на засадах антропоцентричного підходу. Тому актуальною є проблема побудови принципово іншої системи екологічного виховання на засадах екоцентричного підходу, який визначає усвідомлену й відповідальну поведінку людини.

Ефективність екологічної підготовки майбутніх учителів залежить від чіткої системи аудиторної і позааудиторної роботи. Центральне місце в процесі екологічної підготовки майбутніх учителів займає аудиторна навчальна робота, регламентована навчальними планами і програмами, яка здійснюється в ході вивчення еколого-природничих дисциплін та під час реалізації міжпредметних зв'язків на академічних заняттях.

По відношенню до еколого-природничої освіти студентів навчальні дисципліни можна представити в наступному вигляді:

1. Дисципліни, предметом вивчення яких є природа і людина (екологія, екокультура особистості, прикладна ботаніка, зоологія, основи природознавства з методикою викладання тощо).
2. Дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Частково ці питання висвітлюються в курсі історії педагогіки, загальної педагогіки, дидактики.
3. Дисципліни циклу математичної та природничо-наукової підготовки, які створюють умови для розвитку умінь оцінки стану природних об'єктів і явищ, позитивних і негативних наслідків діяльності людини

в природному і соціальному оточенні, дають можливість для розкриття питань про середовище виховання, дбайливе ставлення до неї (математична статистика.).

У системі позааудиторної роботи з екологічної підготовки майбутніх учителів можна виокремити: неспецифічні форми (дослідницькі самостійні завдання, науково-дослідну роботу еколога-природничого спрямування, педагогічну практику, творчі конкурси), специфічні форми (навчальні практики еколога-природничого спрямування, екологічні експедиції та екскурсії, екологічні стежки, заходи з природоохоронної справи та ін.); екопросвітницьку роботу (екологічні свята, екофестивалі, екологічні флешмоби, участь у кампаніях Всеукраїнської екологічної ліги та ін.).

Навчальна практика з природознавства і краєзнавства є важливою складовою ланкою у процесі еколога-природничої підготовки майбутніх учителів. Цей вид практики передбачає поглиблення знань з дисциплін еколога-природничого циклу, виховання екологічної відповідальності й набуття відповідних екологічних умінь і навичок.

Протягом багатьох років навчальна практика з природознавства і краєзнавства для студентів психолого-педагогічного факультету КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» організовується та проводиться за сприяння Харківської обласної організації «Всеукраїнська екологічна ліга». Практика відбувається на базі Національного природного парку Гомільшанські ліси, який розташований у мальовничому куточку лівобережної України у долині річок Сіверський Донець та Гомольша, за 45 км від м. Харків під керівництвом викладачів кафедри природничих дисциплін.

Під час навчальної практики з студенти вивчають флору і фауну району практики, ознайомлюються з основними рослинними угрупованнями Харківської області, вчать розрізняти та описувати як типових представників флори й фауни даного регіону, так і знайомляться з видами, що підлягають охороні; досліджують сучасні проблеми екології та охорони природи, набувають навичок свідомої екологічної поведінки, беруть участь у природоохоронних заходах та залучаються до створення екологічних проєктів, оволодівають методикою польових досліджень, набувають навичок самостійної навчально-дослідницької роботи, ознайомлюються зі специфікою організації екскурсій у природу, а також з формами, методами та принципами еколога-природничого виховання.

В процесі проведення навчальної практики з природознавства і краєзнавства ми не обмежуємось набуттям майбутніми вчителями еколога-природничого багажу знань та сформованістю в них відповідних практичних умінь і навичок. Студенти мають змогу відпочити та оздоровитися на березі річки Сіверський Донець, відчути насолоду від відпочинку в екологічно чистій місцевості, практикувати навички самообслуговування та спілкування в доброзичливій неформальній атмосфері.

Отже, процес еколога-природничої підготовки майбутніх учителів в освітньому процесі ВНЗ потрібно вдосконалювати завдяки наповненню його складових екологічним, природничим та краєзнавчим змістом, поєднанню традиційних та інноваційних форм, методів, засобів навчання в аудиторній та позааудиторній діяльності. Інтегрований підхід до еколога-природничої підготовки майбутніх фахівців забезпечує цілеспрямоване формування в особистості як екологічної відповідальності, так і екологічного світогляду в цілому.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Апрелєва Ірина Вікторівна.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Gulzhamila Doszhanova, Perizat Temirzhanova
(The Republic of Kazakhstan)

RICE CULTURE OF KYZYLORDA AND METHANE USE

Abstract. *This article deals with the problem of rice cultivation in Kyzylorda region. During the cultivation of rice, methane gas is released and using of natural gas. Methane can be used as an energy source to power a farm. Methane is the cleanest fossil fuel. Methane emissions from any ecosystem, particularly a rice agroecosystem are governed by the magnitude and balance of microbial CH₄ production (methanogenesis) and oxidation (methanotrophy), which occur by separate microbial communities. The two groups of microorganisms are adapted to different environmental conditions, and, as a result, are affected differently based on the structure and conditions of an ecosystem, which results in variability of CH₄ production and oxidation potentials across time and space. With low CH₄ production rates or long diffusion pathways, it seems that the majority of the CH₄ produced is oxidized. Conversely, in cases where CH₄ production rates are high or diffusion paths are short, less CH₄ is oxidized and a greater portion reaches the atmosphere.*

Keywords: *Rice culture, methane, agroecosystem, natural gas.*

Methane emissions from any ecosystem, particularly a rice agroecosystem, are governed by the magnitude and balance of microbial CH₄ production (methanogenesis) and oxidation (methanotrophy), which occur by separate microbial communities. The two groups of microorganisms are adapted to different environmental conditions, and, as a result, are affected differently based on the structure and conditions of an ecosystem, which results in variability of CH₄ production and oxidation potentials across time and space. With low CH₄ production rates or long diffusion pathways, it seems that the majority of the CH₄ produced is oxidized. Conversely, in cases where CH₄ production rates are high or diffusion paths are short, less CH₄ is oxidized and a greater portion reaches the atmosphere.

Methane production occurs toward the end of a complex anaerobic decomposition process in which soil organic matter (SOM) is degraded to acetate, hydrogen gas (H₂), and CO₂ by a community of various fermenting microorganisms, which are mostly bacteria. Methanogenic *Archaea* are then able to split acetate into CH₄ and CO₂ (i.e., acetoclastic methanogenesis) or utilize H₂ and CO₂ to produce CH₄ (i.e., hydrogenotrophic methanogenesis). Methanogens encompass a large group of strictly anaerobic, obligate *Archaea*, which is currently composed of three classes, six orders, 12 families, and 35 genera. Rice Cluster I is a specific group of methanogens identified by Grosskopf et al. that contains enzymes in order to detoxify highly reactive O₂ species, allowing the methanogens to survive in aerated soils or oxygenated rhizospheres, and occurs preferentially in environments that undergo transient aerobic conditions, such as in rice fields. Rice Cluster I has been detected in almost all rice field soils tested and occurs in great abundance in rice soils and on rice roots, representing up to 50% of total methanogens in rice fields. Rice Cluster I has been identified as occupying a niche on rice roots by producing CH₄ from photosynthates released as root exudates. Recent research has confirmed that methanogens are ubiquitous in aerobic soils and have the ability to produce CH₄ as soon as anoxic conditions form and substrate is available. Conrad reported that methanogens isolated from the soil of rice fields were not killed but only inhibited by high redox potentials or O₂ exposure, allowing them to survive drainage and maintain their population size throughout the year in a state of low activity.

Most methanogens are mesophiles and neutrophiles, with optimal growth occurring between 30 and 40°C and between a pH of 6 and 8. Methanogens are highly sensitive to variations in temperature and pH and CH₄ production is greatly reduced when soil temperatures are low or in acidic or alkaline soils. Within the optimal temperature range, which is generally the case during the rice growing season, temperature has a positive effect on methanogenesis, causing an increase in CH₄ production as temperature increases.

Methane oxidation is achieved by a group of aerobic *Proteobacteria* known as methanotrophs, which only utilize CH₄ or methanol as a source of C and energy and are currently classified into two phyla, three orders, four families, 21 genera, and 56 species. One group, known as low-affinity methanotrophs, is capable of oxidizing high CH₄ concentrations (>100 ppm) and exists at oxic-anoxic interfaces, where the methanotrophs consume CH₄ produced in anoxic environments. Another group, known as high-affinity methanotrophs, exists in upland soils and possesses the ability to oxidize CH₄ at low atmospheric levels (<2 ppm). Unlike methanogenesis, methanotrophy is not impacted greatly by temperature, although CH₄ oxidation is decreased below 10°C and above 40°C, or pH, as similar CH₄ oxidation has been observed in soils with pH values ranging from 3.5 to 8. Due to the differing effect of temperature on methanogenesis and methanotrophy, CH₄ production increases as soil temperatures increase, while CH₄ oxidation changes little, resulting in a general increase in CH₄ emissions as soil temperature increases throughout the rice growing season. This effect has been confirmed in a laboratory incubation of anaerobic soils at various temperatures between 5 and 25°C.

Through numerous research efforts since the 1980s, several factors have been determined to affect CH₄ emissions from rice cultivation. Due to the complex balance of methanogenesis and methanotrophy that determines how much CH₄ escapes the rice system to the atmosphere along with the large variety of cultural and

environmental conditions around the globe, there is large variability in the impact of different factors across time and space. There are a few soil, environmental, and plant factors, however, that seem to have somewhat consistent impacts on CH₄ emissions from rice. [1].

Agricultural methane emissions in Kazakhstan are emissions from animals, animal waste, rice production, agricultural waste burning (nonenergy, on-site), and savannah burning.

In Kazakhstan, rice growing is concentrated in two oases – in the valleys of the Ili and Karatal rivers and in the lower reaches of the Syrdarya River, in the territory of Kyzylorda and South Kazakhstan regions. In the valleys of the Ili and Karatal, the Dungans and Taranchi, who relocated here in 1871-1882 from the Ghulja Province of China, began to cultivate rice. They brought with them not only the seeds of rice, but also the experience in irrigational construction.

The rapid growth of the cotton and rice-growing area in the early 1880s in Central Asia caused serious competition for water between the two cultures. In this regard, it became necessary to move the rice crops in new areas. So in 1895 the research and studies with the aim of drawing up a new irrigation projects were initiated. These works were carried out primarily in the ancient irrigation lands on the left bank of the Syrdarya River from Golodnaya Steppe to the dry riverbed of the Zhanadarya River. The attempts to develop these lands for irrigated agriculture promoted the rice crop in more northern areas, i.e. the lower reaches of the Syrdarya River, the current territory of Kyzylorda region. Here, the first rice crops were planted in 1896, and already in 1897, approximately 300 hectares were adopted for rice [2].

Rice was and is mainly cultivated in Kyzylorda region – in the lower reaches of the Syrdarya River, where grows more than 90% of rice crops of the Republic and the majority of farms is specialized in the cultivation of this crop.

The climate of the area located within the plain of the ancient part of delta of the Syrdarya River is characterized by sharp continentality. Continentality is manifested in large annual and daily amplitudes of air temperature and in the climatic indicators instability every year. Summers here are hot and long, and winters are moderately cold and short. The annual rainfall is 129 mm. Most of the precipitation occurs during the warm season.

Research and production sites of the Kazakh Research Institute of Rice named after I. Zhakhaev are located in the eastern part of Pravoberezhny Kyzylorda irrigation array. In 1967, under the project of the Kyzylorda department of “Soyuzgiproris” Institute, a rice irrigation system, which is a seven-field rotating area of 684 hectares, was built there. A variety of field trials to optimize the fertilizer system of the rice culture, on the study of water-salt regime, to improve soil fertility, and other trials are conducted in rice paddies of Karautyubinsky experimental farm [3].

Using Captured Methane

- Methane can be used as an energy source to power a farm.
- Methane is the cleanest fossil fuel. ◦ Coal: 0.963 kg CO₂/kWh ◦ Oil: 0.881 kg CO₂/kWh ◦ Methane: 0.569 CO₂/kWh [4]

- $\text{CH}_4 + 2 \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2 + 2 \text{H}_2\text{O}$

Environmental Impact

- Methane can be burned for electricity and is advantageous over coal- it releases up to 25% less CO₂ than burning the same amount

- Through alternative methods of transport to LNG pipelines, natural gas usage can become more widespread, further eliminating coal burning [5].

References:

1. Department of Crop, Soil, and Environmental Sciences, University of Arkansas, Fayetteville, USA
2. Zhaylybay K.N. (2001). Fotosinteticheskie i agroekologicheskie osnovy vysokoy urozhaynosti risa [Photosynthetic and Agro-Ecological Basis of High Rice Yields] (pp. 4-10). Almaty: Bastau.
3. Umirzakov, S.I., Tokhetova, L.A., & Tohtamysov, N.M. (2015). Tekhnologiya vzdelyvaniya sel'skokhozyaystvennykh kul'tur v risovykh sistemakh [The Technology of Cultivation of Crops in Rice Systems] (pp. 4-6). Karaganda.
4. CO₂ Carbon Dioxide Emissions from the Generation of Electric Power in the United States, DOE, EPA, 1999
5. Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options. Food and Agriculture Organisation of the United Nations. 2006

Катерина Басова
(Харків, Україна)

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Проблема високої диференціації в рівні соціально-економічного розвитку регіонів є вкрай актуальною для сучасної України. Вирішення цієї проблеми є складовою частиною державної регіональної політики, головним завданням якої є формування конкурентоспроможної економіки, що забезпечує соціально орієнтований розвиток країни та її регіонів. В економічних дослідженнях проблеми державної

регіональної політики розглядаються в різних аспектах, таких як співвідношення рівнів регіональної політики, відмінність об'єктів і суб'єктів регулювання, які використовуються методи та механізми залучення інвестиційних ресурсів, роль регіональних органів влади в реалізації регіональної політики та забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку регіонів, узгодження інтересів регіонів, рішення проблем соціального й економічного розвитку регіонів на основі використання їх конкурентних переваг, врахування регіональних аспектів різних видів політик, взаємодія регіонів в єдиному економічному просторі, диференціація соціального та економічного розвитку регіонів [1].

Для України в умовах перехідного типу економіки й ті, й інші проблеми повинні бути у центрі уваги регіональної економічної політики. У зв'язку з цим на думку Стеценка Д.М. важливим у реалізації політики регіонального розвитку є виявлення та обґрунтування проблемних регіонів для розробки системи заходів і стимулів, специфічних для кожного типу виділених територій. Зокрема, для розробки диференційованої регіональної політики слід виділяти регіони таких типів: екологічно несприятливі, з високою концентрацією населення і виробництва; індустріально слабо розвинуті сільськогосподарські; промислові депресивні; резервні; рекреаційні.

Концепція регіональної політики України зазначає, що найближчим часом завдання державної регіональної політики передбачають прискорене вирішення наступних проблем:

1. Створення правової та інформаційно-методичної бази для управління розвитком регіонів відповідно до положень законодавства України;
2. Забезпечення стабілізації виробництва та відновлення економічного потенціалу в кожному регіоні, підвищення на цій основі рівня добробуту населення;
3. Здійснення заходів щодо соціального відродження села шляхом державної підтримки розвитку соціально-культурної та побутової сфери, формування повноцінного життєвого середовища;
4. Сприяння формуванню в усіх регіонах багатоукладної економіки, регіональних ринків товарів, праці, капіталу, а також розвиток підприємництва та ринкової інфраструктури;
5. Розв'язання пріоритетних наукових проблем регіонів з метою виробництва конкурентоспроможної продукції;
6. переведення працівників, які звільняються, на підприємства галузей господарства, що розвиваються, у сфері обслуговування і торгівлі, організація професійної підготовки кадрів для нових прогресивних виробництв [2];

Державна соціально-економічна політика являє собою концентроване зображення інтересів суспільства, та саме інтереси суспільства є стимулом і двигуном суспільного розвитку. При цьому необхідно враховувати той факт, що суспільство неоднорідне. Воно представлене різними групами населення, які об'єднані спільними інтересами. Мета, що лежить в основі державної економічної політики, спрямована на об'єднання інтересів усього суспільства і полягає в створенні конкурентоспроможної економіки, що забезпечує соціально орієнтований розвиток країни та її безпеку [3]. Ключовими елементами соціально-економічної політики є такі категорії як пріоритети та принципи реалізації цих пріоритетів.

Пріоритети державної соціально-економічної політики – це обґрунтована сукупність першочергових завдань соціально-економічного розвитку держави, вирішення яких спрямоване на досягнення стратегічних цілей.

Принципи реалізації державної соціально-економічної політики стосовно до проблеми суспільно-економічного розвитку має методологічну основу системи управління і зображують об'єктивні закономірності суспільно-економічного розвитку. Принципи можуть бути взаємно суперечливими. Наприклад, принцип економічної ефективності пов'язаний з закономірністю пошуку рішень, які мінімізують витрати виробництва. Якщо ця мінімізація відбувається шляхом зниження оплати праці, скорочення витрат на природоохоронні заходи, то це вступає в суперечність з принципом соціальної справедливості, з принципом екологічної безпеки. Створення ефективної системи управління – це пошук балансу в використанні встановлених принципів. Реалізація принципів повинна знаходити відображення в законодавчо-правовій базі, що лежить в основі системи управління і використовуваних інструментах механізму системи управління [4].

Говорячи про регіональну політику, слід сказати, що вона не однозначна і багатоаспектна. Перший напрямок можна визначити як «державна регіональна політика», під предметом якої розуміється просторова організація господарства та умов життєдіяльності населення. В основі просторового розвитку держави лежить суспільний поділ праці й таке розміщення продуктивних сил, яке забезпечує найбільш ефективне використання ресурсного потенціалу [5]. В системі державної регіональної політики регіони є об'єктами управління, щодо яких держава приймає принципові рішення, що визначають їх майбутню спеціалізацію і роль в соціально-економічному розвитку держави.

Державна регіональна політика, перш за все, знаходить своє відображення в системі документів, які розробляються в міністерствах і відомствах. Так, наприклад, вона представлена в «Концепції стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України», розробленої Міністерством регіонального розвитку України. Серед пріоритетів цієї концепції: формування з регіонів – «локомотивів зростання» нового опорного каркаса країни; формування регіональних модулів інноваційної системи; створення умов для модернізації промисловості, підтримки та розвитку конкурентоспроможних виробничих (територіальних) кластерів; створення системи управління людськими ресурсами; поліпшення якості державного управління в регіонах і муніципальних утвореннях. В основі реалізації цих пріоритетів лежать принципи

поляризованого розвитку, синхронізації дій, а також принципи «преференції за реформи» і субсидіарності [4]. Можна сказати, що цей напрямок регіональної політики орієнтований на стимулювання економічного зростання регіонів, які мають такими конкурентними перевагами, які дають їм можливість при державній підтримці швидко включитися в систему світогосподарських зв'язків.

Отже, формування системи управління економікою регіону відбувається на основі осмислення нових процесів і явищ, що відбуваються в ході структурної трансформації української економіки, посилення орієнтації на вирішення комплексних регіональних соціально-економічних проблем, що вимагають міждисциплінарного підходу і вдосконалення методології розробки регіональної політики. З урахуванням даних напрямків були сформульовані методологічні принципи та пріоритети регіональної економічної політики. Розгляд даних принципів показує, що вони являють собою не просто аксіоми, які мають суто теоретичне значення, а виконують реальну робоче навантаження в системі регіонального управління. За умови, якщо принципи реалізації регіональної політики в повній мірі будуть враховуватися в процесі прийняття рішень органами влади та знаходити відображення в законодавчо-правовій базі, то це може підвищити ефективність системи регіонального управління [3].

Для створення ефективної системи управління економікою регіону необхідно забезпечити знаходження оптимального балансу у використанні встановлених принципів реалізації регіональної економічної політики. Реалізація цих принципів повинна знаходити відображення в законодавчо-правовій базі, що лежить в основі системи управління і використовуваних інструментах механізму управління економікою регіону.

Література:

1. Маєв А. Державна регіональна політика в Україні: передумови, цілі, законодавче забезпечення / А. Маєв // Держ. управління та місц. самоврядування. – 2015. – No 2 (25). – С. 168–179.
2. Актуальні проблеми регіональної політики та їх розв'язання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_214589_aktualni-problemi-regionalnoi-politiki-ta-ih-rozvyazannya.html
3. Балабаєва З. В. Регіональна політика та сталий розвиток / З. В. Балабаєва // Регіональне управління та реалізація державної політики сталого розвитку: матеріали наук.-практ. семінару (3 груд. 2015 р.); Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. – Одеса: Друк. дім, 2015. – С. 75–79.
4. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 No156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
5. Калиновський Б. В. Державна регіональна політика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / Б. В. Калиновський // 20-річчя Конституції України: національна традиція та європейські стандарти конституціоналізму: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (22 черв. 2016 р.). – Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2016. – С. 90–95.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофеєнко Л.В.

Альона Верещака
(Харків, Україна)

НОВІТНІ МЕТОДИ МАРКЕТИНГУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Маркетинг (англ. marketing) – це діяльність, спрямована на досягнення цілей підприємств, установ, організацій шляхом формування попиту та максимального задоволення потреб споживачів [1].

Стрімкий технологічний розвиток та впровадженням Інтернету у повсякденне життя людей зумовило виникнення нових методів маркетингу. Освоєння цих методів є необхідною складовою для успішної підприємницької діяльності та формування актуальної маркетингової стратегії. Використання нових методів маркетингу надає можливість підприємствам отримати значні переваги над конкурентами, розширити каналів збуту, знизити витрати на рекламу та збільшити прибуток.

Інтернет-маркетинг потрібно розглядати як новий вид маркетингу, який передбачає застосування традиційних та інноваційних інструментів і технологій у мережі Інтернет для визначення і задоволення потреб і запитів споживачів (покупців) шляхом обміну з метою отримання товаровиробником (продавцем) прибутку чи інших вигод [1].

Інтернет-маркетинг як інструмент ведення бізнесу реалізує свою діяльність через виконання певних функцій: комунікаційну, управлінську, аналітичну, організацію збуту та виробництва. Проаналізувавши сучасні методи інтернет-маркетингу можна виділити його три основні напрями, кожен з яких має свої певні особливості та інструменти: кампанії для просування; маркетингові дослідження з позиції виробника/продавця продукції; організація торгівлі через Інтернет [2].

Інтернет-маркетинг асоціюється із кількома бізнес-моделями. Основні моделі: бізнес-бізнес (B2B) і бізнес-споживач (B2C). B2B складається з компаній, які роблять бізнес між собою, в той час як B2C – прямі продажі кінцевому споживачеві. Третя, більш рідкісна модель, це – «споживач-споживач» (consumer-

toconsumer, C2C), де звичайні користувачі Інтернету міняються між собою і продають товари один одному. Як приклад, можна навести міжнародний аукціон eBay або систему обміну файлами Kazaa. Новітні методи маркетингу підходять для кожної моделі, сучасним маркетологам необхідно лише правильно підібрати необхідний вид реклами.

Виділяють такі етапи Інтернет-маркетингу [3]: формулювання цілей рекламної кампанії, визначення потенційної аудиторії, збір і підготовка інформації, що буде актуальною користувачами, створення веб-сайту, забезпечення збору статистичної інформації про відвідуваність ресурсу, цілеспрямоване стимулювання відвідувань сайту, аналіз статистики відвідувань та динаміки росту продаж.

Наразі підприємства використовують такі сучасні методи Інтернет маркетингу, як: SMM, SEO, медійна реклама, контекстна реклама, BBS, E-mail реклама, e-CRM-системи, вірусний маркетинг, партизанський маркетинг, прямий маркетинг, інтернет-брендінг, блогінг-маркетинг, віджет-маркетинг, проведення маркетингових досліджень в мережі Інтернет (зокрема, вивчення попиту та споживчої аудиторії, освоєння алгоритмів формування і забезпечення високої ефективності рекламних кампаній, способів правильного позиціонування торгової марки на ринку тощо), збут продукції через мережу Інтернет (Інтернет магазини, торговельні Інтернет системи) тощо [4].

SMM (social media marketing) – метод маркетингу, що спеціалізується на використанні соціальних мереж для збуту продукції, покращення іміджу, спілкування та вивчення потреб цільової аудиторії [2]. За останні роки використання соціальних мереж набуло особливо широкого вжитку. Людям цікаво спостерігати за життям медійних особистостей, які у свою чергу можуть рекламувати певну продукцію своїм глядачам. Ще 2 роки тому така реклама не користувалася достатньою популярністю та була дуже дешевою, але за останні півтора-два роки кількість, вартість та ефективність реклами у соціальних мережах виросла у десятки разів.

SEO (search engine optimization) – метод маркетингу, що передбачає оптимізацію та налагодження видачі інформації про компанію у мережі Інтернет [2]. Як інструмент просування компанії у мережі Інтернет та спосіб підвищення продажів продукції, все більшого значення набуває веб-сайт підприємства. З одного боку SEO є одним з відносно дешевих методів реклами результати якого можна чітко визначити, а з другого – SEO не забезпечує стабільних каналів збуту без додаткового залучення інших маркетингових методів. Також виникнення SEO зумовило ріст потреби у фахівцях зі знанням особливостей ранжування та видачі сторінок в інтернет-браузері.

Медійна реклама представляє собою використання сайтів, як майданчиків для поширення інформації про компанію та її послуги або продукцію. До медійної реклами відносяться: банери, розсилки (не спам), статті у яких-небудь медійних виданнях. Найважливішим для медійної реклами є її візуальна привабливість та інтерактивність. Є безліч видів медійної реклами, але для підприємства найбільше значення мають чіткі показники рентабельності такої реклами та доступність у ціні навіть малому бізнесу [3].

Контекстна реклама представляє собою рекламний банер або текстове оголошення на веб-сторінці. Такі банери або оголошення в основному розташовані відразу під шапкою сайту, на бічних панелях веб-сторінки або внизу [5]. Сутність контекстної реклами підбирається в залежності від інтересів кожного конкретного користувача та залежить від того які запити він вводив, які сайти відвідував, якій тематиці більше приділяв уваги. Так як контекстна реклама ґрунтується на тому, що попередньо шукав користувач, то така реклама не дуже заважає користувачам бо завдяки ній можна й справді знайти те, що, можливо не було знайдено при попередньому пошуці.

Вірусний маркетинг – це масове, короткочасне просування продукції у блогах та форумах з використанням агентів, що дозволяє вказати клієнтові шлях до необхідного товару чи послуги, не викликаючи негативних емоцій, не вимагаючи купувати, а лише ненав'язливо радячи. Основний принцип вірусного маркетингу – спонукання людини поділитися цікавою інформацією зі своїм оточенням. Найкращою реалізацією такої реклами є вірусні ролики. Люди пересилають один одному забавний ролик або посилання, і виходить, що вірусна реклама поширюється "самостійно" від людини до людини без додаткових витрат рекламодавця. Найчастіше для більшої ефективності вірусної реклами вимагається розміщення в кількох ключових точках, з яких вона починає поширюватися далі.

Ще одним перспективним методом просування є Vendor Relationship Management (VRM) – системи взаємодії з продавцями. Наразі подібна система знаходиться лише у стадії розробки, але у майбутньому подібні системи будуть з'єднувати потреби покупця і пропозиції продавців, наприклад, анонімно повідомляти продавцям про потребах певного покупця [6].

Окрім виникнення нових методів маркетингу технологічний прогрес приніс значні зміни до традиційних методів маркетингу. Наприклад маркетингові дослідження стали менш затратними, аналіз зовнішнього середовища та конкурентів став простіше.

Завдяки новим технологіям також змінилися й обов'язки маркетологів, наразі спеціалісту потрібні не лише знання маркетингу, а ще й основи програмування, психології, журналістики та копірайтингу.

Отже, можна зробити висновок, що технологічний прогрес приніс значні зміни до традиційних методів використання реклами. З появою Інтернету з'явилися нові та досить ефективні методи маркетингу, що допомагають розширити ринки збуту та підвищити конкурентоспроможність підприємства. Новітні маркетингові методи характеризуються доступністю для малого і середнього бізнесу, що робить їх більш привабливими у використанні ніж традиційні методи. Крім цього перевагою нових методів маркетингу є те,

що ефективність їх використання можна оцінити у конкретних показниках, що робить можливим детальне планування маркетингового бюджету підприємства, розрахунок рентабельності реклами та багато іншого.

Але, на мою думку, є й декілька аспектів, у яких сучасні методи маркетингу програють класичним. І найзначніший з них – це цільова аудиторія, у наші роки ще досить велика кількість людей майже не користується Інтернетом, а надає перевагу телебаченню, радіо тощо, тож новітні методи маркетингу не мають на таких людей значного впливу.

Література:

1. Ілляшенко С. М. Сучасні тенденції застосування інтернет технологій у маркетингу / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т II. – С. 64–74.
2. Ярликів А. М., Інструменти Інтернет-маркетингу / А.М. Ярликів // Ефективні інструменти Інтернет-маркетингу. – 2013. – № 1. – С. 23–25.
3. Литовченко І. Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу: [монографія] / І. Л. Литовченко. – К.: Наукова думка, 2009. – 196 с.
4. Хартман, А. Стратегії успіху в Інтернет-економіці: [монографія] / А. Хартман. – К.: Лорі, 2001. – 265 с.
5. Інноваційні технології просування продукції в Інтернеті // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studme.com.ua/1406121115081/marketing/innovatsionnye_tehnologii_prodvizheniya_produktsii_internete.htm.
6. Бойчук, І.В. Інтернет в маркетингу [монографія] / І.В. Бойчук, О.М. Музика. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 512 с.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

**Юлія Голованова
(Київ, Україна)**

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Управління персоналом – це важливий фактор у розвитку підприємства чи окремих його представництв і відділів. Однак, в процесі управлінням, потрібно приділяти увагу не тільки тактиці управління персоналом, але і необхідно виробити стратегію та в подальшому удосконалювати її.

Кількість досліджень, які роблять акцент на вивченні стратегічної поведінки, яка допоможе певному підприємству чи компанії вижити в конкурентній боротьбі в довгостроковій перспективі, значно збільшилася в літературі за останні десятиліття. Будь-яка компанія в умовах жорсткої конкурентної боротьби і стрімко мінливої ситуації на ринку змушена не тільки сконцентруватися на внутрішньому стані справ, а й розробляти довгострокову стратегію, що дозволяє їй встигати за змінами, які відбуваються навколо. Актуальність сьогоднішнього дня диктує необхідність наявності у компанії управління, яке забезпечує своєчасну адаптацію системи до швидко мінливого навколишнього світу. З іншого боку, єдиної для всіх компаній стратегії не може бути, тому що не існує єдиного, універсального для всіх, стратегічного управління. Як кожна фірма, організація індивідуальна, так і система її управління складна і унікальна, тому процес вибору стратегічної альтернативи для всіх особливий і має бути орієнтований на специфіку діяльності фірми чи підприємства.

Трансформаційні тенденції в українському соціумі, які ми спостерігаємо сьогодні, супроводжуються процесами пошуку та становлення нового балансу «старих» і «нових» інституційних форм, що реагують на зміну умови позиціонування української економіки. У новітній Україні має місце конфлікт між колишніми та новими правилами і практиками взаємин стосовно управління: перші втілюють у собі радянський досвід, натомість нові покликані відповідати ринковій економіці та демократичного устрою суспільства.

Перш ніж говорити про стратегію управління персоналом підприємства чи про стратегію управління взагалі, потрібно сформулювати вихідне уявлення про управління персоналом на рівні поняття та дефініції. В літературі можна зустріти приклади різного тлумачення цього поняття.

Найбільш часто, наголошують Ю. Мєліхов і П. Малуєв, зустрічаються такі терміни, як: *personnel administration* – адміністрування персоналу (набір, контроль, розстановка, підготовка, використання персоналу), відносини між адміністрацією та підлеглими; *personnel management* – управління персоналом (включаючи підбір, підготовку, умови праці, оплату, питання техніки безпеки), трудові відносини, взаємини адміністрації з індивідуальними працівниками; *personnel relation* – відносини з персоналом (в тому числі внутрішньо-корпоративний PR і конфліктменеджмент); *human resource management* – управління людськими ресурсами. Останній ґрунтується на теорії людського капіталу, під яким розуміють наявний у кожного з нас потенціал знань, умінь, навичок, здібностей і талантів [1, с. 13].

Виходячи з цього, можна зрозуміти, що термін «управління персоналом» (*personnel management*) прийшов у вітчизняну теорію і практику управління із західної традиції.

Управління персоналом не зводиться до набору функціональних обов'язків, це комплексний феномен, котрий охоплює широкий спектр питань: від розробки концепції кадрового менеджменту і

мотивації працівників до організаційно-практичних підходів до формування механізму її реалізації в конкретній організації. Деякі сучасні автори, окрім функціонального аспекту, в теорії управління персоналом виокремлюють організаційний та сутнісний.

Перший охоплює всіх осіб і всі служби на підприємстві, які несуть відповідальність за роботу з персоналом (наприклад, лінійних менеджерів, відділ персоналу, рада працівників підприємства), а другий зосереджує увагу на планомірно організованому впливі за допомогою пов'язаних організаційно-економічних і соціальних заходів на процес формування, розподілу, перерозподілу робочої сили на рівні підприємства, на створення умов для використання трудових якостей працівника з метою забезпечення ефективного функціонування підприємства і всебічного розвитку зайнятих на ньому працівників [2, с. 6].

Серед основних завдань, які сьогодні стоять перед українською наукою управління персоналом, є: введення в теорію і практику управління персоналом адекватного та системного уявлення про об'єкт як соціально-психологічного явище, відхід від спрощеного «кадрово-ресурсного» розуміння персоналу; розробка загальних питань теорії, методології та історії управління персоналом в Україні та за кордоном; актуалізація у вітчизняній науці та практиці управління персоналом сучасних ідей і підходів, досягнень всіх наукових шкіл; висування і обґрунтування своїх і адаптація «чужих» теорій і досвіду; формування високого морального потенціалу українського менеджменту; введення в практику принципів, підходів і методів управління персоналом; поглиблене дослідження проблем створення ефективних систем управління персоналом на всіх рівнях економіки за всіма видами забезпечення (науково-методичного, правового, фінансового, кадрового, організаційно-економічного, матеріально-технічного, інформаційного) з урахуванням специфіки соціально-економічної системи.

Теоретико-методологічні засади формування й розвитку системи стратегічного управління персоналом представлені у працях відомих зарубіжних науковців (М. Ансоффа, М. Армстронга, М. Мескона, А. Стрікланда, А. Томпсона та ін.), а також у дослідників пострадянського періоду, серед яких варто назвати О. Віханського, О. Єгоршина, А. Кібанова, Дж. Лафту, В. Маслова, В. Никифоренка, В. Пономаренка, Л. Романюка, В. Рудьова, О. Яхонтову та ін.

Складність визначення поняття «стратегічне управління» полягає у появі численних і неоднозначних трактувань.

«Стратегічне управління персоналом – це управління формуванням конкурентоспроможного трудового потенціалу організації, з урахуванням майбутніх змін і тих, котрі відбуваються в її зовнішньому і внутрішньому середовищі, що дозволяє організації виживати, розвиватися та досягати своїх цілей в довгостроковій перспективі» [3, с. 202]. «Стратегічне управління персоналом – програмний спосіб мислення й управління, який забезпечує узгодження цілей, можливостей підприємства і інтересів працівників» [4, с. 118]. «Стратегічне управління персоналом – процес досягнення поставлених цілей, вибір генерального напрямку руху до поставлених стратегічних цілей і характер використання кадрових ресурсів» [5, с. 259]. «Стратегічне управління – це таке управління організацією, яке опирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує й проводить своєчасні зміни в організації, які відповідають виклику з боку оточення, що дозволяють домагатися конкурентних переваг, що в сукупності дає можливість організації виживати в довгостроковій перспективі, досягаючи при цьому своїх цілей» [6, с. 32].

Аналіз наведених дефініцій дозволяє виявити три основні підходи до визначення поняття стратегічне управління персоналом:

- управління формуванням трудового потенціалу організації;
- процес досягнення поставлених цілей;
- програмний спосіб мислення і управління.

На підставі цих підходів стає зрозуміло, що стратегічне управління персоналом спрямоване на формування конкурентоспроможного трудового потенціалу організації з метою реалізації тих завдань, які стоять перед нею. А вже виходячи з довгострокових цілей організації, формується політика стосовно найму персоналу, його оцінки, винагороди, розвитку і мотивація праці.

Вагомою складовою теоретичного базису є принципи стратегічного управління персоналом, серед яких [7, с. 127]:

- комплексність – урахування всіх сфер і факторів, котрі впливають на формування системи стратегічного управління персоналом;
- цілеспрямованість – орієнтація на досягнення конкретних цілей;
- системність – врахування ієрархічності та взаємообумовленості у взаємозв'язку між підсистемами управління персоналом;
- узгодженість інтересів керівників і підлеглих у контексті забезпечення ефективної діяльності підприємства;
- гнучкість – здатність реагувати на зміни макро- та мезосередовища;
- ефективність – раціональне прийняття рішень як вищим керівництвом, так і працівниками, підвищенні рівня інтелектуалізації праці, формування, акумулювання й використання інтелектуального капіталу тощо.

Серед основних складових системи стратегічного управління персоналом виокремлюють: планування, відбір та адаптацію персоналу, мотивацію, згуртованість, розвиток і вивільнення. Планування персоналу вирізняється цілеспрямованістю та науковою обґрунтованістю зі сторони діяльності організації.

Відбір також є не менш важливим етапом, до складу якого входять розрахунок потреби в персоналі, побудова моделі робочих місць, професійний відбір кадрів, формування резерву. Процес знайомства співробітника з діяльністю організації та коригування поведінки відповідно до вимог середовища і є адаптацією персоналу [3, с. 445]. Під мотивацією розуміється процес спонукання себе та інших до діяльності задля досягнення власних цілей або цілей колективу чи організації. Міжособистісні відносини в колективі, котрі виникають на підставі єдності ціннісних орієнтацій, цілей і мотивів діяльності в межах спільної діяльності, можна назвати згуртованістю.

На основі вищезазначеного слід відмітити, що стратегічне управління персоналом є інтегрованим підходом до розробки самої стратегії управління людськими ресурсами, під час якого розкривається змістовні характеристики кадрової діяльності підприємства.

На сучасному етапі створення й ефективне використання високоякісного потенціалу персоналу організації є головним фактором успіху в конкурентній боротьбі. В найближчому майбутньому вагомість людського фактору буде лише зростати.

Оскільки стратегічне управління персоналом є інтегрованим феноменом, то й методологія його дослідження має базуватися на комплексних засадах.

Методологічні засади дослідження стратегічного управління персоналом підприємства ґрунтуються на системному, організаційному, процесуальному та інших підходах, а також на методах системного аналізу, експертних оцінок, стратегічного аналізу, статистичних методах групування і середніх величин, методах прогнозування, методі збалансованої системи показників, моделювання бізнес-процесів, соціологічні опитування, анкетування, тестування, аналізу документів, спостереження, методах аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, ключових показників ефективності та метод SWOT.

Потреба практиків у новому підході до управління персоналом сприяла появі праць теоретиків у галузі менеджменту: Й. Ансоффа, М. Армстронга, Р. Берда, Дж. Г. Бойетта, Дж. Т. Бойетта, П. Друкера, Г. Мейлора, П. Макмастера, Т. Пітерса, І. Саласа, С. Таненбаума, Р. Уотернена, Ф. Хайзе, М. Хильба та інших американських і європейських вчених. Одними з перших, хто почав вивчати проблеми стратегічного управління персоналом, були П. Бамбергер і І. Мешоулам.

Теорія управління ґрунтується на загальних методологічних підходах до управління: системному, організаційному, процесуальному та ін.

Системний підхід враховує розгляд економічного об'єкту як системи, тобто сукупності пов'язаних елементів (підсистем). Ключовим тут є розгляд економічного об'єкту як частини зовнішнього середовища.

Звертаючи увагу на організаційний підхід, помічаємо, що в основі людські та соціальні фактори, необхідність горизонтальної та вертикальної координації їх діяльності.

Процесуальний підхід здебільшого пов'язаний з виокремленням процедур і фаз, тобто функцій стратегічного управління. Беручи до уваги основні етапи стратегічного управління, можна представити і функції стратегічного управління — стратегічний аналіз, стратегічне прогнозування та планування, стратегічна організація та мотивація, стратегічний контроль і регулювання.

Розглянуті підходи і методики можуть бути основою для розробки проектів щодо визначення пріоритетних напрямків розвитку системи управління персоналом і їх впровадження, розробки заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування системи управління персоналом, а також формування інформаційної бази для подальшого розвитку системи стратегічного управління персоналом підприємства.

Література:

1. Мелихов Ю.Е., Малуев П.А. Управление персоналом: портфель надежных технологий: Учебно-практическое пособие. – М.: «Дашков и К°», 2008. – 344 с.
2. Ленская И.Ю., Шиндряева И.В., Ширяева В.А. Управление персоналом организации: конспекты лекций. Учебное пособие. – М.: Мир науки, 2017. – 127 с.
3. Зибанов А.Я. Основы управления персоналом: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 304 с.
4. Маслов В. И. Стратегическое управление персоналом в условиях эффективной организационной культуры: Учебник. – М.: «Финпресс», 2004. – 288 с.
5. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации / С.В. Шекшня. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2002. – 368 с.
6. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. – М.: Гардарики, 1998. – 296 с.
7. Гавкалова Н.Л. Теоретичний базис формування системи стратегічного управління персоналом // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – №6 (68). – С. 125-129.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор Батченко Людмила Вікторівна

Ніна Єланська, Марина Петренко
(Покровськ, Україна)

РОЗРОБКА ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Актуальність даної теми визначається тим, що безпека держави є головним питанням у сучасній ситуації, яка є в Україні. Адже державна безпека – це в-першу чергу безпека її громадян, їх прав та свобод, захист основних цінностей, духовних і матеріальних джерел життєдіяльності, захист суверенітету, територіальної цілісності і незалежності від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Зниження рівня безпеки України характеризується ослабленням основних ознак її державності. Економічну основу держави підриває недосконалістю податкової системи та низький рівень збирання податків. За різними оцінками частка тіньового сектора економіки країни становить 30-50%.

Руйнівний вплив на всі сфери життєдіяльності країни надає корупція. Вона підриває віру громадян у справедливість, породжує соціальну напруженість, перешкоджає розвитку країні [1].

Чисельність населення України зменшується небезпечними темпами. Незважаючи на стабільність останніх років, в Україні смертність досі вище народжуваності. Чисельність населення в Україні за оцінкою на 1 серпня 2018 року склала 42 млн 248,1 тис. Осіб. При цьому станом на 1 липня в Україні налічувалося 42 млн 263,9 тис. Осіб. Таким чином, протягом місяця українців стало менше на 15,8 тисяч осіб [2].

Економічне ослаблення України, роззброєння, згортання оборонно-промислового комплексу країни привели до зниження міжнародного статусу і ролі України, зменшення її впливу на економічні та політичні процеси в світі, витіснення її в міжнародній сфері.

У кожній державі є свої принципи завдяки яким здійснюється безпека країни. В Україні, щоб підвищити внутрішній стан країни, використовуються такі головні принципи, які забезпечать безпеку країни.

Перший принцип – це збалансованість. Діяльність у сфері забезпечення безпеки України передбачає гармонійний розвиток усіх сфер життєдіяльності України та сприяння економічному, культурному та духовному процвітанню країни. Якщо в країні не є балансу між всіма сферами, то виникає дисбаланс, який несе за собою негативні наслідки, таких як нестабільної економіки, розв'язання війни між народом, як Війна на сході в Україні, соціальної нестабільності та емоційної напруги, викликаним введенням воєнного стану у деяких регіонах країни.

Другий принцип – це пріоритетність безпеки народу, бо пріоритетним об'єктом забезпечення безпеки України є її багатонаціональний народ, а інші об'єкти (особистість, держава, еліта, культурна спадщина, економіка) мають меншу значимість, яка оцінюється відповідно до їх впливу на безпеку сформованої ситуації.

Третій принцип – це історичність. Сутність такого принципу полягає в забезпеченні безпеки України, яка має враховувати історію країни, її позитивний і негативний досвід в даній сфері, причому глибина ретроспективного аналізу повинна в кілька разів перевищувати глибину планування (прогнозування) розвитку країни, адже тільки виходячи з історії країни можна зробити висновки та спрогнозувати найкраще майбутнє для України.

Четвертий принцип – це комплексність, яка допомагає забезпечити безпеку України, що здійснюється з урахуванням всього комплексу загроз, а також сил, засобів і способів протидії їм. Завдяки комплексному підходу можна розробити найбільш ефективні методи подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, які можуть негативно вплинути на Україну.

П'ятий принцип – це безперервність. Оцінюючи рівень безпеки України, можна виробити і реалізувати відповідні заходи щодо підвищення безпеки, яка здійснюється безперервно через задані для кожного рівня управління інтервали часу.

Шостий принцип – це адекватність, яка застосовується як протидія джерелам і носіям небезпеки. Здійснюється адекватно відповідно з їх актуальністю і впливом на рівень безпеки країни.

Сьомим принципом – є інтелектуальність. З безлічі можливих варіантів управління у сфері забезпечення безпеки і розвитку України вибирається той, який відповідає мінімальній небезпеці для країни. Вибір будь-якого іншого варіанту свідчить про недостатню інтелектуальність системи.

Восьмий принцип – це активність, в якому заходи по забезпеченню безпеки включають активну зміну поведінки об'єктів захисту і попереджувальні впливи на носії і джерела небезпеки.

Дев'ятий принцип поєднує в собі об'єктивного і суб'єктивного підходів, де рішення з управління у сфері забезпечення безпеки виробляються і приймаються на основі об'єктивних оцінок і розрахунків, а цілепокладання і розробка задуму здійснюються на основі суб'єктивного бачення перспективи людьми, що володіють мистецтвом і досвідом розробки успішних стратегій.

Десятий принцип – це оперативність. Сутність якого полягає у коригуванні цілей, задумів і управління, яке здійснюється оперативно у випадках виникнення непередбачених ситуацій і подій в країні.

Одинадцятим принципом є реалізованість, тобто формування задуму, плану та управління забезпеченням безпеки України, яке здійснюється з урахуванням реальних можливостей країни та наявності необхідних тимчасових, матеріальних, фінансових, кадрових та інших резервів.

Дванадцятим принцип – це режимність або так зване розмежування доступу, сутність якого полягає в пошуку відомостей про істинні цілі, задуми, характеристики захисного управління країною, які мають різні

ступені закритості доступності інформації відповідно до ступеня участі суб'єктів у процесі забезпечення безпеки.

Тринадцятим принципом є технологічна циклічність, де реалізація механізму забезпечення безпеки України здійснюється на основі структур і технологій, необхідних і достатніх для організації безперервного циклу, що складається з етапів цілепокладання, формування задуму, вироблення і реалізації управління в даній сфері.

Останнім принципом є привабливість, сутність якого полягає у позитивному і зрозумілому уявленні цілей, задумів і планів забезпечення безпеки і розвитку країни для більшості населення, суміжних держав і всього світу [3, с. 437-440].

Кожен з принципів є найважливішим та найголовнішим, бо відсутність одного з них може привести до неефективної розробки та забезпечення безпеки України. Загальний алгоритм забезпечення безпеки України реалізується як циклічно повторюваний процес вироблення і реалізації захисних керуючих впливів, що складається з чотирьох етапів:

1. Збір та систематизація необхідної інформації про об'єкти безпеки, носіїв небезпеки та суб'єктах забезпечення безпеки, що знаходяться як в Україні, так і в інших країнах.
2. Аналіз інформації, побудова моделі ситуації та оцінка її небезпеки.
3. Вироблення сукупності захисних керуючих впливів і їх узгодження за часом, місцем і ресурсами.
4. Реалізація захисних керуючих впливів в системі державного управління (включаючи органи безпеки).

Розглянутий алгоритм, в реалізації якого беруть участь всі суб'єкти забезпечення безпеки, повинен бути покладений в основу функціонування системи забезпечення безпеки України. Це дозволить виявляти і оцінювати весь спектр загроз безпеки України і здійснювати протидію ним шляхом вироблення і реалізації заходів профілактичного, оперативного, захисного і забезпечує характеру [4, с. 322-330].

При цьому повинні бути визначені (створені) суб'єкти забезпечення безпеки, відповідальні за здійснення загальної координації і управління діяльністю всіх суб'єктів в усіх напрямках (видам) забезпечення безпеки України.

За допомогою загального алгоритму повинна забезпечуватися вироблення і реалізація такого управління країною, яке буде відповідати найменш небезпечним шляхом руху країни на заданому інтервалі часу від її поточного стану до цільового (заданого).

Література:

1. Чим відрізняється податкова система України від країн ЄС? [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25231506.html>
2. Україна вмирає: Смертність в країні майже вдвічі перевищує народжуваність. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://ukraina.ru/news/20180918/1021176957.html>
3. Лисенко С.О. Теорія управління безпекою соціальних систем (організацій): курс лекцій / С. О. Лисенко. — К.: ДП «Изд. дом «Персонал», 2014. — 460 с.
4. Політологія: Навч. посіб. для студентів, викладачів ВНЗ / За ред. М.П. Гетьманчука. — К., 2015. — 415 с.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Антоненко Валентина Миколаївна.

**Анастасія Клімова
(Покровськ, Україна)**

ПРОБЛЕМА ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Державні фінанси будь-якої країни є віддзеркаленням її фінансового благополуччя (чи, навпаки, – його відсутності). Виконання державою її економічних, соціальних, оборонних, управлінських та інших функцій напряму залежить від відповідного фінансового забезпечення. Саме від цього залежить і формування уявлень про країну, які будуть у зовнішніх партнерів чи інвесторів, і місце країни у світовій спільноті, і можливості країни самостійно забезпечувати власне населення тими соціальними та іншими гарантіями, які вона має забезпечувати.

Україна, держава, яка, на превеликий жаль, наразі переживає не найкращі часи у своїй історії, потребує такого фінансування на всі типові для інших країн видатки, а також додатково для них ще й на значне зростання видатків на обороноздатність країни, розвиток національної армії, соціальну підтримку населення, що мешкає на тимчасово окупованих територіях, у тому числі внутрішньо переміщених осіб.

У цих умовах значно актуалізується проблема забезпечення збалансованості державного бюджету, бо, звісно, що кожен економічний суб'єкт, у тому числі й держава, має свої власні витрати (чи видатки) покривати відповідними доходами (надходженнями). Невідповідність доходів і витрат проковує виникнення або збитку, або прибутку; незбалансованість надходжень і видатків проковує виникнення дефіциту або профіциту.

Безумовно, що проблема бюджетного дефіциту в Україні вимагає пильної уваги з боку науковців,

фахівців, практиків, бо він виникає, принаймні в останні роки, досить часто, і має надто вагомні наслідки для всього українського населення.

Проблемою бюджетного дефіциту в різні роки переймалися такі науковці, як: С. Булгакова, А. Машко, Л. Маршук, О. Барановський, В. Базилевич, С. Бойко, А. Максютя, В. Федосов, І. Луніна, В. Бібченко та ін. Але, попри те, що ця проблема є актуальною і певним чином розробленою, ще й досі вона залишається не вирішеною, та навпаки, – вимагає продовження такого дослідження.

Бюджетний дефіцит є результатом нестабільності політичної та економічної політик країни, скороченням надходжень грошових коштів до бюджету держави, дестабілізації доходів і витрат бюджету, а також є причиною інфляції. Тому дослідження цього питання є дуже важливим на сьогоднішній день. Як відомо, дефіцит бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [1].

Характеризувати дефіцит бюджету можна за наступними ознаками:

- по-перше, межі дефіциту:
- кількісні (2-3% від ВВП),
- якісні (можливість в одержанні та погашенні позик),
- бюджетна пустота (незбалансованість бюджету);
- по-друге, за формою прояву бюджет буває:
- відкритий (джерелами покриття виступають державні позики та емісія грошей),
- прихований (завищення планових показників доходів; включення до бюджету невизначених доходів; включення до складу доходів джерел фінансування дефіциту);
- по-третє, за причинами виникнення:
- вимушений (нестача фінансових ресурсів),
- свідомий (проведення політики позикових фінансів);
- по-четверте, за спрямуванням коштів:
- інвестиції,
- поточні витрати.

На нашу думку, досить слушним є твердження О. Я. Колісника про те, що є дефіцит воєнного часу, який спричинено непомірними державними витратами на ведення воєнних дій [2]. Принаймні, ця теза надто зараз актуальна для нашої держави. Про це також пишуть і інші автори, наприклад: «Аналізуючи наведені причини для України, можна виокремити політичні, військові та економічні чинники. Але в найближчий час їх буде важко усунути, так як дефіцит бюджету вже довгі роки знаходиться в хронічному становищі та країна перебуває у нестабільному політичному стані з проведенням АТО» [3].

Як вірно пише Р. Каліновський, бюджетний дефіцит здійснює вплив на реалізацію стабілізаційної політики держави [4]. Але, вважаємо, що варто наголосити на тому, що для України питання стабілізації, у тому числі і бюджетної, залежить, перш за все, від факту наявності на нашій території тимчасової російської окупації та вимушеної необхідності для країни підтримки відповідних дій.

На жаль, за останні десять років в Україні спостерігається постійний дефіцит Державного бюджету (табл. 1, рис. 1), який виникає за різними причинами чи за різних умов, але факт його стабільного існування є абсолютно не заперечним.

До причин появи дефіциту бюджету можна зарахувати такі:

- структурні модифікації економіки держави;
- занепад економіки;
- значне зменшення доходів бюджету;
- надзвичайні події в країні;
- скорочення продуктивності передових підприємств, і як результат зниження розмірів ВВП;
- протиріччя в фінансовому законодавстві;
- інфляційні процеси.

Крім того, наявність хронічної дефіцитності державного бюджету є досить серйозним гальмом для країни на шляху її руху до ринкових перебудов і європейського економічного простору, а також загрожує економічній безпеці держави, тому конче необхідно приймати кардинальні і рішучі заходи вирішення цієї проблеми.

Таблиця 1

Виконання державного бюджету України за 2008–2017 рр., млн. грн.

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	сума	% до ВВП	сума	% до ВВП	сума	% до ВВП	сума	% до ВВП
2008	231686,3	24,44	241454,5	25,47	2732,5	0,29	-12500,7	-1,32
2009	209700,3	22,96	242437,2	26,54	2780,3	0,3	-35517,2	-3,88
2010	240615,2	22,23	303588,7	28,04	1292	0,12	-64265,5	-5,93
2011	314616,9	23,9	333459,5	25,33	4715	0,36	-23557,6	-1,79
2012	346054	24,56	395681,5	28,08	3817,7	0,27	-53445,2	-3,79

2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	484,7	0,03	-64707,6	-4,45
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	4919,3	0,31	-78052,9	-4,98
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	2950,9	0,15	-45167,5	-2,28
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	1661,6	0,07	-70130,2	-2,94
2017	793265	26,59	839243,7	28,13	1870,9	0,06	-47849,6	-1,6

Джерело: складено за даними [5].

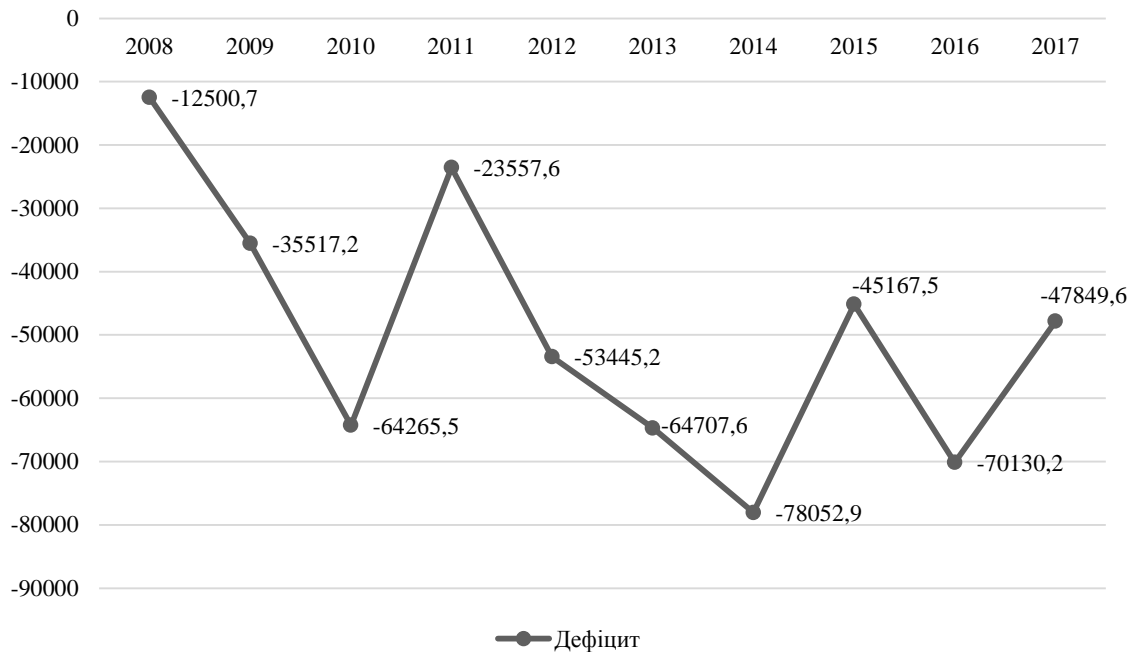

Рис.1 – Динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2008–2017 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [5].

Позбутися дефіциту Державного бюджету можна декількома способами.

Один з методів – це боротьба з причинами виникнення дефіциту. Другий метод – зменшення дефіциту, а в подальшому і повна його нейтралізація, шляхом пошуку джерел фінансування або ж покриття бюджетного дефіциту, хоча при цьому існує небезпека збільшення Державного боргу країни. Такі напрямки досліджень вимагають певних кроків щодо їх продовження і практичної реалізації.

Деяко інакше пише про це М. І. Карлін, який наголошує, зокрема, на такому: «Існує дві основні форми зниження дефіциту бюджету: зменшення суспільних витрат та підвищення податків» [6, с. 193]. Вважаємо, що автор правий, бо сперечатися з ним чи з кимсь іншим у даному випадку не має сенсу: застосовуючи до бюджету балансовий метод, можна тільки так і забезпечувати збалансованість бюджету, бо є в цьому тільки дві частини, одну з яких можна збільшувати, іншу – зменшувати. Однак, хочемо наголосити на тому, що до бюджетного балансування не можна підходити як до вирішення математичного рівняння. Головне, все ж-таки, полягає у тому, як конкретно подолати проблему дефіциту, які доходи і за рахунок чого збільшувати, які видатки і як саме зменшувати. Збільшення податків, на нашу думку, не є перспективним напрямком для України, яка реформує свою податкову систему і створює сприятливі умови для ведення бізнесу і притоку інвестицій. Суттєве зменшення видатків у даний час не є можливим у зв'язку із вказаними вище умовами (воєнними діями, зростанням соціального навантаження на бюджет тощо).

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що позбутися бюджетного дефіциту за один рік, з огляду на сформовану економічну і політичну ситуації в країні, немає можливості. Тому необхідно розробити державну програму фінансування найбільш перспективних галузей виробництва або ж малого бізнесу, щоб в довгостроковій перспективі збільшити доходи Державного бюджету і скоротити бюджетних дефіцит, а в подальшому стабілізувати його. Сподіваємось, що це в перспективі дозволить уникнути дефіциту державного бюджету і буде сприяти економічному зростанню.

Але, в будь-якому випадку, українській державі необхідно для цього пройти певний шлях до припинення воєнних дій, відновлення територіальної цілісності країни та розбудови європейської державності.

Література:

1. Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50–51, ст. 572).
2. Колісник О. Я. Бюджетний дефіцит: причини, економічні ефекти та особливості управління. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2014/7.pdf.

3. Громко Є. О. Бюджетний дефіцит: причини та методи його подолання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5632/5659.
4. Каліновський Р. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабілізаційної політики держави. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2017/3733-1527620921.pdf>.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua>.
6. Карлін М. І. Управління дефіцитом бюджету України: проблеми та перспективи / М. І. Карлін // Економічний форум. 2017. – № 1. – с. 188–196.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент Антоненко Валентина Миколаївна.

**Катерина Князь
(Харків, Україна)**

РОЛЬ РОЗВИТКУ ІТ СФЕРИ У ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Розвиток ІТ є глобальною економічною тенденцією, що визначає подальші напрями змін у економічній діяльності суб'єктів господарювання, змін у структурі виробництва, визначальних економічних ресурсів.

Згідно з новим трендом розвитку світової економіки «Індустрія 4.0», основне місце у майбутньому виробництві займають інформаційно-комунікаційні засоби та технології. Такий напрям розвитку глобальної економіки може стати визначальним для України та українського національного підприємства.

ІТ-галузь продовжує залишатися однією з найбільш динамічних і розвинених сегментів економіки України. Актуальність обраної теми полягає в тому, що, окрім визначених та підрахованих успіхів ІТ-індустрії, в якості відрізань податків в бюджет, вона сприяє інвестиційній привабливості України, розвитку її інфраструктури та забезпеченню робочими місцями її громадян. ІТ-галузь створює продукти та проекти, які будують майбутнє. Незважаючи на триваючу стагнацію української економіки, експорт ІТ-послуг в Україні зріс на 20%.

На сьогоднішній день ІТ-галузь займає третє місце в експорті послуг і вкладу в ВВП, а це свідчить про можливість перевищити показники інших галузей в найближчий час. Значною відмінністю галузі є низька ресурсомісткість входу на ринок в порівнянні з аграрним сектором і металургійною галуззю [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння поточного стану і майбутніх перспектив розвитку визначені сильні та слабкі сторони ІТ-галузі в Україні (таблиця 1).

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони ІТ-галузі в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Перспективність зростання галузі	1. Правова незахищеність бізнесу
2. Надання робочих місць	2. Програми освіти майбутніх фахівців не відповідають сучасним запитам
3. Оплата праці на високому рівні	3. Відтік фахівців в інші країни
4. Висока якість праці	4. Слабка спрямованість результатів роботи галузі на внутрішній ринок України
5. Високий внесок грошових коштів в бюджети різних рівнів	
6. Залучення іноземних клієнтів	
7. Розвинена освітнє середовище для ІТ-галузі	
8. Високий міжнародний імідж ІТ-галузі	
9. Проведення великої кількості спеціалізованих заходів (хакатони і т.д.)	
10. Робота ІТ-галузі з місцевою владою	

За останні 15 років українська ІТ-індустрія, в цілому, і особливо її частина, орієнтована на експорт сервісів, сформувалася як галузь. Харківський регіон забезпечує приблизно до 22% доходів цієї галузі. Ця ситуація пояснюється наявністю потенціалу людського капіталу, оскільки Харків традиційно був науковим, індустріальним і дослідницьким центром. Значна кількість наукомістких виробництв, розвиток наукової та дослідницької бази Харкова, у другій половині ХХ століття сформувало освітню базу на території регіону. Зміни профілю діяльності в галузях за останні 25 років не вплинуло значно на статус Харкова, як освітнього центру. На сьогоднішній день в більш ніж 40 вищих навчальних закладах навчається кілька сотень тисяч студентів, в 10 з них готують фахівці для ІТ-індустрії.

За кількістю ІТ-фахівців Харківський регіон значно перевищує інші ІТ-локації нашої країни, віддаючи перше місце лише Києву. 14% робітників ІТ-галузі України роблять в Харкові (для порівняння з іншими ІТ центрами у Львові – 10%, в Одесі – 8%, у Дніпрі – 6%).

Податки від ІТ-галузі склали приблизно 5 млрд. грн., з яких 43% – надійшли до локального бюджету. З огляду на швидкий темп збільшення, можемо вичікувати, що податкові виплати харківської ІТ-індустрії до

2025 р. більшають до 14,6 млрд. грн. [2]. Динаміку надходження єдиного податку в бюджет, сплаченого фахівцями ІТ-галузі (самозайняті особи), у Харківському регіоні представлена на рисунку 3.

Рис.3. Надходження єдиного податку в бюджет у Харківському регіоні, млн. грн.

Середній дохід ІТ-спеціаліста в Харкові складає 1800 доларів в еквіваленті, що в шість разів перевищує середній дохід громадянина Харкова (265 доларів США) і в п'ять разів більше, ніж середній дохід в Україні (313 доларів США).

Дослідження ІТ-Кластеру підтвердило, що ІТ-індустрія Харкова показує стійке зростання, забезпечуючи роботою 25 000 жителів, утворює вагомую частину податкових відрахувань до державного та місцевих бюджетів та успішно протидіє загрозам макро- та мікросередовища. Виходячи з макроекономічного аналізу ІТ-індустрії в регіоні консалтингової компанії PwC, був сформований оптимістичний прогноз, який забезпечує стабільне зростання у всіх галузях промисловості [3]. Одна із сильних сторін ІТ-індустрії Харкова, як зазначають аналітики PwC, слід віднести ефективну кооперацію ІТ-компаній з локальними університетами, розвиток міської інфраструктури та проведення великої кількості спеціалізованих заходів (конференцій, хакатонів, мітапов і т.д.), що сприяє покращанню технічної експертизи і вмінь локальних професіоналів [4].

В рамках проекту «інноваційний кампус» в університетах Харкова створюється ІТ-навчання, школа підприємництва та коворкінг, який буде побудований на базі університетів. Основна мета проекту – дати талановитим студентам можливість розвиватися і працювати у себе на Батьківщині.

Дослідження регіональної структури збуту показало, що 95% продажів харківських ІТ-компаній здійснюється закордонним замовникам, 65% з яких – в США і 25% – в Європу, 3% – Азія, 5% – Близький Схід, 2% – Австралія, і всього 5% замовляють українські підприємства. Незважаючи на це компанії мають намір розвивати місцевий ринок, формуючи попит на умовах pro bono, розглядаючи це як корпоративну солідарну відповідальність [2].

«ІТ Ukraine» виказали ідею, що наразі корпорації України починають переорієнтовуватися з аутсорсингу на продукти «під ключ» і приготовані рішення для виконання бізнес-завдань [5].

Висновки. Згідно з висновками експертів компанії PwC, для швидкісного розросту ІТ-галузі в Україні потрібно:

- прийняти прогнозоване оподаткування;
- заохотити піднесення внутрішнього ринку;
- якісно трансформувати систему освіти;
- забезпечити дотримання прав інтелектуальної власності;
- заохочувати просування української ІТ-індустрії за кордоном.

Крім того, за допомогою продуктів ІТ-галузі провести автоматизацію підприємств, яка буде повністю відповідати сучасним стандартам управління бізнесом.

Саме ці складові дозволять за найближчий рік збільшити внесок ІТ-галузі в ВВП з 3,3% до 4,5%, що складе, в свою чергу, \$ 5,1 млрд. експортної виручки.

Це високоякісний хід, який підвищить прибутковість і продуктивність корпорацій. Подальше піднесення корпорацій в Україні буде залежати як ввід рівня майстерності інженерів, так і від ситуації з діловим кліматом у країні.

Література:

1. ІТ-галузь в Україні: про що багато говорять, але мало знають. 2016. URL: <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/20161123-it-galuz-v-ukrayini-pro-shho-bagato-govoryat-ale-malo-znayut/>.
2. ІТ-індустрія Вийшла на 2 місце в Українському експорті послуг – дослідження. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/10/30/642128/>

3. Валентина Донченко. Українське ІТ в цифрах: індустрія відбулася як ключова для економіки України. 2015. URL: <https://dou.ua/lenta/columns/it-in-figures/>.
4. Огляд ІТ-ринку праці: Харків. 2017. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-market-kharkiv/>.
5. ІТ України. Допомогати можна заважати. 2018. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/419649/it-ukrainy-pomogat-nelzya-meshat>.

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Катерина Князь
(Харків, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Постановка проблеми. Останні роки стали для України роками змін. Розвиток телекомунікаційних систем та інформаційних технологій створило умови для впровадження багатьох змін у роботі державних органів. Загалом більшість змін стосується інформаційних систем, що повинні допомогли оптимізувати час та пришвидшити роботу органів влади. Створені усі передумови для створення та модернізації програмного забезпечення: Україна майже в повному обсязі забезпечена обчислювальною технікою і базовим програмним забезпеченням, створена інфраструктура різних інформаційних систем, також слід зазначити, що всі центральні органи влади підключені до мережі Інтернет.

Міністерство фінансів України зважаючи на передумови та вжиті заходи для поліпшення роботи держслужбовців за останні роки прийняв міри щодо оновлення програмних та автоматизованих систем, якими користуються органи Державної скарбниці України. Було створено таке програмне забезпечення Акредитований Центр Сертифікації Ключів ДКСУ, також було вироблено програму для користування усіма казначействами України для бюджетних послуг Автоматизовану систему «Є-Казна». Також було розроблено безпечний вузол доступу до Інтернету (ЗВІД) [1, с. 23].

Аналіз публікацій. Завдяки оновленню, модернізації та введенню нового програмного забезпечення та методологій, були створені умови для виготовлення системи для надання дистанційних послуг керівників та одержувачів бюджетних коштів органами Державної скарбниці України. Указом від 15 листопада 2017 р. № 816-р Уряд постановив забезпечити обмін електронними документами між установами казначейства та керівниками та одержувачами бюджетних коштів за підтримкою надання віддалених послуг клієнтів за допомогою ПТК «Клієнт казначейства – Казначейство».

Основне призначення програмно-апаратного комплексу "Клієнт казначейства – Казначейство" – надання змоги віддаленого доступу для зовнішніх клієнтів ДКСУ засобами мережі Інтернет до баз з інформацією Державної казначейської служби України для комп'ютеризації процесу реалізації бюджету на усіх рівнях [2, с. 17]. Така процедура дасть змогу оптимізувати вартість підтримки даного процесу шляхом усунення великої кількості вхідних та вихідних документів, прискорення обробки інформації, скорочення часу обслуговування бюджетних коштів та скорочення кількості помилок даних.

СДО – це програмне забезпечення, розроблене для надання і отримання казначейських послуг засобами мережі Інтернет. Комунікація працівника Казначейства і клієнта здійснюється в віртуальному розпорядку. Можна надійно керувати рахунками лише у випадку, коли підключений та налаштований модуль безпеки системи, який потрібен для шифрування протоку обміну з комп'ютера клієнта, який підключений до Інтернету.

Станом на 28 грудня 2017 року казначейською службою підписано 17130 договори на дистанційне обслуговування із використанням ПТК «Клієнт Казначейства – Казначейство». Введення ПЦМ в бюджетному процесі на місцевому рівні дає можливість відстеження ефективності і результативності застосування коштів бюджету завдяки проведенню вчасного відстеження та оцінювання реалізації бюджетних планів, а прийняття адміністративних вирішень за результатами оцінювання – зробити все можливе для здобутку ефективного результату, який встановлений стратегічними документами України, підняття рівня забезпеченості жителів обслуговуваннями високої якості.

Основний матеріал. Введення Системи дистанційного обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів та інших клієнтів за допомогою програмного забезпечення "Клієнт Казначейства-Казначейство" значно наблизило Україну до інтернаціональних стандартів інформаційно-економічного розвитку сучасності [3, с. 23]. Незважаючи на зручність та ефективність програмного обладнання, на сьогодні ще залишаються окремі проблеми, які пов'язані із застосуванням Системи дистанційного обслуговування розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів.

Основними проблемами під час обслуговування клієнтів через СДО на даному етапі є:

- полегшення формату договору на СДО;
- зменшення ходу встановлення на стороні клієнта (в один клік);
- розширення реєстру захищених носіїв, які підтримуються в СДО;
- системне вдосконалення у випадках, коли потрібно працювати з криптованими файлами;

- покращення роботи серверного обладнання, у якому обслуговується Система, зважаючи на кількість підключень;

ДКСУ впевнено вирішувала проблеми та складні ситуації про щонайшвидшого охоплення казначейським обслуговуванням якнайбільшої кількості бюджетних закладів та адресатів бюджетних коштів, за підтримкою різних механізмів з застосуванням новітніх методологій та технологій, включаючи Національний банк України. Незважаючи на кількість проблемних питань можна з впевненістю сказати, що ДКСУ досягла певного рівня розвитку. Потрібно поширити застосування Казначейством України новітніх комп'ютерних технологій, що дає можливість для більш оперативного володіння інформацією не тільки органам Казначейства, але і всім учасникам бюджетного процесу. Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів мають можливість оперативно управляти своїми наявними фінансовими ресурсами в режимі «онлайн».

Крім зменшення часу на отримання виписки, друком платіжних доручень, витрачанням часу на надання їх до органів казначейства, розпорядники та одержувачі бюджетних коштів отримали можливість забезпечити зменшення часу проходження платежів. Це надає можливість оперативно та своєчасно здійснювати видатки на оплату праці, продуктів харчування, медикаментів, комунальних платежів, видатків на соціальний захист.

Висновки. Таким чином, можна затвердити, що наразі існуюча система казначейського обслуговування державного бюджету України вимагає модернізації, проведеної за прикладом трансформацій у розвинутих країнах. Модернізація та оновлення сучасної діяльності казначейської системи обслуговування України потрібно, у першу чергу, для того, щоб покращити обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також для прискорення виконання певних операцій, тобто оптимізування часу працівників.

Література:

1. Стратегія розвитку Державної казначейської служби України на 2015-2017 роки [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>.
2. У казначействі обговорили механізм електронного обміну інформацією між “Прозоро”, ас “Є-казна” та “Є-дата” [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Державна казначейська служба України. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>.
3. Юрій С. І. Суть місцевих бюджетів та їх вплив на соціально–економічний розвиток регіону [Електронний ресурс] / С. І. Юрій, М. В. Ключевська. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/
4. Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства [Електронний ресурс]: Спільна постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 15.09.1999 р. № 1721. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1721-99-%D0%BF>.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

В'ячеслав Малєжик
(Харків, Україна)

ФІНАНСОВИЙ РИНОК ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

З точки зору сучасної економічної науки, стійкість економіки полягає в безпеці, стабільності, здатності до постійного оновлення і вдосконалення. При цьому термін «стійкість» широко використовується в контексті категорії «розвиток» будь-якого процесу, явища, об'єкта.

У зв'язку з цим велике значення має стан рівноваги, що характеризується взаємодією різноспрямованих сил. Вплив цих сил взаємно погашається так, що спостережувані властивості системи залишаються незмінними. І, якщо при зовнішньому впливі на систему, рівноважні властивості системи залишаються практично незмінними, то даний стан рівноваги називають стійким.

В сучасних умовах регіони України, формуючи перспективи свого розвитку, визначають стійкість регіонального розвитку як головну характеристику оптимального поєднання цілей, засобів і результатів своєї діяльності [1]. Сенс цього полягає в пошуку реальних шляхів підвищення ефективності управління територією.

Залежно від траєкторії розвитку при певному впливі зовнішнього і внутрішнього середовища, спрямованості і діапазону змін економічної системи регіональна стійкість може мати певні форми (таблиця 1).

Основні форми регіональної стабільності

Основні форми розвитку	Зміст форм розвитку
Нестійкий розвиток	Виявляється в постійно повторюваних відхиленнях від заданої траєкторії
Абсолютно стійкий розвиток	Досягається при відсутності будь-яких відхилень від заданої траєкторії
Потенційно стійкий розвиток	Безпосередньо пов'язано зі ступенем збалансованості регіонального розвитку
Нормативно стійкий розвиток	Задана характеристика соціо-еколого-економічного розвитку регіону, яка прогнозується
Фактичний розвиток	Досягнутий в минулому періоді рівень розвитку
Реально стійкий розвиток	Рівень регіонального розвитку, який забезпечує накопичення ресурсної бази для життєдіяльності майбутніх поколінь

Протягом досить тривалого етапу розвитку економічної теорії вважалося, що економічний розвиток цілком визначається факторами реальної економіки – наявністю природних ресурсів, капіталу і робочої сили, величиною продуктивності праці, темпами технічного прогресу. Фінансовий сектор виключався з даного ряду на підставі висхідній до класичної теорії концепції, згідно з якою грошові транзакції є лише формою прояву процесів, що протікають в реальній економіці, але не можуть впливати на них [2].

Однак сучасна практика наочно підтверджує постулат колишнього головною економіста Світового банку Н. Стерна, згідно образним висловом якого «коли все йде добре, роботу фінансового ринку не видно, а коли економічне становище погіршується, його провали стають очевидними» [4]. Це свідчить про те, що фінансові ринки відіграють дуже значну роль в процесі підтримки стабільного розвитку економіки.

Сутність фінансового ринку полягає в тому, що він формує конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму між суб'єктами господарювання [4]. При цьому фінансовий ринок спирається на діяльність фінансових посередників, які акумулюють грошові кошти інвесторів, до яких відносяться комерційні банки; ощадні інститути; кредитні спілки; страхові компанії; пенсійні фонди; пайові фонди; фінансові компанії [5].

Дані суб'єкти фінансового ринку спеціалізуються на наданні фінансових послуг різного характеру, в якості яких розглядаються здійснення банківських операцій і угод, надання страхових послуг і послуг на ринку цінних паперів, укладання договорів фінансової оренди (лізингу) та договорів з управління грошовими коштами або цінними паперами, а також інші послуги фінансового характеру.

Функції фінансових ринків в економіці лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц визначив наступним чином: передача ресурсів (капіталу) від зберігаючих агентів до позичальників та інвесторів; мобілізація капіталу; відбір проектів; моніторинг використання коштів за проектом; забезпечення виконання контрактів; передача, розподіл, агрегування ризиків; диверсифікація ризиків [4].

Дані особливості фінансових ринків є підставою для того, щоб констатувати, що вони як найважливіша рушійна сила розвитку сучасної економічної системи вимагають ефективного регулювання з метою надання цьому розвитку організованого характеру, обмеження та усунення негативних ефектів збурень, властивих їх стихійному розвитку. Особливо актуально це для регіональних фінансових ринків.

За своєю економічною сутністю регіональний ринок - це сукупність високолокалізованих соціально-економічних процесів і відносин у сфері обміну (обігу), що формуються під впливом попиту та пропозиції кожного територіально-адміністративної освіти із урахуванням адекватних методів регулювання кон'юнктури ринку та процесів прийняття комерційних рішень. При цьому найважливішим елементом в системі регіональних ринків, її своєрідною «кровеносною системою», по якій протікають необхідні для виконання завдань регіонального розвитку інвестиційні ресурси, виступає фінансовий ринок.

Регіональний фінансовий ринок формується і розвивається під впливом двох найважливіших факторів. З одного боку, як сегмент національного фінансового ринку, він функціонує за нормами і правилами фінансової системи України, а, з іншого, як сектор регіональної економічної системи повинен враховувати регіональні особливості. Дані обставини обумовлюють необхідність комплексного розгляду напрямків розвитку регіонального фінансового ринку [2].

Найбільшою мірою специфіку взаємодії реального і фінансового секторів регіональної економіки характеризують такі показники:

- величина попиту реального сектора економіки регіону на фінансові ресурси.
- величина пропозиції фінансового сектора регіону реальному сектору економіки.
- величина потенційного пропозиції фінансових ресурсів реального сектора економіки регіону фінансовому сектору.

При цьому в сучасних умовах найважливішою умовою забезпечення стійкості регіональної економіки є об'єднання зусиль органів державної влади, організацій науково-технічної сфери та підприємницького сектора економіки в інтересах прискореного використання досягнень науки і технологій з метою підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання, зростання числа суб'єктів інноваційної діяльності, що сприяють технологічній модернізації та підвищенню конкурентоспроможності регіональної економіки та, як наслідок, підвищенню рівня життя населення [3].

Цінні папери, випущені під майбутні надходження від реалізації результатів інноваційної діяльності, доцільно буде об'єднувати в пули, виділяючи в їх структурі групи паперів з різним терміном погашення. Цінні папери, створені на основі даної групи активів, будуть являти собою довгострокові облигації з нульовим купоном, аналогічні казначейським облигаціям США.

Інший варіант передбачає об'єднання в пул результатів інноваційної діяльності з різними термінами реалізації, яка передбачає після чергової угоди з отриманого прибутку виплату купона власникам облігацій. Таким чином, подібна облігація випускається на сукупність результатів інноваційної діяльності.

При цьому перспективним напрямком в даному плані, на мій погляд, може з'явитися проходження митного кордону при реалізації великих інноваційних проектів регіонального рівня облігаційних позик за типом т.зв. «інфраструктурних облігацій».

Таким чином, розвиток регіональних фінансових ринків як інструментів забезпечення сталого розвитку регіональної економіки в сучасних умовах повинне бути націлене на перетворення регіонального фінансового ринку в високоефективний механізм перерозподілу фінансових ресурсів і залучення в регіон інвестицій, спрямованих на його інноваційний розвиток.

Література:

1. Мазур А.Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення та управління. – Вінниця, 2000. – 263 с
2. Мельник А.Ф. Прогнозування і регулювання економічного і соціального розвитку регіону. – К.: Наукова думка, 1992.
3. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред.. З.С. Варналія. – К., 2005. – 498 с.
4. Фінансування зростання: вибір методів в мінливому світі. - М.: Весь світ, 2002.
5. Желтоносов В. М., Спружевнікова М. К. Банківська діяльність та ринок фінансових послуг в регіоні // Фінанси і кредит. - 2001, No 13.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофеєнко Л.В.

**Євген Маслов
(Харків, Україна)**

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Для інтенсифікації економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності української економіки важливо зараз забезпечити не стільки кількісне зростання макроекономічних показників, скільки створення сприятливих можливостей для використання науково-технічного, виробничого, ресурсного та інтелектуального потенціалу. Це пов'язано з розвитком інноваційної сфери. І тому однією з найбільш актуальних макроекономічних задач стає вивчення проблем інноваційної діяльності підприємства і розробка інструментів стимулювання інноваційної активності як промислових підприємств, так і організацій науково-технічного та науково-освітнього профілю, створення розвиненої інноваційної інфраструктури, що сприяє якісному поліпшенню інноваційних процесів.

В останнє десятиліття інноваційний бізнес демонструє значний потенціал. Темпи зростання великих і малих інноваційних підприємств досить високі, проте недостатня конкурентоспроможність їх продукції в порівнянні із західними стандартами часто перешкоджає проникненню вітчизняних товарів на міжнародний ринок [1].

Проблеми інноваційної діяльності стають все більш актуальними. Це є відображенням зростаючого розуміння суспільством того, що оновлення України, всіх сфер її життя неможливо без нововведень у виробництво, управління, фінанси. Саме інновації ведуть до оновлення ринку, поліпшення якості і розширення асортименту товарів і послуг, створення нових методів виробництва, збуту продукції, підвищення ефективності управління.

Основними суб'єктами інноваційного процесу виступають первинні ланки економічної системи - підприємства, які всією логікою функціонування ринкового механізму висуваються в центр тих необхідних змін, які пов'язані із зацікавленістю суспільства у високоефективних нововведеннях [2].

Багато компаній намагаються в тому або іншому вигляді здійснювати інноваційну діяльність самостійно, спеціально створюючи для цього дочірні структури або інноваційні центри, покликані сприяти просуванню і використанню інноваційної продукції. Наймаються фахівці, які знаються на патентно-ліцензійній діяльності, охороні інтелектуальної власності та іншим компонентам, необхідним для комерційного використання інновацій.

Однією з найважливіших проблем в інноваційній діяльності є проблема організації цієї діяльності. Аналіз діяльності ряду підприємств дозволяє зробити висновок про те, що все більшого значення набуває якість управління. Кваліфікація менеджера, керівника стає найважливішим фактором забезпечення ефективності інноваційного процесу. У цій ситуації від менеджера потрібно віртуозне володіння повним набором інструментів управління. Як правило, проблема якісного управління вирішується за рахунок залучення висококваліфікованих менеджерів з боку і постійного навчання персоналу. Однак тут виникають проблеми іншого плану - все більше відчувається нестача управлінців високого рівня, до того ж вони досить дорогі. Навчання персоналу дуже часто виявляється недостатньо ефективним [3].

До теперішнього часу стала очевидною необхідність розробки механізмів активізації і розвитку галузей промислового комплексу на основі ефективного використання їх інноваційного потенціалу. Перед підприємствами стоїть питання не тільки залишитися провідною ланкою в промисловості, а й бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Провідна роль відводиться інноваціям, які зможуть зіграти ключову роль в активізації структурних перетворень в економічному підйомі, стабільному функціонуванні підприємств промисловості. Інновації впливають на національну економіку перш за все через науково-технічну політику. Це сприяє розширенню виробництва, підвищенню його технічного рівня, недопущення надмірного морального і фізичного зносу основних фондів, забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції. Аналіз стану інноваційної активності підприємств свідчить про те, що її низький рівень викликаний структурно-регресійним спадом виробництва в умовах руйнування колишніх механізмів функціонування економіки при повільному формуванні нових ринкових механізмів регулювання і саморегулювання економіки.

Інновації впливають на національну економіку перш за все через науково-технічну політику. Це сприяє розширенню виробництва, підвищенню його технічного рівня, недопущення надмірного морального і фізичного зносу основних фондів, забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції.

Рішення проблем підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств вимагає комплексного підходу, поєднання заходів макроекономічної політики з заходами на рівні мікроекономіки, загальнодержавних дій з ініціативами самих підприємств. Важливим є поєднання заходів економічного, організаційного і адміністративно-законодавчого характеру.

Важливо відзначити, що багато регіонів України, в цілому, володіючи високим науково-технічним потенціалом, мають недостатній рівень розвитку регіональної інноваційної системи, що є наслідком:

1) недостатньою інноваційною привабливістю інноваційної сфери в порівнянні з іншими галузями економіки;

2) недосконалою системою професійної підготовки кадрів для інноваційної сфери;

3) технологічну відсталість і, як наслідок, низьку конкурентоспроможність продукції деяких галузей;

4) нерозвиненість сфери малих інноваційних підприємств, що володіють необхідною гнучкістю для швидко мінливих умов ринку;

5) відсутність механізму реалізації результатів інтелектуальної діяльності в реальний сектор високотехнологічного виробництва;

6) недостатній рівень розвитку інфраструктури регіональної інноваційної системи, включаючи фінансове, інформаційне, консалтингове, маркетингове забезпечення;

7) відсутність системи експертизи, конкурсного відбору та венчурного фінансування науково-технічних проектів, що забезпечують створення високотехнологічної продукції;

8) відсутність венчурних організацій, що працюють на принципах проектного фінансування та управління інноваційними проектами.

У число основних напрямків щодо вирішення зазначених проблем слід віднести підвищення ефективності управління розвитком підприємств, і перш за все, забезпечення збалансованості поточної і стратегічної інноваційної діяльності, підвищення обґрунтованості вибору її перспективних напрямів, зниження ризикованості, адаптацію управління розвитком підприємств до умов зміни середовища.

Малі інноваційні підприємства, як найбільш гнучка, адаптивна та креативна організаційна форма, повинні бути структурами-індикаторами, що визначають напрямки інноваційного розвитку, що генерують інноваційні ідеї. Виходячи із закордонного досвіду, такі підприємства викликають величезний інтерес великих компаній, які купують їх разом з інноваційними ідеями. На жаль, сьогодні ми змушені констатувати низький рівень інноваційної активності малих підприємств, а, отже, поки неможливо використовувати даний компонент в повному обсязі його потенційних можливостей в якості фактора розвитку регіональної інноваційної системи.

Створення і розвиток інноваційного середовища - масштабна і складна задача, вирішити яку неможливо без добре продуманих і узгоджених ефективних дій з боку органів влади, економічного і наукового співтовариств.

Тому при організації інноваційної діяльності правильним буде виходити з того, що хоча ринкова економіка більш сприйнятлива до інновацій, ніж директивна, це не відбувається автоматично. Потрібні добре розвинені прямі і зворотні зв'язки між усіма учасниками інноваційного процесу.

Узгодженість дій має ключове значення для успіху в силу обмеженості фінансових і кадрових ресурсів і обмеженого часового фактора. Тільки при наявності скоординованого плану можна уникнути розпилення зусиль, дублювання функцій різними учасниками і простою проектів. Економічне співтовариство в особі промислових підприємств має відповідально і професійно висловити своє бажання для розвитку діалогу з органами влади щодо визначення вигідних напрямків розвитку інноваційного механізму в області та ресурсного забезпечення економічного зростання.

Тож, держава і економічне співтовариство виступають партнерами у спільних діях, які регулюють ріст активності в інноваційній діяльності підприємства. Координації спільних зусиль держави та економічного співтовариства - ось одне з найважливіших організаційних завдань, яке дозволить вирішити існуючі в інноваційній діяльності підприємств проблеми і тим самим забезпечити сталий інноваційний розвиток економіки України

Література:

1. Єрмолаєва В. Особливості та проблеми інноваційного розвитку в Україні В. Єрмолаєва. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_46.pdf.
2. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=205521&cat_id=20159
3. Панченко І. Ключові проблеми інноваційного розвитку України та методи їх вирішення / І. Панченко // Тези Інтернет конференції. - 2012 р. [Електронний ресурс]. - Доступний з http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/internet-conference-number-2/49_konferencia-23-02-2012/116-2012-03-16-00-52-29.html

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофеєнко Л.В.

**Євген Маслов
(Харків, Україна)****ТРУДОВІ РЕСУРСИ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ**

Економічне зростання визначається як довгострокова тенденція до збільшення випуску продукції на душу населення. Розрізняють екстенсивні і інтенсивні типи економічного зростання. Інтенсивні фактори економічного зростання характеризуються підвищенням якості ресурсів, використанням науково-технічного прогресу та інноваційних методів управління. На сучасному етапі розвитку економіки, що характеризується високим рівнем конкуренції, головним інтенсивним фактором економічного зростання стають високоякісні трудові ресурси.

Трудові ресурси - один з основних і найважливіших факторів, що визначає ефективний розвиток підприємств. Якісні та кількісні характеристики персоналу визначають можливість реалізації стратегії розвитку, структурної перебудови, розширення виробництва, зростання якості продукції та продуктивності праці. Саме заходи, які сприятимуть розвитку персоналу, дозволяють збільшити кадровий потенціал компанії, тим самим забезпечуючи значний приріст ефективності її діяльності [1].

Сучасний менеджер використовує раціональний і соціальний підходи до управління людськими ресурсами. Нова модель керування не відкидає повністю раціоналістичні підходи: менеджмент характеризується поєднанням «суворого» адміністративного керівництва і «гнучкого» управління. Раціоналістичний підхід був і залишається методологічною основою формування організаційних структур, планування, економічних розрахунків. Однак в підвищенні активності працівника і продуктивності праці головна роль належить соціальним аспектам.

Постійне ускладнення виконуваної роботи вимагає створення гнучкої системи оплати, матеріального стимулювання праці. Ставиться завдання забезпечення більш тісного зв'язку працівників з цілями бізнесу, робиться більший акцент на оцінку результатів праці і їх впливу на винагороду, висока якість трудового життя і розвиток організаційної культури підприємства.

Найбільш важливою рисою сучасної системи матеріального стимулювання є кардинальна зміна в організації оплати праці, що базується на концепції гнучкої заробітної плати, перехід до якої обумовлений трьома групами факторів: науково-технічним прогресом, необхідністю вирішення соціальних питань і регулюванням ринку праці. Вивчення зарубіжного досвіду показує, що важливою тенденцією в області організації заробітної плати є взаємозв'язок між її величиною і рівнем цін. В даний час відбувається ослаблення індексції відповідно до зростання цін, практично у всіх країнах скасовується шкала «ціни - заробітна плата», яка передбачає автоматичну компенсацію подорожчання життя. Сучасний принцип підвищення заробітної плати говорить: умовами зростання заробітної плати є підвищення продуктивності праці і відповідні фінансові можливості підприємства [2].

У питанні матеріального стимулювання велике значення має процедура оцінки праці працівника і виконуваних ним функцій. Дедалі більше значення набуває метод «Оцінки заслуг», що передбачає два підходи до оцінки праці: результуючий (облік кількісних і якісних показників роботи) і особистісний (облік якостей працівника). За таким принципом побудовані преміальна «система пунктів» і бонусна система, широко поширені на підприємствах Західної Європи і Америки.

Провідні компанії світу мають збалансовану, гармонійно побудовану систему стимулювання продуктивної праці, яка має не тільки миттєву значимість, але і актуальна в довгостроковому аспекті. Зарубіжний досвід управління людським капіталом може бути запозичений і використаний у вітчизняній практиці.

Особливо актуальною в даний момент є проблема забезпечення підприємств високопрофесійними трудовими ресурсами. Спостерігається збільшення кількості вакансій висококваліфікованого персоналу, серед яких не тільки фахівці, а й робочі професії при загальному скороченні чисельності працюючих. Дефіцит кваліфікованих робочих обумовлений і тим, що практично припинена підготовка провідних професій і спеціальностей цієї категорії персоналу.

Постійно формуються нові загальні кваліфікаційні вимоги, які пред'являються, перш за все, до сучасних професій, що використовуються в наукомістких і інформаційних технологіях. Такими вимогами є: здатність до абстрактного мислення; вміння оперувати інформацією і знаннями; вміння програмувати, аналітично і логічно мислити; здатність швидко реагувати на будь-які зміни ситуації і, в зв'язку з цим, розуміння того, як функціонують економічні, технологічні, соціально-технологічні системи і які їхні взаємозв'язки.

Перераховані обставини зумовлюють розуміння того, що управляти творчими інтелектуальними працівниками за допомогою традиційних методів неможливо. З'явилася необхідність формування системи інноваційного управління працею, яка найкраще відповідає сучасному етапу розвитку економіки.

Об'єктом інноваційного управління працею є людські ресурси організації, а предметом - розвиток творчого потенціалу та інноваційної поведінки працівників. Інноваційне управління працею, з одного боку, є найбільш характерним для інноваційних організацій, що діють у високотехнологічних галузях економіки. Однак будь-яка сучасна організація, яка прагне успішно конкурувати в ринковому середовищі, повинна застосовувати інноваційні принципи і методи управління. Такими методами є перехід від функціональних підрозділів до процесним команд, від роботи, орієнтованої на прості завдання, до вирішення складних завдань, від контролю над працівниками - до наділення їх повноваженнями. При цьому теорія рішення винахідницьких задач, а також ідеї реінженеринга стають центральними в науково-методичному забезпеченні процесів інноваційного управління працею. При цьому праця розглядається як важливий фактор виробництва, для аналізу якого потрібна розробка особливих методологічних підходів. Це пояснюється тим, що людські ресурси, які розуміються не тільки як фактор економічного розвитку, а й як його мета, займають центральне місце в структурі продуктивних сил суспільства у всіх розвинених країнах світу. Для їх дослідження потрібні особливі підходи. Лауреат Нобелівської премії з економіки Р. Солоу в роботі «Ринок праці як соціальний інститут» відзначив, що «зайнятість і дохід, який вона приносить, не є простим еквівалентом, відповідним набору споживчих товарів» [3] і, отже, повинні аналізуватися особливим чином.

З метою поліпшення використання трудових ресурсів потрібно вдосконалювати їх структуру і розробляти заходи, спрямовані на поліпшення використання робочого часу, зміцнення дисципліни праці, профілактику травматизму та захворюваності.

Необхідно приділяти особливу увагу організації праці та виробництва, так як проходження принципів наукової організації виробничих процесів є запорукою забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності з високими економічними показниками.

Формування робочої сили в нових умовах не обмежується підготовкою кваліфікованих працівників, які добре знають технологію і методи управління. Персонал сучасних підприємств, крім того, повинен володіти «інноваційними здібностями», умінням виробляти інновації самостійно в процесі трудової діяльності, знаходити нове у зовнішньому середовищі, в досвіді інших організацій, винаходи та відкриття, своєчасно використовувати їх в роботі своєї організації.

Основою реальних інноваційних процесів є творчий потенціал працівників (керівників, спеціалістів, робітників). Наукове і практичне значення має рівень інноваційних здібностей учасників економічних процесів. Стандартних якостей, притаманних робочій силі, недостатньо. Стан здоров'я і фізичного розвитку, рівень професійної підготовки і кваліфікації можна виміряти і оцінити. Якісні показники робочої сили визначаються за допомогою показників рівня загальної та професійної освіти, стажу роботи за спеціальністю, за конкретними результатами праці.

При оцінці інноваційних здібностей людей можна використовувати деякі з зазначених критеріїв. Рівень професійної освіти працівників, показує їх можливості брати участь в тій чи іншій ролі в інноваційних процесах. Інноваційну активність персоналу характеризують і такі показники, як кількість винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових ідей і пропозицій.

Складніше оцінити особистісні характеристики керівників, фахівців та інших працівників. Як правило, це такі якості, які сприяють формуванню інноваційної атмосфери в трудовому колективі, але не піддаються прямому кількісному вимірюванню.

Інноваційні можливості носять яскраво виражений особистісний характер. Подібна трансформація особистого фактора виробництва веде до змін в стилі і методах управління персоналом. Зміст цих змін можна сформулювати як трансформацію управління персоналом в систему управління людськими ресурсами.

Підвищується роль стимулювання і мотивації праці в створенні і підтримці інноваційної активності працівників, особливе значення серед яких набувають творчі стимули, які передбачають розподіл трудових функцій між співробітниками по їх здібностям і постійне перерозподіл виконуваних функцій. Розподіл людей в системі суспільного виробництва і розподіл праці відповідно до їх здібностей, психологічним типом ставлення до роботи - один з головних чинників активізації інноваційної діяльності.

Література:

1. Кучина Е.В. Проблеми мотивації трудової діяльності працівників промислових компаній // Управління персоналом. 2007. № 24 (178). С. 47-48.

2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О. А. Грішнова. - К.: Знання, 2004. - 535 с.
3. Solow R. The labor market as a social institution. Cambridge: Blackwell, 1990.

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Владислав Сергієнко
(Харків, Україна)

ЩОДО СТРАТЕГІЙ СУЧАСНОГО МАКРЕТИНГУ

У сучасному світі все більше організацій усвідомлює свою безпосередню залежність від суспільства і потреб в побудові доброзичливих відносин з представниками широкої громадськості. Перехід економіки на ринкові відносина, поставив нові завдання і зажадав від підприємців нового підходу до принципів ведення бізнесу в цілому, який забезпечував би більш досконалі засоби виробничої і комерційної діяльності, їх здійснення на якісно новому рівні. Саме такий підхід стимулює використання досвіду маркетингу, його адаптацію до конкретних умов регіону і країни в цілому, який працює задля забезпечення задоволення потреб ринку, прискорення товароруку і підвищення дохідності виробництва і торгівлі.

Оскільки метою даної статі є дослідження стратегій сучасного маркетингу, вважаємо за потрібне розглянути поняття «маркетинг». Маркетинг – це комплексна система організації та управління господарською діяльністю підприємства (фірми, об'єднання), заснована на вивченні стану і перспектив розвитку ринку, яка забезпечує цілеспрямоване формування попиту на продукцію (товари, послуги) споживчого і виробничого призначення [1]. Маркетинг зайняв важливе місце на всіх етапах економічного життя, але сьогодні він є складним етапом, що має особливі характеристики. Маркетинг спрямований на залучення клієнтів та охоплює всі види підприємницької діяльності з метою з'ясування попиту, планування продукту, розподілу та полегшення всього маркетингового процесу.

Сучасний маркетинг сильно відрізняється від маркетингу, який був 10-20 років тому. Ця відмінність полягає в виникненні тісно пов'язаного між собою спектра старих і нових методик, що застосовуються в побудові маркетингових стратегій. А при більш детальному розгляді стає зрозумілим, що сучасний маркетинг переважно орієнтований на інтернет і соціальні мережі. Іншими словами, якщо рекламу розцінювати як інформаційний привід, то сучасний маркетинг ставить собі за мету не тільки продаж конкретного продукту, а й продаж певного стилю життя [2].

Перша маркетингова стратегія стосується маркетингу в соціальних мережах. Використання соціальних мереж безкоштовно, і це відмінний спосіб розповісти про себе і свій продукт. Завдяки цій стратегії можна охопити аудиторію по всьому світу з супер-специфічними інтересами, без будь-яких проблем. Тим не менш, це треба робити правильно, якщо ви хочете побачити приємні результати. Слід звернути увагу на платформу соціальної мережі та вибрати тільки ту, яка найбільш підходить вашій організації. Якщо ви продаєте B2C (бізнес для споживача), то такі платформи як Facebook, Snapchat і Pinterest підходять найбільше, тоді як якщо ви продаєте B2B (бізнес для бізнесу), то треба вибрати більш консервативні середовища, такі як Twitter або LinkedIn [3, 4].

Поштовий маркетинг є ще однією фантастичною стратегією в наш час, тим більше, що велика кількість людей перевіряють свої електронні листи кілька разів на день. Маркетинг по електронній пошті дещо відрізняється від маркетингу в соціальних мережах тим, що це більш ефективний спосіб зв'язатися з людьми, які вже пов'язані з вашим брендом, в той час як соціальні мережі більш ефективні в залученні початкової уваги. Ідея цього типу маркетингу полягає в тому, щоб спробувати збирати електронні листи потенційних клієнтів з підпискою на розсилку або збирати інформацію від тих, хто надав свої дані в попередні покупки, і непомітно й ненав'язливо стежити за кращими результатами, але ні в якому разі не відправляти небажані електронні листи.

У сучасному маркетингу, на думку цілого ряду фахівців, реклама є вторинною і поступається стратегії просування для всіх, крім великих брендів, що займаються, в першу чергу, реалізацією споживчих, роздрібних товарів. На цьому тлі, інтернет маркетинг і соціальні медіа стали невід'ємною частиною сучасного комплексу маркетингу. Інтернет-реклама потрапляє в «рекламну» частину маркетингу, що означає, що ви повинні платити за використання цієї маркетингової стратегії. В обмін на ваші з працею зароблені гроші, є багато онлайн-платформ, які будуть показувати вашу рекламу. Такий тип маркетингу може бути ефективним способом спілкування з великою кількістю клієнтів у певних сегментах ринку. Успішна реклама залежить від того, наскільки правильно вибрати засоби масової інформації, щоб досягти ефективною цільовою аудиторією. Існує широкий вибір онлайн і традиційних варіантів. Наприклад, Google Adwords і Facebook Ads - це дві інтернет-рекламні платформи, які дозволяють відображати ваші пропозиції для цільової аудиторії і отримувати більше показників про те, як вони працюють, в порівнянні з будь-якою іншою стратегією.

Також ще існує стратегія, що стала однією з основних інструментів сучасного маркетингу в Інтернеті – це партнерський маркетинг. Партнерська програма працює виключно на мотивацію партнерів, а за

показниками ефективності ця стратегія порівнюється з поштовим маркетингом та контекстною рекламою. Взагалі, для багатьох бізнесів це є великою перевагою, але іноді, партнерський маркетинг можна розглядати як менш поважну практику в Інтернеті, через те, що тисячі «бажаючих підприємців» відправляють своїм друзям посилання на продукти, щоб заробити гроші. Як бізнес, ви можете ввести партнерську програму, щоб спонукати інших веб-майстрів рекламувати ваш продукт для вас, в обмін на процентне скорочення кожного продажу, яку вони можуть зробити. Якщо у вас є корисний продукт або послуга, і ви можете вибрати правильні партнерські ставки, тоді буде багато людей, які захочуть продати ваш продукт.

Ще одна перспективна стратегія інтернет-маркетингу полягає в тому, щоб оплачувати розміщення продуктів в роботі творців контенту. Наприклад, існує багато каналів на YouTube готових включити ваш продукт в свої відео за певну суму грошей, якщо це не дуже потурбує їх аудиторію. Знову ж таки, якщо у вас є вбивчий продукт, то завдяки цієї стратегії він отримає приголомшливий успіх в продажах.

Також, потрібно згадати ще один дуже важливий аспект впливу на рівень інтерактивної взаємозв'язку між компанією (брендом) і її аудиторією - це проведення прес-конференцій, брифінгів за участю широкого кола осіб, ділових зустрічей і переговорів. Все це можна назвати діяльністю, спрямованою на всебічне проведення масових заходів з метою залучення найбільшої уваги з боку потенційних покупців, а також зацікавлених у співпраці партнерів. Сьогодні на ринку з надання послуг проведення масових заходів існує чимала кількість профільних компаній з багатою історією і досвідом, тому експерти не зовсім правомірно відносять такі компанії до області, так званого, «традиційного маркетингу».

На закінчення можна зробити висновок, що на сьогоднішній день традиційний маркетинг стає все менш і менш актуальним, бо існує цілий ряд різних сучасних маркетингових стратегій, які можна використовувати для просування свого бізнесу. Особливо в Інтернеті стратегії звичайного маркетингу є безглузді. Та хочу зауважити, що хоч старі стратегії вже не дійсні в наш час, але сама маркетингова концепція не змінилась, та її пріоритетом у підприємницької діяльності визначає виявлення і задоволення бажань і потреб клієнтів.

Література:

1. Особливості сучасного маркетингу // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidruchniki.com/74176/marketing/osoblivosti_suchasnogo_marketingu
2. Сучасний маркетинг — орієнтація на споживача // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studopedia.su/8_53109_suchasniy-marketing--oriantatsiya-na-spozhivacha-marketing-u-sferi-ekskursiynogo-obslugovuvannya-spozhivacha.html
3. Как правильно выбрать маркетинговые инструменты? // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.trendline.in.ua/marketing-dlya-b2b-obzor-yeffektivnykh-ins/>.
4. Бизнес для потребителя (B2C) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_b/business-to-consumer/

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Дарія Соловійова
(Харків, Україна)

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Нестабільність і динамічність зовнішнього середовища висувають нові вимоги до сучасних промислових підприємств. Зміни внутрішніх і зовнішніх ситуаційних змінних підприємства ведуть до порушення його рівноваги, що провокує зниження ефективності. Гнучкість і адаптивність підприємства є одними з головних чинників підвищення його економічної стійкості.

Мета статті. Дослідити роль інформаційних технологій у формуванні конкурентної переваги підприємства, оптимізації бізнес-процесів, проектуванні організаційної структури.

Аналіз публікації. Значний внесок у розвиток організаційного діагностування внесли Р.Дж. Гелбрейт, Г. Левітт, М. Вайсборд, Р. Паскаль, Е. Атос, Дж. Пітерс, Х. Уотерман, Н. Тічи, М. Харрісон, А. Надлер і М. Ташмен, У. Берк, Дж. Литвін. Найбільш часто в моделях організаційного діагностування, розроблених вищевказаними науковцями, зустрічаються такі внутрішні змінні: місія і стратегія підприємства, структура організації, персонал, неформальна організація, оргкультура, лідерство, системамотивації [1, с. 88]. Та змінний «технологія» придивляється недостатня увага. Технології роблять значний вплив на організаційну структуру і її основні характеристики: конфігурацію, складність, рівень формалізації і централізації, механізми координації та контролю, - що вимагає з боку менеджерів аналізу використовуваних і планованих для впровадження ехнологія з метою проектування організаційної структури, що забезпечує ефективне функціонування та розвиток підприємства [2, с. 94].

Виклад основного матеріалу. Конкурентна перевага сучасних організацій не може досягатися без застосування інформаційних технологій, які впливають на стратегію, бізнес-процеси, організаційну структуру, лідерство, організаційну культуру і клімат, систему стимулювання, модель компетенцій співробітників. Інформаційна революція робить істотний вплив на конкуренцію, на структуру галузі, створення конкурентної переваги, поява нових видів бізнесу [3, с. 108]. Особливий вплив на економіку робить Інтернет. М. Портер, вважає, що Інтернет не створив нової економіки - продовжує існувати стара економіка, яка отримала доступ до нових технологій і заснована на фундаментальних принципах ведення бізнесу. На думку Д. Тапскотт, необхідно змінювати підходи до управління організаціями, так як змінилися умови їх функціонування в першу чергу за рахунок розвитку інформаційних технологій. Інтернет став невід'ємною частиною сучасного життя, незабаром він зв'яже бізнес та кожен бізнес-функцію.

Незважаючи на відмінності в підходах, результати наукових досліджень М. Портера і Д. Тапскотт доповнюють один одного і можуть бути використані при вивченні зв'язку інформаційних технологій з іншими елементами організації. Цікавим є проведена М. Портером оцінка впливу Інтернету на формування структури промисловості з урахуванням його впливу на п'ять сил конкуренції: загрози появи продуктів-замінників; загрози появи нових гравців; ринкову владу постачальників; ринкову владу споживачів; рівень конкурентної боротьби. М. Портер бачить безліч загроз Інтернету, основні з яких: зросла сила покупця; збільшення кількості можливих замінників товару або послуг; можливість постачальників працювати безпосередньо з кінцевими споживачами; зниження вхідних бар'єрів в галузі; збільшення кількості конкурентів; посилення конкуренції за ціною; зниження загального рівня прибутковості; скорочення можливості всіх компаній створювати довгострокові операційні переваги. Широка доступність інформації, що збільшується тиск споживачів на продавця ускладнюють використання компаніями всіх можливостей Інтернету з прибутком для себе [4, с. 67].

Портер також зазначив позитивні аспекти. Інтернет усуває занадто сильні збутові мережі, збільшує розміри ринку. Одночасно в якості сприятливих і негативних тенденцій вчений виділив скорочення сили постачальників, їх доступ до більшої кількості виробників.

Таким чином, Інтернет має великий вплив на конкурентне середовище підприємств, несучи велику кількість загроз, але в той же час надаючи багато нових можливостей для розвитку. Застосування інформаційних технологій стає одним з інструментів конкурентної боротьби, що впливають на формування і реалізацію стратегії підприємства. Стратегія компанії є одним з ключових елементів організаційного дизайну.

Основними джерелами конкурентної переваги є низькі витрати і диференціація. Стратегія диференціації передбачає радикальну зміну бізнес-процесів з метою створення споживчої цінності, відмінною від конкурентів. Інформаційні технології допомагають розвивати не тільки нові продукти і послуги, але і нові ринки і ринкові ніші; їх застосування дозволяє виробляти товари і надавати послуги, які максимально враховують потреби покупців.

М. Портер виділяє наступні принципи стратегічного позиціонування:

- постановка правильної мети, що передбачає акцент на довгострокову окупність інвестицій, а не на короткочасну економічну вигоду;
- створення споживчої цінності, що відрізняється від конкурентів;
- використання індивідуальної ланцюжка створення цінності;
- визначення ринкових компромісів, що включають відмову від деяких рис свого продукту, послуги або діяльності з метою збереження своєї унікальності і конкурентної переваги;
- приведення елементів компанії у відповідність один з одним;
- підтримка обраного курсу діяльності [4, с. 71].

Крім того, інформаційні технології істотно підвищують якість управлінської діяльності. Вони дозволяють проводити планування і контроль процесів і вносити своєчасні корективи в діяльність організації, забезпечують швидкий доступ до необхідної внутрішньої і зовнішньої інформації, підтримують прийняття рішень співробітниками і менеджерами різних рівнів, сприяють ефективній спільній роботі і якісним внутрішньо корпоративних комунікацій. Інформаційні технології підтримують виконання основних видів діяльності: ведення управлінського обліку, фінанси, маркетинг, операційний менеджмент, управління людськими ресурсами.

Впроваджуються інформаційні системи (CRM, CSM, ERP), що забезпечують координацію і інтеграцію діяльності підприємства, ефективно функціонують на основі процесного підходу. Наслідком впровадження таких систем є регламентація робіт, зміна принципів формування підрозділів, усунення великої кількості надлишкових рівнів ієрархії. При такому підході більш ефективно управління здійснюється через процеси, а не функціональні відділи. При збереженні функціональної структури залишаються бар'єри для раціоналізації роботи. До них відносяться недолік повноважень у власників процесів, зайві інформаційні потоки, зосередженість на вартості процесів, а не на доданій вартості. На зміну функціональній структурі приходять процесна, яка вирішує проблему неефективної взаємодії підрозділів, що покращує координацію підприємства, знижує витрати на виконання операцій і дозволяє концентруватися на основних компетенціях. Збереження функціональної диференціації підрозділів можливо при переході компанії на матричну структуру, де управління по процесам здійснюється по горизонталі, а по функціям - по вертикалі.

Застосування інформаційних технологій зменшує потребу в проміжних ланках організаційної структури, що робить її менш ієрархічною і більш плоскою. Інформаційні технології скорочують потребу в тих підрозділах, які пов'язані зі збором та обробкою інформації, а також видами діяльності, які можуть бути автоматизовані повністю або частково.

Завдяки інформаційним технологіям можлива передача частини власних функцій стороннім підприємствам і розвиток нових форм ведення бізнесу. У ХХ ст. багато підприємств приймали рішення про самостійне виконання максимальної кількості необхідних функцій. Вважалося, що більшість ресурсів має належати одній компанії, що сприяло скороченню витрат. В даний час спостерігається тенденція трансформації вертикально інтегрованих компаній в мережеві. Ділові мережі є новий тип співробітництва між підприємствами, які беруть участь у створенні спільної споживчої цінності.

Темпи розвитку науки і технології настільки високі, що навіть великі компанії не можуть забезпечити найвищу якість і гнучкість з усіх фундаментальних напрямів, з якими пов'язане виробництво їх продукції. Наприклад, близько 70% сучасних машин марки BMW було розроблено, вироблено і зібрано всесвітньою мережею постачальників. Одне з фундаментальних правил мережевого бізнесу звучить так: «Завжди намагайтеся бути кращими в тому, що найбільше цінують ваші споживачі, а решта отримуйте від партнерів» [5, с. 273]. Акцент в таких компаніях робиться на ключові компетенції.

Глобальний ринок надає багато можливостей для вибору з різноманітних варіантів комбінацій ресурсів і здібностей з різних країн. Головним принципом роботи компанії стає співпраця. Глобалізація веде не тільки до раціоналізації ланцюжків постачання та економії на витратах, але й до відкриття нових можливостей зростання, заснованих на високій швидкості реагування компаній учасників мереж на вимоги ринку, на розвиток інновацій і формування знань.

Таким чином, застосування інформаційних технологій обумовлює зміни в стратегії, процесах, організаційну структуру, викликає стан невідповідності ключових змінних підприємства, що може відобразитися на підсумкових результатах його діяльності.

Дослідження інформаційних технологій важливо не тільки з позиції існуючого положення бізнесу, але і з точки зору перспектив його розвитку. Наступні положення важливо розуміти:

- як інформаційні технології в даний час підтримують стратегію, бізнес-процеси, організаційні структури та інші організаційні елементи;

- введення яких інформаційних технологій оптимізує бізнес-процеси, а також робити їх відмінними від конкурентів;

- як інформаційні технології можуть додавати цінності існуючим продуктам або послугам та відрізняти їх від конкурентів;

- чи можуть інформаційні технології створювати інформаційні компоненти продукту, який буде високо оцінений споживачами;

- як інформаційні технології можуть допомогти компанії створити нові продукти та послуги.

Слід аналізувати використання інформаційних технологій іншими учасниками ланцюжка створення споживчої цінності, покупцями, конкурентами, іншими підприємствами. Важливо дослідити майбутні можливості бізнесу і розвивати в цьому ж напрямку ключові компетенції, забезпечуючи інформаційно-технологічну підтримку діяльності підприємства.

Висновок. Таким чином, в сучасній економіці інформаційні технології є важливим організаційним елементом, що забезпечує конкурентні переваги та сталий розвиток підприємства. Вирішальним чинником є узгодженість стратегії таких внутрішніх організаційних елементів, як інформаційні технології, бізнес-процеси, організаційна структура, тип керівництва, організаційна культура та клімат, система стимулювання, компетентність співробітників організації. Відповідність ключових організаційних елементів підвищує ефективність підприємства та дозволяє реалізувати її стратегію.

Література:

1. Попова Л.Ф. Роль организационной диагностической модели в системе управления адаптацией предприятия // Вестник СГСЭУ. 2013. № 5 (49). С. 85 – 90.
2. Попова Л.Ф. Влияние технологии на строение организационной структуры предприятия // Вестник СГСЭУ. 2012. № 1 (40). С. 91 – 94.
3. Портер М., Миллар В. Роль информации в достижении конкурентного преимущества // М. Портер. Конкуренция. М.: Вильямс, 2005.
4. Porter M. Strategy and the Internet // Harvard Business Review. 2001. March. P. 62 – 78.
5. Тапскотт Д., Уильямс Э.Д. Викиномика. Как массовое сотрудничество изменяет все. Издательство: Best Business Books, 2009.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук., доцент Єрофеєнко Л.В.

Елизавета Яценко
(Покровськ, Україна)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ

В сучасних умовах глобалізації інформаційні технології (ІТ) посідають значне місце в усіх сферах людської діяльності. Вони надзвичайно швидко перетворилися у важливий стимул розвитку світової економіки, тому що застосовуються у створенні більш ніж половини світового валового продукту. ІТ дали можливість підприємствам та фірмам ефективніше розв'язувати економічні й соціальні проблеми, й відповідно змінювати рівень добробуту населення країни. Актуальність дослідження ролі інформаційних технологій в управлінні економікою обумовлена необхідністю вивчення та систематизації наявних ІТ продуктів, особливостями їх використання в економіці та впровадженням у всі галузі соціально-економічної сфери українського суспільства, підготовкою висококваліфікованих фахівців у галузі комп'ютерних наук, здатних розробляти і застосовувати на практиці інформаційні технології. Вирішення зазначених завдань сприяють підвищенню конкурентоспроможності країни.

У вік інформатизації та комп'ютеризації, інформаційні ресурси є такими самими ресурсами, як і трудові, матеріальні, енергетичні, інші ресурси, отже процес переробки інформації за аналогією з процесами переробки матеріальних ресурсів можна сприймати як технологію. У зв'язку з цим актуалізується проблема отримання інформаційних ресурсів та їх використання у роботі менеджерів, що дає значний економічний ріст без додаткових витрат.

Під інформаційними ресурсами розуміється сукупність даних (файли даних, документи, тексти, графіки, знання, аудіо- та відеоінформація), що представляють цінність для підприємства чи організації та на відміну від матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових, ефективні лише при використанні інформації у поєднанні з факторами виробництва, легко накопичуються, зберігаються та передаються, можуть бути багаторазово використані та мають високу наукову цінність. Цю специфіку слід враховувати при проектуванні інформаційних систем [1, с.28]. Таким чином, якісно організована інформаційна система сприяє вивільненню часу роботи кваліфікованого фахівця в процесі аналізу та ухвалення управлінського рішення на основі обробки великого масиву інформації.

Інформаційна система (ІС) – це організована сукупність елементів, що збирає, обробляє, передає, зберігає та надає дані (показники) із застосуванням певних методів і способів організації її елементів у часі та просторі із забезпеченням пам'яті і маніпулювання інформацією для вирішення певних управлінських задач [2, с. 9]. Компонентна структура ІС наведена на рис. 1.

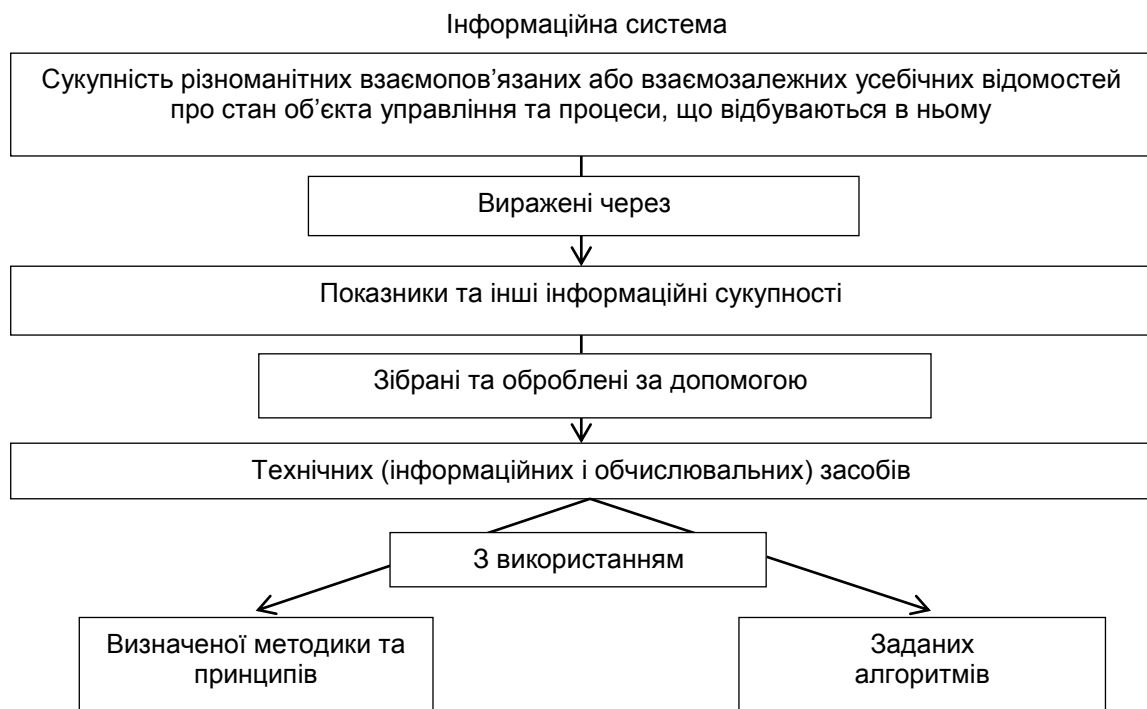

Рисунок 2. Компонентна структура ІС

Економічні інформаційні системи (ЕІС) – це людино-машинні системи, які призначені для обробки економічної інформації, необхідної для керування економічним об'єктом. Економічний об'єкт – люди, матеріальні цінності, уявні побудови, моделі, події чи факти, про які можуть бути зібрані дані. Предметною областю якої є бухгалтерський облік, статистика, кредитно-фінансова, банківська, страхова та інші види економічної діяльності [3, с. 5].

В сучасних умовах людина виступає активним учасником інформаційного процесу. Це виявляється у втіленні комп'ютерних інформаційних технологій на робочому місці працівника у вигляді автоматизованих робочих місць (АРМ) – комплексу засобів обчислювальної техніки і програмного забезпечення, який призначений для автоматизації його роботи в рамках спеціальності [4, с. 31].

На сьогодні в умовах розвитку ринкових відносин автоматизація облікового процесу є основним напрямком розвитку бухгалтерського обліку, спрямованого на активізацію бізнесу. Саме з цієї причини переважна більшість підприємств, що зацікавлена в постійному нарощуванні потужності своєї діяльності шляхом економії матеріальних ресурсів, прагне до вдосконалення системи обліку в напрямку задоволення вимог комп'ютеризації, наприклад, складання балансу, довідок для податкових органів, можливих фінансових звітів, введення кодів, впорядкування первинних документів і документообігу, друк документів тощо. В умовах автоматизованого ведення обліку втіленням інформаційних технологій є комп'ютерні облікові програми, до яких відносять: операційні системи (Windows XP, Windows Vista, MacOS, UNIX, Linux), прикладні програми (текстові редактори, електронні таблиці, програми бухгалтерського обліку), мови програмування (Pascal, Delphi), системне програмне забезпечення (драйвери, утиліти), інші [5, с. 160].

Також існують програми для ведення домашньої бухгалтерії, що дозволяють використовувати персональний комп'ютер в особистих цілях користувача. Наприклад, для обліку особистих доходів і витрат, планування сімейного бюджету, складання особистих податкових декларацій тощо.

Таким чином, сьогодні на робочому місці використовуються як елементи ЕІС, розроблені проєктувальниками, так і інформаційні технології, що дозволяють працівнику автоматизувати свою діяльність.

Інформаційні технології є важливою складовою сучасного світу. Відбувається становлення інформаційної індустрії та її проникнення у всі сфери повсякденного життя. Наше суспільство поступово стає інформаційним, і не останню роль у цьому процесі грає розвиток інформаційних технологій. ІТ проявляють себе не тільки як засіб поліпшення нашого повсякденного життя, але і як важливий економічний фактор, ресурс, що надає підприємствам більшу конкурентоспроможність на сучасному ринку.

Література:

1. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку: монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 152 с.
2. Бенько М.М. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.М. Бенько – К.: Нац. торг.- екон. ун-т, 2006. – 362 с.
3. Береза А.М. Основи створення інформаційних систем: навч. посіб. / А.М. Береза. – К.: КНЕУ, 2001. – 214 с.
4. Інформаційні системи і технології в економіці: посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. В.С. Пономаренка. – К.: Академія, 2002. – 544 с.
5. Інформаційні системи бухгалтерського обліку: підручник [для студ. вищ. навч. закл. спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф.Ф. Бутинець, С.В. Івахненко, Т.В. Давидюк, Т.В. Шахрайчук; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 544 с.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Марина Анна Сергіївна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Алла Долгова
(Ізмаїл, Україна)

ТРАДИЦІЙНІ РИСИ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ БЕССАРАБСЬКИХ ГАГАУЗІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Весільна обрядовість і сімейні відносини без перебільшення належать до популярних тем у вітчизняній історичній та етнографічній науці. Особливо цікавим щодо вивчення взаємодії представників різних етносів порубіжних територій є Південь України як своєрідний історико-етнографічний регіон, який визначається мішаним складом населення та його порівняно великою соціальною рухливістю.

Гагаузи – балканські тюркомовні православні християни, згадки про яких починають з'являтися в історичній літературі після середини XVIII ст., під час перебування в складі Османської імперії на Східних Балканах. Згодом у другій половині XVIII – на початку XIX ст. більшість гагаузів переселяється зі Східних Балкан на тогочасні землі Російської імперії, в південну частину Бессарабії. Причиною таких масових переселень гагаузів на ці землі було те, що вони брали участь у військових походах російсько-турецьких протистоянь на боці своїх російських одновітців. Таким чином, більшість гагаузів сьогодні проживає на території Молдови – близько 170 тис. та України – 40 тис. осіб відповідно. Нащадки тих гагаузів, які залишилися на Східних Балканах та не переселилися у Бессарабію, зараз мешкають на території Болгарії та Греції [12, с. 560–561].

Науковці на сучасному етапі звертаються до різних аспектів історії та культури гагаузів, як-от: І. Борлак, Н. Петрова [1], С. Булгар [3], Л. Гуцало [4], В. Дмитрюк [5], В. Кушнір [6], В. Сирф [9], Г. Чижов [10], А. Шабашов [11], І. Юзвяк [12] та ін. Метою статті є визначення традиційних рис весільно-сімейної обрядовості гагаузів Бессарабії кінця ХІХ – початку ХХ ст. за матеріалами церковної періодики.

До важливих складових джерельної бази з досліджуваної теми належать офіційні друковані органи єпархій, зокрема, Кишинівської – «Кишинівські єпархіальні відомості» (далі КЄВ). Аналіз змісту КЄВ надає чимало відомостей щодо обрядовості гагаузів. Так, у них читаємо: «Гагаузи розмовляють турецькою мовою. Своїм найменуванням цей етнос зобов'язаний ісламізму, який забороняв болгарам вживати рідне нареччя під страхом відрізання язика. Ті, хто був підданий такому катуванню, після операції були спроможні вимовляти лише: «га... га...» – звідси гагаузи [7, с. 735].

Опрацювання публікацій КЄВ засвідчує, що у гагаузів шлюбні союзи залежали не від почуттів закоханих, а від рішення батьків. У випадку, коли наречені самі обрали один одного, як правило це відбувалось на хороводі («джок»), хлопець посилав до дівчини сватів. Існувала традиція, за якою сват, входячи до хати, обов'язково перемішував кочергою попіл у печі – на вдачу та заводив розмову на сторонні теми. Батьки молодого обов'язково мали щось лишити в будинку нареченої (в заставу, на удачу), як правило, це баклажка або дерев'яну фляжка (болг. «бокліцей», гагауз. «чотура») [8, с. 838]. Якщо батьки дівчини були згодні на шлюб, то підносили одну із суконь дівчини [7, с. 737].

Етап заручин тривав кілька тижнів і навіть місяців, під час яких проходили домовляння, приготування, організаційні клопоти. Цікавим був гагаузький передвесільний обряд «єміш». У хаті молодого збиралися його родичі та друзі, аби разом нести подарунки молодій – сукню, калач, варену курку й солодоші. По закінченню гостини, в хаті дівчини (молодих же пригощали в окремій кімнаті) учасники обряду отримували «году» – їм підносили тацю, на якій були калачі, два вишиті рушники, сорочка для молодого, чотири хустки, два носовички і червоний кушак. Зустрічалися молоді напередодні весілля на вечірці, де їх знову вітали, а вони пригощали всіх родзинками [2, с. 160; 8, с. 840].

У перед весільну суботу молодій і молодому окремо влаштовували обрядове купання. У воду їм кидали запашні трави, гроші, обов'язково яблуко, а після цю воду виливали під плодове дерево. Суботнього ж вечора, під спів і плач, молодій заплітали косу. Після частування вирушали до молодого, аби здійснити обряд гоління. Приготування до весілля тривало майже всю ніч. Під керівництвом дівера споряджали спеціальну процесію з подарунками молодій та її батькам, тоді ж починали одягати наречену до вінця [2, с. 160].

Саме весілля справляли переважно у недільні дні, оскільки веселощі, пісні і танці затягувались далеко за північ. Якщо наречений був з іншого села, він приїжджав напередодні весільних святкувань. У такому випадку він мав привезти із собою провізію для своїх гостей (у запасі були навіть цибуля, сіль і перець). Нетутешні гості з боку молодого зупинялись у нареченого, харчуючись також лише його продовольством [7, с. 736]. До весілля гагаузи спеціально випікали десять великих калачів, плели вінки, а також майстрували весільний прапор – конструкцію з червоного шовку, до верхівки якої прикріплювали яблуко та м'яту. Все це чіпляли на дах хати, де мало відбутися весілля [2, с. 160].

Увечері пізно молодь йшла з музики («гайда»), танцювала перед помешканнями молодих. Перед будинком нареченого, якщо він був заможним, розвивались кілька прапорів: із сукна, із сорочки або хустки. У гагаузів було заведено: ці «прапори» діставались в якості подарунків тим, хто першим повідомляв батькам, що молоді повінчалися. Як правило, першими були ті, хто мав коней. Якщо господар бідний – то радісну звістку він отримував від піших бігунів, яких наділяв кількома копійками і частував склянкою вина [8, с. 836–837]. По дорозі додому молодих перестрівали двоє чоловіків: один ніс калач і хустку, а інший – глечик із вином і хустку. Після частування молодих та їхніх вінчальних батьків, наречений

обов'язково мав розбити посуд об землю. Калач, у свою чергу, піднімали над головами молодих і потім розламували, при чому кожен гість намагався пригоститись його шматком [8, с. 838].

Батьки нареченого зустрічали молодих біля дверей будинку. В руках свекра була «боклиця», свекруха тримала миску борошна зі встромленими трьома свічками, склянку меду і шматок хліба. Батьки мали обійти молодих три рази навхрест, танцюючи під музику, потім свекор підносив молодим вино з фляжки, а свекруха – підносила хліб з медом до губ нареченого і нареченої [8, с. 840]. Серед обрядів після весільного понеділка – вихід молодої до колодязя у червоній накидці. Дівер урочисто знімав її, а кума перев'язувала молоду хусткою. Всі присутні отримували від молодої цукерки, горіхи та родзинки.

Аналіз статей КЕВ підтверджує, що у гагаузів були розповсюджені ранні шлюби. Для дівчаток вважалось звичайним вийти заміж у шістнадцять років. Це пояснювалось насамперед соціально-економічною доцільністю, адже невістка розглядалася як додаткова робоча сила. Хлопці найчастіше до дев'ятнадцяти років вже мали дружин. Батьки намагалися одружити синів до того, як їх заберуть до армії, щоб на період відсутності сина в будинку залишилася працівниця [8, с. 841].

Залишились згадки й про одну з обов'язкових в минулі часи весільних процедур – перевірка цнотливості нареченої. Якщо виявлялось, що дівчина осоромлена, то боярин, а згодом і чоловік «за допомогою різних тортур вивідували таємницю її колишнього зв'язку» [8, с. 839]. Про досить залежний статус гагаузських жінок свідчать такі дані: вони працювали в полі навіть будучи вагітними або маючи немовля... Нерідко вони навіть народжували в полі... В сімейному житті жінки пригнічені чоловіками як у взаємовідносинах, так і у виконанні господарських робіт. Зимом вони, крім суто домашнього клопоту, займались виготовленням одягу для всіх членів сім'ї з тканин власного виробництва, городництвом, порались коло худоби, а влітку нарівні із чоловіками працювали в полі тощо [7, с. 744–745].

Отже, проведений аналіз засвідчує, що «Кишинівські єпархіальні відомості» поєднують різноманітну інформацію, значний масив фактичних даних про традиційну обрядовість гагаузів дозволяє долучити церковну офіційну періодику до переліку важливих джерел із даної проблематики.

Література:

1. Борлак І. Етнокультурні процеси порубіжжя: гагаузо-болгарсько-молдовська взаємодія в календарній обрядовості гагаузів Буджака / І. Борлак, Н. Петрова // Етнокультурні процеси українсько-східнороманського порубіжжя. Одеські етнографічні читання: Збірка наукових праць: наукове видання / Наук. ред. В. Г. Кушнір. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, – 2015. – С. 52–62.
2. Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка / О.О. Боряк. – К.: Либідь, 2006. – 328 с.
3. Булгар С. Гагаузские просветители, писатели, ученые XIX – начала XX в. и роль русского языка в духовном развитии гагаузов / С. Булгар // Русин. – 2007. – № 2 (8). – С. 138–155.
4. Гуцало Л. Традиційно-побутова культура національних меншин України у 1920-х рр. / Л. Гуцало // Мандрівець. – 2009. – № 6. – С. 34–38.
5. Дмитрюк В.В. Весільна фотографія як етнографічне джерело: на прикладі сімейних фотоальбомів мешканців Одеської області / В.В. Дмитрюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». – 2014. – № 1119, вип. 18. – С. 79–86.
6. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини / В.Г. Кушнір – Одеса: СМІЛ, 2008. – 208 с.
7. Малай К. Приход Чок-Мейдан Бендерского уезда // Кишиневские епархиальные ведомости. – 1875. – № 20. – С. 734–746.
8. Малай К. Приход Чок-Мейдан Бендерского уезда (продолжение) // Кишиневские епархиальные ведомости. – 1875. – № 21. – С. 830–843.
9. Сырф В.И. Гагаузская фольклористика (историографический обзор) / В.И. Сырф // Сходознавство. – 2012. – № 57–58. – С. 127–146.
10. Чижов Г.П. До питання про періодизацію історії етнологічного вивчення болгар і гагаузів південно-західної України / Г.П. Чижов // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. Серія: Історія. – 2012. – Т. 207, вип. 195. – С. 116–120.
11. Шабашов А.В. До питання про форми традиційної соціальної організації гагаузів / А.В. Шабашов // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. Серія: Історія. – 2012. – Т. 207, вип. 195. – С. 121–124.
12. Юзвяк І.П. Сакральна культура гагаузського народу та її відображення у релігійній термінології гагаузської мови / І.П. Юзвяк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47(2). – С. 560–569.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент Церковна Віра Георгіївна.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

**Ольга Кульбабська
(Гусятин, Україна)**

ВАСИЛЬ БАРВІНСЬКИЙ. ТРАГІЧНА ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ

Українські митці у різні часи зазнавали гонінь та поневірянь. Та найбільш жорстоким та згубним для нашої інтелігенції виявився більшовицько-комуністичний режим. Тоталітарна влада нещадно нищила цвіт українського народу. Багато з них були репресовані, заслані в Сибір, звідки вже мало хто повернувся. Лише одиниці зуміли зберегти своє обличчя та свій талант у ті жорстокі часи. Серед митців, репресованих у період гонінь, був і самобутній львівський композитор Василь Барвінський.

Народився Василь Олександрович Барвінський 20 лютого 1888 року в Тернополі. Знатний рід його батька мав великі заслуги в розвитку української культури. Особливо слід згадати прадіда Мартина Барвінського, ректора Львівського університету у 1830-ті роки, а також покоління батька композитора – Олександра та двох його братів – Володимира, засновника львівської газети «Діло» у 1880 році, та Остапа, автора історичних драм. Першою вчителькою музики для Василя була його мати, Євгенія, співачка і піаністка, керівник хору тернопільського товариства "Боян". Незабаром сім'я переїжджає до Львова і майбутній композитор вчиться гри на фортепіано у відомого чеського педагога Вілема Курца та на юридичному факультеті Львівського університету. З 1907 р. – на філософському факультеті Карлового університету в Празі. Водночас відвідує заняття з композиції у відомого чеського педагога та композитора, професора Вітезслава Новака.

У Празі він знайомиться з Наталкою Пулюй, дочкою видатного українського вченого Івана Пулюя. В 1915 році вони одружуються й повертаються до Львова, де Василеві пропонують очолити Вищий музичний інститут ім. Миколи Лисенка. На посаді директора Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка композитор пропрацював з 1915 по 1939 роки. Як директор навчального закладу підняв на високий рівень національну освіту. Василь Барвінський скерував на навчання за кордон Нестора Нижанківського та інших композиторів. Згодом ціла плеяда тогочасних композиторів повернулись після закордонних студій професійними митцями і створили національну професійну композиторську школу. Сам він був задіяний у всіх ділянках мистецького життя Галичини: композитор, педагог, музичний критик, інспектор філій ВМІ. Барвінський започаткував в Галичині фортепіанну школу. Своєю професійною діяльністю він багато зробив для пропаганди і популяризації української музики.

З окупацією Радянським Союзом Галичини Барвінський бере участь у музичному житті вже як директор Львівської державної консерваторії та голова Львівського відділення Спілки радянських композиторів України. А вже на початку 1948 року Василя Барвінського було заарештовано.

Сталінська влада доклала усіх зусиль, щоб знищити цього талановитого митця і фізично, і духовно. Після інкримінованої йому більшовицьким режимом „справи”, композитор був змушений відбувати ув'язнення у мордовських таборих (1948-1958рр.), а майже всі його рукописи та неопубліковані твори було знищено на підвір'ї Львівської консерваторії.

Під час десятилітнього заслання у Мордовії композитор не переставав активно займатись улюбленою справою. Він організував самодіяльні колективи, навчаючи музичної грамоти усіх бажаючих. Тут В. Барвінський створив велику кількість обробок українських, російських, литовських, латиських, узбецьких, татарських і закавказьких народних пісень для хору та голосу з фортепіано, написав два чоловічих хори без супроводу на слова Лесі Українки «Надія», «Знов весна», частіше виконувані потім як солоспіви та ін. [6].

Повернувшись у 1958 році до Львова, він закінчив фортепіанний квінтет. Брав активну участь у музичному житті Львова, безкоштовно консультував піаністів-викладачів та учнів, хоч і перебував у нужденних матеріальних умовах. Усі свої сили зосередив на відновленні з пам'яті творів, рукописи яких були спалені під час його арешту(над цим працював до самої смерті).

Помер Василь Барвінський у Львові у рік свого 75-ліття – 9 червня 1963 року. Похований на Личаківському цвинтарі у родинному склепі.

У 1964 р. завдяки багаторічним зусиллям львівських композиторів (особливо А. Кос-Анатольського) Василь Барвінський був реабілітований. Проте його музика в наступні роки все одно майже скрізь була вилучена з концертів (так тривало майже 25 років).

Творчість Василя Барвінського має величезне значення в розвитку української музики ХХ ст. Митець був своєрідною віссю, навколо якої гуртувалася вся українська музична інтелігенція Галичини, найвидатнішим представником покоління галицьких українських композиторів, творчість яких формувалася в період австро-угорської та польської влади. Еволюція вітчизняної музичної культури немислима без мистецької спадщини В.Барвінського.

Творча діяльність композитора була нерозривно пов'язана з музично-громадською діяльністю для культурного розвитку українського народу, його музичної освіченості. Особливо пропаганда української народної музики завжди була у центрі уваги В. Барвінського. Він не уявляв собі професійної музики, відірваної від фольклорних джерел. Народною піснею Барвінський користувався у різних жанрах своєї творчості. Всі його твори відзначаються чітко вираженими національними рисами. Це стосується і

фортепіанної музики, і камерно-інструментальних ансамблів, п'єс і сонат для віолончелі та скрипки. Вокальні та симфонічні твори також є цікавою сторінкою в історії української музики. З народних джерел впливають усі властивості музичної мови Барвінського – мелодика, фактура, принципи розвитку.

Серед різноманітних тем народного характеру найбільш приваблюють у нього ліричні та граціозно - танцювальні. Він залюбки слухав і записував народні пісні, а ще більше – гру на народних інструментах у Карпатах. Впроваджував у свої твори та обробляв лемківські народні теми, особливо цікаві щодо мелодики й ритміки. Свідомо не стилізуючи українську народну музику, Барвінський знаходив у ній риси, найближчі його творчій індивідуальності, його ліричній настроєності.

Оцінюючи доробок композитора, слід відзначити його міцний зв'язок з традиціями української класичної музики і водночас риси сучасності, що виявляються у поєднанні з яскравим національним елементом.

Характерними прикметами музичної мови Барвінського є: безпосередність, щирість висловлення, ніжність і м'якість мелодії та гармонії, опора на українську народну пісню. Саме ці риси втілюють істотні, глибинні особливості його індивідуального почерку [6].

На сьогодні творча спадщина українського композитора містить понад 100 робіт, наукові публікації, збірки. Василь Барвінський – автор численних творів для симфонічного оркестру, хору (й оркестру), камерних, вокальних, фортепіанних та ін. композицій; музикознавчих і музично-критичних праць, статей, рецензій. Його твори широко популярні не лише в Україні, а й далеко за її межами.

"Значення Барвінського в історії розвитку української музики величезне не тільки тому, що він в рішучий спосіб повернув західноукраїнську музику на новий шлях, не тільки з огляду на високу мистецьку вартість і якість його творів, з яких багато були першими цього роду в нашій літературі, але й з огляду на його безпосередній вплив на цілу генерацію західноукраїнських композиторів і піаністів, з яких усі, без винятку, були або безпосередніми учнями Барвінського - як З. Лисько, М. Колесса, Ст. Туркевич-Лукианович, Р. Савицький. Д. Каранович, Б. П'юрко та автор цих рядків - або були з ним в постійнім особистім контакті, як товариші по праці та приятелі, що теж не могло не відбитися на їх творчості чи діяльності, як у випадку С. Людкевича та Н. Нижанківського" [10].

Василь Барвінський найбільше з-поміж тогочасних галицьких композиторів відгукувався на нові музичні віяння із Західної Європи. У його творчості, за твердженням Л. Кияновської, помітний вплив К. Дебюссі, Р. Штрауса та Г. Малера. Разом з тим, за свідченням учениці композитора Дарії Гординської-Каранович, „він був типом митця, в якого не було розриву між творчістю „для себе” і „для народу”. Василь Барвінський був одноцілим і своїм музичним стандартом зрозумілий однаково для вибраних і для широких мас” [5].

З часу здобуття незалежності України все частіше звучить музика В. Барвінського з концертної естради. В 1990 році світ побачила перша ґрунтовна монографія про композитора, створена доктором мистецтвознавства, професором С. Павлишин. З'являються окремі публікації В. Грабовського, Л. Кияновської, Н. Кашкадамової, О. Криштальського, Б. Тихонюка, Л. Філоненка, О. Німилович, М. Ластовецького та ін. [4].

У видавництві "Музична Україна" видруковано "Твори для фортепіано" (Упор. С. Павлишин, передмова М. Колесси, 1988), Сонату для фортепіано (1990), "Романси" (Упор. С. Павлишин, 1993), а зусиллями професора Тернопільського державного педагогічного університету Олега Смоляка і викладача Тернопільського державного музичного училища ім. С. Крушельницької Лесі Корній перевидано "Фортепіанні п'єси для дітей" (Лілея, 1996) й "Колядки та щедрівки для фортепіано зі словесним текстом" (Збруч, 1997). Перевидано й Концерт для фортепіано і симфонічного оркестру фа мінор, який виконала після тривалої перерви народна артистка України, професор М. Крушельницька.

Ім'я Василя Барвінського заслужено повернулося до українського виконавця і слухача. Творча спадщина митця відновлює своє повноцінне життя на концертних сценах не тільки України, а й світу. У Тернополі, Львові, Івано-Франківську та Дрогобичі проводяться піаністичні конкурси, присвячені видатному композитору. Також в Дрогобичі створено Науково-культурологічне товариство ім. Василя Барвінського, основним завданням якого є вивчення й популяризація творчості галицького митця, який все своє життя присвятив служінню українській музичній культурі. Іменем В. Барвінського названі вулиці, музичні заклади. Річниці Василя Барвінського нарешті святкують у вільній Україні без усяких заборон, які за комуністичного режиму стосувалися усього славетного роду композитора.

Література:

1. Барвінський Василь Олександрович.: Біографія–Посилання: ukrmusic.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=44&type=biogr
2. Галайчак Т.Ю. БАРВІНСЬКИЙ Василь Олександрович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. - 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Barvinskyj_V_O
4. Грабовський В., Німилович О., Філоненко Л. Національна спілка композиторів України Барвінський Василь Олександрович - Режим доступу: <http://composersukraine.org/index.php?id=2395>
5. Кияновська Л. Пам'яті Василя Барвінського: (У Львові відзначали 105-у річницю з дня народження та 30 років від дня смерті укр. композитора) // Культура і життя. -1994. -19 лют.
6. Коберинко Н. Музичний талант Василя Барвінського//СЛОВО № 2 (62) 2015

7. Ланюк Є. Доля митця в тоталітарному режимі // Zbruch, 9.05.2013.
8. Павлишин С. Василь Барвінський (1888–1963) // Вісник НТШ. – №43. – С. 28
9. Павлишин С. Вшанування пам'яті Василя Барвінського // Культура і життя. -1996. -17 лип.
10. Рудницький А. Про музику і музик. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1980. - С. 189-190.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

**Marina Votyakova, Marianna Sorokina
(Mariupol, Ukraine)**

MODERN EDUCATIONAL SESSION: METHODOLOGICAL AND THEORETICAL ASPECTS, PRACTICAL RECOMMENDATIONS

To study the modern approaches to the goal-setting of the lesson, the requirements for the content of the educational material, methods, forms and means of training that correspond to the latest achievements of pedagogical science, methods of pedagogical research were used. To achieve this goal, the following have been completed: the study of literary sources on the problem of research, the study and synthesis of advanced and personal pedagogical experience, the analysis of legal documents. In order to conduct a lesson successfully, the teacher should first determine his/her goal, that is, the results to be achieved. Since the educational lesson reflects the educational, educational and developmental functions of the educational process, it is advisable to formulate a three-pronged goal, including educational component (mastering new knowledge, developing skills), educational component (forming a world view, aesthetic and moral education), developing component (developing thinking, memory, attention, etc.). The purpose of the training session should be formulated in accordance with the requirements for the competence of a specialist, described in the educational standards of higher education. Therefore, the goal of a modern study session should be aimed at fulfilling the requirements for the specialist's academic, social – personality and professional competencies [1, c. 283]. Knowledge of the system of teaching methods, their strengths and weaknesses allows you to prepare and conduct a truly modern training lesson. The method of learning (from the Greek. *Metodos* - the path to something, the way to achieve the goal) - methods of orderly interrelated activities of the teacher and trainees, aimed at solving the problems of education, education and personality development [2, c. 45]. All teaching methods can be divided into two groups: reproductive and productive methods. When using reproductive methods, students learn ready-made knowledge and reproduce the methods of activity known to them. Productive methods are aimed at obtaining by students of subjectively new knowledge as a result of independent (or partly with the help of a teacher) creative activity.

According to the form of teacher interaction with students, all teaching methods can be divided into passive (the teacher controls the classroom, students act as listeners), active (there is wide interaction of students with the teacher) and interactive (wide interaction of students not only with the teacher, but also with a friend). In a modern study session, productive and interactive teaching methods should prevail. It is important to choose the form of organization of education and educational activities of students. The word form is of Latin origin and literally means the appearance of the object, its outline or shell. The form of organization of educational and cognitive activity of students is the purposefully formed nature of communication in the process of interaction between a teacher and students, distinguished by the specifics of the distribution of educational and cognitive functions, consistency and choice of links of educational work, and mode - temporary and spatial [2, c. 323].

There are the following forms of organization of education and educational activities of students: frontal, collective, group, steam room; individual, with a replaceable composition of students. Each of these forms of education is important for the organization of the educational process. It is necessary not to dwell on one form, but to provide for the change of various types of training activities during the training session. A new approach to the organization of the educational process is blended learning. Blended learning is a combination of traditional forms of classroom teaching with elements of distance learning, which use Internet services. Within the framework of blended learning, the collective and individual forms of organizing the educational and cognitive activity of students receive particular development. Let us consider this on the example of teaching languages, physics and mathematics to foreign students.

The classical approach to education focuses on fundamental knowledge, including norms, styles, and cultural context. In the modern world, with its constant migrations, business trips and tourist trips, the communicative aspect of learning a foreign language is increasingly in demand. In cases of labor migration, as a rule, there used short-term courses that can be attended by people of different ages, different levels of education and with different native languages (and, consequently, with different types of language thinking). They have the same motivation and low demands: master the basic level of grammar, learn the lexical minimum and learn how to make phrases for everyday communication. We do not consider these polar cases, but the practice of training general translators who could carry out not only written but also oral - and consecutive and simultaneous - translation from a foreign language into their native and vice versa. This is the task of so wide coverage of various aspects of the language that any number of hours seems insufficient. New (or updated old) creative teaching methods are required. One such creative approach is the mixing of students from different levels: making groups of students of different age, from representatives of different nationalities who have typologically different native languages, and also from students with different levels of mastering a foreign language. Such groups require more stress and attention from the teacher. The simplest principle - making groups of students of different age - is dictated by life itself. Despite the fact that education in the full-time department of higher educational institutions can be obtained up to 35 years, most students tend to do it much earlier: they get higher education at the age of 17-23, and then family building and career building come to the first place, the development of scientific degrees and additional qualifications. Often, applicants understand very roughly what

they expect from a particular specialization and how they will apply their knowledge in real life. Having worked for 5-10 years, they begin to see clearly the failures in their own knowledge, the demands of a rapidly developing labor market, and also realize their needs and capabilities. And they make an informed decision to get a second education, in their spare time, carefully considering the choice of university, faculty and specialization, among which one of the leading places is occupied by a professional knowledge of a foreign language. Within the framework of university education, a third-year student is eligible for additional qualifications, therefore, for example, lawyers who have finished their English courses by this time are looking for additional certified foreign language classes in the evening, after basic lectures and seminars.

This education is aimed primarily at improving the level of a foreign language against the background of acquiring knowledge in general linguistics. An additional skill is another degree of socialization in relation to the common higher education: no distractions, common "parties", tricks in the form of "cheating" a task or distracting conversations - students learn (not for school, but for life). They have little time (four hours in the evening after work) during two years of study, and at the same time they have many inquiries and ambitions and expectations. Teachers, as a rule, love these groups, since they are distinguished by high motivation compared with students of full-time "relaxed" education. A higher level of student self-discipline allows time spent on educational and pedagogical moments to be used for the intensification of training. In groups of young people of the same age, there is a clear opposition: teacher - students, in a group of students there is a multi-level subordinate communication. For younger members of the group, this experience is valuable in acquiring communication skills in a future work team; the older generation is interested in the type of thinking of the younger ones and the approach to learning, including technical devices that facilitate learning. A simple example: rather quickly, both older and younger come to the conclusion that electronic and paper dictionaries should not be mutually exclusive, but complementary.

The next valuable aspect of such training is a systematic approach to knowledge. Those who have experience working with a foreign language ask questions about practical situations, jointly pick up options for appeals, develop ways of translation. Separately, it is necessary to note the attention of such groups to scientific speech: the construction of the presentation and systematization of scientific facts is already understandable to senior students, they have spelling qualifications in front of them, the older generation has this kind of activity behind, and they can share their experience; in the future, both those and others have written master's or candidate's works, as well as all sorts of reviews. Languages evolve on their own, new terms and concepts arise, therefore, for their adequate translation, it is necessary to understand the scheme of transcribing and transliterating individual words, lexical tracing and grammatical transformation of expressions and phrases that are not yet unique in their native language or capable in future translation activities. Students have a conscious approach to the study of general linguistics, stylistics and culture of speech, normative aspects of language, because they understand how this can be applied in practice. The above successful combination of students of different age featured Russian/Ukrainian speaking students studying foreign languages. The next example is the training of foreigners in Russian/Ukrainian (as a foreign language). Of course, foreigners come with a fair amount of knowledge (and a particular level is found out at the entrance exams), they have been studying Russian/Ukrainian at preparatory courses for a year or two, but often stay apart from Russian/Ukrainian speaking students and other foreign groups (which is understandable from a psychological point of view) and because of this, the communicative aspect of language learning suffers. In the case of connecting students from different countries into one group at the same level of knowledge of the Russian/Ukrainian language, their conversational practice increases significantly.

The third principle of mixing groups - with different levels of knowledge of the language - at first glance, refers us to systems such as "student-apprentice-master", the pedagogical approach of Lev Tolstoy or the educational tasks of the Faculty of Workers (rabfakov) in the first years of Soviet state. The principle of connecting groups proposed by us is based on the practice of teaching in the Higher Courses of Foreign Languages, where students with higher education (variously specialized) learn another foreign language, in this case, Ukrainian. There are usually three levels of groups (from scratch, medium communicative and professional knowledge of the language), therefore, the groups have different goals: at the first level, increased attention to phonetics, vocabulary and the fight against interference of closely related languages, on the second - systematization of grammar and translation in both directions. The final one is stylistics, terminology, speech culture and functional aspect. Due to various circumstances: the individual pace of learning, missed classes, the need to speed up learning a language for work, etc. - there are heterogeneous gaps in knowledge or being ahead of the group of other students. This does not interfere with the work plan of the teacher in the group, but definitely inhibits the students themselves, who already have experience in learning one or two foreign languages and prefer to underestimate than overestimate their knowledge. To correct such cases, We created a separate class (two academic hours) per week, combining all levels based on the average. That is, in the group with the average level of study, for example, the difficult topic "declining numerals" or "translation of real present participles" is fixed - and both beginners and those who continue can come to this lesson. For the former, this will be a topic ahead of the curve, but practice shows that later such students more easily learn complex material in their group, for the latter, this is a repetition, which is often necessary at a professional level, and there is no time for it in the group's work plan. Recommendations should come from the teacher, as well as the topic of the lesson: you can listen to and take into account the wishes of the students, but the teacher clears exactly which topic needs more detailed study and repetition; send them a lesson plan so that they can attend topics that they do not feel competent

enough not to miss the material they are interested in. Such a conscious approach characterizes, as a rule, students at the highest level, but the practice of attending of the beginners in a more advanced group is no less effective. There is an effect of "immersion" in the environment of communication in a foreign language, which is impossible to create at the initial stage, while the teacher mostly speaks, while in such a mixed group there are statements at the level B and C. These three described techniques of deliberately mixing the composition of students in groups: by age, by nationality, by the level of language proficiency - are very effective in university education. However, they should not be introduced instead, but in addition to the traditional forms of education. Classes in such groups require the teacher to have a creative approach and constant unabated control over the lesson progress, but this is the most productive way to develop a conscious approach to learning a foreign language.

Learning tools are all elements of the learning environment that the teacher consciously uses for a purposeful educational process, for interaction with students [2, с 79]. The traditional teaching tools include: textbooks, teaching aids, visual aids, reference books, dictionaries, posters, printed workbooks, instructions for completing assignments and other handouts, notes and drawings on the blackboard.

Modern learning tools include technical learning tools (computer, interactive whiteboard, multimedia projector, wireless tablet, document camera) and electronic learning tools (teaching multimedia presentations, electronic textbooks, educational video materials, electronic tests, open educational resources).

Findings. Thus, the methodical system of a modern training session should include: goal-setting, which meets the requirements for specialist competences; the content of educational material corresponding to the latest achievements of science and technology; productive and interactive methods of teaching students; change of various forms of organization of educational and educational activities of students; complex technical, electronic and traditional means of education.

Literature:

1. Theory and methods of teaching physics in school: general questions: studies. manual S.E. Kamenetsky [et al.]; by ed. S.E. Kamenetsky, N.S. Puryshcheva. - M.: Academy, 2000. - 368 p.
2. Naumchik, V.N. Pedagogical dictionary / V.N. Naumchik, M.A. Pazdnikov, O.V. Stupakevich. - Minsk: Adukatsyi i fading, 2006. - 280 p.

Олена Алексєєва
(Рівне, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

На теренах розвитку сучасної суспільства, в Україні, як і в усьому світі, освітні реформи набувають все більше гуманістичної спрямованості. Важливе місце в модернізації освітньої системи посідає здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами. Тому, розділяючи думку сучасних дослідників та науковців, вважаємо, що пріоритетним напрямом у навчанні дітей з особливими потребами є інтеграція інклюзивної освіти, яка вважається основною освітньою інновацією кінця ХХ століття – початку ХХІ століття, і має велику кількість прихильників у всьому світі [1, 4]. Завдяки цьому, кожна дитина з особливими освітніми проблемами, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від освіти здорових дітей [2, 3].

Ключові засади інклюзивного навчання викладено в «Саламанкській декларації та Рамках дій щодо освіти людей з особливими потребами» (ЮНЕСКО, 1994), де визначено, що надання освіти усім в межах загальної системи є економічно ефективним і найбільш дієвим засобом подолання дискримінаційного ставлення та побудови інклюзивного суспільства.

Питання реалізації інклюзивного навчання, вирішення проблематики, порядку його організації розглядаються у наукових працях П. Таланчука, К. Кольченко, Г. Нікуліної, Ю. Богинської та інших. Ряд українських учених здійснили різнобічний аналіз вивчення проблеми інклюзивної освіти за межами країни і порівняли його зі станом впровадження інклюзивної освіти в Україні та країнах СНД. Результати цих досліджень відображено у роботах А. Колупаєвої (автор першого монографічного дослідження з інклюзивної освіти в Україні) [5], В. Бондаря, А. Заплатинської, М. Кавуна, Ю. Найдю, Т. Сака, М. Сварника, В. Тищенко та інших.

Метою статті є теоретичне та емпіричне обґрунтування проблеми підготовки майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної практики в рамках дошкільних освітніх закладів.

Інклюзивна освіта – це процес забезпечення рівних прав на одержання освітніх послуг дітей з психофізичними порушеннями за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу, що передбачає створення сприятливих соціальних умов для їхнього розвитку (корекційно-педагогічна робота, спрямована як на подолання наслідків порушень психофізичного розвитку та формування у здорових дітей адекватних уявлень про однолітків з особливими освітніми потребами, так і на нівелювання наслідків пізнавальної, соціальної і емоційної депривації).

Особливе місце в сучасній системі інклюзивної освіти займає постать педагога, який повинен бути наділений відповідним «багажем» знань, високоінтелектуальним, конкурентно-спроможним, з високим рівнем відповідальності, готовим до швидкого інноваційного включення в освітній процес у роботі з «особливими дітьми», їх батьками, особами які їх замінюють. До вагомих особистісних рис та якостей, якими повинен бути наділений педагог слід віднести мотиваційну готовність, толерантність, ентузіазм, глибоке бажання допомоги, активність, самостійність, відповідальність, комунікативність, емоційна гнучкість, емпатійність (Н. Артюшенко, В. Бондар, Л. Будяк, І. Дмитрієва, І. Кузава, В. Синьов, М. Семаго, А. Чигрина та ін.) та інші. З метою попередження передчасного «емоційного вигорання», фахівець повинен володіти різними техніками та практиками швидкого психологічного відновлення, розуміння системи самоконтролю.

Глибокий аналіз питань підготовки вихователів для закладів дошкільної освіти, осмислення процесів модернізації дошкільної освіти в Україні ми зустрічаємо у працях Г. Беленької, З. Борисової, Е. Вільчковського, Н. Гавриш, Н. Денисенко, І. Дичківської, В. Ждан, Є. Ігнат'євої, Е. Карпової, О. Кучерявого, Т. Поніманської. Це дозволяє виділити такі особливості готовності молодих педагогів до впровадження інклюзивної практики на теренах української освіти як:

1. **Компоненти** (емпіричний, свідомоформуєчий, емпатійний, почуттєво-комунікативний, контрольо-регулювальний, оцінювально-результативний).
2. **Критерії**, що потребують систематично наповнення (спеціальні знання з проблем спеціальної педагогіки та психології, технології роботи з дітьми, які передбачають корекцію психофізичного розвитку).
3. **Уміння** (стосуються розробки та впровадження стратегії розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку із різним рівнем психофізичного розвитку на основі їхніх індивідуальних особливостей).
4. **Самоактуалізація** особистості, як інтегрованого показника здатності вихователя до самовдосконалення, саморозвитку, творчості.
5. **Позитивна професійна мотивація** до роботи в умовах інклюзії.
6. **Професійне вигорання вихователя.**
7. **Форми підвищення** (індивідуальні, групові, масові) професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти [6].

О. Мартинчук виділяє такі **компоненти професійно-особистісної готовності** майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивної освіти [7]:

– **мотиваційний** – це сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом освітньої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку;

– **когнітивний** – система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я і особливості побудови освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами;

– **креативний** – відображає творчу активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні та духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи їх можливості.

Поділяючи думку науковців, в умовах інтенсивного збільшення «особливих дітей» за останні роки в Україні (Таблиці 1; 2), вважаємо проблему формування професійної готовності майбутнього вихователя в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні, як недостатньо вивчену і досліджену.

Таблиця 1. Інклюзивні групи в закладах дошкільної освіти (станом на 01.01.2017 р.)

Рік	Кількість груп	Чисельність в них дітей
2016	116	1 774
2017	275	4 731

Таблиця 2. Групи компенсую чого типу в ЗДО (станом на 01.01.2017 р.)

Тип групи компенсуючого типу	Кількість груп	Чисельність в них дітей
Спеціального призначення	4 137	65 606
Санаторні групи	1 386	31 047

Проаналізувавши результати психолого-педагогічного дослідження за методикою «Виявлення установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (Шкала Б), проведеного із студентами IV курсу спеціальності «Дошкільна освіта» Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, було з'ясовано, що з 45 осіб лише у 22 (49 %) спостерігалась позитивна орієнтація

суб'єкта на процес діяльності, у 20 % – орієнтація на результат. Вважаємо, що такі низькі показники серед майбутніх фахівців свідчать про недостатній рівень сформованості власних життєвих цінностей та професійних компетентностей. Коментарі окремих учасників дослідження засвідчили, що 70 % з них переживають «страх» щодо роботи з дітьми, які мають відхилення у психофізичному розвитку [8].

Враховуючи статистичні дані та тенденцію щодо збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами за останні декілька років в Україні, вважаємо, що необхідність подальшого вивчення можливостей професійного розвитку фахівців, зокрема, молодих педагогів в умовах впровадження інклюзивного навчання, пошук шляхів удосконалення та застосування інноваційних технологій підготовки є невід'ємним кроком в реалізації усіх світових та вітчизняних програм становлення інклюзивної освіти.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, відмітимо, що важливість якісної підготовки майбутніх вихователів інклюзивних закладів дошкільної освіти, вимагає ґрунтовного підходу до теоретичної та практичної їх підготовки. І, особливу увагу, в цьому аспекті, слід звернути на передовий педагогічний досвід розвинутих країн Європи, зокрема Італії, Німеччини, Франції, Англії, в яких проблеми інклюзивної освіти вирішуються на загальнодержавному рівні шляхом інвестування, фінансування та підтримки тощо.

Література:

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: [зб. наук. праць] / За заг. ред. П.М. Таланчука, Г.В. Онкович. – К.: Університет «Україна», 2000. – 385 с.
2. Закон України «Про освіту». від 05.09.2017 № 2145-VIII.
3. Закон України «Про дошкільну освіту» із змінами, внесеними відповідно із Законом України № 2541-VIII від 06.09.2018 р.
4. Косарева Г. М. Основи формування інклюзивної компетентності майбутніх вихователів дошкільних закладів / Г. М. Косарева // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 65. – С. 330-335.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А. А. Колупаєва. – К.: Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
6. Мартинчук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / О. В. Мартинчук // Вісник психології і педагогіки: збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – К., 2012. – Вип. 8. – 248 с.
7. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти / А. М. Аніщук // Психолого-педагогічні науки. Професійна підготовка – 2013. – № 5.– С.213-218.
8. Міжнародний класифікатор хвороб МКХ – 10 (Електронний ресурс)/ Національний інститут хірургії та трансплантології ім. О.О.Шалімова. – Режим доступу:surgery.org.ua. – Назва з екрана.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Хом'як Ольга Анатоліївна.

Куралай Балкаева

(Кызылорда, Казахстан)

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫСЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Жоғары оқу орнында оқытудың кредиттік жүйесіне көшуде студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды зерттеуге арналған тәжірибелік-эксперименттің нәтижесінде студенттер қоғамдағы ақпараттың рөлі мен мәнін, ақпараттық ресурстардың негізгі қасиеттерін меңгерді, ДК құрылғылары мен қызметін, ОЖАТ-ын басқарудың дұрыс амалдарын пайдалануды үйренді, ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды орындауға қол жеткізді. Студенттердің ДК жұмыс жасай білу ікемділігі, ДК ақпараттық үдерістерді орындай білу ікемділігі, өз білім қорын кәсіби құнды ақпараттармен толықтыра білу ікемділігі т.б. қалыптасты.

Сол сияқты, тәжірибелік-эксперименттің жұмысымыздың қорытынды кезеңінде студенттердің кәсіби мазмұндық ақпаратқа қызығушылығы қалыптасқандығын, кәсіптік қызметтің ақпараттандырылуына үлес қосатын оқытудың инновациялық технологиялары мен интерактивтік әдістерін меңгергендігін көрсетті. Студенттер педагогикалық сараман кезінде өздерінің оқу іс-әрекеттерін электрондық оқу құралдарын қолдану ікемділіктері арқылы оқыту технологиялары мен әдістемесін ақпараттық технологияның көмегімен басқарып, ұйымдастыра алатындықтарын көрсетті.

Студенттердің ақпараттық мәдениетін кредиттік оқытудың жүйесіне сәйкес ОЖАТ пайдалану арқылы қалыптастыру білімнің сапасына әсер етті. Оқыту жүйесінде электрондық оқулықтан басқа түрлі оқыту құралдары пайдаланылып, олар тікелей оқытуға арналған, студенттерге өзіндік оқуға пайдалы: электронды энциклопедиялар, ақпараттық оқыту бағдарламалары, электронды практикумдар, презентациялар, есептер жинағы, ақпараттық жаттықтырғыш ойындар және т.б. енгізілді. Осындай материалдар электронды оқулықтарда қосымша құрылымдық элемент ретінде қолданылды.

Студенттің ақпараттық мәдениеті:

- күнделікті өмірде (өмірде кездесетін жағдаяттарда шешім қабылдау икемділігінен, ақпараттық сауаттылық пен мәдениеттілігінен),
- білім беру үдерісінде (білім беруді ақпараттандырумен байланысты типтік және модельдік жағдаяттардағы іс-әрекет нәтижесі ретінде),
- кәсіби-бағдарлы іс-әрекетте (өндірістік немесе кәсіптік сараман кезінде, ғылыми-ізденіс жұмыстарымен шұғылдануда, оқу мен жұмыс жасауды үйлестіру, т.б. барысында) байқалды.

Зерттеу барысында студенттің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру үшін кредиттік оқыту жүйесінде техникалық база, яғни компьютермен жабдықталған сыныптар; университет ішілік желі; Интернет желісі қосылған сыныптар; т. б. жабдықталды.

- бағдарламалық жабдықтар: бақылау және тесттік бағдарламалар; жаттықтырғыш бағдарламалар; ақпараттық-анықтамалық жүйе - мәліметтер қоры; электрондық оқулықтар; мультимедиялық бағдарламалармен қамтамасыз етілді.

- Оқу- әдістемелік: бағдарламалық және ақпараттық жабдықтармен жұмыс жасау әдістемесі, жаңа бағдарламалық технологияны пайдалануға әдістемелік тұрғыдан даярлау жүзеге асырылды.

Жоғары оқу орнында оқытудың кредиттік жүйесінде студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру деңгейлерінің көрсеткіштері практикалық тұрғыдан анықталып нақтыланды. Студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру оқытудың кредиттік жүйесіне сәйкес деңгейлері берілді. Ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың көрсеткіштерін ақпараттық, мотивациялық-қатынастық, операциялық өлшемдерге сәйкес көрсеттік.

Ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың жоғары деңгейінде шығармашылық жұмысқа дайындығы қалыптасқан, ОМ БҚ программалық – техникалық, педагогикалық, психологиялық, дидактикалық талаптары;

- оқу нысанының программалық құралдарын өңдеу кезеңі;

- ОМБҚ құру жөніндегі құралдар мүмкіндіктері аспаптық, программалық құралдардың қолданылу интерфейсі.

Іскерлік:

- ОМБҚ –ға сценарий жасақтау;

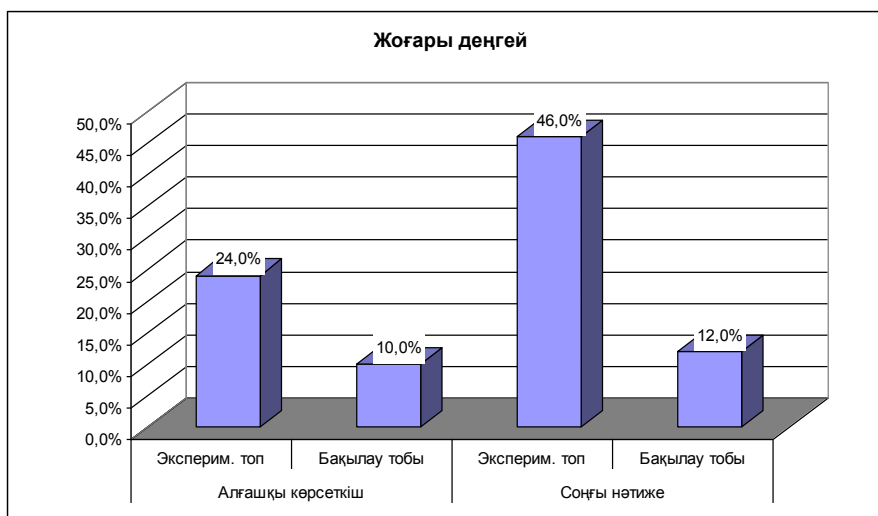
- мәтіндер жасау үшін қолданбалы программамен жұмыс жасау;

- ОМБҚ педагогикалық мақсатты сараптау;

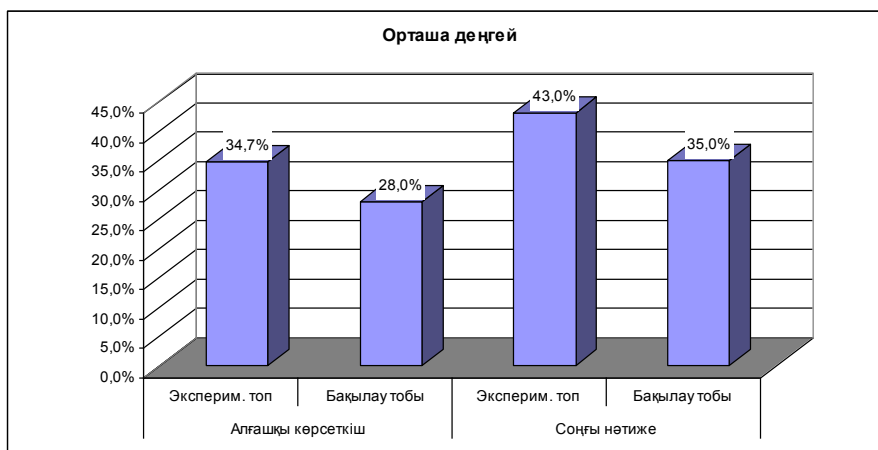
- тәжірибені ақпараттық техниканы пайдалана отырып сараптау т.б. жоғары деңгейде қалыптасты.

Кесте 1 – Студенттердің ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейлерінің эксперимент басы мен соңындағы көрсеткіштері

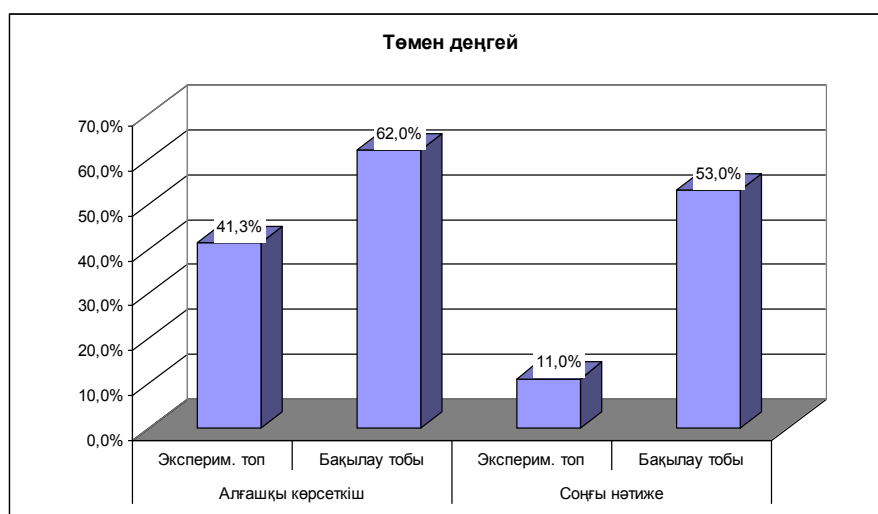
Деңгей	Алғашқы көрсеткіш		Соңғы нәтиже	
	Эксперим. топ	Бақылау тобы	Эксперим. топ	Бақылау тобы
жоғары	24,0%	10,0%	46,0%	12,0%
орташа	34,7%	28,0%	43,0%	35,0%
төмен	41,3%	62,0%	11,0%	53,0%

Жоғары деңгей көрсеткіштері

Орташа деңгей көрсеткіштері

Төмен деңгей көрсеткіштері

Сурет 1 – Студенттердің ақпараттық мәдениеті қалыптасуының көрсеткіштері

Тәжірибелік-эксперименттің нәтижесі жоғарыдағы кестеде және диаграммада көрініс тапқандай эксперименттік топтарда қалыптасу деңгейі төмен студенттердің саны 41,3%- дан 11%-ға кемісе, орташа деңгейдегі студенттер 34,7%- дан 43%-ға өссе, жоғары деңгейге көтерілген студенттердің саны 24 %-дан 46% -ға артқанын көрсетті.

ЖОО-да оқытудың кредиттік жүйесі жағдайында студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін теориялық зерттеу барысында алдын-ала белгіленген болжамға сәйкес күтілетін нәтижелерінің орындалуы тәжірибелік-эксперимент кезінде тексерілді. Эксперименттік жұмыстың басында студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың анықталған жоғары деңгей көрсеткішінің 46%-ға, орташа деңгейдегі студенттер саны 34,7 %-дан 43 %-ға көтеріліп, керісінше, төмен деңгейдің 41,3 %-дан 11%-ға азайды.

Студенттердің кәсіби мазмұндық ақпаратқа қызығушылығы қалыптасып, кәсіптік қызметтің ақпараттандырылуына үлес қосатын оқытудың инновациялық технологиялары мен интерактивтік әдістерін тиімді меңгеруге қол жеткізді. Студенттер өз бетімен жұмысы кезінде оқу іс-әрекеттерін электрондық оқу құралдарын қолдану икемділіктері қалыптасты, сонымен қатар болашақ маман ретінде оқыту технологиялары мен әдістемесін ақпараттық технологияның көмегімен басқарап, ұйымдастыра алатындықтарын көрсетті.

Оқытудың жаңа ақпаратты технологиялары аса қажетті технологиялық мәселелердің шешімін табуға, СӨЖ, оқу үдерісін тиімді басқаруға негізделгендіктен, ол жаңа ақпараттық технологияның білім саласына енуі педагогтерге оқытудың мазмұны, әдістері мен ұйымдастыру түрлерін сапалы түрде өзгертуге мүмкіндік берді.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесін зерттеудің мақсатымен салыстыру қорғауға ұсынылған қағидалар мен болжамның дұрыстығын дәлелдеді. Осыған сәйкес мынадай қорытындылар шығарылды:

- ақпараттық мәдениеті қалыптасқан студент: ақпараттық үдерістердің заңдылықтарын түсіну; белгілі бір мәселенің шешіміне қажетті ақпаратты іздеу және таңдай білуді ұйымдастыруы; ақпараттың толықтығын, жеткіліктігін, бағалау, әртүрлі түрде ұсына білу, өңдеу, және т.с.с. дағдылары болуы;

компьютерлік сауаттылықтың негізі туралы білімі; адам өміріндегі өзекті мәселелердің шешімін табуда компьютерді, ақпараттық технологияларды, сол мәселені шешу құралдарының жиынтығы екенін түсіну және оның мүмкіндіктері мен кемшіліктерін анықтай білу; алынған ақпаратты іс-тәжірибесінде, кәсіби қызметінде, қандай да бір мәселелерді шешуде қолдана білу, т.с.с. іскерліктер мен біліктіліктерге ие болады;

Литература:

1. Қараев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологий обучения: дисс...д.п.н. – Алматы, 1994. - 312 с.
2. Бидайбеков Е.Ы. Білімді ақпараттандыру жоғары оқу орындарында мамандар дайындау бағыты ретінде // «Үздіксіз кәсіби білім беру жүйесінде ақпараттық және инновациялық технологияларды пайдалану» халықаралық ғ.-тәжірибелік конф. – Қызылорда: Эверо, 2007. - Б. 12-18.
3. Джусубалиева Д.М. Теоретические основы формирования информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения. – Алматы, 1997. - 77 с.

Научный руководитель:

д.ф.-м.н. Сейтмуратов Анғысн Жасаралович

Гулноза Бахадирова, Шахзада Базарбаева
(Ташкент, Узбекистан)

ИДЕИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ ГЛАВНАЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПЕДАГОГИКИ

С обретением независимости в Узбекистане происходят коренные изменения во всех сферах жизни общества, включая духовную. Ни один народ, чётко представляющий свои жизненные цели, заботящийся о своём будущем, никогда не жил и не сможет жить без национальной идеи и идеологии. Без идеи любое государство и общество, не говоря уже о человеке, неизбежно собьются с пути. Национальная идея призвана выражать мечты и чаяния народа, служить ему опорой, поддерживать его дух в исторических испытаниях.

Главная цель идеологии национальной независимости – объединять народ во имя великого будущего, побуждать каждого гражданина страны независимо от его национальности, языковой и религиозной принадлежности, чувством постоянной ответственности за судьбу своей Родины; воспитывать гордость за богатейшее наследие предков, накопленные духовные ценности и благородные традиции; формировать высоко нравственных и гармонично развитых людей; превращать в смысл жизни самоотверженность ради нашей священной земли.

Идея национальной независимости должна служить народу, помогать каждому осознавать себя в реалиях быстро меняющегося мира. Наша задача заключается в том, чтобы силами широкой общественности, интеллигенции, деятельной науки и культуры, прежде всего работников духовно-просветительской сферы, поднять на новый уровень деятельность, направленную на совершенствование и утверждение основных принципов идеологии национальной независимости в сознании людей.

История человечества есть история идей и идеологий. Идеи являются продуктом человеческого мышления. Национальная идея есть результат интеллектуальной деятельности всей нации, всего многонационального народа. Идеология является выражением целей и устремлений, потребностей и интересов наций, народов, общественных групп, различных слоёв общества в целом, а так же охватывает принципы и методы их осуществления. Она придает смысл жизни личности, обогащает содержание нашего бытия, мобилизует на достижение высоких гуманистических целей. История человечества свидетельствует о существовании различных идей и идеологий служивших ими добру, или злу, свободе или тирании, просвещению или мракобесию.

К самым древним разновидностям идей относятся мифологические представления, выраженные в легендах и притчах. Позднее возникают теологические представления и толкования религиозных ценностей, формируются светские взгляды, основанные на научном подходе к миру. Исторические формы, сущность и содержание идей и идеологий издревле определяются борьбой между добром и злом, созиданием и разрушением. Пока существование человека и общества определяется наличием идей добра и справедливости, их развитие проходит поступательно, прогрессивно. Отрицательное воздействие на этот процесс оказывают идеологии, содержащие идеи и принципы насилия и мракобесия. Однако они не способны остановить движение человечества к высоким идеалам на основе идей мира и свободы, братства и сотрудничества, прогресса и благополучия.

Истории человечества известно множество примеров, когда воздействие различных идей и идеологий приводило нации и государства, народы и общества либо к процветанию и свободе, либо к кризису и гибели. Только когда национальная идеология содержит в себе принципы гуманизма, выражает волю и благородные устремления народа тогда она, сплачивая общество, становится мощным фактором реализации его созидательного и гуманистического потенциала, его способностей. Всякая идея или идеология, если она не опирается на принципы гуманизма и справедливости, не выражает душу народа и

его стремление к прогрессу, становится по существу, антинародной силой, приводит общество к застою, к ослаблению государства, к деградации личности. Только та идеология является передовой, сильной и жизнеутверждающей, которая признает приоритет принципа «многообразии для развития». Эта идеология не будет никогда препятствовать свободной мысли.

Идеология же, сформированная на основе догматизма, не допускающая инакомыслия, искажает общественное сознание, не обеспечивает гармонии отношений государства, общества и личности, прогресса общества в целом. История свидетельствует: человечество на различных этапах развития ставило различные цели и решало их разнообразными средствами.

Национальная идеология приобретает важное значение в жизни миллионов людей, становится мощным фактором формирования общественного сознания любая идеология должна восполнять следующие основные функции:

- убеждать в достоверности определённой идеи;
- идейно воспитывать;
- вырабатывать идеологический иммунитет;
- быть духовно-нравственным критерием;

Формирующая идеология национальной независимости, опирающаяся на вековые традиции народа и общечеловеческие ценности, должна четко отражать высокие цели и задачи, которые ставят перед собой общество и государство. Чтобы каждый наш соотечественник мог ясно представить, какое общество мы создаем, какое государство строим, что составляет его социальный, экономический, политический и духовный потенциал.

Наша главная стратегическая цель – построение свободного демократического общества, правового государства, основанного на рыночной экономике; создание для всех людей проживающих в Узбекистане достойных условий жизни; гарантированная реализация законных прав и свобод. Указанная стратегическая цель требует решения ряда задач во всех без исключения сферах жизни общества. В политической сфере. Дальнейшее углубление процессов демократизации общества и государства, обеспечение их последовательности и эффективности. Во-первых, либерализация политической жизни страны, государственного и общественного строительства, повышение политической культуры, основанной на национальных и общечеловеческих ценностях.

Во-вторых создание условий для самостоятельной деятельности демократических институтов, неукоснительное соблюдение конституционных принципов. В-третьих “От сильного государства – к сильному обществу”, предусматривающей повышение прав и статуса негосударственных общественных структур. В-четвёртых совершенствование системы подбора одарённых, всесторонне развитых и высококвалифицированных, преданных Родине молодых специалистов. В-пятых, совершенствование системы подбора одаренных, всесторонне развитых и высококвалифицированных, преданных Родине молодых специалистов, способных осуществлять реформаторские задачи в соответствии с демократическими требованиями, а также с интересами общества.

Все это – очень трудный и сложный процесс, который во все времена протекал нелегко. Он требует изменения мышления и мировоззрения людей, устранения явлений субъективизма, местничества и других пороков бюрократической системы. В экономической сфере. Последовательное осуществление процесса либерализации экономики во всех отраслях, углубление проводимых реформ, повышение самостоятельности хозяйствующих субъектов, устранение препятствий на пути развития предпринимательской деятельности. Во-первых, главная задача в ходе либерализации экономики – сокращение контрольных и управленческих функций государства, ограничение его вмешательства в деятельность хозяйствующих субъектов, в первую очередь в деятельность частного бизнеса. Во-вторых, углубление процесса приватизации и формирование на этой основе класса собственников, вовлечение в эти процессы крупных предприятий. В-третьих, создание надлежащих условий и усиление правовых гарантий, а также экономических стимулов для широкого привлечения в экономику иностранных инвестиций, прежде всего адресных. В-четвертых, повышение экспортного потенциала страны, ее равноправное и взаимовыгодное участие в международном распределении труда, усиление широкой интеграции нашей экономики в мировую экономическую систему. В-пятых, последовательное продолжение кардинальных структурных изменений в экономике, формирование цивилизованного рынка.

В социальной сфере. Исходя из того, что молодёжь – это будущее нашей страны, работу по воспитанию гармонично развитой личности и в дальнейшем считать приоритетом государственной политики, превратить ее в общенародное дело. В духовной сфере. Систематическое продолжение работы по выполнению Национальной программы по подготовке кадров, непрерывное совершенствование системы образования и воспитания на основе требований времени. Это означает, будущее страны зависит от молодых кадров, всесторонне развитых, обладающих богатым духовным потенциалом; уважение национальных ценностей, языка, культуры, религиозных убеждений, традиций и обрядов людей всех национальностей, проживающих в Узбекистане, а также содействие их сохранению и развитию.

Это означает усиление среди граждан нашей страны, независимо от их национальной и религиозной принадлежности, дружеских и братских чувств, обеспечение реализации идеи «Узбекистан – наша общая Родина». Идеология национальной независимости Узбекистана, по своей сути является системой идей, выражающей основные цели нашего народа, связывающей его прошлое и будущее, служащей достижению его вековых чаяний и устремлений.

Ідеологія національної незалежності повинна:

- ґрунтуватися на Конституції Республіки Узбекистан, національних і загальнолюдських цінностях, принципах демократії;
- вбирати в себе веками формовану високу духовність народу, його традиції і звичаї, бессмертне спадщина наших великих предків;
- виражати ідеї добра, справедливості, свободи і незалежності, переконання і віру народу;
- служити процвітання Рідної, забезпеченню миру в Оте́честві, підвищенню благополуччя народу;
- мобілізувати всіх членів суспільства, всі шари населення на досягнення великого майбутнього Узбекистану;
- виховувати в кожному громадянину, незалежно від національної, мовної і релігійної приналежності, почуття гордості і гідності, любові до Рідної, взаємоповаги, преданості ідеям незалежності і демократії;
- формувати суспільну свідомість шляхом просвіщення, опираючись на плюралізм мислєнь і свободу совісті.

Національна ідеологія во всі часи є потужною духовно-моральною силою, консолідує суспільство на шляху реалізації актуальних суспільно-політичних завдань, досягнення благородних цілей. Вона призначена стати моральним критерієм виконання зобов'язання і відповідальності перед Рідною для кожного нашого співвітчизника, його сім'ї, всього суспільства. Це означає, що кожен людина, проживаючий в Узбекистані і зв'язавший свою долю з цією священною землею, повинен жити, задаючи собі питання: «Що я зробив для процвітання Рідної?». Говорячи про національну ідеологію, необхідно пам'ятати, що Конституція Республіки Узбекистан повністю забезпечує плюралізм, свободу мислєнь і світоглядів в нашій країні.

Виховання людей в дусі ідеології незалежності вимагає урахування особливостей розвитку всіх сфер суспільного життя, розумного використання ефективних методів і засобів освіти і виховання, пропаганди просвіщення і агітації. Закріплення в ушах і серцях людей ідеї незалежності, особливо в середовищі молоді, здійснюється через різні форми і методи освіти і виховання.

При цьому слід вирішувати наступні завдання:

- на основі всебічного вивчення соціальної характеристики населення визначити ефективні шляхи і методи доведення ідеї національної незалежності до свідомості кожного громадянина;
- на основі Національної програми по підготовці кадрів проводити неперервну роботу по формуванню в свідомості школярів національної ідеї і ідеології незалежності;
- в навчальних програмах, підручниках і посібниках глибоко відображати сутність і зміст ідеології незалежності;

Ідеологічне виховання в школах, ліцеях, коледжах підняти до рівня сучасних вимог;

Углиблювати знання педагогічних кадрів в питаннях ідеології. Через культурно-просвітельні установи. Потрібно повніше використовувати можливості бібліотек, театрів, клубів, будинків і палаців культури, парків відпочинку, музеїв і др. установ, розробляти і проводити в життя відповідні заходи. Проводити різні зустрічі, «круглі столи», диспути, роз'яснювальну роботу серед широким шари населення сутність ідеології національної незалежності.

Кожне покоління вносить свій внесок в суспільний прогрес, вписує свою сторінку в книгу великої історії нашого народу. Це діяльний процес, в ході якого ідеологія національної незалежності збагачується і удосконалюється по мірі реалізації благородних цілей і завдань поставлених перед суспільством, накоплення їм досвіду в процесі поступального розвитку.

Література:

1. Конституція Республіки Узбекистан. – Ташкент, 1998.
2. И. Каримов. Узбекистан на пороге XXI века. – Ташкент, 1997.
3. Идеи Национальной независимости. – Ташкент, 2003.

Зоя Бондаренко, Світлана Сірик
(Дніпро, Україна)

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ЯК ДЕТЕРМІНАНТА УСПІШНОСТІ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. В українському суспільстві постає проблема підготовки студентської молоді у період навчання у закладі вищої освіти до створення повноцінної і гармонійної сім'ї. Зрозуміло, що сім'я виступає основним соціальним інститутом у суспільстві, джерелом і основною ланкою передачі дитині знань, умінь і навичок, відповідного досвіду, які необхідні їй для повноцінної соціалізації.

Важливість та необхідність підготовки студентської молоді до майбутнього сімейного життя, усвідомленого та відповідального батьківства обумовлюється посиленням в Україні деформації шлюбно-сімейних процесів. Основна відмінність сучасної молоді сім'ї полягає в поглибленні демократизації відносин всередині сім'ї, що впливає на соціальні установки і рольові очікування молоді. Втрата чи деформація загальнонаціональних гуманістичних цінностей призводить до зниження цінності батьківства.

Відомо, що сьогодні існують протиріччя між вимогами суспільства до виконання функцій сучасної родини й рівнем їх здійснення на практиці, між обсягом знань молоді щодо відповідального виконання функцій батьків й рівнем їх сімейних компетентностей, ступенем усвідомлення власної позиції особистості та відповідальності за створення родини тощо. З огляду на вищесказане, формування готовності студентів до усвідомленого батьківства можливе за умови вивчення стану рівня підготовки молоді до створення сімейно-шлюбних відносин та відповідального ставлення студентської молоді до виконання батьківських ролей, набуття навичок усвідомленого батьківства [4]. Досягти відповідного рівня компетентності студентів можливо за умови використання сучасних технологій навчання і виховання, побудованих на інтерактивних методах, які формують позитивне ставлення до батьківства, уявлення про повноцінні подружні взаємини, активну життєву позицію члена родини, характер його діяльності в умовах інтенсивного життя у соціумі, набуття умінь і навичок та розвитку особистісних якостей: толерантності, відповідальності, емпатії, комунікативності, чесності та трансцендентності.

З метою якісної підготовки молоді до створення родини вважаємо за необхідне забезпечити процес передачі студентській молоді відповідних знань, умінь і навичок для реалізації в майбутньому основних функцій сім'ї, сформувати відповідальний рівень свідомості за свої дії в житті взагалі і в сім'ї зокрема. У Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара це стало можливим завдяки впровадженню у освітній процес спецкурсів «Соціально-педагогічна робота з усвідомленого батьківства», «Інтерактивні технології у формуванні батьківських компетентностей» та розробленої психологами психологічної служби закладу вищої освіти тренінгової програми «Резильєнтність у батьківсько-дитячих відносинах», розрахованої на студентів старших курсів [1, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою засвідчує достатній рівень вивчення цієї проблеми, а дослідження готовності молоді до подружнього життя набуває значного поширення як у психологічній, так і в педагогічній науці. Відомо, що у різні періоди існування людства до проблем сімейного виховання звертались філософи, письменники, вчені та ін. Аналізуючи проблему підготовки студентів до шлюбу, варто повернутися до історії питання. На необхідність сімейного виховання, ролі батьків у ньому, створення умов для гармонійного розвитку дитини вказували видатні педагоги-гуманісти П.Ф. Лесгафт, А.С. Макаренко, І.Г. Песталоцці, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький. Серед сучасних дослідників – це Т.Ф. Алексєєнко, І.В. Братусь, Л.М. Буніна, Т.Г. Веретенко, Ю.Б. Гіппенрейтер, А.Б. Добрович, Л.В. Долинська, Е.Г. Ейдемільер, Т.М. Заболотна, А.І. Захаров, Г.М. Лактіонова, В. Леві, Р.В. Овчарова, О.П. Песоцька, Г.К. Радчук, А.С. Співаковська та інші. Проблема виховання особистості сім'янина знайшла відображення у ряді дисертаційних і монографічних досліджень вітчизняних психологів і педагогів (І.В. Братусь, Л.М. Буніна, М.В. Вовчик-Блакитна, Т.П. Говорун, К.Т. Журба, І.С. Кон, Г.М. Лактіонова, І.М. Мачуська, Г.К. Радчук, Р.П. Федоренко та ін.) [3; 5; 7].

У дослідженні Н.О. Островської визначено шляхи формування усвідомленого батьківства у діяльності територіальних громад [6]. Однак, спеціальних досліджень, присвячених проблемі формування навичок усвідомленого батьківства у студентській молоді завдяки розробленим навчальним курсам, освітнім технологіям ще не проводилося.

Дослідженню проблеми становлення й розвитку сім'ї, педагогічної культури батьків, просвітницької роботи з ними, зокрема, з молодими батьками, присвятили свої праці Т.Ф. Алексєєнко, І.В. Гребенніков, І.С. Кон, Р.В. Овчарова, О.П. Песоцька, І.М. Трубавіна та ін. [5]. Т.М. Заболотна стверджувала, що особливу роль у підготовці молоді людини до подружнього життя відводиться батьківській сім'ї. Адже саме в ній дитина успадковує найважливіші цінності, які стають її життєвим надбанням [4].

Важливі аспекти проблеми розвитку соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, вітчизняних та зарубіжних концепцій соціалізації особистості, соціально-педагогічних умов усвідомленого батьківства розглянуті у працях О.В. Безпалько, І.Д. Бега, З.П. Бондаренко, Л.В. Дзюбко, О.М. Доукиної, І.Д. Зверевої, О.Л. Кононко, В.Г. Кравця, Л.І. Міщик, В.С. Петровича, С.Я. Харченка та ін. [1–7]. На наш погляд, у науковій літературі проблема підготовки молоді під час навчання у закладі вищої освіти до усвідомленого батьківства ще недостатньо розроблена: відчувається брак теоретичних концепцій і практичних даних, які розкривають особливості усвідомленого батьківства, а також опису існуючих уявлень нинішніх юнаків і дівчат про усвідомлене батьківство для сучасних дітей тощо, а результати соціологічних опитувань підтверджують недостатній рівень соціально-психологічної готовності сучасної молоді до створення сім'ї, а високий рівень розлучень свідчить про її нестабільність і вразливість. Зрозуміло, що потрібна підготовка молоді до створення сім'ї.

Мета статті – дослідити важливість підготовки студентської молоді до створення сім'ї, розглянути її сутність та визначити особливості.

Нагадаємо, що навчання усвідомленому батьківству у структурі підготовки фахівців освітньої сфери є вкрай важливим завданням і стратегічною позицією вищої школи з огляду на європейські абрисы підготовки конкурентоспроможного сучасного фахівця. Тому зрозуміло, що вивчення питань підготовки

студентів до батьківства надасть можливість урізноманітнити форми, методи просвітницької роботи у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо значення деяких дефініцій з теми дослідження. Варто відзначити, що поняття «батьківство» є предметом дослідження цілого ряду наук: філософії, соціології, психології, педагогіки, права, медицини, демографії, культурології, етики, релігієзнавства та ін. Це, безперечно, підкреслює значимість цього феномена в житті як кожної окремої людини, так і суспільства в цілому. Батьківство можна розглядати як біологічний, психологічний, а також соціокультурний феномен; як соціальний інститут, що включає в себе два інших інститути: батьківство і материнство; як діяльність батьків по догляду, утриманню, вихованню та навчанню дитини; як етап в житті людини, який починається з моменту народження дитини, і не закінчується до її смерті; як відносини її кровної спорідненості між батьком і дитиною; як суб'єктивне сприйняття людини себе батьком [2, с. 32; 5, с. 67].

З точки зору психології, усвідомлене батьківство розглядається як система взаємовідносин між батьками і дитиною, яка сприяє розвитку особистості і їхньому емоційному збагаченні [5, с. 112]. У педагогіці усвідомлене батьківство розуміють як високий ступінь усвідомлення батьком і матір'ю сімейних цінностей, установок, очікувань, позицій, почуттів, батьківського ставлення і відповідальності; розуміння себе, своїх реакцій, мотивів батьківської поведінки, цінностей; розуміння іншого члена подружжя, його реакцій і мотивів сімейної поведінки; усвідомлення своєї батьківської єдності [2, с. 4–9]. З погляду сучасних науковців, усвідомлене батьківство може бути визначене як «сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості» [7, с. 48]. Тобто, усвідомлений підхід до батьківства передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

У просвітницькій роботі зі студентами варто акцентувати на тому, що сім'я є джерелом і основною ланкою передачі дитині знань, досвіду, які необхідні їй для повноцінного становлення в сучасному соціумі. Батьківство належить до тих явищ життя, які впливають на найрізноманітніші і широкі його пласти й зачіпають практично кожну людину. Усвідомлене батьківство – одна з провідних передумов повноцінного виховання дітей, що має значення не тільки для окремої сім'ї, а й для суспільства в цілому. Однак, в даний час є тенденція падіння престижу материнства і батьківства, згасання батьківської ініціативи, кардинальна зміна демографічної поведінки, що викликає серйозну стурбованість [3, с. 18].

Дослідниця Л.М. Буніна переконана в тому, що основною діяльністю сім'ї є діяльність із збереження, розвитку, перетворення і передачі наступним поколінням певних цінностей, які на суб'єктивному рівні виступають як ціннісні орієнтації сім'ї [3, с. 19]. А ціннісні орієнтації об'єднують людей в сім'ю і створюють перспективу її розвитку та визначають мету народження і шляхи виховання дітей в сім'ї [7, с. 24]. Таким чином, можна говорити про те, що цінності сім'ї є потужним інтегруючим фактором для сімейної системи – як на рівні взаємодії подружжя один з одним, так і на рівні взаємодії батьків з дітьми. Крім того, ціннісні орієнтації визначають динаміку сім'ї в цілому і батьківства зокрема. Саме цьому розумінню варто навчити студентську молодь, використовуючи такі форми роботи з ними: лекції, семінари-тренінги, форум-театри, волонтерський супровід дитячих будинків сімейного типу, прийомної сім'ї тощо [1, с. 28–29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Резюмуємо, що формування уявлень та готовності студентів до усвідомленого батьківства протягом навчання у закладі вищої освіти буде ефективним за умов упровадження сучасних освітніх технологій у освітній процес; поєднання теоретичної і практичної складових підготовки як фахівця, так і особистості, здатної створити здорову і щасливу родину; створення умов для особистісного й професійного зростання майбутніх педагогів у процесі підготовки до створення родини; набуття умінь і навичок, розвитку особистісних якостей майбутніх батьків; упровадження робочої навчальної програми дисципліни з усвідомленого батьківства, яка має назву «Соціально-педагогічна робота з усвідомленого батьківства», що викладається у ДНУ імені Олеся Гончара на четвертому курсі, має 72 аудиторних години.

Серед завдань дисципліни – надання студентам знань стосовно проблеми усвідомленого батьківства та шляхів його вирішення як в Україні, так і за кордоном; вивчення компонентів усвідомленого батьківства; аналіз основних концепцій підготовки батьків до виховання дітей; аналіз різних стилів батьківської поведінки стосовно дітей та їх впливу на процес формування особистості дитини; навчання студентів сучасним інноваційним технологіям: соціально-педагогічний тренінг як метод групової роботи в діяльності педагога з формування усвідомленого батьківства тощо.

Подальшого вивчення потребують питання формування навичок усвідомленого батьківства студентів засобами тренінгової роботи.

Література:

1. Бондаренко З. П. Психолого-педагогічні засади підготовки студентської молоді до усвідомленого батьківства / З. П. Бондаренко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 4 до Вип. 31, Том II (III): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2014. – С. 21–29.
2. Бондаренко З. П. Опорний конспект лекцій до спецкурсу «Соціально-педагогічна робота з усвідомленого батьківства» / З. П. Бондаренко. – Д.: РВВ ДНУ, 2011. – 36 с.

3. Буніна Л. М. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище / Л. М. Буніна // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Серія: Педагогічні науки. – 2003. – №7. – С. 18–20.
4. Заболотна Т.М. Підготовка студентської молоді до сімейного життя як запорука утвердження інституту сім'ї / Т.М. Заболотна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://visnyk.sau.sumy.ua/sample/files/snau_2014_8_61_ekonom/JRN/45.pdf.
5. Овчарова Р. В. Психологія родительства: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Р. В. Овчарова. – М.: Изд. центр «Академия», 2005. – 368 с.
6. Островська Н.О. Формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади: автореферат ... канд. пед. наук, спец.: 13.00.05 – соціальна педагогіка / Н.О. Островська. – Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський держ. педагогічний ун-т», 2014. – 20 с.
7. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: метод. матеріали для тренера / авт.-упоряд.: О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 107 с.

Валентина Вакуленко
(Краматорськ, Україна)

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Перспективи розвитку політичної культури в Україні полягають насамперед у розбудові демократичного громадянського суспільства, забезпечення пріоритету прав і свобод громадянина. Сучасний рівень розвитку людської цивілізації з її інтеграційними тенденціями в сфері економіки, науки і техніки потребує високої культури особистості.

Провідне завдання вищого навчального закладу освіти в усі часи полягає в якісній підготовці фахівців, здатних на високому рівні здійснювати свою професійну діяльність, але бувають такі періоди розвитку суспільства і країни, коли на перший план виступають інші завдання, які неминуче пронизують діяльність університету, всіх його ланок. Таким ключовим завданням в наш час є політичне виховання студентської молоді, формування їх політичної культури.

У вищому навчальному закладі освіти не тільки відбувається професійне становлення особистості, але й формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, майбутній лідер, політик, громадський діяч.

Зміст освіти має бути націлено на виховання громадянських, демократичних, патріотичних переконань в умовах полікультурного суспільства. Вирішення цих завдань вимагає формування у студентської молоді політичної культури як необхідної умови їх духовного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню зазначеної проблеми надається дедалі більше уваги, зокрема вона висвітлюється в працях В. Андрущенко, О. Бабкіної, І. Варзара, В. Горбатенка, М. Михальченка, Ф. Рудича, С. Рябова, Ю. Шемшученка та інших.

Проблеми розвитку політичної культури українських громадян з точки зору узагальнюючих політико-психологічних характеристик індивіда, ступеня його політичної розвиненості, вміння реалізувати політичні знання в рамках нинішньої політичної системи досліджують такі вчені, як В. Бебик, М. Головатий, Є. Головаха, Л. Карамушка, Г. Корнєв, В. Лісовий, Н. Паніна, Ю. Пахомов, В. Ребкала і інші [2, 4].

Теоретичних проблемах формування і функціонування політичної культури студентської молоді присвячені роботи відомих українських вчених В. Андрущенко і Е. Бабкіної. Так на думку В. Андрущенко і Е. Бабкіної, слід налагодити механізм якісного політичного утворення, яке буде формувати фундамент демократичної ментальності і зрілої політичної культури, з огляду на проблеми, що виникають в процесі політичної соціалізації студентства [1].

Основні показники політичної культури молоді: особливості структури її ідейно-політичних установок, ступінь актуалізації політичного ціннісного рівня свідомості, характер політичної поведінки, рівень їх сформованості та особливості актуалізації в сучасних умовах проаналізовані в роботах М. Білик [3]

Метою нашого дослідження є визначення ролі викладачів вищих навчальних закладів освіти у формуванні політичної культури сьогоденних студентів – завтрашніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна політична система України перебуває у стані трансформаційних змін, які значною мірою впливають на всі її елементи – політичні інститути та відносини, політичну культуру та свідомість громадян[4].

Студентські роки – це така пора людського життя, коли схильність до швидкого осмислення дійсності виявляється найбільш виразно, і тому дуже важливо, як випускники вищого навчального закладу освіти будуть впливати на перетворення української політичної дійсності, брати активну участь у вирішенні державних і суспільних справ, поглибленні демократії у суспільстві. У студентської молоді, як особливої соціально - демографічної групи, активно проходить процес формування світогляду, політичні орієнтації тільки складаються. Студентська молодь може бути особливо активною соціальною групою яка активно проявляє свою громадянську позицію.

Політичне виховання студентів – провідний напрям встановленні особистості майбутнього фахівця. Основою його є формування наукового світогляду, поглядів і переконань, громадянських якостей і почуттів, ціннісних орієнтацій, політичної спрямованості особистості майбутнього фахівця. Саме тому викладачам вищих навчальних закладів освіти України належить відповідальна роль у формуванні політичної культури сьогоднішніх студентів – завтрашніх фахівців.

За двадцять сім років незалежності України докорінно змінилися умови проведення ідеологічної роботи у вищих навчальних закладах освіти немає партійних і комсомольських організацій, а політичне виховання студентів здійснюється в умовах свободи друку, свободи слова, плюралізму думок і політичних оцінок. В сучасному вищому навчальному закладі освіти політична робота зі студентами вимагає високого рівня пропагандистської майстерності, політичної компетентності, щирості і переконаності викладачів. Потрібна нова сучасна система ідеологічної роботи, яка спирається на знання життя, реально існуючі та виникаючі проблеми, на знання поведінки ворожих сил і адекватну їх оцінку.

Формування політичної культури студентів здійснюється перш за все в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Саме цикл соціально-гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі освіти реалізує завдання формування системи політичних знань студентів. Значний вплив на формування політичної культури студентів мають такі навчальні дисципліни, як філософія, політологія, соціологія, історія України, правознавство, політична психологія, конфліктологія та ін. [2].

Досвід роботи у вищих навчальних закладах освіти показує, що в сучасних умовах в освітньо-виховній роботі доцільно використовувати такі форми роботи: політ-дебати «Proetcontra» («За і проти»), зустрічі з політологами – «Питання і відповіді», інформація про сучасні політичні партії та об'єднання, молодіжні та дитячі організації, що функціонують в країні, зустрічі з працівниками посольств, акредитованих в Україні, тематичні та оглядові політбесіди самих студентів, проведення державних та національних свят та ін..

Політичні погляди і переконання формуються лише тоді, коли кожен студент самостійно виробляє їх на основі наукових знань в результаті роздумів, аналітичної діяльності, рефлексії. Про продуктивність політичного виховання студентів можна судити по нарощуванню знань, за наявністю умінь вести політичну інформацію, полемізувати і відстоювати свої переконання, за активністю громадянської позиції.

Висновки. Педагог вищого навчального закладу освіти стає суб'єктом в системі формування політичної культури. Інструментом його впливу на студента є його культура, особистісні якості, вміння. Педагог організовує процес формування політичної культури за допомогою педагогічного впливу – методів і форм, які є обов'язковим структурним компонентом будь-якої педагогічної системи, саме від педагогів залежить дотримання принципів формування політичної культури студентів вищої школи. До основних напрямів реформування політичної освіти можна віднести також якість освітніх програм, методика навчання, навчальна література, технічні засоби навчання.

Література:

1. Андрущенко В.П., Бабкіна О.В. / Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. /В. Андрущенко. //Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. [зб. наукових праць] / ред. рада: В. П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К.: вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 1. – С. 4–10.
2. Бебик В. М. Політична культура сучасної молоді. – /В. Бебик, М. Головатий, В. Ребкало: А.Л.Д., 1996. – 112 с.
3. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді / М. Білик // Соціальна психологія. – 2004. – № 4 (6). – С.96–105.
4. Дмитренко М.А. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період: /М. Дмитренко Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 192 с.

Ірина Садова, Світлана Кобенко
(Дрогобич, Україна)

МУЗИКОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. Здатність мистецтва ефективно впливати на особистісне зростання індивіда з метою корекції певних аспектів його самосвідомості стала підґрунтям такого напрямку інклюзивної педагогіки, як музикотерапія. Використання музикотерапії в соціально-педагогічній роботі серед дітей з особливими освітніми потребами спонукає педагогів до постійного вдосконалення й інноваційних пошуків, “ювелірного” застосування особистісно орієнтованого підходу та врахування багатьох соціально-динамічних чинників сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання впливу музикотерапії на дітей цікавить таких дослідників, як Г. Ветлугін, В. Газолишин, Л. Мазель, І. Малашевська, В.Медушевський, С. Науменко, О. Пилипенко, О. Пинчук, Р. Тарасов, А. Федір, А. Чуприков та ін. Аналіз літературних джерел підтверджує відсутність

практичних розробок із музикотерапії для дітей з ООП, незважаючи на зростаючу популярність арт-терапії як самостійного напрямку корекційної діяльності.

Метою статті є узагальнення концептуалізації сучасного практичного досвіду використання музикотерапії для дітей з ООП.

Виклад основного матеріалу. В сучасному суспільстві зростає інтерес до арт-терапії, як методу зцілення за допомогою творчості. Вона активно впроваджується як за рубежом, так й у нашій країні та використовується при вирішенні діагностичних, корекційних, психопрофілактичних завдань розвитку особистості. Кращі зразки архітектури, релігійного живопису та скульптури були завжди спрямовані на оздоровлення душі, народження світлих почуттів, позбавлення деструктивних імпульсів і станів. Спочатку арт-терапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда і К. Юнга, а в подальшому набувала більш широку концептуальну базу, включаючи гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса і А. Маслоу.

На думку З. Фрейда, мистецтво, особливо арт-терапія, в значній мірі полегшують процес індивідуалізації саморозвитку особистості на основі встановлення зрілого балансу між несвідомим і свідомим "Я" [7, с. 324].

В енциклопедії соціальної роботи зазначено, що "арт-терапія – це способи і технології реабілітації людей засобами мистецтва і образотворчої діяльності" [3, с. 34].

О. Вознесенська виділяє наступні види арт-терапії: 1) практики візуальних мистецтв (малюнок, живопис, мозаїка, колаж, боді-арт, ліплення, інсталяція, фотографія тощо); 2) кольоротерапія як різновид арт-терапії заснована на дії кольору на нервову систему людини через безпосередній вплив на мозок людини та через створення потрібного кольорового лікувального середовища навколо; 3) танцювальна терапія (dance therapy) є зовнішнім проявом внутрішнього стану людини до самих глибинних шарів, природний спосіб виразити невимовне; 4) драматерапія (Dramatherapy) – один із напрямків, що найбільш інтенсивно розвиваються в наш час, сьогодні існує багато видів драматерапії (власне драматизації, терапевтичний театр, драматерапевтичні групи підтримки, драматизація сновидінь, плейбек-театр, що використовується з терапевтичними цілями тощо); 5) бібліотерапія (Creative writing) є напрямком, що заснований на літературному самовираженні через творче "писання", твір. Казкотерапія як різновид бібліотерапії, що в останні роки виділяється в самостійний напрямок, заснована на використанні казки як архетипічної метафори; 6) музикотерапія (music therapy) – один з найбільш древніх (архаїчних видів творчості) напрямків; 7) пісочна терапія включає створення різноманітних пісочних форм, вибором та аранжуванням мініатюрних предметів і фігурок, що нагадує одну з форм сучасного мистецтва – предметну скульптуру [1, с. 5-8].

Музикотерапія (або "музична терапія", дослівно – "лікування музикою", від лат. "musica" – "музика" – і грец. "therapeuein" – "лікувати") – одна із технік арт-терапії, система лікувального впливу на психіку й організм людини за допомогою музики. Ця галузь знань на стику медицини, педагогіки та психології базується на спеціальних наукових дослідженнях і проводиться кваліфікованим спеціалістом – музичним терапевтом.

Зцілення музикою, як і лікування за допомогою образотворчого мистецтва, казок, піску, є важливою складовою психотерапії, а також допоміжним напрямом арт-терапії. Зародившись у надрах культури суспільства, музикотерапія розвивалася разом із нею.

Загальновідомо, що терміни "терапія", "терапевт" – винятково медичні. Але оскільки в перекладі з грецької перший означає не лише лікування, а й турботу, догляд, остільки це слово увійшло до поняттєвого апарату психології та педагогіки. Отже, термін "музикотерапія", який зазвичай використовується в науковій літературі, має греко-латинське походження і, повторимо, означає "зцілення музикою".

Найновіші дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі психології й інклюзивної педагогіки підтверджують виняткову значущість музичних занять і уроків не лише в естетичному, а й інтелектуальному та психологічному розвитку дітей, у їхньому оздоровленні (Е. Далькрос, З. Кодай, Д. Кирнарська, А. Маслоу, К. Орф, Г. Побережна, С. Судзукі, Р. Флорида та ін.). Адже загальновідомо, що музика, передаючи світ глибоких думок і почуттів, має дивовижну здатність викликати бурхливу емоційну реакцію особистості та чудовим чином гармонізувати її емоційно-психологічні стани.

В. Сухомлинський акцентував, що у структурі людських художніх смаків музика займає перше місце, випереджаючи інші види мистецтва. Вона постає компонентом багатьох інших його синтетичних видів, формує естетичні смаки й уподобання, навчає сприймати прекрасне в житті, робить людину чуйною, впливає на всі складові її психіки – уяву, почуття, мислення, волю, здібності, тощо.

Відомий педагог був переконаний: хвилини спілкування з музикою мають приносити дітям радість і насолоду. "Слухаючи музику, — зазначав В.Сухомлинський, — людина пізнає себе, і пізнає перш за все, що вона, людина, прекрасна, народжена для того, щоб бути прекрасною і якщо в неї є щось погане, то це погане треба подолати; відчути погане в собі самому і допомагає музика" [6, с. 6]. Також він закликав педагогів виховувати за допомогою музики не професійного музиканта-виконавця, а передовсім Людину, Особистість [6, с. 52-53].

Зарубіжні дослідники [9] виокремлюють кілька потужних механізмів лікувальної дії музики: катарсис, регулювання емоційного стану й увиразнення несвідомого переживання психо- і соціально-динамічних процесів.

За допомогою музикотерапії діти з особливими потребами збагачують свої знання про навколишній світ, навчаються слухати й розуміти музику, підтримувати власну внутрішню гармонію та пізнавати свої духовні запити. Здатність музики моделювати поведінку дає дітям змогу оволодіти навичками самоконтролю й адекватно для себе й оточуючих реагувати на проблемні ситуації. Емоційність і розвинений музичний слух дітей з ООП уможливають їх відгук (у доступній формі) на позитивні почуття і вчинки, активізацію їхньої розумової діяльності, постійне вдосконалення психіки та поступове оздоровлення всього тіла.

Відповідно до класифікації С.Шушарджана, розрізняють три основні напрями МТ:

— *рецептивний* (пасивний) [дитина отримує музично-терапевтичний сеанс за певною технологією, не беручи в ньому активної участі, — наприклад, під час прослуховування музичних творів];

— *активний* (включає два різновиди — а) лікувально-педагогічний — у роботі серед дітей із вадами слуху та мовлення; б) аналітичний — при психозах, неврозах і функціональних дисбалансах) [підспівування, гра на інструментах чи предметах, плескання в долоні];

— *інтегрований* (на перетині ряду наук: нейрофізіології, психології, рефлексотерапії, музикознавства та ін. Передбачає корекцію як окремих психофізіологічних порушень, так і підвищення резервних потенцій цілісного організму) [малювання під музику, рухові впливи, танці тощо] [8].

За Л. Кузьмінською, завдання музикотерапевтів можна узагальнити у вигляді чотирьох цілей МТ, а саме:

- а) розвиток музично-сенсорних здібностей;
- б) виправлення недоліків моторно-рухової сфери;
- в) розвиток мовлення та різних його функцій;
- г) корекція порушень інтелекту [2].

Сьогодні в музикотерапії практикуються численні форми роботи, а саме:

- рухове розслаблення і злиття з ритмом музики;
- музично-рухові ігри та вправи;
- психічна й соматична релаксація за допомогою музики;
- вокальні вправи-співи;
- гра на музичних інструментах і ритмічна декламація;
- рецептивне сприймання музики;
- музичне малювання;
- пантоміма;
- рухова драматизація під музику;
- музична розповідь;
- дихальні вправи з музичним супроводом [5, с. 192].

Рекомендовані музичні твори для дітей з проявами нестабільних емоційних станів, що проявляються в пригніченості, депресивності, невпевненості у собі, пасивності, у відсутності бажань: “Танець маленьких лебедів” (П. Чайковський); “Ранок” (Е. Гріг); “Етюд мі мажор ” (Ф. Шопен); “Прелюдія” (Б. Дваріонас); “Менует” (І.С. Бах), “Болеро” (М. Равель); “Колискова” (Я. Степовий); “Розквіт весни” (К. Ейднінг); “Дощик” (В. Косенко); “Полька – нашим дівам” (Б. Сметана); “Веснянка” (В. А. Моцарт); “Симфонія сі мінор” (А. Вівальді); “Жайворонки” (М. Глінка); “Пори року” (П. Чайковський); “Котик захворів” (О. Гречанінов); “Елізі” (Л. Бетховен); “Полька-Яринка” (Т. Шутенко) [4, с. 198].

Висновок. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що музикотерапія є позитивним чинником становлення й розвитку гармонійної особистості через вплив на: емоційно-почуттєву сферу; інтелектуальні здібності; психотерапевтичний і фізіологічний стан; ефективним методом оздоровлення, гармонізації розвитку особистості, впливає на її інтеграцію в суспільство і потребує посиленого використання й дослідження. Впровадження музикотерапії сприятиме розвитку творчої уяви, фантазії, розширенню емоційної сфери, релаксації психологічного тону дітей з особливими освітніми потребами.

Література:

1. Вознесенська О.І. Особливості арт-терапії як методу / О.І. Вознесенська // Психолог. – 2005. – №10. – С. 5–8.
2. Кузьмінська Л. Зміст та цілі музикотерапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми-інвалідами. – [Електронний ресурс] / Леся Кузьмінська // Український науковий журнал “Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації”. – 2011. – №4. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=11&us_publication=741.
3. Психотерапевтическая энциклопедия / [под ред. Б.Д. Карвосарского]. - СПб.: Питер, 1999. – 398 с.
4. Садова І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку / Ірина Садова // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / За ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. – Випуск III. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – С.197-205.
5. Сорока О. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами / О. Сорока, Л. Банкул // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2013. – Вип. 27. – С. 192-195.
6. Сухомлинский В.О. Сердце отдаю детям / В.О. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1969. – 244 с.

7. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / З. Фрейд. – М.: “Наука”, 1989. – 456 с.
8. Шушарджан С.В. Музыкотерапия и резервы человеческого организма / С.В. Шушарджан. – Москва: АОЗТ “Антидор”, 1998.– 363 с.
9. Pavlicevic M. Music Therapy in Context: Music, Meaning and Relationship / M. Pavlicevic. – London-Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2000. – 145 p.

Г.Е. Санай, Ж. Таджикибаева, Р.Б. Ордабаева
(Тараз, Казахстан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Одной из значимых задач высшего образования во всем мире сегодня является развитие креативной личности будущего специалиста, способного эффективно проявлять свой профессиональный потенциал в условиях быстро меняющейся действительности. В процессе обучения в стенах вуза студенты приобретают креативные компетенции, которые необходимы в осуществлении профессиональной деятельности.

Шквал проблем, обрушившихся на человечество в XX и начале XXI столетий заставляет говорить о «провале» («коллапсе») решений (Дж. Надлер, Ш. Хибино, Дж. Фаррелл), системном кризисе культуры (В. Хексле, Ю. Хабермас, Ф. Хоркхаймер, Т. Адорно, М. Вебер, Д. Лукач и др.), антропогенетическом кризисе (А. Арсеньев, В. Семенов и др.), кризисе «несовершенного общества» (А. Печчеи, Э. Гидденс, У. Бек) и т.д. и т.п. [1]. Человек перманентно прибывает в проблемном пространстве в режиме с обострением, преобразовывающемся на наших глазах в пространство катастроф, например, сегодняшний мировой финансовый кризис.

Человечеству нужен новый тип мышления - креативный. Формирование человека креативного типа предполагает освоение им принципиально новой культуры мышления, суть которой заключается в развитии интеллекта человека с помощью не традиционных технологий обучения. В подобных технологиях акцент делается не столько на организацию и переработку знаний, сколько на их порождение.

Социальная значимость изучения проблемы формирования и развития креативности в период подготовки будущих психологов обусловлена тем, что она является базой профессиональной деятельности, способствует развитию творческого потенциала специалиста и его самоактуализации в профессиональной и социальной сферах.

Отсюда ключевой задачей профессионального образования становится обучение психологов креативному мышлению, в том числе и коллективному, а ключевым элементом любой современной технологии профессионального образования становится технология формирования и развития системно-креативного мышления. Сегодня становится важнее правильно думать, чем много знать: «Воображение важнее знания» (А. Эйнштейн) [1].

Креативность - это способность генерации нового знания путём технологически управляемого расширения и трансформации видения реальности как будущего, способного системно организовать настоящее, т.е. креативность - это творческое конструирование в режиме самоорганизации процесса мышления. В этом смысле креативность отличается от творчества, как генерации нового знания путём использования уже существующих («слабых» и актуальных свойств, Л. Секей) свойств, связей, отношений, хотя и скрытых. Креативность предполагает (to create – создавать) «создание» (проектирование) таких свойств из уже существующих элементов (свойств, отношений). Творчество характеризуется неуправляемой спонтанностью, креативность - управляемым продуктивным воображением (И. Кант) [2].

Креативность предполагает необходимое разнообразие знаний, а первоначальный ментальный порядок есть потенциальная целокупность всех возможных порядков (П. Валери). Сценарность креативного мышления близка к модели мысленного экспериментирования, к балансированию «на грани хаоса» (И. Пригожин) - действительно и возможного. Концепция креативности, как универсальной познавательной творческой способности, приобрела популярность после выхода в свет работ Дж. Гилфорда. Основанием этой концепции явилась его кубообразная модель структуры интеллекта: материал x операции x результаты - SOI (structure of the intellect). В этих работах он указывает на основное различие между двумя типами мыслительных операций: конвергенцией и дивергенцией [3].

Определенные личностные характеристики, которые проявляются в поведении личности в процессе деятельности, на основе профессиональных знаний и опыта, адаптированных согласно условиям ситуации, и которые способствуют креативной и эффективной деятельности и созданию инновационных социально признанных продуктов, рассматриваются нами как креативные компетенции. Креативные компетенции можно развивать в любом возрасте [3].

В качестве креативных компетенций, способствующих эффективной академической и последующей эффективной и креативной социально-профессиональной деятельности будущих психологов, мы рассматриваем:

- 1) адаптивність - умение приспособиться к различным быстроменяющимся профессиональным ситуациям и видам деятельности;
- 2) ориентация на успех - настрой на достижение положительного результата и продуктивную деятельность, способность к риску;
- 3) гибкость - способность предлагать различные варианты решения профессиональных задач;
- 4) воздействие - лидерские качества, способность убедить в правильности собственных суждений;
- 5) анализ информации - критическое отношение к информации;
- 6) использование технологий - умение пользоваться электронными словарями, каталогами, производить поиск в сети Интернет и т. д.;
- 7) самоорганизация - умение распределять время, умение организовать условия для успешной самостоятельной продуктивной деятельности;
- 8) работу в команде - эффективное взаимодействие в группе;
- 9) системное мышление - использование системы знаний и навыков при решении профессиональных задач.

Для формирования и развития креативных компетенций будущих психологов необходимо внедрить средства, которые бы на фоне формирования профессиональной компетентности формировали и развивали эффективные личностные качества и стратегии поведения, при этом были малозатратны по времени и мотивировали студентов к самообразовательной и исследовательской деятельности.

Современные исследователи рассматривают различные технологии активного обучения студентов, способствующие формированию личностных качеств и субъективной образовательной позиции молодых специалистов.

В ходе освоения студентами-психологами Таразского инновационно-гуманитарного университета курса «Методы психологических исследований» (180 а.ч.) был использован следующий алгоритм создания и проведения профессионально-ролевого тренинга:

1. Выявление:
  - типичных профессиональных ситуаций,
  - профессионально-ролевого репертуара,
  - списка компетенций профессионала.
2. Создание (описание) кейсов по типичным профессиональным ситуациям. Организация индивидуальной и групповой работы с кейсами.
3. Ролевое разыгрывание профессиональных ситуаций. Ролевая диагностика личности. Ролевое обучение.
4. Обратная связь: личная рефлексия, ролевая экспертиза, итоговая групповая конференция.

По результатам работы в рамках данной дисциплины студентами-психологами были подготовлены тренинговые программы, которые актуальны для студентов психологов: «Эффективное деловое общение», «Поведение в коллективе», «Антиманипулятор», «Тайм-менеджмент», «Стресс-менеджмент», «Быть лидером».

При организации профессионального обучения психологов по дисциплине «Акмеология» преподавателями были использованы следующие методы развития навыков креативного мышления и профессиональной коммуникации: аукцион идей, мозговой штурм, метод кейс-стади, ролевые разыгрывания, обмен мнениями на общегрупповых конференциях, ролевая экспертиза. В ходе работы студенты приобретают следующие креативные компетенции:

1. Мотивационно-ценностное отношение к профессионально-ориентированной деятельности.
2. Интеллектуально-творческие умения. В качестве показателей можно назвать: знание приемов и способов решения профессиональных практических задач и умение их творчески использовать; развитость творческого мышления.

3. Рефлексия собственной деятельности выражается в умении перерабатывать информацию (выделять главное, определять проблему, генерировать идеи, находить взаимосвязи между фактами и явлениями); в критичности мышления; в умении выполнять учебные задачи (репродуктивные, проблемные, частично – поисковые) по разным темам; в осмысленности, необходимой при работе с учебной информацией, а также для выполнения рефератов и аннотаций на заключительном этапе [3].

Именно поэтому, как показывает практика, формирование креативности и развитие творческой индивидуальности психологов способствуют повышению его компетентности и профессионализма. Сегодня главное не стремиться знать всё, а знать, как получить необходимое знание. Универсализм специалиста сегодня заключается не в объёме полученных знаний и навыков, а в овладении общей системой ориентации в жизни, умение постоянно пополнять и достраивать свою личную систему знаний, уметь находить путь к уже существующему знанию и уметь генерировать новое знание (личностное – М. Поляни). Жить – значит познавать, думать в глобальной системе координат, решая свои локальные проблемы [4].

Актуальное профессиональное обучение психолога приобретает конкретные содержательные характеристики и стандарты подготовки. Предлагаемые варианты профессиональной подготовки психолога должны способствовать формированию его соответствующей теоретической ориентации, креативной компетентности, личностно-профессиональному развитию. В процессе вузовской подготовки будущих психологов к практической деятельности для формирования профессиональной компетентности

ефективним являється применение методов психологических исследований, которые позволяют овладеть многими креативными компетенциями.

Литература:

1. Андреев А.А. Знания или компетенции? // Высшее образование в России. 2005. № 2.
2. Варфоломеева Т.П. Динамика учебно-профессиональных установок студентов- психологов в процессе профессиональной подготовки в вузе: Дис.... канд. психол. наук: 19.00.05. – Самара: РГБ ОД, 2004. – 230 с. 2.
3. Гакова Е.В. К вопросу о развитии креативных компетенций в среде высшего образования // Современные проблемы науки и образования. – 2014. - № 6
4. Селезнёва Н.А. Качество высшего образования как объект системного исследования: лекция-доклад. 3-е изд. М., 2003.

Оксана Яценко
(Житомир, Україна)

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СЕРЕДОВИЩА ПРОГРАМУВАННЯ SCRATCH

XXI століття – час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства. Поява та бурхливий розвиток нових технологій обробки, передачі, одержання й збереження інформації відкриває нові можливості для застосування комп'ютерів у навчальному процесі. Останнім часом комп'ютери стрімко увійшли практично в усі сфери людської діяльності, тому інформатизація освітнього процесу є одним із найбільш важливих шляхів пізнання світу та науки й посідає провідне місце в реформі освіти України.

В наш час інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) використовуються практично у всіх сферах людської діяльності, не стала виключенням і сфера освіти. Щоб підтримувати інтерес до навчання у дітей впродовж всього уроку, вчителю необхідно правильно організувати активну розумову діяльність школярів. В цьому йому повинні допомогти інтерактивні методи навчання, їх застосування актуальне як в освіті взагалі так і в сучасній початковій школі і вони можуть стати гарним помічником вчителю в розвитку мотивації школярів до навчання.

Мета статті – показати можливість використання середовища візуального програмування Scratch на уроках математики в початковій школі з метою тренування в учнів здібностей до усного рахунку.

Перспективи застосування ІКТ в навчальному процесі загальноосвітньої школи та особливості їх впровадження у навчальний процес розглядаються у багатьох дослідженнях вітчизняних науковців. Цій темі в Україні присвячені дослідження таких науковців, як В. Ю. Биков, М. І. Жалдак, Я. В. Булахова, О. А. Міщенко, О. П. Пінчук, О. В. Шестопал та інші. Проаналізувавши праці науковців можна зробити висновок, що одним із значущих шляхів активізації пізнавальної діяльності є застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які зможуть зробити процес здобуття освіти більш гнучким, індивідуалізованим і одночасно дадуть змогу учням використовувати глобальні ресурси для навчання, спілкуватись та обмінюватись досвідом з учнями інших міст, країн тощо [2].

Початковий етап навчання є одним із найважливіших і для вчителя важливо правильно організувати роботу, в першу чергу це пов'язано з особливостями психічного та розумного розвитку дітей молодшого шкільного віку:

- у дітей переважає наглядно образне мислення;
- увага не стійка;
- основна діяльність – ігрова,
- підвищена рухова активність.

Коли ми говоримо про мотивацію дитини, то не можемо обійтись без такого поняття як дитячий інтерес. «Інтерес, – писав Л. С. Виготський, – ... природний двигун дитячої поведінки, він є вірним виразом інстинктивного прагнення, вказівкою на те, що діяльність дитини збігається з його органічними потребами. Ось чому основне правило вимагає побудови всієї виховної системи на точно врахованих дитячих інтересах...» [1]. Виходячи з зазначеного вище освітній процес потрібно організувати так, щоб він не лише викликав інтерес в учнів, а й цей інтерес був правильно спрямований, а всю шкільну систему побудувати в «безпосередній близькості до життя, вчити дітей тому, що їх цікавить, починати з того, що їм знайоме і природно збуджує їх інтерес» [1].

В основі навчання молодших школярів перебуває взаємодія дітей і дорослих – гра, спільна праця, пізнання, спілкування. Поступово дитина стає активним учасником цього процесу. Вона спільно з учителем визначає мету, відкриває нові знання, засвоює навчальні дії, експериментує, несе відповідальність за свою роботу.

Інтерактивне навчання – це така організація навчального процесу, при якій практично всі учні є задіяними в процес пізнання. Інформаційно-комунікаційні технології є незамінним засобом при використанні даних методів, вони розвивають цікавість учнів до предметів, що вивчаються [2].

Використання інтерактивних методів з застосуванням ІКТ дозволяє:

- підвищити активність учнів;
- підвищити темп уроку.

В педагога є широкий вибір можливостей використовувати ІКТ. Це може бути використання інтерактивної дошки, створення презентацій, відеороликів, створення інтерактивних додатків з використанням різноманітних мов програмування.

В даній статті розглянута можливість використання на уроках математики в початковій школі додатків, написаних мовою програмування Scratch.

Навчальне середовище «Scratch» – це середовище об'єктно-орієнтованого наочного (візуального) програмування. Воно призначене для створення комп'ютерних анімацій, мультимедійних презентацій, анімаційних та інтерактивних історій, ігор, моделей [3]. Хоча Scratch і проста мова програмування, але вона дозволяє створювати досить таки складні проекти з використанням змінних, списків, циклів, умовних операторів та багато іншого, що перейшло з арсеналів «дорослих» мов програмування. Але навіть не маючи уявлення про зазначені вище поняття можна створювати нові проекти чи використовувати ті, що представлені на сайті співтовариства Scratch. Це середовище програмування може допомогти вчителю початкових класів не лише на уроках інформатики для вивчення основ програмування та алгоритмізації, а й в рамках інших шкільних предметів. Зі Scratch будь-який урок можна зробити більш живим та цікавим для учнів.

Розглянемо можливості використання Scratch на уроках математики в початкових класах.

В наш час у кожного учня є телефон (планшет, годинник тощо) з вбудованим калькулятором, тому усний рахунок учні практично не використовують, хоча ще з часів Давньої Греції цей вид діяльності вважався прекрасною «гімнастикою для розуму».

Як приклад використання Scratch було розроблено декілька проектів, що можуть допомогти. Сценарії проектів досить прості та зрозумілі дітям.

Загальна цільова установка – створення міні-ігор, що мають свої сценарії та персонажів. У всіх проектах є головний герой, який весь час потрапляє в складні ситуації, з яких, без допомоги школярів, йому не вийти.

В першій міні грі учні, разом з Принцесою, потрапляють в чарівний ліс. В лісі Принцеса зустрічає добру і мудру фею, яка погоджується виконати одне її бажання. Принцеса, як справжня солодкоїжка, просить у неї велику смачну цукерку. Але так як Фея не тільки добра, а й мудра, то вона пропонує Принцесі, разом з помічниками, розв'язати кілька задач. Завдання учня: дати правильну відповідь на запитання Феї внісши її з допомогою клавіатури. Якщо всі відповіді вірні – принцеса отримує цукерку, а якщо ні – фея летить і залишає принцесу без цукерок. Завдання можна давати як одного рівня (наприклад, всі завдання на додавання одноцифрових чисел) або ускладнюючи їх. На рисунку 1 зображено вікно середовища програмування Scratch та фрагмент коду скрипта цієї гри.

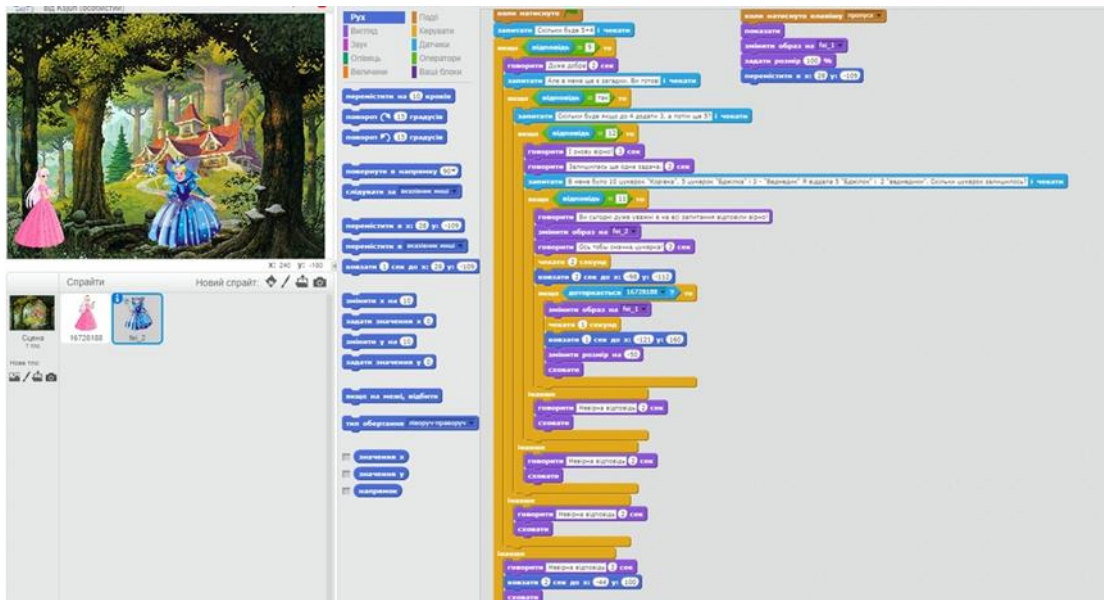

Рис. 1. вікно середовища програмування Scratch та фрагмент коду гри «Допоможи принцесі»

Ще одним прикладом гри, що можна використати на уроках математики для розвитку здібностей до усного рахунку, може бути гра «Лабіринт». На початку гри з'являється повідомлення, в якому розповідається про Прекрасну Принцесу, яку вкрав Дракон. Для того, що б вибратись із замка Принцесі потрібно вибрати потрібні двері, скориставшись, наприклад, підказкою у вигляді математичних виразів на стіні. Завдання учня – правильно вирахувати значення виразів та врятувати Принцесу з лап Дракона. Дана гра може бути багаторівневою. Складність рівня може досягатись як часовим обмеженням так і залежати від завдань, які потрібно розв'язати.

В третьому проекті Принцесі потрібно перемножити деякі задані числа за заданий часовий інтервал. Під час такої гри можна навіть влаштувати змагання між учнями.

Простота сценаріїв пояснюється віковими особливостями молодших школярів. Вчитель не повинен перевантажувати дітей зайвою інформацією, в даному випадку основне – зацікавити дітей та закріпити навички усної лічби.

Проекти, що створені за допомогою середовища програмування Scratch можна використовувати як на локальних комп'ютерах без доступу до мережі Інтернет (потрібна лише інсталяція програми), так і у режимі онлайн.

Для використання проектів у режимі онлайн необхідно зареєструватися на офіційному сайті спільноти Scratch – scratch.mit.edu, завантажити на нього свої проекти або створити там нові і відкрити до них загальний доступ.

Висновки. Використання технології Scratch відкриває широкі можливості для сучасного педагога. Спільнота Scratch бурхливо розвивається і постійно збагачується новими проектами від звичайних вітальних листівок до прототипів нових операційних систем і тому проекти Scratch уже зараз можуть стати потужним засобом у руках сучасного вчителя.

Література:

1. Виготський Л. С. Педагогічна психологія. М., 1996. С. 84-87.
2. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал впровадження дистанційних форм навчання // Матеріали науково-методичного семінару «Інформаційні технології в навчальному процесі». – Одеса: ВМВ, 2009.
3. Офіційний сайт розробників навчального середовища «Scratch» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://scratch.mit.edu/>].

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор, Спирін Олег Михайлович.

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Олександра Антипіна
(Харків, Україна)****ПАРАДИГМА ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

В актуальному сьогоденні стає зрозуміло, що промисловість, виробництво та національна культура працюють на користь суспільства тільки тоді, коли створена дієва система охорони і захисту об'єктів інтелектуальної власності та прав їх творців, тобто авторів.

Захист авторських прав є одним з найбільш пріоритетних напрямків в галузі охорони та захисту інтелектуальної власності. Від того, наскільки юридично доцільно і ефективно будуть сформовані правові механізми захисту авторських прав, залежить і майбутнє України як правової демократичної держави.

Захист авторських прав в юридичній науці – це сукупність певних дій і заходів, що спрямовані на визнання або відновлення авторських прав і захист інтересів їх правовласників при їх порушенні або оспоруванні. У сутність захисту авторських прав входить ряд цивільних та цивільно-процесуальних правових інститутів.

По-перше, це суб'єкти захисту авторських прав, тобто безпосередньо ті, хто має ці права. До носіїв відносяться: власне автори та спадкоємці авторів, інші правонаступники, а також роботодавці авторів в разі, якщо твори мають службовий характер.

По-друге, це особи-правопорушники авторських прав: фізичні та юридичні особи, що допускають незаконне використання творів.

По-третє, це об'єкт безпосереднього захисту – авторські права. Авторськими правами називається сукупність наданих автору прав, необхідних для охорони інтересів, що виникають у зв'язку зі створенням твору і використання його суспільством. Авторські права відповідно до законодавства про авторське право діляться на майнові та особисті немайнові права, при цьому до виключних прав відносяться тільки майнові права автора.

Особливого значення набуває питання цивільно-правової та кримінально-правового захисту авторських прав в мережі Інтернет. Виникнення і бурхливий розвиток глобальної комп'ютерної мережі Інтернет стало найбільшою подією в історії світової цивілізації кінця ХХ– початку ХХІ століття. Мережа утворює ядро, що забезпечує зв'язок інформаційних мереж по всьому світі.

Маючи за початкову мету бути дослідним і навчальним джерелом, Інтернет стає все більш популярним середовищем в діловому світі.

Проблема захисту авторських прав у Інтернет-мережі має актуальне наповнення, адже в українському законодавстві майже відсутні чітко сформульовані норми права, що мають змогу відрегулювати стрімко поширюваний процес відтворення об'єктних елементів авторського права на майже невідконтрольній мережевій території. Відповідно до цього важко забезпечити законне дотримання прав авторів будь-яких опублікованих творів. Для вітчизняного і міжнародного законодавства, інтернет-захист авторських прав постає одним з найменш опрацьованих питань сьогодення. Нічого дивного, адже Мережа є доволі абстрактною річчю, де застосування виключних права постає досить складним компонентом законодавства. Таким чином, проаналізувавши аспект у галузі авторського права і суміжних прав, стає зрозуміло, що існують певні обмеження питань у регулюванні, дотриманні і захисті виключних прав для Інтернет-користувачів.

Можна дійти висновку, що порушення авторських прав в Інтернеті – одна з найгостріших і найактуальніших проблем, що залишається відкритою на сьогодні. Основна ідея порушення збігається із сутністю позамережевого порушення, а головною відмінністю постає нематеріальна сутність об'єктів права і можливість максимально просто їх скопіювати в мережевому доступі. Саме завдяки цьому неможливо так просто розібратися з проблемою доведення факту порушення прав автора.

Роблячи аналіз Закону України «Про авторське право і суміжні права» можна прийти до висновку, що автор розповсюджує свій твір за допомогою опублікування видавцем певним чином і в різний спосіб. Саме видавець у цій схемі грає важливу роль, адже він є істотною ланкою між автором і користувачем. У той самий момент, в Інтернет-джерелах твори, що належать певному автору розміщені у форматі електронної документації, а роль матеріального носія з машинним кодом не суттєва у рамках використання авторського продукту. Саме тому Мережа постає тим самим новим віртуальним простором, що наповнений об'єктами суміжних прав і містить безліч авторських творів, а законодавство, що мало би регулювати правові відносини і захищати права авторів, залишається на застарілому рівні і не має змоги реагувати на всі можливі порушення.

Підходячи до розгляду зазначеної дилеми, виділяють 3 можливі етапи із власними особливостями, як можна використати авторський твір в Інтернеті. Етап перший – записувати твір у тій формі, яку надалі будуть використовувати на сервері, у вбудованій комп'ютерній пам'яті або на веб-сторінці. Запис об'єкту авторського права в пам'ять комп'ютера, відповідно до ст. 15 Закону [1], є відтворенням авторського твору, а отже, він пов'язаний з прямим порушенням належного автору права на використання твору.

Етап другий – можливість надати доступ стороннім або «третім» особам. Таким чином, якщо в Інтернеті «піратом» розміщується інформація, що стосується твору, його фрагменти тощо, без згоди

власне автора, то це визнається порушенням авторського права і карається згідно чинному законодавству. Крім того, монетизація «піратства» не має великого значення, тобто безкоштовно чи за певний кошт порушник поширює доступ до інформації, що розміщена на веб-сторінці. Тож, порушенням прав автора визначається будь-яке розміщення об'єктів авторського права без згоди правовласника. До порушників авторського права і суміжних прав відносяться будь-які особи, що стали учасниками поширення контрафактних одиниць, включно з власниками сайтів.

Етап номер три – використання авторського твору полягає в його завантаженні на персональний комп'ютер і відтворенні на екрані монітора «кінцевого споживача» [2]. Цей процес також охороняється авторським правом об'єкта. Кінцевий отримувач не вважається за порушника авторських прав у тому випадку, коли він не демонструє твір стороннім особам і не отримує будь-якої вигоди, комерційної чи некомерційної, з того, що має його на своєму пристрої. Використання доступного багатьом користувачам на сайті авторського твору обумовлено тим, що він розміщений на сервері чи вже завантажений у пам'ять девайсу. Якщо користувач комп'ютера не відтворює додаткові примірники або копії твору, то згідно зі ст. 25 Закону [1] таке завантаження допускається без згоди автора і без виплати йому винагороди, якщо воно здійснюється виключно в особистих цілях або для кола сім'ї, а твір було раніше правомірно розкрито. Тим не менш, таке вільне розповсюдження не стосується репродукування книг, нот, об'єктів образотворчого мистецтва та комп'ютерних програм.

Однак використання авторських творів задля переслідування особистих цілей залишає по собі певний ряд питань. Одне з них – чи правомірно було розміщено цей твір в Інтернеті? Якщо автор був згоден і його права під час завантаження не були порушені, то завантаження цього твору задля вдоволення особистих цілей відбувається у рамках закону. Але, якщо твір був незаконно доведений до загального відома, то усі примірники об'єкту суміжних прав класифікуються як контрафактні.

Нажаль, таке порушення законодавства має масове розповсюдження, а порушники авторських прав дуже нечасто несуть відповідальність за свій вчинок. Окрім того, далеко не усі правовласники намагаються відстояти свої законні права і довести свою позицію стосовно прямого порушення їх прав, поки їх твір використовується в особистих цілях [3].

Ще однією з важливих проблем у процесі контролю копіювання постає те, що об'єкти авторських прав мають нематеріальну сутність, а встановити особу правопорушника за рахунок певної мережевої анонімності вкрай важко. Саме тому особу, що несе провину, важко притягнути до чіткої відповідальності, а доведення факту порушення авторського права і/або суміжних прав стає важким завданням.

Як же можна змінити ситуацію й посприяти частковому вирішенню проблеми, що пов'язана з порушенням прав авторів у Інтернеті? Одним з варіантів є впровадити можливість впливати на піратство завдяки безпосередній участі інтернет-провайдерів. Таким чином, укладаючи з власником Інтернет-ресурсу договір, провайдер повинен включати обов'язковий пункт, що стосується зазначення джерела інформації, що поширюється на ресурсі і зачіпає авторські права. Це допоможе запобігати порушенню авторських і/або суміжних прав і накладе певну відповідальність стосовно розміщення «піратської» інформації на власника сайту. Отже, якщо провайдер або хтось інший виявить факт порушення авторських прав, то договір, що підтверджує повноваження провайдера на надання послуг по використанню Інтернет-трафіку буде розірвано, а також будуть накладені заборони на відновлення подібних відносин на деякий час.

Висновки. Цифрова епоха Інтернету продиктувала альтернативні умови суспільного устрою і продовжує змінювати звичні правила, перетворюючись на глобальне соціальне явище. Проаналізувавши чинне законодавство можна дійти висновку, що галузь авторського права і суміжних прав є досить обмеженою у вирішенні такого питання, як регулювання виключних прав та захисту авторських прав у мережевому просторі. Завдяки кіберпростору і реалізації у ньому об'єктів інтелектуальної власності, виникли принципово нові проблеми, що пов'язані із чинним законодавством. З одного боку, можна спостерігати процес демократизації ринкових відносин, що стосуються інтелектуальної власності, але з іншого – авторам стає все важче отримувати справедливий прибуток за свою працю.

Інтернет ще не досконало досліджений, якщо поглянути на нього з точки зору юридичної специфіки відносин, які можуть виникнути у зв'язку з його існуванням і практичною реалізацією.

Законодавцю важко швидко й ефективно реагувати на стрімкий розвиток Мережі, адже Інтернет давно отримав статус всеосяжного засобу розповсюдження творів інтелектуальної власності: літературних, музичних, програмних тощо. На тлі Інтернету відбуваються мільйони соціально-економічних і суспільних трансакцій, що майже неможливо об'єктивно зреагувати на усі перевтілення, що зазнає соціум з розвитком нового поняття «віртуальна реальність».

В мережі Інтернет необхідно впроваджувати інноваційні способи захисту авторських прав – технічні, організаційні і правові. Так, наприклад, у певній частині Мережі поширені водяні знаки на електронних копіях цифрових елементів зображень. Вони маркуються за допомогою специфічного програмного модулю, який розміщає специфічний код певного скритого формату в файли. Існують розробки, які аналогічним чином захищають і текстову інформацію.

Відповідно до теорії права можна запровадити декілька варіантів вирішення питань правопорушення у сфері інтелектуальної власності в Інтернеті. Один з них пропонує повну свободу, інший – авторитарне законодавство у всіх Інтернет-джерелах. Перший варіант вирішення проблеми скидається на мережеві

традиції і отримує значну підтримку з боку користувачів мережі, другий має більш низький рівень підтримки серед мережевої спільноти, і має категоричне неприйняття сегменту.

Серед Інтернет-спільноти можна почути думку про те, що дотримання авторських прав в Інтернеті буде затримувати розвиток мережі, заважати її активному інформаційному наповненню. Хоча, саме відсутність налагодженого процесу захисту прав у мережевому просторі, як правило, не дає авторам гарантій збереження їх прав і утримує від розміщення в мережі творів, що стали їхнім інтелектуальним здобутком. І якщо не вжити відповідних, рішень, то це де-юре перетворить Інтернет в місце, де інтелектуальна праця не віднайде справедливого вшанування. Є шанс, що ситуація залишиться без необхідної уваги з боку публічної влади, і це призведе до того, що не будуть прийняті нормативні регулювання в сфері мережевого простору.

Література:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права № 3792-XII від 23.12.1993р.
2. Лебедева Н. Н. Особливості правового регулювання інтелектуальної власності в Інтернеті / Н.Н. Лебедева – К.: Наука, 2017. – 115 с.
3. Захист авторських прав в Інтернеті. Новини науки і техніки / <http://man.gov.ua/>, 2018.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

**Катерина Басова
(Харків, Україна)**

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

Комерційна таємниця є одним з найбільш універсальних об'єктів інтелектуальної власності. Під поняттям комерційної таємниці може потрапити різноманітна інформація та знання, як технічного, так і організаційного або фінансового характеру.

Більшість контрактів, укладених компанією, класифікуються як комерційні секрети, тому дуже важливо звернути увагу на їх захист. В окремих випадках захист має поширюватися не тільки на текст договору, але і на факт його укладення.

Ольга Мельниченко, менеджер відділу податкових та юридичних послуг PwC Україна підкреслила важливість захисту бізнесом конфіденційної інформації, зауважила, що максимальний рівень цивільно-правової відповідальності українським законодавством не передбачено і може бути встановлений у відповідному цивільно-правовому договорі. На практиці при визначенні рівня відповідальності суди враховують розмір фактичних збитків, який повинен бути належним чином обґрунтований і доведений [1].

Проблемою є відсутність єдиного переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю. Скласти такий перелік неможливо, адже відомості, які можуть становити комерційну таємницю дуже різноманітні і масивні.

Денис Хор'яков, юрист відділу податкових та юридичних послуг, також акцентував увагу на те, що незаконне отримання або використання комерційної таємниці або навмисне розголошення комерційної таємниці, якщо ці дії завдали значної шкоди, може бути підставою для притягнення порушника до кримінальної відповідальності. Відповідальність порушника може виражатися у вигляді штрафу (до 136 000 гривень) або навіть у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (на термін до 3 років) [1].

Визначення комерційної таємниці міститься в статті 505 Цивільного кодексу України. Виходячи з такого визначення, її основні характеристики: секретність, важкодоступність і комерційна цінність. Крім того, комерційна таємниця повинна бути об'єктом заходів щодо збереження її секретності. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Недолік ефективних елементів захисту інтелектуальної власності заважає формуванню повноцінного економічного обороту об'єктів інтелектуальної власності, призводить до недооцінки активів компаній, «витік» інформації благає їх ділову репутацію, в деяких випадках служить причиною банкрутства або поглинання.

Застосування того чи іншого виду відповідальності багато в чому залежить від того, наскільки добре збудовані юридичні механізми інформаційної безпеки, а також від наявності доказів причинно-наслідкового зв'язку між розголошенням конфіденційної інформації та комерційної таємниці та наслідками у вигляді конкретного підтвердженого збитку.

Створюючи засоби для захисту комерційної таємниці компанії, необхідно економічно обґрунтувати доцільність класифікації тієї чи іншої інформації. Перш за все, інформація виділяється, витоки якої можуть призвести до банкрутства компанії. Це суворо конфіденційна інформація. Така інформація включає інформацію про перспективи компанії, її клієнтів, терміни та обсяги кредитування. Розкриття цієї інформації може призвести до зниження прибутку для підприємства [2].

Також інформація не повинна бути оприлюднена, розкриття якої може призвести до несприятливих

наслідків у діяльності компанії. Ця інформація включає: домашні телефонні номери, адреси керівників і співробітників компанії, поточні робочі плани, інформація про конфліктні ситуації тощо. Останню інформацію можна безпечно віднести до відкритої, тобто доступної для всіх. Але ви також повинні остерігатися того факту, що неправильно представлена інформація може допомогти аналітикам конкуруючої фірми виявити вашу вразливість. Керівництву компанії слід суворо регламентувати порядок зберігання перших копій контрактів та роботи з ними. Такі угоди повинні зберігатися відповідальною особою, та їх видача повинна здійснюватися лише за квитанцією з письмового дозволу керівника компанії [3].

Юридичний захист комерційної та, відповідно, конфіденційної інформації є необхідною частиною правового забезпечення комерційної діяльності.

Мотиви розголошення можуть бути різні: особисті неприязні стосунки, користь, халатне ставлення до трудових і службових обов'язків.

Дізнатися, що являє собою комерційну таємницю, це цікаво для конкурентів, партнерів та сторонніх організацій, які стверджують, що поділяють бізнес-ринок або поточний цільовий клієнт. Коли секрети бізнесу, технології виробництва, маркетинг, оптимізація витрат стають відомі іншим, вони одразу ж починають використовуватися іншими компаніями для їхнього зростання та добробуту.

В найбільш загальній формі на законодавчому рівні були об'єднані два типи секретів: державні та комерційні.

На теперішній день, під час вирішення суперечок в суді щодо порушення права на комерційну таємницю складним є доведення двох фундаментальних моментів: Чи була інформація, що становить комерційну таємницю, відома особі? Чи розголошувала (або використовувала іншим способом) особа відому їй комерційну таємницю без дозволу [2]?

Між тим, обґрунтовувати позитивну відповідь на друге питання зазвичай складно, тоді як на перше питання позитивну відповідь можна отримати вчасно вживши заходів. Це може бути видача спеціального акту про комерційну таємницю в якості запобіжного заходу, в якому особа при отриманні від власника комерційної таємниці позначить, яку саме інформацію він одержав, коли, і своїм підписом підтвердить факт отримання інформації, що становить комерційну таємницю.

Дієвий механізм захисту комерційної таємниці від її розголошення, як інструменту недобросовісної конкуренції на ринку, складається з трьох основних елементів:

1. організаційні заходи;
2. технічні заходи;
3. правові заходи.

Також буде доцільним обмежити доступ до комерційної таємниці вузьким колом фахівців з-поміж персоналу. Можна призначити відповідальних осіб за збереження інформації шляхом видання наказу керівника [5].

Можна зробити висновок, що питання захисту комерційної таємниці було та залишається актуальним як для вчених, так і для практиків, адже наразі не існує закону України про охорону комерційної таємниці. Головнішим бар'єром для створення закону є факт, що неможливо зареєструвати всю інформацію про комерційну таємницю в результаті її конфіденційності. Тож ніхто не може видати на неї охоронних документів. До того ж виявити неправомірне використання такої інформації майже неможливо, встановити порушення і порушника дуже складно. Але в рамках законів України «Про державну таємницю» та «Про науково-технічну інформацію» в частині, що стосується нерозкритою інформації може бути здійснена часткова правова охорона комерційної таємниці.

Таким чином, розглянувши проблеми в сфері регулювання даних суспільних відносин, необхідно зазначити, що забезпечення охорони комерційної таємниці в цілому повинно стати одним з головних напрямків державної правової й економічної політики.

Література:

1. Романюк Е.И., Ходус В.В. Коммерческая тайна, как особая разновидность объекта интеллектуальной собственности / Е.И. Романюк, В.В. Ходус – [Електроний ресурс] – режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Pravo/75108.doc.htm
2. Сибирёва А.Ю., Романюк О.И. Коммерческая тайна в Украине и защита прав на неё / А.Ю. Сибирёва, О.И. Романюк – [Електроний ресурс] – режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/74745.doc.htm
3. Ярмук О. Что такое "коммерческая тайна" и как ее защитить? / О. Ярмук – [Електроний ресурс] – режим доступу: http://www.prostobiz.ua/biznes/upravlenie_biznesom/stati/chto_takoe_kommercheskaya_tayna_i_kak_ee_zaschitit
4. Хор'яков Д., Мельниченко О. Конфиденциальная информация и коммерческая тайна: юридические механизмы защиты для работодателя / Д. Хор'яков, О. Мельниченко – [Електроний ресурс] – режим доступу: <https://delo.ua/businessman/konfidencialnaja-informacija-i-kommercheskaja-tajna-juridicheski-245398/>
5. Гилевич Л. Коммерческая тайна и другие права ИС в сфере трудовых отношений/ Л. Гилевич <https://kharkov.hh.ua/article/22306>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Владислав Бордаєв
(Харків, Україна)

СТРАХУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сфері ІТ ризики є доволі непередбачуваними та такими, що можуть поставити під питання саме існування компанії. Тому для запобігання їх негативним наслідкам існує інститут страхування, якого можна застосувати у випадку, якщо ІТ-компанія не відчуває себе достатньо захищеною.

Цікавим є питання можливості страхування продуктів діяльності ІТ (програми, операційні системи, програмне забезпечення), а власне майнових прав інтелектуальної діяльності, від можливих їх порушень та поширення піратства.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про страхування» страхування є видом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

Відповідно до ст. 3 Закону страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали зі страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Стаття 4 визначає предмети страхування: предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Потрібно розібратися з ситуацією, яка склалася на ринку страхових послуг у сфері ІТ, які страхові продукти купують ІТ-компанії і чому страхування ІТ-ризиків не популярне в Україні.

Вважаємо, що розглядати особисте страхування не є доречним, тому зосередимо увагу на майновому страхуванні та страхуванні відповідальності.

Незважаючи на високий потенціал вітчизняного ринку ІТ, страхові компанії не розцінюють ІТ як додаткову нішу, а технологічні компанії змушені «страхуватися» власними силами.

Коли ІТ-проект зазнає поразки, наслідки можуть бути катастрофічними – втрата прибутку і, що важливіше, репутації. Але неможливо знайти проект, в якому немає помилок. А все тому, що до розробки, проектування, реалізації та впровадженню ІТ-систем причетна людина як найслабша ланка. І складність роботи з технологіями, які розвиваються, збільшує ймовірність помилок. Програмний збій може стати причиною витоку важливих даних клієнтів. Помилки у програмному механізмі можуть заважати клієнту отримати замовлення. Ці та безліч інших прикладів показують, що управління ризиками має вирішальне значення для успіху будь-якої компанії в ІТ-бізнесі.

ІТ-компанія завжди дбає про управління ризиками під час реалізації ІТ-проектів. Управління ризиками враховує, в тому числі, зриви роботи бази даних, втрату даних, помилки при виконанні зобов'язань ІТ-компанією та інше. Так, на думку, Р. Ольховського, керуючого партнера Softengi, це робота менеджера проектів, який повинен керувати ризиками, запобігати їх і правильно реагувати [2].

ІТ-компанії найчастіше страхують свої ризики і відповідальність в окремих договорах із замовником або через фінансові гарантії. Так звана «Угода про рівень послуг» (Service Level Agreement, SLA) використовується в проектах з підтримки і супроводу програмного забезпечення, а також у роботах, пов'язаних з аутсорсингом бізнес-процесів. «SLA підхід» для ІТ-послуг включає управління нестандартними ситуаціями, проблемами, змінами, релізами, рівнем сервісу.

Фінансові гарантії припускають, що для ІТ-проектів залучається банківська гарантія (у разі зриву роботи банк покриває ризики) або на спеціальному рахунку блокується сума для страхування проекту. В Україні цей варіант використовуються рідше, в основному у великих проектах або в роботі з державними органами.

У світовій практиці ІТ-компанії користуються послугами страхових компаній. У США й Європі страховий бізнес більш розвинений у цьому напрямку, ніж в Україні. Страхові компанії пропонують технологічному бізнесу комплексний підхід до страхування медичних технологій, телекомунікацій, системної інтеграції, електроніки, програмного забезпечення та інформаційних технологій.

За словами Віталія Лебедовського, бажання застрахуватися безпосередньо залежить від наявності великих майнових активів. А це досить рідкісний випадок, адже значні матеріальні активи не є обов'язковим атрибутом успішної ІТ-компанії. «Якщо у ІТ-компанії є якесь цінне майно, наприклад, обладнання, сервери, ЦОД, втрата яких паралізує їх діяльність, то власник компанії як мінімум психологічно усвідомлює залежність свого бізнесу від єдиного активу і свідомо готовий страхувати його від пожеж, внутрішніх дефектів і подібних ризиків» [2].

Але не менш важливим є страхування відповідальності перед контрагентами. Іноді, у сфері ІТ дуже складно передбачити якість наданої у майбутньому послуги. Традиційно, ІТ-компанії більше пов'язані з нематеріальною діяльністю, тому роблять ставки на страхування ризиків професійної відповідальності, щоб захистити себе від помилок і упущень при розробці та впровадженні ІТ-системи. ІТ-компанії сфери

послуг можуть страхувати відповідальність за якість даних послуг. Подібна страховка покликана захищати страхувальника від позовів його клієнтів, які постраждали внаслідок неякісно наданої послуги. Якщо ж бізнесом ІТ-компанії є розробка якогось продукту (технології, програмного забезпечення), то можна говорити про страхування відповідальності за якість продукту. Страхування професійної відповідальності забезпечує фінансовий захист, що у вирішальних моментах (наприклад, у судовому розгляді) може допомогти зберегти бізнес-активи, а також покрити витрати на свій захист.

Крім того, у світовій практиці страхування ризиків ІТ-компаній включає захист від витоку даних, коли забезпечується страховий захист від непередбачених витрат, пов'язаних з витоком даних в компанії. Страхування від кібер вимогань дозволяє покрити витрати, понесені в результаті комп'ютерного злочинства. Страховий захист відповідальності за комп'ютерні дані покриває пошкодження, втрату даних, а також неможливість використовувати, отримувати доступ або нормально керувати даними, що сталося через фізичне пошкодження майна.

Незважаючи на існуючу різноманітність страхових пропозицій за кордоном, страхування, розроблене під вимоги і потреби ІТ-компаній, в Україні просто немає.

Так, директор з маркетингу компанії DATAS Technology Ольга Бунятян наголошує, що «у нас був прецедент, коли замовник просив застрахувати клієнта від ризиків не впровадження ІТ-системи, але жодна страхова компанія не змогла задовольнити потреби клієнта» [2].

У випадках, коли зарубіжний замовник за договором вимагав застрахувати проект, в компанії зверталися до місцевої страхової компанії в країні замовника.

Страхування в Україні не розвинене з вини двох сторін – ІТ-компанії не запитують такий вид страхування, а страхові компанії, як правило, не готові розглядати питання про страхування.

Для того щоб розірвати це коло, необхідно створити попит на послугу страхування, в якому в першу чергу повинні бути зацікавлені страхові компанії. Допомогти прискорити цей процес могли б державні органи з умовою страхування при проведенні тендерів. Але зараз вони успішно використовують механізм фінансової гарантії. ІТ-компанії не зацікавлені в обов'язковому страхуванні ІТ-проекту, тому що суми контрактів автоматично збільшаться і замовники можуть не погодитись на нову ціну за послугу [2].

Література:

1. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 №85/96-ВР[Електронний ресурс]//Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №18. – Ст.78. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
2. Як ІТ-компанії страхують свої проекти[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://brit-mark.com/ua/press-centre/brit-mark-media/2013/kak-it-kompanii-v-ukraine-strahuyut-svoi-proektyi>
3. Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована Законом України від 07.09.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006.– №5-6. – Ст. 71. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
4. Захист ІТ-компаній: Блог Артема Афіяна на порталі Журналу «Комп'ютерний огляд» [Електронний ресурс]. – 11.10.2011 р. – С. 32-34. – Режим доступу: <http://juscutum.com/uk/content/захист-it-компаній>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Остапенко Олена Геннадіївна.

**Ольга Демцюра
(Харьков, Україна)**

МЕТОДЫ БОРЬБЫ С КАМКОРДИНГОМ И КАРДШАРИНГОМ В УКРАИНЕ И ЗАРУБЕЖОМ

Нарушение авторских прав является одной из самых острых проблем для Украины. Некоторые аспекты этого вопроса остаются нерешенными и продолжают наносить серьезный экономический ущерб украинским и иностранным правообладателям. Учитывая демократический путь развития и евроинтеграционные стремления нашего государства, нужно подчеркнуть, что среди множества факторов, надлежущая и эффективная защита авторского права также является важным аспектом этого комплексного процесса. Охрана авторского права и усиленная борьба со всеми видами его правонарушений обеспечат возможность Украине усовершенствовать соответствующее законодательство и успешно сотрудничать в этой сфере со всеми развитыми странами мира.

Относительно новым видом нарушения такого рода является видеопиратство. Также оно считается и одним из наиболее процветающих. По инициативе Motion Picture Association – американской некоммерческой организации, которая объединяет самых больших кинопроизводителей с целью отстаивать их бизнес-интересы – в 2013-2014 годах в мировом отчете о нарушении прав интеллектуальной собственности «Список 301» Украине был присвоен статус «злостного пирата номер один» (Priority Foreign Country) [1]. С того периода наша страна поднялась до статуса просто «пирата» (Priority Watch List), но множество проблем, включая распространённость пиратских копий фильмов, так и не были преодолены.

Рассматриваемые в данной работе вопросы были исследованы такими учёными, как А. Штефан с её работой «Камкординг, кардшеринг, пиратство: законодательные новеллы касательно нарушений авторского права и смежных прав», Ю. В. Трунцевский «Видеопиратство: уголовная ответственность, раскрытие и расследование преступлений: пособие», О. С. Бондаренко «Уголовно-правовая характеристика камкординга, кардшеринга и пиратства как форм нарушения авторского права и смежных прав».

С принятием Верховной Радой Закона Украины «О государственной поддержке кинематографии в Украине» от 23.03.2017 №1977-VIII увеличился перечень видов нарушений авторских и смежных прав: было расширено понятие пиратства, а также стали выделять такие действия, как камкординг и кардшаринг. Согласно украинскому законодательству, камкординг – это видеозапись аудиовизуального произведения во время его публичной демонстрации в кинотеатрах лицами, которые пребывают в том же помещении, где и происходит сама демонстрация, для любых целей без разрешения субъекта авторского права и смежных прав. Также подается определение кардшеринга: обеспечение в любой форме и любым способом доступа к программам(передаче) организации вещания, доступ к которым ограничен субъектом авторского права и(или) смежных прав при помощи технических средств защиты (абонентская карта, код и т.д.), в обход таких технических средств защиты, в результате чего указанная программа(передача) может быть воспринята или каким-либо другим способом доступна без использования технических средств защиты [2].

Ответственность за осуществление как камкординга, так и кардшеринга предусмотрена ч.1 ст. 176 Криминального кодекса Украины, согласно которому незаконная запись аудиовизуальных произведений во время их публичной демонстрации карается штрафом от 200 до 1000 необлагаемых минимумов доходов граждан или лишением свободы(исправительными работами) на срок до 2 лет. Согласно ч.2 указанной статьи, штраф может быть установлен от 1000 до 2000 необлагаемых минимумов доходов граждан, лишение свободы от 2 до 5 лет или исправительными работами на срок до 2 лет. А за действия, указанные в ч.3 ст. 176, устанавливается наказание в виде штрафа от 2000 до 3000 2000 необлагаемых минимумов доходов граждан или лишения свободы на срок от 3 до 6 лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок от 3 лет либо без этого [3].

Если провести параллель между наказаниями в таких странах, как Украина, Италия, Гонконг, Германия, то можно говорить об их более мягких мерах: до 3 месяцев тюремного заключения в Италии и Гонконге, до 3 лет в Германии. Что касается криминальной ответственности за камкординг в Великобритании, Финляндии и Швеции, то в этих странах необходимым основанием для наказания является не только факт незаконной записи фильмов, а еще и доказательство попытки его тиражирования. Более строгие наказания установлены в Японии, где штраф может достигнуть \$95 тыс., а максимальный срок лишения свободы – 10 лет. В США за камкординг предусмотрен штраф до 250 тыс. долларов или лишение свободы до 3 лет, но в случае повторного нарушения – до 6 лет.

Украинская Антипиратская Ассоциация приводит следующую статистику количества выявленных случаев камкординга в Украине за последние 5 лет: в 2012 году – 23, в 2013 – 40, в 2014 – 16, в 2015 – 13, в 2016 – 16, в первом полугодии 2017 года – 8[4]. Так как криминальная ответственность за камкординг и кардшаринг была установлена относительно недавно – в марте 2017 года, достаточно тяжело судить об эффективности выданного закона №1977-VIII. Более того, в украинских кинотеатрах нет оборудования для автоматической фиксации правонарушителей, а вся ответственность возлагается на работников кинозалов, которые, безусловно не смогут осуществлять эффективную периодическую проверку на наличие записывающих устройств невооруженным глазом. Исходя из этого, можно выделить следующие меры по устранению осуществления камкординга:

- информирование граждан об ответственности за несанкционированную запись фильмов, размещение постеров;
- демонстрация антикамкординговых роликов перед показом фильмов;
- использование работниками кинотеатров и охранными структурами устройств ночного видения, стационарных поворотных камер ночного видения с инфракрасными прожекторами для выявления правонарушителей;
- поощрение всех посетителей кинотеатра в случае выявления камкордеров во время просмотров фильмов.

Кардшаринг является не менее распространённым нарушением в Украине. В отличие от камкординга, в данном случае можно выделить два правонарушителя: пират, предоставляющий возможность подключения к нелегальному телевидению, и потребитель, который пользуется этими услугами. Преимущество кардшаринга над платным телевидением является очевидным: очень низкая плата. Но тем самым нарушаются смежные права организаций вещания, а компании по предоставлению легального телевидения несут ущербы, теряя своих абонентов.

Главной проблемой выявления собственника сайта, который занимается кардшарингом, является отсутствие ответственного лица, его адреса, телефона, офиса. Чаще всего оплата осуществляется через электронную систему расчётов Webmoney, средства с которого можно снять и за пределами Украины. Но все же бороться с кардшарингом возможно. Для этого необходима более современная техника, ведь наказание преступников предусматривает выявление полной последовательности их работы – от

серверов, которые генерируют ключи, посредников услуг до конечных потребителей. В этом должны быть заинтересованы и сами участники рынка платного телевидения.

Опыт выявления граждан, которые занимаются кардшарингом, можно заимствовать у разных стран. Так, в 2016 году апелляционный суд в немецком городе Целле вынес приговор мужчине за кардшаринг. За 65 случаев взлома систем защиты телевидения он был приговорен к одному году тюремного заключения условно. А в Нидерландах в том же году преступники по делу кардшаринга были приговорены к 100 часам исправительных работ и условным сроком под поручительство [5].

Подводя итоги, можно утверждать, что пиратство является негативным, но в то же время очень распространенным явлением не только в украинском обществе, но и в других странах всего мира. На данный момент, работа по устранению кардшаринга и камкординга была только начата, и сложно говорить об эффективности действующих законов, которые охраняют авторское право и смежные права, что касается аудиовизуальных произведений. Но с уверенностью можно утверждать о том, что законодательство требует совершенствований, так точно, как и методы предупреждения подобных правонарушений.

Литература:

1. 2016 Special 301 Report [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ustr.gov/sites/default/files/USTR-2016-Special-301-Report.pdf> – Заголовок с экрана
2. Про державну підтримку кінематографії в Україні [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19> – Заголовок с экрана
3. Кримінальний кодекс України [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Заголовок с экрана
4. Камкордінг [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://apo.kiev.ua/camcording.phtml> – Заголовок с экрана
5. Кардшаринг: потрепанный, но непобежденный [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.comnews.ru/content/104423/2016-10-27/kardsharing-potrepannyu-no-nepobezhdennyu> – Заголовок с экрана

Научный Руководитель:

кандидат юридических наук, доцент Ерофеев Л.В.

Людмила Кабанець

(Ірпінь, Україна)

НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ СНД

Кримінальне законодавство зарубіжних держав - колишніх республік СРСР – традиційно передбачає відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним позбавленням людини її свободи.

Так, кримінальне законодавство різних країн, як правило, встановлює відповідальність за такі злочини, як викрадення людини, незаконне позбавлення волі, незаконне переміщення в психіатричний стаціонар, захоплення заручника, а також склади злочинів, що передбачають відповідальність за експлуатацію людини і торгівлю людьми. Також окремо в кримінальних законах зарубіжних держав передбачається відповідальність за незаконні дії посадових осіб правоохоронних або інших державних органів, пов'язані із завідомо незаконними затриманням і триманням під вартою людини і громадянина.

При цьому названі вище склади злочинів зазвичай розташовуються законодавцями в різних розділах або розділах національних кримінальних законів в залежності як від родового об'єкта злочинного посягання, так і інших істотних обставин, зокрема правових традицій конкретної держави.

Наприклад, склади злочинів, що передбачають відповідальність за викрадення людини, незаконне позбавлення волі і незаконне поміщення в психіатричний стаціонар, як правило, містяться в розділах кримінальних кодексів про злочини проти волі, честі та гідності особи (гл. 19 КК Республіки Азербайджан, гл. 17 КК Республіки Таджикистан та ін.).

У кримінальних законах деяких держав країн СНД в розділах про злочини проти волі, честі і гідності особистості закріплено статті, що передбачають відповідальність поряд з названими вище діями також за торгівлю людьми та (або) вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації шляхом обману, і інші діяння.

КК Республіки Білорусь (далі - КК РБ) в гл. 22 «Злочини проти особистої свободи, честі і гідності» поряд з викраденням людини і незаконним позбавленням волі також передбачені кримінально-правові норми про відповідальність за торгівлю людьми (ст. 181 КК) і вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації, досконалу шляхом обману (ст. 187 КК).

Відповідно до кримінального законодавства деяких держав Середньої Азії, зокрема Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, в розділах про злочини проти особи також передбачена відповідальність за вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації [1, с. 11].

Наприклад, за КК Узбекистану в розділі про злочини проти волі, честі та гідності особи містяться кримінально-правові норми про викрадення людини, незаконне позбавлення волі, вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації, проте відсутня відповідальність за незаконне поміщення людини в психіатричний стаціонар [2, с. 228–231].

Склади злочинів, пов'язані із захопленням заручника або утриманням особи в якості заручника, в національних кримінальних законах, як правило, розташовані в розділах про злочини проти громадської безпеки (гл. 25 КК Республіки Азербайджан, гл. 9 Особливої частини КК Республіки Казахстан та ін.).

Злочини, пов'язані з незаконними діями співробітників правоохоронних органів, спрямованими на незаконне позбавлення волі громадян, традиційно розташовані в розділах про злочини проти правосуддя (гл. 34 КК Республіки Білорусь, гл. XVI КК Республіки Узбекистан та ін.).

Злочини, пов'язані з експлуатацією людини і торгівлею людьми, поміщені, як правило, в розділах про злочини проти миру і безпеки людства (гл. 16 КК Республіки Азербайджан).

Традиційно в країнах СНД (Азербайджан, Казахстан, Таджикистан і ін.), підвищена відповідальність за вчинення вбивства, поєднаного з викраденням людини і захопленням заручника в якості кваліфікуючих ознак цих складів злочинів.

У п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України, яка встановлює відповідальність за вбивство, також передбачена підвищена відповідальність за вбивство заручника.

За КК Грузії передбачена відповідальність за вчинення вбивства, поєднаного тільки з захопленням заручника. Така кваліфікуюча ознака стосовно до вбивства в кримінальному законі Узбекистану відсутня.

На наш погляд, обґрунтованою є позиція більшості законодавців країн СНД, які передбачають підвищену відповідальність за вчинення вбивства, поєднаного із захопленням заручника і викраденням людини (ст. 120. 2. 9 КК Азербайджану, п. 4 ч. 2 ст. 139 КК Республіки Білорусь, п. «Г» ч. 2 ст. 104 КК Таджикистану та ін.), а не тільки вбивство заручника. Аргументом даного положення є той факт, що в процесі викрадення людини або захоплення заручника злочинець може навмисне позбавити життя сторонніх осіб або осіб, які намагаються перешкодити вчиненню злочину, а також співробітників правоохоронних органів, які звільняють потерпілих тощо.

За КК Республіки Азербайджан у главі 16 про злочини проти миру і безпеки людства передбачено кримінальну відповідальність за рабство, тобто повне або часткове здійснення щодо людини правочинів, властивих праву власності (ст. 106), а також позбавлення волі в порушення норм міжнародного права (ст. 112). У розділі 17 КК Азербайджану «Військові злочини» в рамках ст. 115 «Порушення законів та звичаїв війни» також встановлюється відповідальність за захоплення заручників.

Особливістю сучасного кримінального законодавства Азербайджану також є встановлення відповідальності за насильницьке утримання людини, яким визнається затримання, арешт або викрадення особи з метою позбавлення законного захисту на тривалий термін за підтримки або за згодою держави або політичної організації, і подальше заперечення факту позбавлення волі або відмова від повідомлення відомостей про її долю або місцезнаходження з максимальним покаранням у вигляді довічного позбавлення волі (ст. 110) в главі 16 «Злочини проти миру і безпеки людства».

Діяння, які є злочинними відповідно зі ст. 110 КК Азербайджану, були характерні для внутрішньої політики 1970-1980 рр. військових хунт ряду країн Латинської Америки (Аргентина, Гондурас, Колумбія, Нікарагуа, Сальвадор, Чилі та ін.).

Так, в 1966 р в Гватемалі після державного перевороту, організованого США, були відзначені випадки зникнення людей, яких викрадали, тримали тривалий час в ув'язненні, а потім вбивали, заявляючи згодом, що ніяких відомостей про долю викрадених нема [3, с. 72]. Найбільш значимими випадками викрадення і знищення громадян своєї країни були «Ніч краваток» і «Ніч олівців» в Аргентині, де жертвами викрадачів були юристи і студенти [3, с. 72].

КК РБ в розділі про військові злочини і інші порушення законів та звичаїв ведення війни в рамках статті, яка передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, встановлює відповідальність за захоплення окремих категорій осіб і утримання їх в якості заручників (ч. 2 ст. 135). У розділі про злочини проти особистої свободи, честі і гідності передбачається відповідальність за торгівлю людьми (ст. 181), викрадення людини (ст. 182), незаконне позбавлення волі (ст. 183), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (ст. 184) і вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації шляхом обману (ст. 187). У розділі про злочини проти громадської безпеки передбачена відповідальність за захоплення заручника (ст. 291). У розділі про злочини проти правосуддя кримінальним законом КК РБ встановлена відповідальність за незаконні затримання або тримання під вартою (ст. 397).

Відповідно до ст. 128 КК РБ «Злочини проти безпеки людства» депортація, незаконне ув'язнення, рабство, масове або систематичне здійснення страт без суду, викрадення людей, поєднане з тортурами чи актами жорстокості, що здійснюються у зв'язку з расовою, національною,

етнічною приналежністю, політичними переконаннями і віросповіданням, караються позбавленням волі на строк від 7 до 25 років або довічним позбавленням волі, або смертною карою.

Відповідно до КК Грузії в гл. 23 «Злочини проти прав і свобод людини» містяться статті, що передбачають відповідальність за незаконне позбавлення волі (ст. 143), захоплення заручника (ст. 144), а також умисне незаконне затримання або тримання під вартою (ст. 147), незаконне поміщення в психіатричний стаціонар або утримання в ньому (ст. 149). Відповідальність за викрадення людини за кримінальним законом Грузії відсутня. Відповідно з п. «з» ч. 2 ст. 411 КК Грузії передбачена відповідальність за захоплення заручника (стаття встановлює відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту), розташована в розділі про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права. Також кримінальним законом Грузії встановлюється кримінальна відповідальність за захоплення заручника в терористичних цілях в гл. 38 «Тероризм» розділу про злочини проти держави (ст. 329).

У кримінальному законодавстві Казахстану відповідальність за викрадення людини (ст. 125), незаконне позбавлення волі (ст. 126), а також незаконне поміщення в психіатричний стаціонар (ст. 127) і вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації (Ст. 128) передбачена в гл. I Особливої частини КК про злочини проти особи. Відповідальність за захоплення заручника - в розділі про злочини проти громадської безпеки та громадського порядку (ст. 234). Відповідальність за незаконні затримання, тримання під вартою (ст. 346 КК) встановлена в розділі про злочини проти правосуддя і порядку виконання покарання.

Відповідно до ст. 227 КК Киргизької Республіки, розташованої в гл. 24 «Злочини проти громадської безпеки», передбачена відповідальність за захоплення заручників, захоплення або тримання особи як заручника, вчинені з метою примусити державу, міжнародну організацію, юридичну або фізичну особу вчинити або утриматися від вчинення якої-небудь дії як умови звільнення заручника. Кримінальне законодавство Киргизії також передбачає кримінальну відповідальність за викрадення людини (ст. 123), вербування людей для експлуатації (Ст. 124) і незаконне позбавлення волі (ст. 125), кримінально-правові норми яких розташовані в главі 17 «Злочини проти волі, честі та гідності особистості» [4].

Отже, у кримінальних кодексах деяких держав-учасниць СНД є примітка, що дозволяє звільнити від кримінальної відповідальності або пом'якшити покарання особі, яка добровільно звільнила викраденого.

Але незважаючи на схожість за різними ознаками даних статей, можна відзначити, що санкції за дані злочинні діяння по кваліфікуючій ознаці в країнах СНД, а саме в Білорусі і Казахстані вище, ніж в Росії. Так в Казахстані і Білорусі максимальне покарання за даний злочин передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до десяти років, а в Росії максимальний термін до восьми років.

Література:

1. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) / автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. О. Володіна. – Харків, 2003. – 22 с.
2. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. – Ташкент, 1998. – С. 228–231.
3. Найер А. Военные преступления: Геноцид. Террор. Борьба за правосудие: Пер. с англ. – М., 2000. – С. 72.
4. Уголовный кодекс Республики Кыргызстан. – Бишкек, 1997.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор Топчій Василь Васильович.

Ярослав Каперович
(Харків, Україна)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПИСУ

В Україні створені можливості для впровадження сучасних електронних методів ідентифікації особистості, зокрема, за допомогою мобільного телефону. Це, серед іншого, передбачається законом «Про електронні довірчих послуги», який вступив в силу в середу, 7 листопада 2018 року.

Міністр юстиції Павло Петренко висловився щодо вступу в силу нового документа, підкреслюючи, що: «Важливою перевагою нового цифрового підходу є фіксація реального часу підписання електронних документів. Це захист бізнесу - достовірності і дійсності контрактів, які укладають онлайн в режимі реального часу» [1].

Сучасний етап розвитку України характеризується інтенсивним пошуком найбільш ефективних шляхів її руху в напрямку високорозвиненого правового, демократичного, інтелектуально-інформаційного суспільства. Процес переходу країни від суспільства з досить слабо розвинутою інформаційною структурою, в якій діяла презумпція закритості інформації, до нового суспільства, що базується на принципі відкритості інформації, і супутня цьому процесу складність регулювання суспільних відносин в

інформаційній сфері, зокрема, в сфері електронної документації, вплинули на формування і модернізацію відповідних галузей законодавства [2].

Стрімке впровадження сучасних інформаційних технологій в усі сфери діяльності зумовило необхідність створення особливого законодавства, мета якого - надати необхідні юридичні гарантії всім учасникам електронного обміну даними і забезпечити захист їх прав. До недавнього часу в Україні законодавча і нормативно-методична база по роботі з електронними документами була розроблена недостатньо. Фахівцям доводилося використовувати застарілі на сьогоднішній день акти, що регламентують роботу з документами на паперовому носії, причому факт взаємозв'язку між відомостями, що містяться в документі і особою, яка підписала документ, підтверджувався найчастіше за допомогою рукописного підпису. Відзначимо, що в даний час паперові та електронні носії інформації функціонують або в паралельному, або у взаємодоповнюючих режимах, що створює певні складності визначення правового режиму документів.

Проблема забезпечення схоронності секретних ключів - це проблема відділення електронного цифрового підпису від її власника. Якщо власноручний підпис невіддільна від фізичної особи, то секретний ключ, представляючи собою певний файл, зберігається в комп'ютері підписанта і, природно, цілком відокремимо від нього. Доступ до нього здійснюється на основі пароля, записаного на інтелектуальній карті або іншого аналогічного пристрою-ідентифікатора. Власник картки може передати її іншій особі або втратити. При формуванні ж власноручного підпису використовуються біометричні параметри людини: листи, ступінь натиску, характерні розчерки тощо [3].

Неуважне поводження з ключем електронного цифрового підпису може обернутися значними збитками для компанії, оскільки єдиний недолік електронного підпису в порівнянні зі звичайною підписом в тому, що не можна з такою ж мірою впевненості визначити, хто саме підписав документ. Ключ ЕЦП можуть вкрасти, до того ж нечисті на руку співробітники можуть використовувати ЕЦП свого начальства в корисливих цілях. Тому стовідсоткової гарантії, що чиєсь згенерованої ЕЦП не підпишеться стороння людина, не дасть жоден фахівець-криптограф.

ЕЦП дозволяє зробити лише непрямий висновок про авторство документа, так як сама підпис не містить в собі інформації про автора. Виникнення, існування та припинення зв'язку між автором і відноситься до нього підписом обумовлено наявністю різних правових, організаційних і технічних, а не біологічних факторів [2].

Відсутність норм, що регламентують порядок зв'язування електронного цифрового підпису з фізичною особою, породило безліч проблем правозастосовної практики. Так, якщо третій особі з яких-небудь причин стане відомий закритий ключ, то відрізнити підробку підпису до анулювання ключів буде неможливо. Крім того, можливі випадки, коли застосування аналога власноручного підпису дозволить зацікавленим і недоброчесним особам з легкістю відмовлятися від свого підпису на електронний документ [4].

Ключовим питанням з позиції правового регулювання електронного документообігу значиться питання про те, хто належить до суб'єктів електронного документообігу. Особливо, не зрозуміло, чи має до них відношення компанія-провайдер, що здійснює програмне запускування і оснащення, що перевіряє їх функціонування, що надає правильність передачі інформації, ведення архіву переданих відомостей тощо.

Для того, щоб вирішити дане питання, необхідно створити систему, що представлятиме програмно-апаратний комплекс, який би гарантував незаперечний зв'язок секретного ключа і його власника, тим самим забезпечуючи його захист від несанкціонованого доступу до процесу підписання електронного документа. При створенні такої системи повинні бути вирішені наступні питання: створення електронно-цифрового підпису, заснованої на новій методиці використання біометричних даних; відображення біометричного параметра в електронному документі і можливість його розпізнавання; розробка форми секретного ключа на основі образу біометричного параметра; створення і ведення бази даних біометричних параметрів. При цьому доцільно було б, щоб такі комплекси доповнювали вже діючі системи захисту інформації та формування електронно-цифрового підпису. Це дозволить отримати комплексну систему захисту електронних документів, і тим самим створити сприятливі умови для ефективного електронного документообігу. Тільки в цьому випадку можна буде говорити про те, що ЕЦП є аналогом власноручного підпису [5].

Вищенаведені міркування були б неповними, якщо залишити поза увагою ще ряд моментів, а саме властивості паперу як носія інформації. Зафіксований на ній текст, в тому числі і підпис, однозначно, тобто повністю погоджуються з носієм. Будь-які умисні зміни можливо виявити за допомогою сучасних методів криміналістики. Тому паперовий документ став дійсно універсальним засобом фіксації волевиявлення, міцно увійшов в діловий юридичний оборот і без нього немислима практика державного і муніципального управління.

Однак для прискорення процесів публічного управління необхідно повсюдне впровадження нових інформаційних технологій, де папір вже не зможе служити основним носієм інформації. Але комп'ютерний файл легко піддати різного роду змін, при цьому далеко не у всіх випадках можливо простежити, чи відбулися ці зміни по волі особи, що створила цей файл, або ні. Крім цього при переході на нові інформаційні технології не зникає необхідність вираження волевиявлення суб'єкта, причому способом, застосування якого дозволило б однозначно стверджувати, що волевиявлення виходить саме від нього. Слід зазначити, що це дуже непросте завдання.

Слід звернути увагу, що ми знаходимося на порозі того, коли електронний цифровий підпис повністю замінить нам звичайну ручну підпис. Багато фахівців сходяться до думки, що у ЕЦП є великі перспективи в майбутньому. А технології електронного аукціону будуть використовуватися у всіх областях, де продавець і покупець взаємодіють під контролем держави. Подальший розвиток електронної комерції робить актуальним вивчення системи електронних торгів, є поширеним способом укладання договорів в мережі Інтернет, визначення тенденцій її розвитку і основних напрямків модернізації. Відповідно, особливого значення набуває технологічних і законодавчих основ використання електронного підпису, наявність якої необхідно для участі в електронних торгах, а також перспектив її практичного застосування [4].

Таким чином, розуміння того, як працює інфраструктура електронних підписів, може стати так само важливо, як і вміння користуватися ноутбуком - як для юристів, так і для їх клієнтів. Разом з тим залишається ще багато не вирішених приватних проблем правового регулювання застосування електронного підпису у нас в країні і за кордоном, обумовлених відмінностями в національних законодавствах, потребами і динамікою розвитку національних економік та іншими соціально-політичними факторами.

Література:

1. Ловцов Д.А. К Правовое регулирование применения электронной цифровой подписи / Д.А. Ловцов 2011 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sci-book.com/informatsionnoe-pravo/pravovoe-regulirovanie-primeneniya-elektronnoy-52146.html>
2. Кормильцева А. И. Проблемы правового регулирования электронного документооборота [Текст] / Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2016 г.). — Казань: Бук, 2016. — С. 109-113.
3. Костенко Р. Электронные подписи и новый закон/ Р. Костенко – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA011023
4. Электронная газета Факты Вступил в силу закон об электронной подписи: что это изменит – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://fakty.ua/286027-vstupil-v-silu-zakon-ob-elektronnoj-podpisi-chto-eto-izmenit>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Ярослав Каперович

(Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Захист прав інтелектуальної власності є однією з основ сучасного суспільства. На жаль, серед проблем України постає питання захисту прав інтелектуальної власності. Наразі емпіричні дані свідчать про те, що переваги від посилення захисту інтелектуальної власності, переважають недоліки, включаючи втрату імітуючих продуктів і ринків.

Україна є однією з країн, що розвиваються, які зіткнулися з тиском проблеми інтелектуальної власності протягом останніх 20 років. Він виходив з різноманітних джерел і каналів, але завжди з однією і тією ж метою, а саме зміцнення української системи прав інтелектуальної власності та захисту для приведення її у відповідність з системою розвинених країн [1].

У стратегічних документах України (зокрема, в стратегії «Україна-2020») захист прав інтелектуальної власності був включений в число пріоритетних напрямків політики. Однак реалізація реформ, пов'язаних з інтелектуальною власністю, залишається повільною. Це помітили західні партнери України (як США, так і Європейський Союз), які очікують радикальних змін в області захисту і захисту прав інтелектуальної власності.

Дане питання вивчав Юрій Асадчев, він висловив думку, що незалежно від повсюдного збільшення санкцій за посягання на інтелектуальну власність, у світовому значенні перебуває тенденція: зменшення кримінальної відповідальності за порушення цивільних прав, які стосуються прав інтелектуальної власності. Але в умовах широкої зневаги інтелектуальною власністю в Україні особливої важливості набуває саме кримінально-правовий захист відповідних прав як найбільш ефективна [2].

Голова Торгово-економічного департаменту Представництва Європейського Союзу в Україні Ніколас Бердж зазначив, що Проблема України полягає не в тому, що не існує нового законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності, але теперішнє досить прийнятне законодавство не виконується. Правоохоронні органи, митниця, судова система - не виконують свою роботу в галузі захисту прав інтелектуальної власності на належному рівні.

Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, як ключовий орган, який відповідає за захист інтелектуальної власності, має намір утворити єдиний орган із захисту прав інтелектуальної власності - Управління інтелектуальної власності, який зміг би поєднати функції формування політики в цій сфері, охорони майна та проведення експертизи [3].

Торгівельна палата США в Україні переконана, що проблема порушення прав інтелектуальної власності загрожує стійкому економічному розвитку України, оскільки це гальмує потік іноземних та внутрішніх інвестицій. Недотримання чи невідповідність нормам чинного законодавства України щодо інтелектуальної власності впливає на інноваційний розвиток підприємств та погіршує імідж України. Розглядаючи питання про порушення прав інтелектуальної власності, Палата виступає як платформа для об'єднання сил та створення коаліцій між відповідними державними установами та корпоративними представниками.

Слід приділити особливе значення тому, що глобальна система регулювання захисту інтелектуальної власності вже сформована. Україні слід пристосовуватися до неї, адже у цьому випадку в країні є можливість розвиватися як невіддільна частина світової економіки, а не як економіка, відокремлена від світових тенденцій соціально-економічного та технологічного розвитку. Останнім часом Україна суттєво активізувала процес вступу до світових структур, що регулюють інтелектуальну власність, і вже є учасником 15 із 26 універсальних міжнародних конвенцій та договорів у цій сфері. Однак проблема залишається неповними процесами набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) та забезпечення участі в Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Процес приєднання до ряду міжнародних конвенцій та договорів ще не завершено [4].

У сполученні проблем охорони інтелектуальної власності в Україні найбільш важливими проблемами є: захист комп'ютерних програм та баз даних (65,3% опитаних експертів), захист від безчесної конкуренції (55,6%), захист знаків для товарів і послуг (товарних знаків) (52,1%), захист виробників аудіовізуальних продуктів (50,0%).

Важливе значення для ефективного захисту інтелектуальної власності є процес вступу України до регіональних європейських структур, що регулюють цю сферу, і, перш за все, до структур Європейського Союзу. Є також невирішені проблеми в цій галузі - невизначеність позиції України щодо Євразійської патентної конвенції та встановлення відносин з Євразійською патентною організацією, відсутність перспективних програм взаємодії з Європейським патентним відомством та Управлінням з питань гармонізації внутрішніх справ.

Необхідно розробити систему економічних стимулів (податкові, кредитні, страхові), комерціалізацію запатентованих науково-технічних досягнень. Зокрема, існує нагальна необхідність створення Фонду для сприяння патентування українських винаходів за кордоном із частковим фінансуванням з державного бюджету за окремою статтею бюджету для захисту інтелектуальної власності [4].

Державний бюджет також повинен передбачати належне фінансування витрат на розвиток інфраструктури для захисту інтелектуальної власності, модернізацію технічної бази державних установ у цій сфері та впровадження в них нових інформаційних технологій.

Представники різних галузей промисловості дійшли до єдиного висновку: проблема захисту інтелектуальної власності - це не що інше, як проблема ментальності людей. Належним чином вплинувши на це, ми позбудемося іншого. Питання про плагіат буде остаточно вирішено, коли просто привласнення ідей інших людей перетвориться на справжній удар по репутації компанії, коли плагіат для рекламодавця або маркетолога стане ознакою професійної неспроможності [5].

Проблеми із захистом прав інтелектуальної власності в Україні, наперекір на всі зусилля, не тільки залишаються, але й поглиблюються: сьогодні уряд не прагне ліквідувати ці проблеми, не вирішуючи, які інноваційні технології не можуть бути реалізовані. Україна серед 134 країн світу у 2009 році в галузі захисту прав інтелектуальної власності зайняла 114 місце.

Підсумовуючи, слід зазначити, що захист прав інтелектуальної власності залишається більшою мірою пріоритетом міжнародних партнерів України, ніж фактичним пріоритетом української влади. Реформи в цій галузі необхідні для розвитку інноваційної та креативної індустрій в Україні [3].

Безумовно, є сенс вживати заходи посилення вирівнювання роботи органів виконавчої влади та правоохоронних органів, переслідуючи ціль створити комплексну систему забезпечення належного виконання законодавства про захист інтелектуальної власності.

Але не є можливим створення ефективної системи захисту інтелектуальної власності, що буде базуватися лише на урядових структурах. Тож, для юридичних і фізичних осіб, які є власниками інтелектуального продукту, а також для творчих спілок України дуже важливо прискорення процесу створення неурядових організацій для охорони інтелектуальної власності, а найбільш успішним з них необхідно вивчити питання про входження відповідних міжнародних неурядових організацій. Реалізація цих пропозицій буде сприяти подальшому розвитку та якісному покращенню системи охорони інтелектуальної власності в Україні, зміцненню міжнародного іміджу нашої держави та прискоренню економічного розвитку.

Література:

1. Компанія Vox Ukraine Українська Дилема Інтелектуальної Власності 2015 – [Електроний ресурс] – Режим доступу:<https://voxukraine.org/uk/ukraines-intellectual-property-dilemma-ukr/>
2. Асадчев Ю. Проблемы защиты прав интеллектуальной собственности в Украине / Ю. Асадчев 2016 – [Електроний ресурс] – режим доступу:<https://sud.ua/ru/blog/blog/89214-syshhnost-i-problemi-ygolovno-pravovoj-zashhiti-prav-intellektyalnoj-sobstvennosti-v-ukraine>
3. Інформаційне агентство Уніан – Проблема Украины в сфере защиты интеллектуальной собственности в невыполнении законов [Електроний ресурс] – режим доступу:<https://press.unian.net/press/1754431->

ukraina-namerena-do-kontsa-fevralya-peredat-v-ofis-torgovogo-predstavatelya-ssha-doklad-o-rezultatah-raboty-v-sfere-zaschity-intellektualnoy-sobstvennosti-minekonomrazvitiya.html

4. Сиденко В. Охрана интеллектуальной собственности в Украине: проблемы и решения / В. Сиденко 2001, [Електронний ресурс] – режим доступу: https://zn.ua/SOCIETY/ohrana_intellektualnoy_sobstvennosti_v_ukraine_problemy_iresheniya.html
5. Вельгус А. Проблемы защиты интеллектуальной собственности / А. Вельгус 2016, [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://sostav.ua/publication/problemy-zashchity-intellektualnoj-sobstvennosti-71433.html>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

**Катерина Князь
(Харків, Україна)**

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У СФЕРІ ВІДЕОІГР

Постановка проблеми. Авторське право згідно з законодавством України характеризується як особисте немайнове право і майнове право автора та його правонаступників, пов'язане зі створенням та застосуванням творів літератури, науки і мистецтва. Розвиток суспільства сприяє піднесенню науки і культури та створює нові осередки та форми, в яких створені об'єкти можуть існувати. Багато сфер розвинулося саме завдяки швидкому прогресу людства, а саме завдяки технічному прогресу – створення першого в світі комп'ютера, багатьох технічних приладів, винайдення всесвітньої мережі Інтернет. Нажаль, із розвитком суспільства розвиваються також і злочинний всесвіт. Багато сфер зазнають шкоди саме через велику кількість злочинів та погане правове врегулювання, а саме через проблематику врегулювання авторського права, що стала дуже актуальною, коли мережа Інтернет почала швидко розвиватися. Однією із сфер застосування норм авторського права являються відеоігри.

Основний матеріал. Відеоігри та їхні елементи, в залежності від юрисдикції та обставин, можуть бути захищені авторським правом, патентами, товарними знаками, комерційною таємницею тощо. Проте на практиці в Україні виникає купа дискусій, зв'язаних з перспективою надання правової охорони як і відеоіграм в цілому, так і подібним елементам об'єкту, як найменування, імена персонажів, окремі вислови, тощо. На жаль, на сьогодні в Україні захисники авторського права зіштовхуються із відсутністю твердих еталонів у законодавстві відносно надання правового захисту структурним частинам творів, що обумовлює вчинення незаконних дій щодо об'єктів інтелектуальної власності, зловживань, несанкціонованого вживання та створює завади для відповідного виконання та захисту прав авторів частин творів [1; 3].

Згідно зі звітом ІІРА (Міжнародного Альянсу Інтелектуальної Власності) за 2017 рік, Україна входить у список держав із значним рівнем проблем охорони авторського права, разом із такими країнами, як В'єтнам, Росія, Тайвань, Мексика, Індія, Китай, Тайвань, Чилі, Аргентина. [6]. Оцінюючи ситуацію рівню охорони авторського та суміжних прав неупереджено і безсторонньо ІІРА відмічає і похвальні, і негативні переми. Серед негативних змін Міжнародний альянс зазначив те, що Україна залишається територією, вигідною для роботи піратів у Інтернеті, що експортує Інтернет-піратство. Багато Інтернет-піратів за останні роки перевели власні сервери й роботу до України через вади законодавства щодо охорони авторського й суміжних прав. Існує багато способів нелегального поширення відеоігор, незважаючи на те, що часто в відеоіграх використовують особливі типи захисту. Для того, щоб подолати обмеження можуть використовуватися як зламані версії файлів, так і спеціальні емулятори зчитувачів CD або DVD дисків, також існує практика випускання піратських збірок. Всі ці дії є протизаконними і повинні каратися законом, проте згідно зі статистикою Міжнародного Альянсу Інтелектуальної Власності Україна посідає «почесне» третє місце в світі за кількістю реє-з'єднань для незаконного файл-шарінгу відеоігр [2; 4].

Наразі є декілька законів, що регулюють захист авторського та суміжних прав:

- Закон України "Про авторське право і суміжні права", статті 52, 53;
- Цивільний кодекс України, статті 431, 432;
- Кримінальний кодекс України, стаття 177.

Проте навіть враховуючи ці закони, все ще існує безліч суперечливих питань захисту авторського права у сфері відеоігор. Враховуючи досвід більш розвинених країн, можна запропонувати декілька способів покращення ситуації захисту авторського права в Україні.

Міжнародний альянс інтелектуальної власності дає певні рекомендації, що можуть бути прийняті і в Україні. Однією із таких рекомендацій є - вдосконалення процедури подання заявки про припинення порушення в Законі «Про кінематографію», скоротивши її для правовласників, анулювавши закон надання доказів факту прав у правовласника, замістивши його на ствердження про наявність прав. Також доречним було б прибрати правило подання заяви тільки з допомогою захисника з цифровим підписом, покращивши повинності володаря сайту і хостинг-провайдеру [7].

Ще одним доречним покращенням можна вважати чітке визначення у законі «Про авторське право і суміжні права», що мається на увазі під поняттям «тимчасової копії», надання ліцензіатам закордонних

кооперацій подібні до можливостей захисту прав, як і у вітчизняних суб'єктів прав, прирівняння несплати винагороди автору за використання музичних творів та сплати за особисті копії до недотримання авторського та/або суміжних прав. Необхідно постановити та посилити кару за ще одне, порушення, вчинене на протязі 12 місяців, авторського та/або суміжних прав, що буде каратися не тільки як адміністративний злочин, а і як кримінальний (і хоч, окремі злочини не дотягують до майнової шкоди, обов'язкової для кримінальної відповідальності). Варто покращити систему вилучення й винищування контрафактних речей митними органами. І хоча в Україні передбачена кримінальна відповідальність за порушення авторських прав, потрібно і у кодексі про адміністративні правопорушення ввести зміни та посилити заходи, наприклад, необхідно анулювати намір як незмінну частину складу адміністративного правопорушення стосовно авторського й суміжних прав, проте необхідно відновити діяльність службовців (державні інспектори з питань інтелектуальної власності), які можуть збирати протоколи за ст. 164-17 і 164-18 Кодексу про адміністративні правопорушення [5; 7].

На мою думку такі заходи мають покращити ситуацію у країні з проблематики захисту авторського права.

Висновки. Таким чином, можна затвердити, що потрібні подальші дослідження, відносно захисту авторських прав у сфері відеоігор. Безліч суперечливих питань мають бути розглянуті у згоді з чиним законодавством, а також мають бути внесені певні зміни у чинне законодавство для вирішення існуючих проблем захисту авторського права та суміжних прав у сфері відеоігор. Проблема охорони авторського права персонажів із відеоігор, їх оригінальних назв та умов їх використання як із комерційною, так і без комерційної мети, також потребує подальшого дослідження. Запропоновані способи покращення ситуації захисту авторського права в Україні були сформовані за прикладом більш розвинених країн, досвід яких можна, а подекуди і необхідно, запроваджувати в національне законодавство.

Література:

1. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 23.11.2017).
2. О. Іванюченко, 'Комп'ютерна гра (відеогра) як об'єкт авторського права' Актуальні проблеми приватного права: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 93-й річниці з народження В.П. Маслова (Право 2015) 232-3.
3. Елена Жилинкова, "Сложное произведение" – новый термин' Юридическая практика (Киев, 20 Май 2008) <<http://pravo.ua/article.phplicN100094601>> дата звернення 24 Листопад 2017.
4. Владимир Ионас, Произведения творчества в гражданском праве (Юридическая литература 1972) 56.
5. Інформаційна довідка про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп'ютерних ігор на території України (національна експертна комісія України з питань суспільної моралі, 9 Квітень 2013) <http://www.morala.gov.ua/upload/inf-dovidka-09-04-13.pdf> звернення 24 Листопад 2017.
6. Звіт ІІРА (Міжнародний альянс інтелектуальної власності) https://iipa.org/files/uploads/2018/02/2018_SPECIAL_301.pdf
7. Закон України про державну підтримку кінематографії в Україні (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 20, ст.240) <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофєєнко Л.В.

Володимир Костюк
(Ірпінь, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ступінь захисту прав інтелектуальної власності небезпідставно можна вважати показником розвитку цивілізації та рівня демократії в державі. Надійний захист прав інтелектуальної власності є пріоритетним для України на шляху входження до Європейського Союзу та до чинних світових економічних і культурно-гуманітарних спільнот.

У сучасних умовах глобальної конкуренції й поглиблення інтеграції у світове господарство важливим фактором забезпечення соціально-економічного зростання є науково-технічний прогрес та інтелектуалізація основних факторів виробництва. В Україні дедалі більша частина валового внутрішнього продукту формується за рахунок об'єктів інтелектуальної власності та інновацій, роль яких в економіці й суспільстві постійно зростає, а разом з цим зростає й рівень правопорушень у сфері інтелектуальної власності, з'являються нові способи їх учинення [1, с. 48].

З метою ефективного функціонування системи протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності необхідно чітко визначення для всіх учасників цього механізму об'єкта впливу, мети й задач роботи (їх функції не повинні дублюватися), забезпечення їх взаємодії, коло повноважень повинні мати як

правову, так і методологічну регламентацію, реалізація протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності повинна здійснюватися професійно підготовленими в зазначеній сфері спеціалістами.

Отже, можна сказати, що ефективність протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності може бути досягнута лише шляхом зміцнення основ загальної організації зазначеної діяльності. Серед напрямів діяльності державних органів зі зміцнення організаційних основ протидії правопорушенням у зазначеній сфері науковці виділяють:

1. структурно-функціональний (нормативно-правове впорядкування роботи органів усіх галузей державної влади шляхом усунення конфліктів і протиріч між ними при прийнятті будь-яких рішень щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності);

2. правоохоронний (зміцнення правоохоронної системи з метою досягнення таких задач, як надійний захист прав і законних інтересів правовласників і споживачів, ефективна протидія правопорушенням у сфері інтелектуальної власності задля сприяння економічній стабільності країни);

3. профілактичний (підвищення рівня правової свідомості населення, поважного ставлення до чинного законодавства, а також спонукання до активної співпраці з правоохоронними органами щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності) [1, с. 49-50].

Зазначимо, що кожен із правоохоронних органів здійснює зазначену протидію в межах своєї компетенції, у зв'язку з чим великого значення набуває конкретизація цілей і завдань, що поставлені перед кожним з них. У рамках цього процесу можуть бути виділені такі актуальні напрями, як: чітке розмежування компетенції суб'єктів протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності; оптимізація роботи всіх ланок (компонентів) системи щодо їх протидії правопорушенням; подальший розвиток організаційних основ співпраці різних суб'єктів і координації в управлінні системою [2, с. 134].

Одним з важливих аспектів правозастосування є співпраця та координація між правоохоронними органами. В Україні відповідальність за регулювання й забезпечення дотримання прав ІВ несе ряд державних органів [3], включаючи ДСІВУ, Державне підприємство "Український інститут промислової власності", Державне підприємство "Українське агентство з авторських та суміжних прав", Антимонопольний комітет України, Генеральна прокуратура України та Державна фіскальна служба України. Хоча ці органи й співпрацюють між собою, рівень цієї співпраці має бути підвищений. Запровадження форм ефективної співпраці та координації особливо важливе у сфері піратства в мережі Інтернет і правозастосування загалом.

Вважаємо доречними такі рекомендації щодо поліпшення координації між виконавчими органами, а саме: створення Національної поліції України та Генеральною прокуратурою України єдиної методології й керівних принципів щодо розслідування й досудового розслідування щодо порушень прав інтелектуальної власності для того, щоб особи, які здійснюють переслідування, мали можливість належним чином розслідувати кримінальні правопорушення, а також для забезпечення єдиного підходу до таких справ по всій країні; заохочення фіскальних органів і поліції до більш активної участі в розробці й використанні існуючих технічних засобів для збору та обміну інформацією.

Обмін інформацією між митними органами, зокрема інформацією, потрібною для більш точного визначення та відстеження відправлень, підозрюваних у наявності товарів, що порушують права ІВ; удосконалення технічної інфраструктури та розвиток он-лайн-мереж для надання органам з правозастосування у сфері прав інтелектуальної власності можливості для здійснення швидкого обміну інформацією з питань правозастосування, зокрема повідомлення в режимі реального часу про підозрілі товари, місця виробництва продукції, канали дистрибуції й ключові точки продажу; співпраця зі Всесвітньою митною організацією з метою використання системи IPM; проведення досліджень і надання інформації про технічні інструменти й системи, призначені для запобігання правопорушенням і розслідування (зокрема системи відстеження, які допомагають відрізнити оригінальну продукцію від контрафактної); розробка баз даних для збору, зберігання та аналізу інформації про масштаби й наслідки порушень прав ІВ, національних прецедентів щодо таких порушень, а також про системи, призначені для розширення доступу органів державної влади та приватних суб'єктів до інформації; випуск документів, необхідних для реалізації прав ІВ, таких як довідники й посібники, та їх надання правоохоронним органам [4].

Профілактика правопорушень у сфері інтелектуальної власності займає вагомe місце серед заходів протидії правопорушень у зазначеній сфері. Його вдосконалення можливе шляхом належної організації взаємодії органів внутрішніх справ з організаціями колективного управління правами авторів, які в межах своїх повноважень можуть направляти звернення до директорів ринків з пропозицією прийняти профілактичні заходи в зазначеній діяльності (оголошення по гучному зв'язку про недопустимість торгівлі контрафактною продукцією, орієнтування служби безпеки на виявлення зазначених порушень, розміщення на території агітаційних плакатів). Необхідно також зазначити, що нормативно-правові акти забезпечують упорядкованість і злагодженість організації, порядок діяльності суб'єктів протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності, визначають відповідну компетенцію органів державної влади, правосуддя, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб. Поруч з цим, термін "правове забезпечення" не має самостійного визначення на доктринальному рівні.

Окрім того, необхідною умовою ефективної протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності є взаємодія ОВС із засобами масової інформації. За допомогою останніх здійснюється передача

громадянам певної інформації, що впливає на формування позитивної громадської думки про діяльність ОВС, а також на правосвідомість громадян.

Література:

1. Чернишова О. О. Стан та перспективи подальшого вдосконалення протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності / О.О. Чернишова // Південноукраїнський правничий часопис. - 2014. - №3. - С. 48-51.
2. Чернишова О.О. Адміністративно-правові аспекти діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності: Монографія / А.М. Волощук, Х.П. Ярмакі, О.О. Чернишова. – Одеса. 134 с.
3. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), “Україна. Відомства з питань авторського права та промислової власності”. - [Електронний ресурс]: http://www.wipo.int/directory/en/contact.jsp?country_id=177
4. Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні: Звіт 2014 BASCAP (Бізнес-ініціативою Міжнародної торгової палати щодо зупинення підробок і піратства) та ICC Ukraine (Національним комітетом Міжнародної торгової палати). – [Електронний ресурс]: http://sips.gov.ua/i_upload/file/Ukraine_IP_Report_UKRAINE_LR.pdf

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор України Топчій Василь Васильович.

Владислав Купріянов
(Харків, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

Про необхідність легалізації в Україні ринку криптовалют та їх випуску говорять уже давно. У парламенті навіть було зареєстровано кілька відповідних законопроектів. Україна все ще не визначилася в питанні регулювання криптовалют: фінансова система настільки специфічна, що українське фінансове і валютне законодавство просто не має готових механізмів, які підійшли б як законні правила гри. При зростаючій популярності майнингу та інвестицій серед українців багато хто чекає офіційної позиції влади з цього питання. Ані правовий статус криптовалюти, ані норми про податкові пільги для операцій з криптовалютою або майнингом, ані порядок діяльності криптобірж, ані порядок проведення Initial coin offering (ICO – первинна пропозиція монет) не визначені. В Україні криптовалюта не є ані платіжним засобом, ані електронними грошима, ані цінним папером, але з доходів від операцій з криптовалютою, в тій чи іншій мірі, потрібно сплачувати податок.

Пропонуємо розглянемо основні визначення, що використовуються у цій сфері.

Криптовалюта – це один з видів цифрової валюти, електронних грошей, але на відміну від традиційних систем, де всі дані зберігаються на централізованому сервері, криптовалюта децентралізована [1].

Блокчейн – це мережа рівноправних комп'ютерів, на яких зберігається розподілена база даних [1].

Майнинг – це видобуток криптовалют з використанням потужностей спеціального обладнання [2].

Криптобіржа – це високотехнологічний центр, в якому всі торгові угоди проводяться на базі сучасного комп'ютерного забезпечення, створеного на основі новітніх інформаційно-технологічних рішень [3].

ICO, чи Initial Coin Offering (первинне розміщення токенів) - це випуск будь-яким проектом купонів, або токенів, призначених для оплати послуг платформи в майбутньому - у вигляді криптовалют. [4].

Токен - це одиниця обліку, яка використовується для подання цифрового балансу в деякому активі [5].

За різними оцінками, у 2017 році Україна входила в топ-10 країн світу за кількістю користувачів віртуальних валют. А розмір сегменту майнингу в Україні перевищує \$100 млн. на рік. Тому головною метою забезпечення правового регулювання відносин у сфері криптовалют є виведення ринку криптовалют із «тіні».

Багато країн вже випередили Україну і прийняли закони, які регулюють відносини у цій сфері. В Австралії біткоіни є абсолютно легальними і мають такий самий статус, як гроші. Їм навіть можна розраховуватися за товари в магазині. У Швейцарії криптовалюта регулюється так само, як і іноземні валюти. Ця країна – одна з найбільш сприятливих юрисдикцій для криптоінвесторів. Біткоіни в Японії вважається офіційним платіжним засобом з 2016 р. У США в більшості штатів операції з криптовалютою ліцензуються так само, як грошові перекази.

Однією з причин необхідності запровадження подібних законів в Україні є наявність економічного потенціалу в криптоіндустрії. На даний момент найбільш швидкозростаюча сферою є та, що пов'язана з технологіями. У ній виникають нові можливості, які генерують найбільший прибуток і додану вартість. Усі

інновації останнього часу пов'язані з розвитком технологій, оскільки саме технологічна галузь дає найбільші можливості для зростання економіки.

Також для встановлення правової регуляції криптовалют існує інша причина – потрібно захиститися від шахрайства і надати можливість індустрії розвиватися.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі ініціює прийняття Концепції державної політики у сфері віртуальних активів з метою створення «зрозумілих умов для ведення діяльності» у цій сфері. Реалізація Концепції передбачена на період до 2021 року у два етапи. На першому етапі у 2018-2019 роках передбачено визначення правового статусу криптовалют; визнання суб'єктів господарювання, що надають послуги з обміну криптовалютами на традиційні валюти і навпаки та інше. На другому етапі у 2020-2021 роках передбачено визнання провайдерів гаманців-зберігачів віртуальних валют; розробка спеціальних законодавчих актів щодо врегулювання використання віртуальних активів, смарт-контрактів та токенів, проведення ICO/ІТО. У результаті учасники ринку отримають можливість користуватися банківськими послугами, офіційно залучати іноземні інвестиції, проводити ICO/ІТО як українські компанії, укладати смарт-контракти та здійснювати бартерні операції [6].

Так, були запропоновані два законопроекти, які депутати вже внесли в Раду: «Про обіг криптовалют в Україні» (далі – № 7183) та «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» (далі – №7183-1).

Проведемо аналіз вказаних двох законопроектів в таблиці 1:

Таблиця 1. Аналіз законопроектів про правове регулювання криптовалют

№7183 [7]	Критерій	№7183-1 [8]
Програмний код, що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни; до криптовалюти застосовуються загальні норми, про право приватної власності	Визначення	Децентралізований цифровий вимір вартості, що функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку. Для цілей регулювання вважається фінансовим активом
На іншу криптовалюту, на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери, послуги, товари тощо	Обмін	На іншу криптовалюту та на національну валюту
НБУ	Регулятор обігу	Нацкомфінпослуг
Застосовуються загальні положення законодавства про договір міни (ЦКУ ст. 715 ч. 1, [9])	Криптообмінні операції	Фінансові послуги здійснюються виключно за посередництва криптобірж, які є фінансовими установами в розумінні законодавства України
Створюються та здійснюють свою діяльність в порядку, визначеному НБУ; зобов'язані здійснювати моніторинг всіх транзакцій та ідентифікацію і персоніфікацію учасників операцій	Криптобіржі	Діяльність підлягає ліцензуванню (ліцензійні умови діяльності криптобірж затверджуються Нацкомфінпослуг та пруденційному контролю та нагляду з боку Нацкомфінпослуг
Відповідно до чинного законодавства України (18% ПДФО та 1.5% військового збору від доходів з криптовалют)	Оподаткування	2% збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з кожної криптообмінної операції
	Фінансова підтримка майнингу	Встановлення пільгових тарифів на використання електричної енергії та пільгового оподаткування для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність з майнингу

Якщо Рада прийме законопроект №7183-1, криптовалюта буде прирівнена до фінансових активів, тобто, грошей, цінних паперів, чеків і депозитів; криптобіржі ліцензуватимуться, за їх діяльністю буде стежити Нацкомфінпослуг; купити, продати або обміняти біткоїни на інші криптовалюти або гривню можна буде тільки на криптобіржах з ліцензією, а вони, в свою чергу, передадуть 2% від суми кожної операції в пенсійний фонд. Майнери (людина, що займається майнингом) в цьому сценарії найщасливіші – вони отримають більш низькі тарифи на електроенергію і податкові пільги.

У сценарії за законопроектом №7183 криптовалюта – це цифровий код – майно, до операцій з яким застосовуються ті ж норми, що і до бартеру в Україні. Ніяких особливих правил оподаткування теж не передбачено. Але криптобіржі повинні моніторити кожну транзакцію й ідентифікувати кожну сторону операції. За цим стежитиме НБУ.

Отже, чим швидше Україна прийме закон, який однозначно визначив би поняття криптовалют або дав можливість захистити інвесторів при ICO, тим швидше українці отримають переваги, які дає ця індустрія. Разом з тим, важливо мати на увазі, що надмірно жорстке регулювання – і це стосується абсолютно будь-якої діяльності – може нанести набагато більшу шкоду, ніж відсутність будь-якої регуляції. Занадто високі податкові ставки можуть стати поганим мотиватором для легалізації. Відповідно,

вітчизняний ринок криптовалют так і залишиться в «тіні». Тому так як криптоіндустрія динамічно розвивається – інвестиції та капіталізація зростають, є доцільним встановлювати правове регулювання криптовалют для того, щоб залучати капітал з використанням криптовалют в українські проекти.

Література:

1. Вольський В. В. Что такое криптовалюта и как ее заработать? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtblog.mtbank.by/chto-takoe-kriptoalyuta-i-kak-ee-zarabotat-razvernutyj-putevoditel-v-voprosah-i-otvetah/>
2. Что такое майнинг криптовалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prostocoin.com/blog/what-is-mining>
3. Принцип работы криптобиржи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bitbon.space/ru/princip-raboty-kriptobirzhi>
4. Хохлова Д. С. Справка: что такое ICO, зачем его проводят и как на нем заработать: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vc.ru/crypto/24383-ico-faq>
5. Что такое токен? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forklog.com/chto-takoe-token/>
6. Мінекономрозвитку ініціює легалізацію криптовалют в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2cc04fa0-3577-49c7-a465-bd0fc3f61bed&title=MinekonomrozvitkulnitsiiuLegalizatsiiuKriptoaliutVUkraini>
7. Проект Закону про обіг криптовалют в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
8. Проект Закону про обіг криптовалют в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доц. Остапенко О. Г.

Ліна Леонтєва, Нагорна І.С., Кучугура К.С.
(Харків, Україна)

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬСЯ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

Цивільне право — це одна з провідних галузей національного права України, яка регулює певну групу правових відносин за участю фізичних та юридичних осіб і держави в цілому.

Цивільне право України, як будь-яка інша галузь права, характеризується предметом та методом правового регулювання.

Предмет цивільного права складають правові відносини, які регулюються цивільно-правовими нормами. Зокрема, це майнові відносини та особисті немайнові відносини.

Майновими відносинами є правові відносини, які пов'язані з належністю, набуттям, володінням, користуванням і розпорядження майном. При цьому вони зумовлені використанням товарно-грошової форми. До майнових відносин, що засновані на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується.

Таким чином, цивільне право як галузь права являє собою сукупність норм права, що регулюють майнові і особисті немайнові відносини, які складаються в суспільстві між фізичними та юридичними особами й іншими соціальними утвореннями на засадах юридичної рівності сторін.

Система цивільного права України визначає розміщення його складових у певній системі, яка зумовлена взаємозв'язком її елементів — юридичних норм та інститутів. Вона поділяється на дві частини: загальну та особливу.

Загальну частину цивільного права складають правові норми та інститути, що стосуються всіх цивільно-правових відносин, а саме: положення про суб'єкти та об'єкти цивільного права, правочини, представництво і довіреність, строки та терміни, позовну давність.

Особливу частину цивільного права складають норми права, які регулюють окремі групи спеціальних цивільно-правових відносин. Вона включає такі інститути: особисті немайнові права фізичної особи; право власності та інші речові права; зобов'язальне право; право інтелектуальної власності. Як частина юридичної науки цивільне право вивчає закономірності цивільно-правового регулювання суспільних відносин, історію його становлення і розвитку, а також розробляє шляхи його подальшого вдосконалення.

Кодифікація - форма систематизації, при якій впорядкування нормативного матеріалу забезпечується у процесі правотворчості, шляхом видання зведеного, логічно стрункого, внутрішньо узгодженого нормативного акта, який з максимальною повнотою охоплює дану галузь суспільних відносин. До цивільних кодифікаційних актів належать Повітряний кодекс України від 4 травня 1993 р., закони України "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 р. (з наступними змінами та доповненнями), "Про

господарські товариства" від 10 вересня 1991 р. (з наступними змінами та доповненнями) та інші акти.

Інкорпорація - форма систематизації, при якій впорядкування цивільного нормативного матеріалу забезпечується шляхом об'єднання за певною класифікаційною ознакою у збірниках або інших виданнях без зміни змісту актів. Наприклад, збірник законодавчих актів з питань винахідництва, збірник з питань цивільно-правового регулювання капітального будівництва.

Цивільним законодавством регулюються цивільні відносини, тобто майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевияві, майновій самостійності їх учасників, у тому числі відносини, які складаються у сфері підприємництва.

Зауважимо, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Учасниками цивільних відносин є фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Учасниками цивільних відносин є фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Загальними засадами цивільного законодавства є:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, передбачених виключно законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємництва;
- 5) судовий захист будь-якого цивільного права у разі його порушення;
- 6) справедливість, добросовісність та доцільність.

Основа цивільного законодавства України становить Конституція України. У свою чергу, основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Іншими актами цивільного законодавства є також закони України, які видаються відповідно до Конституції України та Цивільного кодексу України. У разі прийняття закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж Цивільний кодекс, закон набуває чинності, якщо відповідні зміни внесені до Цивільного кодексу.

Учасники цивільних відносин мають право укласти договір, який не передбачено актами цивільного законодавства, а також мають право врегулювати у договорі, що передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Крім того, в договорі вони мають право відступити від положень, які визначені в актах цивільного законодавства, і самостійно врегулювати свої відносини. Разом з тим, вони не можуть відступити від положень, про які йдеться у актах цивільного законодавства, якщо у них прямо зазначено про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Цивільні відносини можуть також регулюватися *звичаєм* (в тому числі звичаєм ділового обороту). Звичай визнається правило поведінки, яке не передбачене актами законодавства, але є ustalеним, таким, що широко застосовується у певній сфері відносин, проте не суперечить положенням актів цивільного законодавства. Він може бути зафіксований у відповідному документі.

Фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. *Ім'я фізичної особи*, яка є громадянином України, становить прізвище, власне ім'я та по батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини.

Місцем проживання вважаються житловий будинок, квартира, інше помешкання у відповідному населеному пункті, де фізична особа постійно або переважно проживає. Фізична особа, якій виповнилося 14 років, вільно обирає собі місце проживання.

Цивільна дієздатність визнається за фізичними особами, які усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати у разі їх невиконання.

Особливу частину цивільного права складають норми права, які регулюють окремі групи спеціальних цивільно-правових відносин. Вона включає такі інститути: особисті немайнові права фізичної особи; право власності та інші речові права; зобов'язальне право; право інтелектуальної власності. Як частина юридичної науки цивільне право вивчає закономірності цивільно-правового регулювання суспільних відносин, історію його становлення і розвитку, а також розробляє шляхи його подальшого вдосконалення.

Ліна Леонтєва, Олександра Дуліна
(Харків, Україна)

ПРАВОВА ОХОРОНА ВИНАХОДІВ ТА ПАТЕНТІВ

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку інтелектуальна праця набуває дедалі більшого значення і поширює свій вплив на різні сфери людської діяльності. Від рівня інтелектуального потенціалу суспільства, від рівня його наукового розвитку залежить успіх вирішення багатьох економічних проблем, що мають місце в Україні. Необхідність вироблення ефективних засобів правової охорони суспільних

відносин у сфері створення, використання результатів інтелектуальної діяльності зумовлена часом. Чи не найголовніше місце у цій сфері належить вивченню та аналізу винахідницьких прав як складової частини в системі цивільно-правового регулювання інтелектуальної власності в Україні. Нормативно-правова база, що регулює винахідницьку діяльність, постійно вдосконалюється і поповнюється новими документами з метою створення таких правових механізмів, які дозволили б максимально захистити винахідника, національного виробника та іноземного інвестора від правопорушень та зловживань у цій сфері, кількість яких невідомо зростає [1, с. 422].

Кроком вперед можна назвати прийняття 16 січня 2003 р. Цивільного кодексу України (далі ЦК), четверта книга якого фактично є кодифікованим актом у галузі інтелектуальної діяльності. Саме патентним правам присвячена одна із глав цієї книги, яка значною мірою оновила регулювання суспільних відносин з науково-технічної творчості.

Однак, прийняття ЦК створило й певні труднощі у регулюванні суспільних відносин у галузі технічної творчості. Ускладнює цей процес неприведення у відповідність до нового ЦК основного нормативно-правового акта - Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" (далі Закон про винаходи), що регулює правову охорону винаходів. Таке становище може призвести до певних колізій, непорозумінь та прогалин у законодавчому регулюванні. Деякі положення зазначеного закону є застарілими і не відповідають сучасному розвитку суспільно-економічних відносин у сфері впровадження нових технологій [2, с. 396].

Актуальність теми посилюється тим, що на практиці виникає чимало питань, які потребують теоретичного осмислення та законодавчого уточнення. Це питання визначення, що саме може бути винаходом та його об'єктами; з'ясування позиції законодавців щодо розуміння поняття винаходів, створених у зв'язку з виконанням трудового договору, а також умов виникнення таких об'єктів; перегляду підходів до об'єму цивільної дієздатності неповнолітніх осіб стосовно об'єктів інтелектуальної власності; визначення підстав, умов та наслідків припинення або визнання недійсною правової охорони винаходів.

Юридичне визначення винаходу повинно містити його головні ознаки як об'єкта правової охорони, такі як: творчий характер, технічний характер, новизна, винахідницький рівень, придатність до промислового використання. На цій підставі пропонується визначити винахід як результат творчої діяльності людини, який є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання та здійснення якого дає певний технічний результат.

Із врахуванням намагання використання точної термінології та застосування нового визначення винаходу доводиться необхідність виключення із тексту закону термінів "технологія" та "технічне вирішення". Доводиться зручність використання замість цих термінів терміна "результат творчої, інтелектуальної діяльності", оскільки він застосований у ЦК України. Так, п. 1 ст. 6 Закону про винаходи необхідно викласти у такій редакції: "Не визнаються винаходами результати творчої діяльності, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі та не відповідають умовам патентоздатності".

За сучасним патентним законодавством України об'єктами винаходу визнаються продукти або процеси. До продуктів належать матеріальні об'єкти, такі як речовина, пристрій, механізм, споруда, виріб, штам мікроорганізму та ін. Перелік можливих продуктів не є вичерпним, тому деякі фахівці вважають, що є усі підстави розуміти під продуктом технічну документацію, в якій описаний заявлений винахід. Таким чином, якщо технічну документацію вважати продуктом винаходу, то її створення необхідно вважати використанням винаходу. Для виправлення цього становища, необхідно у "Правилах складання і подання заявки на винахід і заявки на корисну модель" зробити пряму вказівку на те, що технічна та будь-яка інша документація не належать до такого об'єкта винаходу як продукт [2, с. 399].

За українським законодавством в якості винаходів можуть бути запатентовані діагностичні, терапевтичні та хірургічні способи лікування людей та тварин. Однак у більшості європейських країн вважається, що зазначені способи лікування не відповідають умові придатності до промислового використання і тому не можуть бути запатентовані. Той же самий підхід існував і в радянській системі права.

Аналіз цього питання приводить до висновку, що патентування діагностичних, терапевтичних та хірургічних способів лікування є доцільним, і виключення їх з об'єктів патентування немає сенсу. Серед головних чинників, які говорять за патентування способів лікування, необхідно назвати значну інвестиційну підтримку досліджень і розвитку науки у медичній сфері, оскільки патент дозволить відшкодувати початкові витрати на створення винаходів. Посилання на те, що запатентований винахід є більш дорогим та менш доступним, не є обґрунтованими. Окрім цього, вичленування із кола патентоспроможних хірургічних, терапевтичних способів та способів діагностування створює необхідність юридичного закріплення значення кожного терміна, що може призвести лише до юридичних колізій та суперечок.

Серед об'єктів патентування слід виокремити біотехнологічні винаходи. Вивчення вітчизняного законодавства у цій сфері приводить до висновку, що воно поки ще знаходиться у стадії формування. Незважаючи на можливість патентування цієї категорії винаходів, існує гостра необхідність у врегулюванні деяких питань. Так, необхідно чітко визначити, що відноситься до біотехнологічних винаходів, заборонити патентування окремих біотехнологій, визначити сферу застосування прав щодо патентів на біотехнологічні продукти.

Найактуальнішим питанням у сфері охорони інтелектуальної власності, є, зокрема, питання про те, наскільки високим має бути рівень охорони винаходів патентами та як патенти впливають на інноваційний розвиток. Деякі дослідники висловлюють занепокоєння у зв'язку з функціонуванням високого рівня патентної охорони. На їх думку, це загрожує обмеженням доступу суспільства до винаходів і спричиненням ситуації, за якої винахідник не зможе отримати дохід за свій винахід, а лише буде спроможним відшкодувати витрати на його створення [3, с. 447].

Проблема оптимального режиму патентної охорони може бути вирішена шляхом забезпечення балансу між правами винахідника та інтересами суспільства.

При цьому мають враховуватися витрати винахідника на створення винаходу; можливість здійснення винахідницької діяльності з використанням існуючого патенту, а також доходи винахідника від патентної охорони.

Необхідність охорони винаходів патентами пояснюється тим, що винахідник може зустрітися з проблемою відшкодування витрат на створення й впровадження винаходу тоді, як такий винахід вже знаходиться в процесі його несанкціонованого відтворення. Без належної охорони завжди існує загроза, що у випадку створення винахідником нового винаходу, що вимагає значних витрат, конкурент матиме можливість відтворити його без жодних витрат і, як результат, матиме дохід від нього.

Це у свою чергу може призвести до ситуації на ринку, коли ціна на продукт, що втілює цей винахід, впаде, і виробник не зможе відшкодувати свої витрати.

Аргументи на користь традиційного уявлення про те, що патентна охорона стимулює процес обміну знаннями та інноваційний розвиток:

а) Патентна охорона містить обмеження, спрямовані на запобігання проблемі збідніння "банку знань" людства.

б) Вимоги, що ставляться для одержання патенту на винахід, є досить вибагливими, що дозволяє обмежити коло потенційних патентів та сприяє інноваційному розвитку

в) Патентна охорона є досить надійною та досконалою, що спонукає винахідників до створення нових винаходів [4, с. 354].

Суспільство покладає сподівання на патентну систему як на стимулятор інноваційного прогресу, однак, патентна система спроможна лише дещо сприяти патентам. В контексті співвідношення інноваційного розвитку та винахідництва було сформовано дві позиції на підтримку патентної системи. Перший аргумент базується на переконанні, що патентна система стимулює винахідницьку активність, оскільки вона дозволяє винахіднику одержувати дохід від його діяльності. Другий аргумент полягає в значенні патентної системи для обміну інформацією між винахідником та суспільством (суспільство надає винахіднику право власності на його винахід, а винахідник в обмін на це надає суспільству інформацію, що впливає з його винаходу). Суспільство може використати цю інформацію для інноваційного розвитку.

Сьогодні все частіше лунає переконання про те, що патентна система не просто не сприяє інноваційному розвитку, а більш того, гальмує його. По-перше, тому, що патентна система підтримує лише обмежене коло спеціалізованих винаходів, ігноруючи при цьому значну частину продуктів творчої діяльності, - стверджують дослідники. По-друге, патентна система сприяє тим, хто переслідує мету здійснення контролю та стримування інноваційного розвитку шляхом обмеження доступу до винаходу.

Література

1. Інтелектуальна власність в Україні: Проблеми теорії і практики/ Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Міжнародний центр правових проблем інтелектуальної власності при Інституті держави і права ім. В.М. Корецького, НАН України, Ужгородсь-кий державний ін-т інформатики, економіки і права; Ред.: Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бо-шицький. - К., 2002. - 422 с.
2. Інтелектуальна власність в Україні: Нормативна база/ Укл. О. М. Роїна. - 2-ге вид.. - К.: КНТ, 2005. - 396 с.
3. Інтелектуальна власність: теорія і практика інноваційної діяльності: Підручник/ М. В. Вачевський, В. Г. Кремень, В. М. Мадзигон та ін.; Мін-во освіти і науки України, Дрогобицький державний педагог. ін-т ім. Івана Франка. - К.: Професіонал, 2006. - 447 с.
4. Інтелектуальна власність: Словник-довідник: У 2 т./ Ред. О.Д. Святоцький; Державне патентне відомство України. - К.: Ін Юре. - 2000. - (Б-ка словників "Ін Юре") Т.1: Авторське право. - 2000. - 354 с.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, Леонтєва Ліна Віталіївна

**Ліна Леонтєва, Каріна Терещенко
(Харків, Україна)**

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Захист інтелектуальної власності стає одним з найважливіших факторів, що визначає положення конкретної держави у світі. Надійний рівень зазначеного захисту стимулює наукові дослідження, розвиток

культури, літератури, мистецтва, практичне використання досягнень науки й техніки, а також міжнародний обмін ними. Країни, в тому числі й Україна, які приєдналися до Угод та Конвенцій, взяли на себе зобов'язання щодо дотримання оговорених в них умов та сприяння цивілізованих відносин у сфері використання результатів інтелектуальної діяльності як авторів і правовласників, що мешкають на їх території, так і тих що є нерезидентами цих країн. Але, не дивлячись на міжнародні домовленості, в деяких країнах Східної Європи, Азії, Америки мають місце факти масових порушень прав інтелектуальної власності [1].

Стрімке зростання ролі та значення інтелектуальної діяльності у соціально-економічному розвитку суспільства, утвердження творчої розумової праці як найважливішого чинника успішного виробничого та комерційного функціонування сучасних високотехнологічних підприємств, підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках загострює проблему створення надійної та ефективної системи охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Результати інтелектуальної діяльності охороняються у зв'язку з існуванням їхньої ринкової цінності; їх залученням до ринкового обігу, що потребує специфікації відповідних прав власності. Поза системою ринкових відносин така охорона є неможливою і недоцільною.

За сучасних умов охорона та захист прав інтелектуальної власності є найважливішою інституцією регулювання відносин у цій сфері.

Світовий досвід переконує, що ефективний механізм охорони прав інтелектуальної власності: є важливим елементом економічної політики, спрямованої на стимулювання та розвиток наукових досліджень, впровадження інновацій та прискорення науково-технічного прогресу; сприяє залученню інвестицій до інноваційних проєктів, зростанню зайнятості, підвищенню економічного добробуту населення тієї чи іншої країни; стимулює розвиток міжнародної торгівлі, відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності національних економік у глобальному ринковому середовищі; перетворюється на глобальну проблему, пов'язану з економічною безпекою окремих держав, що вимагає стратегічних підходів до її вирішення на наднаціональному рівні.

Необхідність охорони та захисту прав інтелектуальної власності зумовлена такими потребами: забезпечення інтересів творців шляхом надання їм обмежених у часі прав щодо контролю над використанням власних творів; стимулювання творчої інтелектуальної праці, заохочення творчої активності та впровадження її результатів у інтересах соціально-економічного прогресу суспільства; активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, впровадження досягнень науково-технічного прогресу та нововведень у всі сфери суспільного життя; створення цивілізованого ринкового середовища, надійного захисту суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності; захисту економічної безпеки держав за умов глобалізації світогосподарського розвитку, створення сприятливих умов для трансферу нових технологій; поширення інформації, уникнення втрат внаслідок дублювання зусиль, спрямованих на пошук шляхів вирішення нагальних науково-технологічних і соціально-економічних проблем; захисту інтересів суспільства щодо вільного доступу до світової інтелектуальної скарбниці.

У грудні 1993 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про авторське право і суміжні права», який пройшов експертизу фахівців, отримав позитивну оцінку європейських експертів. Закон вступив у дію від дня публікації – з 23 лютого 1994 року.

Необхідно зауважити, що у статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» чітко визначено, які дії є порушенням авторського права та суміжних прав, в тому числі й у електронних мережах, та дають підстави для судового захисту. Так вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, піратство (опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення); плагіат (опублікування чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору); вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і суміжних прав; публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу автора вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі та інше. Нажаль, вказані дії зустрічаються у багатьох користувачів Інтернету. Для захисту порушених прав в Інтернеті існує певна система дій суб'єктів. Зафіксувавши порушення авторських прав, автор самостійно або через уповноважену особу завжди може звернутися до суду з метою захисту своїх прав та вимагати компенсації за те, що без його відома було використано об'єкт інтелектуальної власності, а також за те, що у зв'язку з цим автором була втрачена певна вигода матеріального характеру. Після цього, згідно статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автор має право звернутися до суду.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що питання захисту авторських прав в мережі Інтернет та засобів протидії правопорушенням мають комплексний характер. Основною проблемою у цьому напрямку є те, що нормативно-правова база України суттєво відстає від реалій суспільних відносин у галузі інтелектуальної власності, що призводить до неврегульованості цієї сфери нормами законів. Саме тому на сьогоднішній день перед законодавцями та фахівцями з інтелектуальної власності постає складне питання вдосконалення та адаптування правових основ для забезпечення захисту авторських прав у мережі Інтернет [2].

Зважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій за останні десятиріччя, зрозумілим є той факт, що цей розвиток супроводжується певними проблемами у правовому регулюванні використання цих інформаційних технологій. Неправомірне використання мережі Інтернет може завдати як відносно незначних збитків (наприклад, у разі порушення авторського та суміжних прав шляхом незаконного розповсюдження аудіо- чи відеоматеріалів), так і більш серйозних (кібератаки на захищені сервери з метою вилучення конфіденційної інформації, що може призвести до загрози національній безпеці держав тощо). Аналізуючи актуальні проблеми у сфері охорони й захисту прав інтелектуальної власності, приходимо до висновку щодо необхідності, передусім, вдосконалення як внутрішньодержавного законодавства, так і міжнародного права у даній сфері. Перш за все потребують оновлення договори ВОІВ, що може бути реалізоване шляхом перегляду існуючих договорів, а також прийняття нових положень, які мають закрити існуючі на сьогодні прогалини. По-друге, потрібно провести належну імплементацію таких договорів усіма без винятку державами, що полегшить міжнародно-правове регулювання сфери охорони авторських і суміжних прав та сприятиме більш швидкому вирішенню існуючих в проблем даної сфери.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 12.08.2015 року № 435-IV: станом на 18.09.2015 року [Електронний ресурс].
2. Бреус С.Б. Защита авторских прав в Интернет: автореф. дис. канд.юр.н.:12.00.03 / Бреус Сергей Борисович. – М., 2009. – 22 с.

**Анна Немченко
(Харків, Україна)**

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Політична взаємодія, соціальні відносини, економічне співробітництво – все це області діяльності, в основі яких лежить постійне спілкування між людьми. Спираючись на думку соціолога Георга Зіммеля, можна зробити висновок про те, що конфлікт знаходиться скрізь і притаманний будь-яким відносинам. Сучасний світ не є винятком, щодня люди стикаються з нерозумінням, порушенням своїх прав, протиріччями дійсності, що і сприяє напруженості, а далі – зіткнення. Для вирішення складних конфліктів сторони вдаються до таких способів: суд, арбітраж, психолог, медіація і т. д. Вибір залежить від специфіки ситуації, що склалася, і сфери суспільного життя.

Найбільш поширеними конфліктами прийнято вважати ті, які зачіпають трудові відносини. Зазначимо, що юридичний підхід до визначення трудового конфлікту має на увазі звернення до законодавства. Так, з точки зору Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» трудовий спір виникає тільки після того, як він передається на розгляд певного органу, наприклад комісії з трудових спорів або суду [1]. Таким чином, трудовий конфлікт можна визначити, як процес зіткнення інтересів і позицій сторін, що впливають із трудових відносин. Суб'єктами даної області взаємин виступають працівники та роботодавці. Очевидно, що в таких ситуаціях великі ризики: неефективна робота, спад виробництва, звільнення, в силу чого люди намагаються вирішити проблему в короткі терміни. Саме тому їм необхідно ретельно вибирати спосіб врегулювання суперечностей. Останнім часом дедалі частіше можна зустріти практику альтернативного вирішення правових конфліктів без звернення до класичних судових процедур. Однією з таких альтернатив є процедура медіації, що набула широкого застосування у європейських країнах та поступово застосовується у вирішенні конфліктів у нашій державі.

В Україні розроблено декілька законопроектів «Про медіацію». Слід зауважити, що усі вони містять лише загальні положення щодо договору за результатами медіації.

Згідно з основним проектом «Про медіацію» №3665, медіація – це процедура вирішення спорів, за участю третьої, нейтральної сторони [2]. В якості такої сторони виступає професійний медіатор, функцією якого є організувати процес спілкування між сторонами, сприяти конструктивності взаємодії і брати участь у виробленні рішення ситуації, що склалася. Існують базові принципи медіації, що дозволяють визначити специфіку та важливість цієї процедури. Зокрема, принцип нейтральності передбачає абсолютну неупередженість медіатора по відношенню до сторін; принцип рівності означає однакове ставлення до всіх учасників процесу; принцип конфіденційності гарантує нерозголошення будь-якої інформації, отриманої в ході процедури, спрямований на збільшення ступеня відвертості і довіреності від конфлікуючих сторін; принцип добровільності проявляється у вільній присутності учасників і їх можливості припинити процес в будь-який момент. Усі представлені основи дозволяють максимально розташувати до себе медіатора, створити повну атмосферу довіри і захищеності, в той же час свободи вибору. Так, процедура медіації знаходить характеристики ефективної процедури вирішення спору, з незначною витратою часу і при невеликих інших витратах. Дані позитивні аспекти знаходять свій прояв у тому числі у вирішенні трудових спорів.

Існує кілька форм трудових конфліктів з урахуванням суб'єктів: вертикальні і горизонтальні. До вертикальних прийнято відносити взаємодію двох або більше людей, що володіють різним становищем. Наприклад, між керівником і підлеглим. Така категорія включає в себе протиріччя з наступних питань: оплата праці, перерозподіл повноважень, невиконання роботи і ін [3]. Горизонтальні трудові конфлікти виникають між людьми одного рівня професійної діяльності. В якості суб'єктів можуть виступати рівні за посадою фахівці. Причиною можуть служити різні протиріччя. Так, до них відносяться боротьба за посаду, нечітке розмежування повноважень, конкуренція за певні бонуси (поїздки, гранти) та ін. Так само існують схожі підстави для суперечок [3]. Міжособистісні відносини часто відіграють важливу роль в процесі трудового взаємодії. При цьому якщо інцидент стався під час обговорення питання про відпустку, то особиста неприязнь сприяє лише до погіршення ситуації. Тому з метою абсолютного вирішення конфлікту необхідно працювати не тільки з зовнішніми проявами ситуації, але і з внутрішніми, до яких відносяться міжособистісні відносини, майбутні плани, співвідношення можливостей [4]. Саме тому учасники трудових спорів звертаються до процедури медіації.

Медіатор при особистій бесіді виявляє основні інтереси і позиції сторін, тим самим розмежовуючи бажане. І працюючи безпосередньо з істинно значущою потребою для боку, він формує процес таким чином, щоб сторони самі виявили найбільш прийнятне, для них, рішення. Відсутність тиску, диктування негативних перспектив, дозволяють сторонам максимально розташуватися і укласти угоду. Так виявляючи справжні причини розбіжностей, медіатор сприяє усвідомленню сторонами конфлікту, з урахуванням думки іншого боку. Коли конфліктологічна карта сформована, то учасники отримують повну інформацію про те, що відбувається. Даний факт має значення оскільки, найчастіше люди уявлення не мають про точку зору опонента. На це є ряд причин, по-перше, емоції не дозволяють раціонально оцінювати ситуацію. По-друге, багато сторін за підсумками медіації, згадують, що через почуття гордості не могли обговорити проблему, що склалася. По-третє, різні об'єктивні обставини заважали організувати бесіду належним чином.

У свою чергу медіативний підхід вирішення спору дозволяє на нейтральній території зустрітися сторонам конфлікту. Медіатор організовує процес таким чином, щоб сторони самі стали розуміти необхідність врегулювання ситуації. За допомогою інструментів медіації – питань, організатор сприяє зниженню емоційності та інших перешкоджають почуттів. Більш того, при присутності третьої сторони працівники виявляють більшу активність.

Так, є наступні особливості медіації, що сприяють процедурі вирішення трудових конфліктів.

По-перше, принцип рівноправності поширюється на всіх учасників, незалежно від їх посади, рівня доходів. Так, сторони можуть набагато легше знайти спільну мову. Тим самим зникає страх втратити роботу, бути оштрафованим, отримати догану. В цьому і полягає завдання медіатора, привести принцип рівноправності таким чином, щоб рівняння відбулося лише на дану процедуру, позитивним чином позначилося на сторонах. У той же час, необхідно, щоб сторони усвідомлювали, що на роботі субординація дотримується. Така проблема часто виникає в вертикальних трудових конфліктах. Коли начальник і підлеглий не можуть знайти виходу із ситуації самостійно, оскільки керівник постійно підкреслює свій статус, визначаючи рамки для працівника. В силу даних обставин підлеглий не демонструє свої справжні уявлення про те, що відбувається, і конфлікт, інцидент залишаються невіршеними. Медіатор за допомогою питань демонструє сторонам, що рівне становище сторін позитивним чином позначається на процесі врегулювання ситуації, зокрема, сторони активніше обмінюються інформацією, більш відверті, їх докази більш аргументовані.

По-друге, важливо, що конфлікт в трудовому колективі, виявляється у формі вимог працівників до керівництва може бути помилковим. Помилка виявляється в тому, що начальник, в принципі не уповноважений вирішувати подібні питання, а підлеглі наполягають на своєму. Так найчастіше відбувається у великих компаніях, коли керівництво на місцях може вирішувати лише змістовні питання трудового процесу, а організаційні вище керівництво. Але оскільки працівники часто в силу емоційності, необізнаності формують свої вимоги, звинувачення по відношенню до начальників відділів, і протягом всього часу з'ясування обставин, між двома сторонами вже складається міжособистісна неприязнь. Даний приклад демонструє перехід формального конфлікту в рамки неформального, що ускладнює процес його врегулювання, або навпаки прискорює.

По-третє, суперечки, що стосуються трудового процесу, можуть лише зовні характеризуватися як трудові, насправді це прояв особистісної неприязні, чи інших психологічних протиріч. Специфіка подібної ситуації полягає в тому, що істинний інтерес сторін часто виявляється прихований, очевидні лише позиції сторін, які підкреслюють формальність конфлікту, що склався. Тим самим, у медіатора виникає інша структура організації процедури. Існує два ризики: довгий сеанс медіації, який втомить сторони і вони не зможуть розкритися, втомляться, або в іншому випадку медіатор не виявить справжніх інтересів сторін, що в принципі ліквідує всю значимість процесі примирення.

Аналізуючи медіацію, як метод вирішення трудових спорів необхідно підкреслити позитивні сторони даної процедури.

Врегулювати суперечки на підприємствах, ґрунтуючись на статуті і регламенті проводиться досить ефективно, але не завжди можна застосувати, оскільки існують аспекти, які не підпадають під формалізовані корпоративні норми. Медіація має такі риси, які сприяють спрощенню процесу вирішення конфліктів. Зазвичай медіація займає 2-2.5 години і за цей час сторони часто розташовуються до бесіди і пояснюють те, що відбувається, відвертість дозволяє за короткий термін знайти спільне рішення. Тим

самим немає необхідності створення процедурних формальних документів, залученню свідків. Неформальне спілкування прискорює темпи пошуку рішення.

До позитивних сторін медіації в трудових конфліктах дослідники відносять локальність. Зокрема, судовий розгляд призведе до псування репутації підприємства. Закрита розмова з співробітниками також викличе напруженість з боку колективу. Медіація ж з одного боку, дозволяє проводити переговори, які не зраджуючи масштабного поширення інформації про ситуацію, що збереже репутацію, разом з тим клієнтів, бренд і ін. У разі внутрішнього конфлікту, медіація продемонструє співробітникам те, що керівництво користується цивілізованими методами, і незалежно від свого становища в рівній мірі обговорює проблему, що склалася з підлеглими. Тим самим, це виявиться додатковим стимулом для працівників, що визначають своє ставлення до підприємства.

Таким чином, на підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити наступні висновки. Медіація має принципи нейтральності, рівноправності, конфіденційності, добровільності, дозволяє учасникам конфлікту в неформальній обстановці викласти свою точку зору на ситуацію не обмежуючись рамками і нормами. Подібна вільна форма спілкування дозволяє медіатора розташувати боку, як до себе, так і один до одного, в силу чого їм буде простіше взаємодіяти при виробленні спільної угоди. Конфлікти, що стосуються трудових відносин, мають специфічні риси, які можуть, як ускладнювати, так і спростувати процес вирішення ситуації.

Значимість медіації визначається рядом позитивних сторін даного методу. По-перше, скорочуються витрати на процедури врегулювання суперечок в колективі, на підприємствах. По-друге, скорочується швидкість вирішення проблеми, що не зупиняє виробничі та інші процеси. По-третє, медіація, як інноваційний метод врегулювання конфліктів, дозволяє зберегти репутацію підприємства, в силу відсутності масштабної інформованості громадськості про конфлікти, що відбуваються на підприємствах. По відношенню до внутрішніх процесів організації, керівництво рекомендує себе як ефективна структура, яка сприяє реалізації інтересів працівників.

Література:

1. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. [Електронний ресурс] – точка доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80>.
2. Про медіацію. Проект закону України від 17.12.2015 № 3665. [Електронний ресурс] – точка доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00A.html.
3. Сподарик Н. А. Трудові конфлікти та причини, що їх спричиняють / Н. А. Сподарик. [Електронний ресурс] – точка доступу: https://3222.ua/article/trudov_konflkti_ta_prichini_scho_h_sprichinyayut.htm.
4. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія / Л. М. Ємельяненко [Електронний ресурс] – точка доступу: <https://readbookz.net/book/214/8120.html>.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофеєнко Л.В.

О.О. Садовнича
(Маріуполь, Україна)

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ ЗЛОЧИНІ

Актуальною проблемою є те, що Україна посідає перші місця у скоєнні злочинів. Особливе місце займає добровільна відмова при незакінченому злочині. Дуже часто особа не в змоззі довести злочин до кінця. Слід зауважити, що кожна людина має певні психологічні аспекти, тому по-різному реагує та виконує певні дії. Якби ці правопорушення не представляли ніякої небезпеки, то не було б і необхідності для протидії їм та використовувати засоби примусу.

Задача даних тез полягає у дослідженні питання добровільної відмови при незакінченому злочині, розкриття основного змісту, встановлення покарання та взагалі чи буде відповідальність за добровільну відмову при незакінченому злочині, відмежування злочинного каяття та добровільної відмови при незакінченому злочині.

Підходи до вирішення проблем пов'язаних із вчиненням злочинів полягають не лише у застосуванні заходів примусу, а й заохочення при добровільній відмові.

Згідно до статті 17 Кримінального кодексу України:

1. Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

2. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину [1].

«Злочин легше попередити, ніж боротися з його наслідками» - вислів, який повністю описує добровільну відмову.

У таких випадках, згідно з п. 14 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5, особа не несе відповідальності за замах на зґвалтування, і може нести відповідальність за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину. Мотиви добровільної відмови від доведення злочину до кінця можуть бути різні і не мають значення для визначення добровільної відмови від злочину і в цьому розумінні рівнозначні [2].

На думку професора Дурманова Н.Д. добровільна відмова від злочину можливий на стадії злочину, коли вчинені дії ще не встигли викликати суспільно небезпечні наслідки. Добровільна відмова в цьому випадку повинен проявитися у діях, спрямованих на недопущення або запобігання злочинних наслідків [3, с. 193].

Остаточне припинення готування до злочину або замаху на злочин означає остаточну відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну і безповоротну відмову особи від вчинення задуманого нею злочину і відсутність умислу продовжити його в майбутньому. Перерва у вчиненні злочину, його призупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від вчинення злочину, оскільки не припиняється загроза, небезпека заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом. Наприклад, злодій, який усвідомив, що не зможе відчинити сейф з грошима тим інструментом, що є у нього, і припиняє розпочатий злочин, щоб принести інший інструмент, не може бути визнаний особою, яка добровільно відмовилася від крадіжки. Тільки остаточна відмова від доведення злочину до кінця свідчить про добровільну відмову від вчинення злочину [4].

Етап добровільної відмови являє складний процес. Буває таке, що особа усвідомлює свої діяння тільки тоді, коли вже розпочала свою негативну дію.

Наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця. Особа вважає, що відсутні причини (обставини), яких вона не в змозі подолати для закінчення початого нею злочину, і їй поталанить у даних конкретних умовах його завершити. Наприклад, винний з метою зґвалтування потерпілої довів її до безпорадного стану, застосувавши алкогольні напої чи наркотики, і, усвідомлюючи, що він може довести злочин до кінця і ніхто йому не перешкодить це зробити, пожалів жертву і відмовився від зґвалтування [5].

Факт, що добровільна відмова від вчинення злочину можлива лише при не закінченому злочині, а саме на етапі готування або замаху на злочин. Це певна психологічна реакція, психологічний поріг через який людина повинна пройти, щоб зрозуміти, що вона не може здійснити цей злочин до кінця.

Соціальна сутність добровільної відмови, як зазначає А. П. Козлов, полягає в тому, що «особа починає скоювати злочин, але в силу тих чи інших причин припиняє злочинну поведінку за власним волевиявленням, в зв'язку з чим злочинний результат не настає. Для суспільства ж залишається головним виключення шкоди тим чи іншим суспільним відносинам. Соціальна корисність подібного значно вище в порівнянні з корисністю припиненню злочинної діяльності тому, що в такому разі не тільки переривається злочинне діяння, але вже і особистість щодо ненаступившим злочинного наслідки стає неприступною, чого немає в припиненні злочинів, хоча дії особи в якійсь їх частині залишаються злочинними [6].

Обґрунтовуючи виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові, М. І. Бажанов зазначав, що факт відмови сам собою свідчить про зникнення суспільної небезпеки і особи, і вчиненого нею до відмови діяння, крім того, у таких випадках у вчиненому особою діянні відсутній склад злочину [7, с. 755].

О. О. Дудоров вважає за необхідне наголосити на некоректності вказівки на те, що у поведінці особи, яка надалі добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця, існує склад незакінченого злочину. Як вважає вчений, через принципову різницю у причинах завершеності (припинення) протиправної поведінки незакінчений злочин і добровільна відмова – поняття-антиподи, які мають виключати одне одного. Тому добровільна відмова має відбутись до моменту наявності у поведінці особи і закінченого, і незакінченого злочину. При цьому розташування у КК України статті, присвяченої добровільній відмові, відразу після статей, в яких йдеться про незакінчений злочин та його різновиди, на думку О. О. Дудорова, можна виправдати хіба що прагматичними міркуваннями – зручністю юридичного аналізу цих різних і водночас пов'язаних між собою інститутів Загальної частини кримінального права [8, с. 453].

Таке розуміння правової природи та кримінально-правових наслідків добровільної відмови як факту, який свідчить про втрату особою суспільної небезпечності, дозволяє, на нашу думку, вирішити проблему, яка стосується можливості добровільної відмови при закінченому замаху. Адже виокремлюючи закінчений та незакінчений замах на злочин, законодавець не вирішує питання про те, чи має значення такий поділ для добровільної відмови. В теорії кримінального права ця проблема висвітлюється вченими по-різному. Деякі вважають, що добровільна відмова неможлива на стадії закінченого замаху, оскільки особа в такому випадку вже вчинила всі заплановані нею діяння, і відмовитися від них неможливо [9, с. 4–5].

На думку інших науковців, добровільна відмова може виникати і на стадії незакінченого, і на стадії закінченого замаху, адже добровільна відмова – це відмова не від учинення суспільно небезпечного посягання, а від злочину в цілому, який у матеріальних складах включає і наслідки, відвернути які можливо і після вчинення суспільно небезпечного діяння [10, с. 17].

Аналогічна аргументація може бути використана і під час обґрунтування недоцільності самостійного виділення такої ознаки, як своєчасність добровільної відмови [11, с. 362].

Добровільна відмова при незакінченому злочині має певні особливості. Є три стадії злочинів: готування, замах та закінчений злочин. Добровільна відмова можлива на етапі готування та замаху, а

дійове каяття застосовується до закінченого злочину. Дійове каяття на відміну від добровільної відмови при незакінченому злочині у тому, що саме каяття має усі елементи складу злочину, тобто злочин є обов'язково закінчений. Також за добровільну відмову не передбачена кримінальна відповідальність на відміну від каяття. Дія особи залежить від свідомості та волі, тобто не може скоюватися якийсь злочин без волі самої особи. На нашу думку треба внести зміни до статті 17 ККУ, а саме: треба чітко вказати те, що за добровільну відмову при незакінченому злочині не передбачено кримінальну відповідальність, так як це «вносить» багато незрозумілих аспектів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками [Електронний ресурс] // Пленум Верховного Суду України. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-92>.
3. Дурманов Н.Д. Стадії вчинення злочину за радянським кримінальним правом. - М., 1999. С.193
4. Бажанов М. І. Добровільна відмова від вчинення злочину [Електронний ресурс] / М. І. Бажанов // Юрінком Інтер. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/10-15/10117.htm>.
5. Добровільна відмова при незакінченому злочині [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/10611207/pravo/dobrovilna_vidmova_nezakinchenu_zlochini.
6. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. Козлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. С. 353
7. Бажанов М. І. Вибрані праці / М. Бажанов; упоряд.: В. І. Тютюгін, А. А. Байда, Е. В. Харитонova, Є. В. Шевченко / відп. ред. В. Я. Тацій. - Х.: Право, 2012. С. 755
8. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. - К.: Істина, 2011. С. 453
9. Скорилкин Н. М. Добровольный отказ от преступления и его место в системе обстоятельств, освобождающих от уголовной ответственности: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук / Н. Скорилкин. – М., 1998. С. 4-5
10. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. Шевчук. – К., 2002. С.20
11. Енциклопедія кримінального права. - Видання професора Малініна, СПб. - Т. 5: Незакінчений злочин, 2006. С. 362

Науковий курівник:

кандидат юридичних наук Орлов В.А.

Владислав Сергієнко
(Харків, Україна)

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сучасне життя вже неможливо собі уявити без такого джерела отримання та поширення інформації, як Інтернет. Він приніс у життя людей дуже багато користі, завдяки ньому можна дізнаватися інформацію про що завгодно, поглиблювати свої знання у будь-якій темі, демонструвати світу свої твори та наукові відкриття тощо. Але, на жаль, не все так добре як хотілося б, бо з появою Інтернету також виникло й багато проблем, більшість з яких пов'язана з порушенням прав інтелектуальної власності. Тому актуальним є визначення особливостей та способів захисту об'єктів права інтелектуальної власності.

Звичайно найпоширенішим видом порушення прав інтелектуальної власності в інтернеті є плагіат. Плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [1]. Плагіат як порушення прав інтелектуальної власності полягає у привласненні авторства на об'єкт інтелектуальної власності або його охороноздатну частину, що передбачає вчинення навмисних неправомірних дій, спрямованих на формування будь-яким способом уявлення про належність авторства на об'єкт інтелектуальної власності особі, яка не брала творчої участі у його створенні. До ознак, які розкривають сутність плагіату як порушення права інтелектуальної власності віднесено: привласнення авторства (є ключовою ознакою плагіату); навмисне неправомірне використання об'єкта інтелектуальної власності або його охороноздатної частини; обнародування об'єкта, створеного внаслідок плагіату [2].

Плагіат поширюється на літературні твори, статті, фотографічні, музичні, кінематографічні твори, твори художнього мистецтва, наукові праці, дисертації тощо. Ще одним порушенням прав інтелектуальної власності у мережі є порушення авторських прав на програми для ЕОМ, а саме розповсюдження контрафактних копій програм.

З появою Інтернету плагіат перетворився на серйозну проблему й у сфері навчання, він має назву «академічний плагіат». За даними опитування, проведеного професором Д. Маккейбом з Ратгерського університету 37% з 30 тис. студентів у 34 коледжах США користуються «copy&paste» для копіювання

виягів з чужих робіт, знайдених у мережі. Водночас 20% університетських професорів у США використовують програми, здатні виявити плагіат [3].

Сьогодні до найбільш застосованих механізмів захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет належать: захист прав у судовому порядку, в адміністративно-правовому порядку та також самозахист. Але отримання захисту прав інтелектуальної власності, порушених у мережі, в судових установах наразі має багато проблем, таких як відсутність належного законодавчого регулювання відносин, складності виявлення порушника та доведення його вини; проблема представлення належних доказів.

Слід зазначити, що законодавство України не визначає особливостей регулювання та захисту авторських прав у мережі Інтернет, факт чого стає підставою для поширення норм ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо встановлення тих дій, які визнаються порушенням авторського права та суміжних прав [1]. Не визначені законодавчо в Україні й особливості доказування порушення прав у «віртуальній мережі» та не запроваджені нові адаптовані до особливостей відносин, що виникають в сфері її функціонування механізми захисту прав інтелектуальної власності.

М. В. Гура вбачає необхідність посилення правової охорони прав авторів Інтернет-сайту на національному рівні, перш за все, шляхом визначення правового режиму Інтернет-сайту у Цивільному кодексі України та Законі України «Про авторське право і суміжні права» та розроблення Типових договорів на створення Інтернет-сайту та хостінгу. Крім того, на його думку, потребують удосконалення норми, що встановлюють особливості правового захисту прав автора Інтернет-сайту, а також застосування стягнення грошової компенсації та моральної шкоди у разі їх вчинення [4].

Найпростішим засобом авторського права у мережі є використання знаку охорони авторського права (знак копірайту), який складається з трьох елементів: знаку ©, прізвища та ініціалів особи або назви організації, яка володіє правом на твір, року першої публікації. Але зараз кожен може поставити такий знак під статтею чи на фото, але насправді він може і не бути автором. Такий знак копірайту у якомусь сенсі просто говорить про те, що той, хто опублікував матеріал, вважає себе його автором, але ніякого підтвердження достовірності цієї інформації звичайно немає. Щоб оформити дійсно підтверджуючий авторство знак копірайту треба виконати певну процедуру його установки, що складається з заповнення форми реквізитів копірайту та підписання авторського електронного документу електронно-цифровим підписом автора [5].

Крім цього зараз існує велика кількість технічних засобів захисту інтелектуальної власності. Умовно їх можна поділити на декілька груп, кожна з яких має певні особливості.

Перший підхід – це обмежена функціональність. За такого підходу, власник авторського права надає користувачеві примірник твору, який має функціональні обмеження. Такий підхід є одним із шляхів упровадження в життя таких бізнес-моделей, як «спробуй, перед тим, як купити» [6]. У більшості випадків цей підхід стосується програмних продуктів, які у свою чергу мають широкий функціонал, але використовувати його у повній мірі можуть лише ті, хто придбав продукт. Також до «обмеженої функціональності» відносяться демо-версії літературних творів, пробні відеоуроки тощо. Ще одним випадком обмеженої функціональності є низька якість відображення творів, для користувачів, що не придбали право на його використання.

Наступний підхід має назву «годинникова бомба». На відміну від функціонального обмеженнями, за цього підходу власник авторських прав розповсюджує функціонально повноцінний об'єкт інтелектуальної власності, але встановлює дату або кількість використань, після якої доступ до ресурсу буде неможливим. Цей механізм також найчастіше стосується програмних продуктів.

Захист від копіювання також є способом захисту прав інтелектуальної власності. За цього підходу правовласник обмежує кількість разів, коли комп'ютерний файл може бути скопійований або взагалі не дозволяє копіювання. Цей підхід найбільш стосується текстових ресурсів, наприклад статей, наукових робіт, художніх творів та зображень, якими можуть бути як фотографії, так і твори образотворчого мистецтва.

Ще одним засобом захисту є криптографічні конверти – програмне забезпечення, яке зашифровує твори так, що доступ до них може бути отриманий лише із застосуванням належного ключа до шифру, який у свою чергу можна придбати у правовласника або його представника.

Зазначені вище засоби необхідні саме для захисту творів будь якого характеру у мережі. Але крім цього є засоби, що не захищають об'єкт інтелектуальної власності від поширення або копіювання, але зможуть довести ваше авторство у разі необхідності. До таких засобів відносяться цифрові сертифікати, підписи, марки. Цифрові марки є практично непомітними при звичайному перегляді твору органами сприйняття людини, але при застосуванні необхідного програмного забезпечення можна довести, що файли містять додаткову приховану інформацію, у якій може бути вказано автора. Цифрові сертифікати та підписи вже широко використовуються у різних сферах для ідентифікації особи, що створила чи відправила певний файл.

Але незважаючи на чисельність технічних засобів захисту права інтелектуальної власності у мережі Інтернет, жоден з них не може гарантувати абсолютної надійності, бо може бути усунений іншим технічним засобом.

Отже правова основа захисту прав інтелектуальної власності в Україні складається із десяти спеціальних законів та більш ніж двадцяти міжнародних договорів. І це незважаючи на те, що Україна

стоїть на шляху євроінтеграції наразі досі не розроблено нормативно-правових актів які б передбачали способи захисту прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет. Таким чином, підвищення рівня дотримання виключних прав інтелектуальної власності в мережі Інтернеті вимагає побудови багаторівневого правового механізму гарантування їх дотримання та захисту з відповідним реагуванням законодавства на вимоги часу, не обмежуючись традиційним підходом до встановлення кола відповідальних осіб, змісту та порядку несення несприятливих наслідків

Література:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» Розділ V / Стаття 5 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
2. Що таке плагіат // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://3222.ua/article/scho_take_plagat.htm.
3. Плагіат авторських прав // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidruchniki.com/1834071963579/pravo/plagiat_avtorskih_tvoriv.
4. Гура В. С. Цивільно-правова охорона Інтернет-сайту [Текст]: канд. юрид. наук / В. С. Гура. – К., 2006. – 20 с.
5. Знак "копірайт" і межі його прояву // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/firen/8zlepko_intelektualna_vlasnist_naukovo-tehnichnij_diyalnosti/8.htm.
6. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-7487-16.html>.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Єрофеєнко Л.В.

Володимир Сокол
(Ірпінь, Україна)

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На думку більшості кримінологів, стосовно до причинності злочинів у сфері підприємницької діяльності першорядне значення мають протиріччя, що зустрічаються в економіці [1, с. 23].

Крім цього істотний блок причин, що сприяють вчиненню даних злочинів, утворюють відсутність належної організації господарювання в більшості економічних сегментів і прогалини в законодавстві. Вони мають негативний вплив на свідомість окремих осіб, призводять до ігнорування вимог, спрямованих на забезпечення встановленого порядку у відповідній сфері економіки.

Наступним чинником, виокремленим кримінологами, є зрощування кримінальних структур з представниками державних і правоохоронних органів, а також з керівниками комерційних структур [2, с. 158].

В якості детермінантів вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності виступають нерозвиненість правової свідомості населення, слабкість правоохоронної системи і недосконалість чинного законодавства [3, с. 141].

На думку Ю. Ф. Кваші, злочинність та її причини визначаються глибинними, сутнісними характеристиками тієї чи іншої системи господарювання, насамперед її економічною основою. Автор вважає, що, розглядаючи детермінанти сучасної злочинності, доцільно виділити:

1) загальні, або сукупні, причини, до яких відносяться:

- ставлення до власності;
- диспропорції в системі розподільних відносин;
- деформації в системі товарно-грошових відносин;
- недоліки відносин проведення реформ і управління економікою;

2) конкретні, або специфічні причини. До даних чинників вчинення злочинів (у тому числі у сфері підприємницької діяльності) належать відсутність у переважної більшості громадян навичок економічної поведінки в умовах розвитку ринкових відносин, низька поінформованість про процедури і правила здійснення угод і інших господарських операцій;

3) умови та обставини вчинення конкретного злочину з акцентуванням уваги на криміногенних і антикриміногенних факторах [4, с. 199-206].

Ф. Е. Шерега висловлює думку про те, що однією з причин високого рівня сучасної злочинності є невідповідність законодавчої бази сучасному етапу розвитку економічних відносин. Він зазначає, що внутрішнє протиріччя у законодавчій базі є наслідок стрімкого відриву економічної реформи від структурних змін в соціальній сфері, у тому числі правових інститутах. У результаті останні тільки констатують факт змінених суспільних відносин і не встигають оперативно надати цим змінам законодавчу основу. Дослідження Ф. Е. Шереги показали, що обставинами неповного відповідності законодавства вимогам ринкової економіки є:

- 1) наявність суперечностей та прогалин у законодавчій базі;
- 2) невідповідність законодавства вимогам ринкової економіки;

- 3) недосконалість механізму реалізації права;
- 4) невідповідність законів і нормативних документів один одному [5, с. 219-248].

Групу основних організаційних чинників, що детермінують вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності, складають:

1) несвоєчасне державне реагування на зміну характеру підприємницької злочинності, яке відбувається через відсутність державної системи кримінологічного моніторингу економіки, тобто безперервного спостереження, оцінки і прогнозу явищ, що виникають в економіці;

2) низький рівень розкриття злочинів у сфері підприємницької діяльності, що призвело до утворення великої кількості осіб, що займаються незаконною підприємницькою діяльністю.

На злочини у сфері підприємницької діяльності істотний вплив роблять:

- 1) зростання майнових потреб населення;
- 2) псевдовиправдання будь-яких способів розподілу майнових благ;
- 3) низький рівень солідарності населення до кримінально-правових заборон;
- 4) низький рівень знання населенням меж відповідальності за злочини у сфері економічної діяльності;

5) втрата здебільшого дорослого населення довіри і готовності надавати підтримку правоохоронним органам, що займаються розкриттям та розслідуванням злочинів [6].

Слід зазначити, що злочинність у підприємницькій діяльності представляє собою новий різновид злочинності. Історично вона походить з тіньової економіки та тіньового бізнесу, з одного боку, і професійної корпорації лідерів злочинного світу (так званих «злодіїв у законі» і кримінальних авторитетів), який виник на базі взаємних інтересів у подоланні бандитського свавілля відносно тіньової економіки та встановлення стабільних правил розподілу тіньових і кримінальних доходів - з іншого. Організована злочинність, спочатку обмежуючись впливом на тіньовий бізнес, в 1990-і рр. активно включилася в процеси приватизації державної власності. Освоєння та розвиток механізмів легалізації злочинно нажитих доходів в подальшому призвело до входження організованої злочинності в легальну економіку, її найбільш прибутковий сектор, галузі і підприємства. Різні види злочинного промислу (контрабанда, торгівля зброєю, наркоекономіка та ін.) Все більш і більш приймають форму незаконної підприємницької діяльності, галузей «чорної» (кримінальної) економіки, тому сьогодні ми маємо право говорити про консолідацію організованої та підприємницької злочинності та освіті феномена організованої підприємницької злочинності, або організованої злочинності економічної спрямованості [7].

Як відомо, основним актом щодо запобігання злочинності є Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. Проте документ не враховує ті суспільно-політичні відносини, які склалися на сьогоднішній день. Саме тому наголошуємо на необхідності розроблення нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення і практики реалізації. Відповідно, вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є необхідною передумовою реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні.

Література:

1. Кримінологія: Навч. посібник / За заг ред. О.М. Джужі.-К.:Атіка, 2009. - 312 с.
2. Кримінологія: підручник / под ред. А. І. Долгової. М., 2008. С. 158.
3. Гиске А. В. Корислива злочинність. М., 2003. С. 141.
4. Кримінологія / під ред. Ю. Ф. Кваші. Ростов н / Д, 2002. С. 199-206.
5. Шерега Ф. Е. Соціологія права: прикладні дослідження. СПб., 2002. С. 219-248.
6. Кримінологія / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 415 с.
7. Советская криминология. – М.: Юр. лит., 1966. – 320 с.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор України Топчій Василь Васильович.

Ольга Сусла
(Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Згідно з чинним законодавством право власності – це право особи на річ (майно), яке вона реалізує відповідно до законодавства за власною волею та незалежно від згоди інших осіб. Право власності – одне з гарантованих державою прав.

Проблеми права власності досліджуються багатьма українськими та зарубіжними вченими в їх наукових працях. Зокрема, теоретичні основи цієї проблеми розглядали: А.І. Антонюк, В.П. Грибанова, В.В. Бутнева, А.В. Венедиктова, Ю.С. Гамбарова, Д.М. Генкіна, К.О. Гориславський, В.В. Галуцько, О.В. Дзера, А.В. Коновалов, І.В. Підпригора, І.О. Покровський, Р.М. Сидельников, Є.А. Суханов та ін.

Метою даної теми є комплексне дослідження інституту права власності та його особливостей. Серед найпростіших відносин власності необхідно виділити відношення людини до речі, бо власність ґрунтується на відмінності «мого» і «чужого». Практично кожна людина протягом свого життя стикається з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з її власністю. Крім того, власність – це той базис, який гарантує життєздатність економіки держави, забезпечує існування і розвиток суспільства в цілому. Право власності, його дієві гарантії, надійний й ефективний судовий захист є найважливішими атрибутами правової демократичної держави. Однак наразі ще не можна з упевненістю говорити про те, що українське законодавство досягло досконалості в питаннях регулювання права власності та забезпечення реальних гарантій прав власників.

Сутність власності полягає в пануванні власника над річчю і усуненні всіх інших суб'єктів від речі, тобто у недопущенні будь-яких перешкод власникові у здійсненні панування над річчю з боку «невласника». Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК України) [1].

До цивільного законодавства, що регулює відносини власності, зокрема, визначає й розмежовує основні форми власності в Україні, слід віднести такі нормативно-правові акти:

- Конституцію України від 26 червня 1996 року (з подальшими змінами та доповненнями) [2];
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (з подальшими змінами та доповненнями) [3];
- Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (з подальшими змінами та доповненнями) [4];
- Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти (акти міністерств і відомств), видані відповідно до зазначених правових документів.

Право власності, як і будь-яке право, має свій зміст, що полягає в єдності трьох правомочностей. Відповідно до ст. 317 ЦК України [1], зміст права власності складається з таких правомочностей, як: право володіння; право користування; право розпорядження.

Право володіння – це забезпечена законом можливість мати в себе певну річ, фактично панувати над нею, утримувати її у своєму господарському підпорядкуванні (володіння може бути законним і незаконним). Право користування – юридична забезпечена можливість власника отримувати з майна, що йому належить, його корисні властивості для задоволення своїх особистих та майнових потреб (можливість отримувати плоди і доходи). Право розпорядження – це юридична закріплена можливість власника самостійно вирішувати долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану та призначення (передача за договором іншій особі, знищення, переробка тощо).

Цими правомочностями наділений власник, проте кожна з них, а в деяких випадках і всі вони разом, може належати і не власнику, а іншій особі, якій дозволив власник користуватися правомочностями. З іншого боку, власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ст. 319 ЦК України) [1].

В юридичній літературі розрізняють право власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, які регулюють і закріплюють суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Право власності в суб'єктивному значенні – це закріплення в нормах права можливості конкретного власника володіти, користуватися і розпоряджатися майном здійснювати на свій розсуд будь-які не заборонені законом дії з належним йому майном.

На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місце знаходження майна. Власник має не тільки право власності, а й несе майнові обов'язки. Зокрема, він зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом. Він також несе ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна, якщо інше не встановлено договором або законом. (ст. 323 ЦК України) [1].

Конституція України встановила принцип непорушності (недоторканності) приватної власності, сутність якого полягає в тому, що ніхто не може бути протиправно позбавлений прав власності. На захист права власності спрямовані норми не тільки цивільного права, а й інших галузей права, зокрема, кримінального, адміністративного, трудового, сімейного, житлового тощо. Забезпечуючи охорону та захист відносин власності в Україні, цивільне право вирішує декілька завдань. По-перше, право забезпечує стабільність відносин власності у суспільстві, що досягається шляхом законодавчого врегулювання відносин власності. По-друге, воно забезпечує відновлення порушених відносин власності, якщо таке трапляється, та притягнення до відповідальності осіб, які є винними у таких порушеннях. Таким чином, під цивільно-правовим захистом права власності розуміється сукупність передбачених цивільним законодавством засобів, які застосовуються у зв'язку зі скоєними проти цих прав порушеннями і спрямованих на відновлення чи захист майнових інтересів їхніх власників [5, с. 131].

В Україні існують наступні форми власності:

- власність Українського народу, тобто земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України (ст. 324 ЦК України);

- приватна власність, тобто майнові та особисті немайнові блага конкретної фізичної чи юридичної особи (житлові будинки, транспортні засоби та інше майно споживчого й виробничого призначення) (ст. 325 ЦК України);

- державна власність, тобто майно, в тому числі грошові кошти, необхідні для виконання державою своїх функцій (єдина енергетична система, системи зв'язку, транспорт загального користування, кошти державного бюджету) (ст. 326 ЦК України);

- комунальна власність, тобто майно, що належить територіальній громаді села, селища, міста і необхідне для забезпечення економічного і соціального розвитку відповідної території (ст. 327 ЦК України).

Усі суб'єкти права власності є рівні перед законом. ЦК України називає суб'єктів права власності в Україні, до яких належать:

1. Український народ, який здійснює свої права власника через референдум, органи державної влади або місцевого самоврядування;

2. фізичні особи – громадяни України, а також іноземні громадяни і особи без громадянства, які користуються однаковими з громадянами України майновими й особистими немайновими правами за винятками, встановленими у законі;

3. юридичні особи – вітчизняні, іноземні, спільні, з іноземними інвестиціями тощо;

4. держава Україна, яка здійснює свої права власника через органи державної влади;

5. Автономна Республіка Крим;

6. територіальні громади села, селища, міста;

7. іноземні держави та інші учасники цивільних відносин.

Об'єктами права власності може виступати: рухоме та нерухоме майно; земельні ділянки; житло, квартири; валютні цінності; грошові кошти; акції, цінні папери; інтелектуальна власність, тварини, тощо.

У житті людей, особливо в їхній підприємницькій та іншій господарській діяльності, трапляються такі ситуації, за яких виникає потреба скористатися чужими речами чи майном. Таку можливість найчастіше задовольняють засобами договірної права. Проте в окремих випадках договір є недостатньо надійним правовим засобом для задоволення потреби у використанні чужої речі [6, с. 183]. Тому виникла потреба винайти надійніший правовий засіб, який забезпечував би безперервне й безперешкодне використання чужої речі чи навіть майна. Таким засобом стало встановлення речового права на використання чужої речі, а не зобов'язального, що може бути припинене в будь-який час. Захист речових прав на чужі речі чи майно здійснюється на тих самих засадах, що й захист права власності. Кожен суб'єкт речового права має право на захист відповідно до положень, передбачених ЦК України для захисту права власності.

Виходячи з викладеного, можемо зробити висновок, що відіграючи значну роль у житті суспільства, власність не може залишитися поза увагою права. Соціальне значення власності полягає у тому, що за допомогою власності забезпечується самовираження осіб наповнюється реальним змістом її правоздатність. Інтерес до правового оформлення відносин власності пояснюється, по-перше, необхідністю стабільного забезпечення існуючих потреб громадян та інших суб'єктів правовідносин у майні, захисті інтересів у підприємстві та сфері інтелектуальної діяльності, зробити власність недоторканною для інших осіб; по-друге, неможливістю ефективною заміни права власності іншими майновими правами.

Література:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356 (з подальшими змінами та доповненнями).
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 52. – С. 180 (з подальшими змінами та доповненнями).
5. Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні: Монографія. - К.: Вентурі, 1996.- 272 с.
6. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. - К: Логос, 2000.- 279 с.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, Остапенко Олена Геннадіївна.

Данило Турбін
(Маріуполь, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МАЛОЗНАЧНОСТІ ДІЯННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ УКРАЇНИ

Згідно кримінального законодавства не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи

юридичній особі, суспільству або державі [1]. Але кримінальне законодавство не надає визначення межі малозначності діяння. Саме цій проблемі і присвячена ця стаття.

Метою статті є аналіз діючого кримінального законодавства та інших нормативно правових актів щодо малозначності діяння, вирішення проблеми визначення межі малозначності, висвітлення колізій законодавства пов'язаних з малозначністю діяння.

Малозначність діяння є особливою умовою, за наявності якої виключається кримінальна відповідальність, оскільки відсутній злочин. Злочин, як відомо, має місце лише за наявності в діянні всіх зазначених ознак в їх певній органічній єдності. Якщо хоча б однієї ознаки, передбаченої в статті Особливої частини КК, у вчиненому діянні немає, то таке діяння не є злочином [2].

Варто зазначити що малозначне діяння є втіленням такого спеціального принципу, як економія заходів кримінальної репресії, а також загального принципу кримінального права – справедливості [3].

Верховний Суд розглядаючи справу № 5-221кц15 висловився про те, що встановлення малозначності діяння полягає в обов'язковій сукупності трьох умов:

1. Формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого КК, тобто всіх тих передбачених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК характеризують певний склад злочину. Діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватись малозначним. Якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного злочину, то недосягнення цього рівня шкоди свідчить про відсутність у діях особи кримінальної протиправності, що унеможливує звернення до частини другої статті 11 КК;

2. Малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно не заподіює взагалі шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно незначну (мізерну) шкоду;

3. Малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди. Якщо існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, має наставати кримінальна відповідальність за замах на той злочин, який особа бажала вчинити [4].

Тобто можна зробити висновок про те що малозначне діяння містить всі передбачені у кримінальному законі об'єктивні і суб'єктивні ознаки певного злочину, але воно не заподіює шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно незначну шкоду. Але важливо зазначити що, якщо існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди відповідальність повинна наставати згідно з санкцією відповідної статті КК України.

Встановлено, що «малозначне діяння» та «відсутність складу злочину» є взаємовиключними поняттями, оскільки формальна ознака складу злочину є однією із ознак малозначного діяння. Малозначним є діяння, яке містить ознаки типової юридичної конструкції (складу злочину), проте через відсутність суспільної небезпеки злочину не є злочином [3].

Наприклад, крадіжка особою віком 19 років майна на суму, що незначною мірою перевищує розмір шкоди, у зв'язку з якою крадіжка визнається кримінально караним діянням. Однак потерпілим виявилась особа зі значними статками, для якої денний бюджет становить більше тисячі гривень. Іншими словами, сума, яку було вкрадено, не позбавляє його необхідних засобів для існування. В такому випадку правозастосовець самостійно на власний розсуд може визнати таке діяння малозначним з огляду на те, що діяння не становило суспільної небезпеки та не завдало істотної шкоди фізичній особі. Тим не менш, ситуація може повернутись в інше русло навіть при тій самій фабулі, однак зі зміною потерпілого. До прикладу, якщо ці кошти були вкрадені в особи похилого віку, єдиним засобом для існування якої є пенсія у розмірі тисячі гривень на місяць, відтак – гроші, що були вкрадені, становлять для неї значну суму. В цьому випадку ми можемо говорити про наявність істотної шкоди [5].

Тобто, сьогодні поняття істотної шкоди є суб'єктивним та визначається на розсуд правозастосовця. Окрім випадків коли істотність матеріальної шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного злочину.

Якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного злочину, то недосягнення цього рівня шкоди свідчить про відсутність у діях особи кримінальної протиправності [6].

Аналіз кримінального законодавства держав Західної Європи свідчить проте, що в більшості держав поняття малозначності діяння відсутнє. Винятком є кримінальне законодавство Швейцарської Конфедерації, Королівства Данії, Королівства Швеції, проте значення малозначності діяння в кримінальному законодавстві вищевказаних держав є різним. У КК Швейцарської Конфедерації поняття малозначності діяння застосовується лише до майнових злочинів із матеріальним складом у випадках відсутності істотної шкоди. У КК Королівства Данії малозначність діяння об'єднано з поняттям обставин, які виключають злочинність діяння і розглядаються як підстава звільнення від покарання. У КК Королівства Швеції малозначність діяння використовується в якості підстави для створення привілейованих складів злочинів, при цьому види і міра покарання для зазначених діянь є типовими. Малозначність діяння в КК

Королівства Швеції є підставою звільнення від покарання у випадках «неістотної причетності» до злочину та незакінчених злочинах [3].

На встановлення малозначності діяння жодні інші фактори, крім вказаних вище обов'язкових умов, не впливають. Відповідно, посткримінальна поведінка порушника кримінально-правової заборони, характеристика його особи, ступінь реалізації злочинного умислу, інші обставини, що відповідно до закону є правовими підставами для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності, значення в контексті встановлення наявності чи відсутності малозначності діяння за частиною другою статті 11 КК не мають. Так, вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, примирення винного з потерпілим, втрата особою суспільної небезпечності на час розслідування злочину не перетворюють злочин у малозначне діяння [4].

Відсутність суспільної небезпеки злочину у діянні виключає його кримінальну протиправність. Згідно з визначенням малозначності діяння у ч. 2 ст. 11 КК України такі його ознаки, як «відсутність суспільної небезпеки злочину» та «формальна наявність всіх ознак діяння» є взаємовиключними. Оскільки у більшості випадків малозначне діяння є іншим видом правопорушення, то малозначному діянню притаманний інший вид протиправності. Спосіб вчинення злочину впливає на ступінь суспільної небезпеки діяння поряд із іншими ознаками, а в деяких випадках має вирішальне значення у встановленні суспільної небезпеки діяння. Якщо спосіб обтяжу є вчинене діяння і в КК України вказана ознака передбачена в якості кваліфікуючої, то таке діяння не може бути визнано малозначним [3].

Підсумовуючи зазначимо, в українському кримінальному законі надано визначення малозначності діяння, але не розкрито його сутність. Малозначність діяння є особливою умовою, за наявності якої виключається кримінальна відповідальність, втіленням принципів економії заходів кримінальної репресії та справедливості. Також зазначимо, що поняття істотної шкоди, важливого аспекту визначення малозначності діяння, є суб'єктивним та визначається на розсуд правозастосовця, окрім випадків визначених кримінальним законом. Такі ознаки малозначності, як «відсутність суспільної небезпеки» та «формальна наявність всіх ознак діяння» є взаємовиключними, тобто наявна колізія законодавства.

Враховуючи вищезазначене, досвід західноєвропейських країн, в більшості з яких в кримінальному законодавстві відсутнє поняття малозначності та позицію українських вчених-правовиків, пропонуємо два варіанти внесення змін до кримінального закону:

1. Враховуючи європейський досвід – відмовитись від поняття «малозначність діяння», та замість нього застосовувати поняття «відсутність складу злочину», що дозволить вирішити проблеми взаємовиключення цих понять, та проблем визначення рівня суспільної небезпеки при застосуванні ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України.

2. Враховуючи національний досвід – зберегти поняття «малозначності діяння», але внести зміни в кримінальний закон та удосконалити визначення цього поняття враховуючи вищезазначені проблеми. Визначити в законодавстві принципи визначення рівня завданої шкоди, та рівня суспільної небезпеки.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – ст. 131.
2. Навроцький В.О. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. - К.: Юрінком Інтер, 2013. - 712 с.
3. Маломуж С. І. Малозначність діяння в кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право" / Маломуж С. І. – Одеса, 2017. – 23 с.
4. Висновок ВСУ №5-221к15 від 24.12.2015 року [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289>.
5. Тарасенко Х. Ю. Малозначність діяння: позиція Верховного Суду України у справі № 5-221к15 [Електронний ресурс] / Х. Ю. Тарасенко // Юридичний холдинг. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://yurholding.com/news/74-maloznachn-st-11-kk-ukrayini-pozicya-verhovnogo-sudu-ukrayini-u-sprav-5-221ks-15.html>.
6. ВСУ зробив висновок щодо малозначності діяння [Електронний ресурс] // Закон і Бізнес. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://zib.com.ua/ua/print/121264-verhovniy_sud_zrobiv_visnovok_schodo_vstanovlennya_maloznach.html.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук Орлов Віктор Анатольович.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Машхура Абдувалиева
(Гулистан, Узбекистан)

**ЕТУК ИНСОНЛАР ҲАЁТИ МАЗМУНИ ВА АКМЕОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ
ПСИХОЛОГИК ШАРТЛАРИ**

Шахснинг ҳаётини йўли мазмунига бўлган қизиқиш, методологик мақом даражасига кўтарилиб, постмодерн психологияда марказий тушунчалар сирасидан етакчи ўринни эгаллаб бормоқда (Д.А. Леонтьев), ёки А.Г. Асмолов фикрича, —ўзгарувчан даврда шахснинг ўзгарувчанлиги намоён бўлиб бормоқда. (17)

Ҳаёт мазмунини англаб етиш, барча замонларда киши учун ўта муҳим бўлиб, унинг психологик билиш силсиласида доимо етишмай келган звено ҳисобланади. Зеро, у оламни билиш ва англаш борасида яхлит образни шакллантиришга хизмат қилиб келган. —Олам образи ёки —ҳаёт образи тушунчалари билан боғлиқ муамоларини таҳлил қилишдан қатъий назар, психологиянинг ҳозирги даврда —олам ва —ҳаёт тушунчалари бир-бирига қоришиб кетган, диалектик яхлит бир жараёни ташкил қилади. Агар оламни билиш, англаш борлиқ ҳақидаги илмий билимларни ташкил этса, ҳаётни англаш эса (*vitaintelegenza*) психик билиш жараёнининг натижаси сифатида, кишиларнинг рационал доирада фикр юритиш натижасида вужудга келган ҳукмлари, уни ўраб турган олам ва борлиққа нисбатан муносабатларининг моделидир. Психология фанида бу ҳолатни изоҳлаб беришда аниқ бир ёндашув мавжуд эмас. Шунингдек ҳаётни англаб етиш табиати муаммоларига доир унинг мазмуни ва структураси ҳам етарлича шакллантирилмаган. Бироқ шундай бўлсада, психология фанига доир адабиётларда —шахснинг ҳаёт мазмунини англаши деган тушунча кўп учрасада, бироқ унинг илмий талқини, изоҳи борасида қарашлар турличадир.

Бундай ҳолат мазкур масалага тадқиқотчилар томонидан кам урғу берилганлиги ёки диққат марказидан йироқлигидан далолат беради. Бизнинг тушунчамизда эса – шахснинг ҳаёт йўли мазмунини англаши – шахснинг борлиқни (предмет, табиат, умуминсоний қадриятлар ва шу кабилар) ички, ақлий фаолияти ёрдамида бевосита англаши, ҳис қилиши ва кечинмалари асосида ўз тушунчаларини умумлаштириши ва қуриши таъсирида пайдо бўлган психик жараёни натижаларидир (Ф. Муродова). Ҳаётни англаш ва дунёни англаш тушунчалари фалсафа ва XIX асрнинг охирилари ва XX аср бошларида шаклланиб келаётган психология фанида кенг қўлланилган.

Мазкур муаммога ҳиссий-интуитив ёндашувда – ҳаётни англаш тушунчаси баъзи тадқиқотчилар томонидан (Г. Зиммель, Эдв. Гуссерель, А. Бергсон) ўз ҳаётини мушоҳада қилиш, ҳаёлга чўмиш, кузатиш каби тушунчалар билан изоҳланади. Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, бу ҳолатда индивиднинг бошидан кечирган ўз тажрибаларини мушоҳада қилиши назарда тутилмоқда.

Дилътеи эса инсон —кечинмаларини илмий билишнинг асосий методи сифатида ўз тажрибаларида қўлланганлиги манбаларда кузатилади. Г.В. Платоновнинг фикрича, барча табиий фанлар эса борлиқ, оламнинг табиий манзарасини яратади, деб таъкидлайди. (59) С.Б. Крымскийнинг таъкидлашича, оламни англаш, кишиларнинг субъект сифатида маданий-тарихий воқеаларга киришиши оқибатида, юсак тараққиёт рамзларини англаб етиши, ижтимоийлашуви жараёнида ижтимоий-тарихий тажрибани ўзлаштириши деган фикрни билдиради. М.С. Гиршккопфнинг айтишича, оламни тадрижий англаш жараёнида бизнинг ҳаётимиз узлуксиз биологик-психологик тараққиёт жараёни занжирининг энг зарур звеносини ташкил этади.

Файласуф олимлар Г. Риккерт ва М.С. Гиршккопф томонидан фанга киритилган маданий-тарихий тараққиёт ҳақидаги ғояси, кейинчалик Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурияларнинг психологик таълимотида ўзининг ривожини топди.(20,36,39) Оламни мушоҳада қилиш туфайли англаш борасида Г. Риккерт куйидаги хулосага келади, оламни мушоҳада қилиш туфайли кенг доирадаги дунёқараш билан кишиларнинг шахсий нуқтаи назари уйғунлашади, улар бирлашади, деган фикрни билдиради.

XX асрга келиб, оламни мушоҳада туфайли англаш ғояси онг категориясига доир методологик негизининг вужудга келишига сабаб бўлади. Хусусан, С.Л. Рубинштейн, онг тушунчаси борлиқни англашда муҳим омил деб, борлиқни инъикос этувчи юқори форма деб атайди. С.Л. Рубинштейн —Бытие и сознание асарида унинг уч асосий хусусиятини: англаш, тушуниб етиш ва таъсирланиш каби жиҳатлари мавжудлиги айтади. С.Л. Рубинштейн учун ўз ҳисларини англаш, нафақат у билан боғлиқ тўлқинланиш ва ҳаяжонланиш билан боғлиқ психик кечинмаларини ҳис қилиш, балки маълум бир предметга йўналтирилган образларини вужудга келишга сабаб бўлади.

Шу тариқа, бизнинг хусусий кечинмаларимиз, объектга бўлган муносабатларимиз орқали билвосита намоён бўлади. А.Н. Леонтьев ва С.Л. Рубинштейнлар онг тушунчасини олам категорияси туфайли идрок қилишни назарда тутди. (48) Е. Трубецкойнинг фикрича —оламни англаш категорияси кишиларнинг ҳаёт мазмуни орқали изоҳланишини таъкидлайди. (48)

Мазкур муаммо доирасида адабиётлар таҳлиладан маълум бўлишича, ҳаётни англаш ва борлиқни билиш категорияларига нисбатан учта методологик ёндашувни кузатиш мумкин, булардан биринчиси ҳаётни ҳис қилиш ёки ҳиссий-интуитив парадигма туфайли ҳаётни англаш бўлса, иккинчи ҳолатда эмоция ва кечинмалар орқали ҳаётни рационал билишдан иборат. Учинчи ёндашувда эса, инсонни ўраб турган

оламнинг маъносини англаш туфайли ҳаётни билишдир. Барча учта методологик ёндашувга асосан, қуйидагича таъриф бериш мумкин, ҳаётни англаш – психик жараён сифатида, инсонларнинг ҳаётидаги турли табиий ва ижтимоий соҳаларда ўзларининг бошдан кечириши, англаши ва тушуниш тажрибаси ўлароқ, уларга яшаш учун зарур бўлган имкониятларини юксалтиришдан иборат.

Мазкур ҳолатда, ҳаёт тажрибаси - индивиднинг атроф-олам ва бошқа кишилар билан муносабати жараёнида бошдан кечирганлари ва ўзлаштириши демакдир. Шу маънода, ҳаёт тажрибаси юксак қадрият ва қимматга эгадир, зеро, у индивиднинг тўлақонли яшаши учун муҳим шарт ҳисобланади.

Юқорида таъкидлаганимиздек, кейинги йилларда болалар ва ўсмирлар психологиясига оид тадқиқотлар билан бирга етуклик ва кексалик даврини ўрганишга бўлган қизиқишлар қўлами янада кенгайиб боришини кузатиш мумкин. Шубҳасиз, бунинг ўзига хос объектив ва субъектив сабаблари бор, албатта.

Сўнги йилларда фанлар туркумида акмеология фани ўзининг муносиб ўрнини эгаллаб келмоқда. У айнан етукликка эришишнинг шартшароитларини ўрганиб, давр нуқтаи назаридан айна муҳокама қилинаётган ёш даврлари хусусиятларини ўрагандади.

АКМЕОЛОГИЯ (грекча акме – чўққи, такомил, ниманингдир энг юқори босқичи, гуллаган даври маъноларини англатади) илму-фаннинг шундай янги тармоғи сифатида, у инсонни ўз тараққиёти динамикасида, такомилли ҳамда ҳаёт фаолиятининг турли босқичларида ўзидаги энг кучли қобилиятларини намоён қилишининг комплекс масалаларини ўрагандади. Яъни, у шахсни ўз такомилли жараёнида, ана шу тараққиёт ва юксалишнинг объектив ҳамда субъектив омиллари доирасида тадқиқ этади.

Акмеология тушунчаси дастлаб фанга рус олими Н.А. Рыбников томонидан 1928 йили киритилган бўлиб, унинг ўзи бу фан предметини етук инсонларнинг шаклланиш жараёнидир, деб таърифлаган эди. Лекин том маънодаги жиддий фан сифатида унинг шаклланишига Б.Г. Ананьев ва унинг издошлари бўлган петербурглик олимлар алоҳида улуш қўшишган. Уларнинг таъкидлашича, акмеологиянинг предмети – одамнинг ижодий салоҳияти бўлиб, у инсон томонидан ўзига иноят этилган барча имкониятлар ва иқтидорни қандай шарт-шароитларда, қайси қонуниятлар таъсирида рўёбга чиқаришини комплекс тарзда ўрагандади.

Акмеология фанининг асосий вазифаси - онгли фаолият субъекти бўлмиш шахсни турли фаолият жараёнларида, хусусан, танлаган касб-кори, ихтисослиги доирасида ўз ижодий салоҳиятини тўла очиш ва амалда намоиш этишига боғлиқ бўлган билимлар, амалий кўникмалар, малакалар, технологиялар билан таъминлаш, таништиришдир. В. Зазыкин ва А. Чернышовларнинг таъкидлашича, —акмеология - моҳиятан етук, баркамол инсонларнинг ривожланиши тўғрисидаги фандир. Шунинг учун ҳам бу фан биз учун жуда муҳим ва унинг имкониятлари деярли очилмаган.

Бирор касб-корни танлаган мутахассис ўша ўзи танлаган ҳунарда юқори самараларга эришиш учун ўзидан шахсан қайси сифатлар талаб қилинишини яхши билиши ва шу орқали касбий маҳорат ёки профессионализм чўққиларини забт этиши мумкин.

Касбий маҳорат – бу шундай неъматки, унинг самараси нафақат ўша инсоннинг – касб соҳибининг ўзига, яқинлари, оиласига наф келтиради, балки бунинг оқибати яхлит жамият ва инсониятга манфаатли эканлигини уни ижодий ишлашига, ўз такомиллик даражасидан қониқмаган ҳолда тинимсиз изланишда бўлишига ундайди. (27)

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ш. Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргалиқда барпо этамиз. Т. Ўзбекистон. 2016 й. 14 бет.
2. Ш. Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Т. Ўзбекистон. 2017 й.
3. Таълим тўғрисида.ги қонун. – Т.: 1997
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. – Т.:1997

**Кумри Бекмурзаева
(Боёвут, Ўзбекистан)**

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARINING YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH AHAMIYATI

Ma`lumki, kreativ atamasi yunoncha so`z bo`lib, ijodkorlik ma`nosini ifodalaydi. Kreativ yondashuv tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo`lib, o`quvchilarda maqsadga yo`naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantirish maqsadida o`tkaziladi. Boshlang`ich sinf o`quvchilarining yozma nutqini rivojlantirish hamda xatolar ustida ishlashda o`ziga xos uslub, ijodiy yondashish kreativlik vujudga keltiradi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarining yozma nutqini rivojlantirish savod o`rgatish davrida yozuvga orgatish bilan boshlanadi. Umumiy o`rta ta`limning Davlat ta`lim standarti (DTS) va o`quv dasturining —Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi talabiga ko`ra, 1 - 4-sinflarda husnixat mashg`ulotlari o`tiladi. Dasturga ko`ra, 1-sinfda yozuvga o`rgatish uchun 70 soat ajratilgan, bu sinfda husnixatga o`rgatish savod o`rgatish bilan bir paytda amalga oshiriladi. Bunda o`quvchilar husnixatning gigiyenik talablariga rioya qilishlari, harflarni grafik jihatdan to`g`ri shakllantirishlari,

ulashlari, ritm asosida yozishlari nazarda tutiladi. 1-sinfda xatsavod o'rgatish davrida bolalar yozuvga bevosita —Yozuv daftarlaridagi materiallar asosida o'rgatiladi. 1-sinfda o'quv mashqlarini tashkil etish birmuncha murakkab bo'lib, u bir necha davrlarga bo'linadi va bir necha vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalar o'qituvchining so'zini tinglaydilar, ayrim matnlarni ko'chirib yozadilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar. O'quvchilarda chiroyli, aniq va toza yozuvga qiziqish va muhabbat uyg'otish uchun, birinchi navbatda, o'qituvchining o'zi chiroyli yozishi lozim, bu sohada o'quvchilarning taqlidchanligini unutmash lozim. Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilar o'qishga o'rganish bilan parallel ravishda yozuvdan ham elementar malaka hosil qiladilar. Dasturga muvofiq o'quvchilar yozuvdan quyidagi malakalarni egallashlari lozim: analitik-sintetik tovush metodi tamoyiliga muvofiq, o'qish va yozuv birligi saqlanadi. Harflarni yozishda o'qishga o'rgatishdagi tarkib asos qilib olinadi, ya'ni o'qish darsida o'quvchilar harfni o'zlashtiradilar, matnni o'qiydilar, yozuv darsida esa shu harfli so'zni yozadilar.

1. Turli shakllar andozasi ustidan chizish. Erkin rasmlar chizish. Yozuv qurollarini to'g'ri tutish, turli qiya elementlar chizish, uzunlikni, oraliq masofani chamalash va hokazo.

2. Harf elementlarini yozish, baravar masofada qisqa va uzun elementlar, osti va usti ilmoqli elementlar chizish.

3. Bosh va kichik harflarni alohida yozish.

4. Harf birikmalarini, bo'g'inni yozish, harflarni to'g'ri yozish malakasini hosil qilish uchun so'z yozish. Yozuv qurollari va ulardan foydalanish.

Dastur talablari bo'yicha 1-sinf o'quvchilari «Alifbe» kitobiga ilova tariqasida chiqarilgan «Yozuv daftari»dan foydalanishlari lozim. «Yozuv daftari» sifatli qog'ozdan ishlangan, silliq va chiziqlari aniq ko'rinib turadigan bo'lishi lozim. Daftardagi qiya chiziqlar oralig'i 25 mm, qiyaligi 65°, kichik harflar yoziladigan satr chizig'i oralig'i 5 mm.ga teng bo'lishi lozim. O'quvchilar uchun tavsiya etiladigan sharikli yoki gelli avtoruchkalarning yo'g'onligi ularning qo'l barmoqlariga mos bo'lib, uzunligi 130 mm.dan oshmasligi lozim. O'quvchilar yozuvining sifati ko'p jihatdan yuqorida ko'rsatib o'tilgan yozuv qurollariga bog'liq. Yozuv sifatini shakllantirish: Yozuv sifatini aniq va toza, bir xil qiyalikda va balandlikda bo'lishini, bir tekis silliq yozilishini shakllantirishda Harf unsurlari va harflarni to'g'ri bog'lab yozish Sinfidagi barcha o'quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib yozishlariga erishish Yozuvni 65° qiyalikda yozishga o'rgatish Har bir qatordagi harflarning bir xil balandlikda bo'lishiga erishish Harf unsurlari, harflar va so'zlar orasidagi masofalarni bir xilda saqlash.

O'qish va yozuv darslari bir - biri bilan uzviy bog'lanib, o'qish darsi o'quvchilarni yozuv darsiga tayyorlaydi, yozuv darsi oldingi o'qish darsining davomi sifatida xizmat qiladi. Savod o'rgatish davrida o'quvchilar bilimi dars jarayonida barcha ishlarga bog'lab aniqlanadi. Bog'lanishli nutqni o'stirish ham o'qish va yozuv darslariga uzviy bog'lanib ketadi. O'quvchilarning sinfdan tashqari o'qishlari uchun haftada bir marta 20 daqiqa ajratiladi. Savod o'rgatish darslarida vaqti-vaqti bilan dam olish daqiqalari o'tkaziladi. Bu jarayon sistemali bog'lanib olib boriladi. Darslar sistemasi deyilganda o'quv vaqtini mavzularga nazariy va amaliy jihatdan rejali taqsimlanganligi, darslarning mantiqiyliigi va istiqboli bir-biri bilan bog'langan dars turlari va unda o'qituvchi bilan o'quvchilar foydalaniladigan asosiy metodik vositalar xilma-xil bo'lgan izchillik nazarda tutiladi. Amaldagi "Alifbe" darsliklari va ularga yozilgan qollanmalarga asosan savod o'rgatishda tayyorgarlik davri uchun 5 dars, alifbedan so'nggi davrga ham 5 dars ajratiladi. Oraliq davr alifbe davri hisoblanadi. —Boshlang'ich ta'lim dasturida yozuvga o'rgatish o'qish darsi bilan yozuv darsini chambarchas bog'lashni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilar o'qish darsida —Alifbe kitobidagi tayyor bosma harflardan foydalansalar, yozuv darsida bu narsalar ko'rinmaydi. Har bir harf va uning unsurini o'quvchilarning o'zi namunaga qarab bajarishlari kerak. Harf va uning unsurlari orasidagi masofani to'g'ri saqlash hamda daftarga bir tekis yozish endigina yozishga o'rganayotgan o'quvchi uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shuning uchun ham bu sinfda yozuvga o'rgatish bir qator tushunchalarni bilishni talab etadi. Masalan, baland-past, bir xil, keng-tor, uzoq-yaqin, yuqoriga, pastga, o'ngga va hokazo. O'qituvchi yozishga o'rgatishdan oldin o'quvchilar bilan yuqorida qayd etilgan tushunchalar ustida ish olib borishi lozim. Bu o'quvchilarga harflarning shaklini, uning xarakterini yaxshi tushunishlariga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, yozish malakasi o'qishga qaraganda ancha murakkabdir. O'qishning birincha haftalaridagi tayyorgarlik mashqlari, asosan, og'zaki nutqni o'stirishga qaratiladi. Ammo butun bir soatlik dars davomida og'zaki nutq bilan shug'ullanish bolalarni zeriktirib qo'yishi mumkin. Bu davrda husnixatga oid tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Imloviy malaka maxsus nutq malakasidir. To'g'ri yozuv – maxsus nutq faoliyati; yozuv ham murakkab harakat bo'lib, uning asosida nutq yotadi. Imloviy malaka nutq faoliyatining komponenti sifatida gapni sintaktik jihatdan to'g'ri tuzish, so'zni uslubiy aniq qo'llashni ham o'z ichiga oladi. Imloviy malaka murakkab malaka bo'lib, uzoq davom etadigan mashqlar jarayonida yaratiladi va so'zni fonetik tomondan tahlil qilish, uning morfemik tarkibini aniqlash ko'nikmasi kabilarga asoslanadi. Psixologiya malakani avtomatik harakat, ya'ni mashqlar natijasida asta-sekin avtomatlashgan ongli harakat deb belgilaydi. Avtomatlashish o'rganilgan imlo qoidasining oson yoki qiyinligiga bog'liq. Imloviy malaka o'z tabiati bilan avtomatik hisoblanmaydi. Malaka asosiga qo'yilgan ko'nikma mustahkamlanadi, takomillashadi, yaxshilanadi (harakat tezlashadi, aniq va to'g'ri bo'la boshlaydi, ishonarli va tejamlil bajariladi); shuning bilan birga, faoliyatning tuzilmasi qayta quriladi: mayda birlik bilan ishlash kengroq, butun, qo'shilgan birliklar bilan ishlashga o'tadi (masalan, so'zni harflab ko'chirish, bo'g'inlab ko'chirish bilan, keyin so'zni yaxlit ko'chirish bilan, so'ngra u gapni ko'chirish bilan almashadi). Bir imlo malakasi avtomatlashadi, imloga oid boshqa hodisa o'rganiladi va asta-sekin so'zni to'g'ri yozish malakasi hosil bo'ladi. Umuman olganda, yozuv murakkab harakat sifatida ongli jarayonligicha qoladi. To'g'ri yozuv malakasining shakllanishi uchun o'quvchidan fikrlash faoliyati talab etiladi. Biror to'g'ri yozuv hodisasini o'zlashtirish uchun o'quv va yodda saqlashgina emas, balki analiz va sintez ham tatbiq etiladi. Bunda grammatik

va imloviy hodisalarning o_xshash va farqli tomonlarini aniqlash uchun taqqoslash usulidan foydalanish hamda so'z va so'z shakllarini ma'lum grammatik yoki grafik guruhlarga ajratish, muayyan tizimga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan foydalanish muhim o_rin tutadi. Shunday qilib, orfografiyani o'rgatishda, grammatikani o'rgatish kabi, o'quvchilarning analitik-sintetik faoliyatini asta takomillashtira borish talab etiladi.

O'quvchilarda to'g'ri yozuv malakasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlashtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari bir so'znigina emas, balki umumiylik mavjud bo_lgan butun so'zlar guruhining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan me'yorga muvofiq butun so'zlar guruhini yozish imkonini yaratadi. Imlo qoidasi grammatik umumiylik asosida birlashgan so'zlarning yozilishini bir xillashtiradi. Bu yozma ravishdagi aloqani yengillashtiradi va imlo qoidalarining ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydi. Imlo qoidalarini grammatik, fonetik, so'z yasashga oid materiallarni ma'lum darajada bilmasdan turib o'zlashtirish mumkin emas. Grammatik nazariya imlo qoidalari uchun poydevor hisoblanadi. SHuning uchun boshlang_ich sinflarda imlo qoidasi shu qoidaga asos bo_ladigan grammatik nazariyaga bog_liq holda o'rganiladi. Masalan, shakl yasovchi qo_shimchalarning yozilishi haqidagi qoidalar —Otl, —Sifatll, —Sonll, —Kishilik olmoshlarill, —Fe'lll mavzulari ichiga kiritilgan. Materialning bunday joylashtirilishi grammatika bilan orfografiyani bir-biriga bog_liq holda o'rganishni ta'minlaydi. Imlo qoidasi bevosita grammatik nazariya elementlaridan so_ng o'rganiladi. Masalan, otlarning kelishiklar bilan turlanishi o'rganilgach, kelishik qo_shimchalarining yozilishi haqidagi ko_nikma shakllantiriladi. —Sifatll mavzusini o'rganish -roq qo_shimchasining va qip-qizil, yum-yumaloq kabi sifatning yozilishiga, —Fe'lll mavzusini o'rganish bo_lishsizlik (-ma) va o_tgan zamon (-di) qo_shimchalarining yozilishiga zamin yaratadi. Imlo qoidalarini o'rgatishga bunday yondashish boshlang_ich sinflarda barcha orfografik materiallarni o'rganishda tipik hisoblanadi.

Imlo qoidalari ustida ishlash – murakkab jarayon, qoidaning mohiyatini ochish, o'quvchilarning qoida ifodasini o'rganib olishlari, qoidani yozuv tajribasiga tatbiq etish uning asosiy komponentlari hisoblanadi. Qoida mohiyatini ochish qoida so'zning qaysi qismini, qaysi so'z turkumi yoki grammatik shaklni yozishni boshqarishini, bunda qaysi belgilar yetakchi ekanini tushuntirish demakdir. O'quvchilarni qoida bilan tanishtirish uchun material tanlashda o'qituvchi bu yetakchi belgilarni albatta hisobga oladi. Qoida ifodasi ustida darslik bo_yicha ishlanadi. Bunda o'quvchilarning qoida tarkibini anglab yetishlari ahamiyatlidir. Shuning uchun darslikdagi qoida qismlarga bo_linadi (Aslida o'quvchilar bu vazifani mashq jarayonidayoq bajarib qo_yadilar). O'quvchilar o'rganilgan qoidaga misol aytish va xilma-xil mashqlarni bajarish yo_li bilan uni yangi til materialiga, ya'ni yozuv tajribasiga tatbiq etadilar. Qoida ustida ishlash metodikasi shu qoidaning xarakteriga qarab tanlanadi. Masalan, bo_lishsizlik qo_shimchasi (-ma) ning yozilishini deduktiv yo_l bilan o'rgatish mumkin. Jo_nalish kelishigi qo_shimchasi (-ga) ning oxiri -k bilan tugagan otlarga -ka, -q bilan tugagan otlarga -qa shaklida qo_shilishi haqidagi qoidani indukativ yo_l bilan tushuntirish maqsadga muvofiq. O'quvchilar qoidadagi asosiy fikrni ajratishga yordam beradigan vazifalarni bajarsalar, uni o'zlashtirish xiyla qulay bo_ladi. Chunki bolalar aniq material bilan ishlaydilar va uni tahlil qilish vaqtida qoidaning muhim qismlarini ajratadilar, qoidani ongli o'zlashtiradilar. Nimanidir, masalan, so'zlarning talaffuzi va yozilishini, so'z turkumlarini, so'z qismlarini bir-biriga taqqoslash o'quvchilarning aqliy faolligini oshiradi. Bunda yana qoidaning ajratilgan belgisini aniq yozib ko_rsatish ham ahamiyatli hisoblanadi. Qoidada aks ettirilgan muhim fikrni ajratishga o'qituvchining savollari yordam beradi. Bu savollar, o'z navbatida, qoidani shakllantirish rejasi ham hisoblanadi. Qoida ustida jamoa bo'lib ishlash bilan birga, darslikdan foydalanib, mustaqil ishlash usulini qo_llash ham mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: — Sharq 1998 y -64 b.
2. A. Avloniy. «Turkiy guliston yohud axloq» T. O`qituvchi. 1999 y.
3. Umarova M., Sh. Hakimova. O`qish darslari (3-sinf uchun). –T.: Cho`lpon, 2016. – 126 b.
4. Umarova M., Sh. Hakimova. O`qish kitobi (3-sinf uchun darslik). – T.: Cho`lpon, 2016. – 240 b.
5. Davlat ta`lim standarti. –T.: Yangiyo`l poligraf service, 2017. – 42-46 b.
6. Uzviylashtirilgan o`quv dasturi. –T.: Yangiyo`l poligraf service, 2012. – 46-68 b.
7. G`afforova T., G`ulomova X. 1-sinfda o`qish darslari. –T.: Sharq, 2016. – 126 b.

Елена Данилкова
(Ветка, Республика Беларусь)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ В ПСИХОЛОГИИ

Различные аспекты проблемы креативности рассматривали Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, В.Н. Дружинин, А.А. Мелик-Пашаев, Н.Н. Нечаев, Я.А. Пономарев, Б.М. Теплов, Д.В. Ушаков, М.А. Холодная, В.Д. Шадриков и др. На сегодняшний день в научной психологической литературе существует множество подходов к изучению креативности, однако понятийный аппарат данного феномена все еще остается неопределенным.

В справочной психологической литературе креативность определяется как «творческие возможности (способности) человека, которые могут проявляться в мышлении, чувствах, общении, отдельных видах деятельности, характеризовать личность в целом и/или ее отдельные стороны,

продукты деятельности, процесс их создания. Креативность рассматривают как важнейший и относительно независимый фактор одаренности» [1, с. 222].

Осмысление понятия креативность связано как с результатом творческой деятельности, т.е. с созданием неких новых материальных и духовных ценностей, так и с изучением самого процесса творческого акта (А.В. Брушлинский, Л.С. Выготский, Т. Дауд, О.К. Тихомирова, Г. Уоллес и др.).

Создание некого нового продукта в процессе творчества предполагает наличие особых творческих, или креативных, способностей у субъекта деятельности. Ряд исследователей (Дж. Гилфорд, А.Я. Пономарев, С. Тейлор, Э. Торренс и др.) рассматривают креативность как универсальную познавательную способность к творчеству.

В научной литературе также распространен подход к пониманию креативности как черты личности (Д.Б. Богоявленская, А. Маслоу и др.) В частности, Д.Б. Богоявленская подразумевает под этим понятием способность к преобразованию чего-либо [2, с. 35].

Е.П. Ильин определяет креативность как «способность к оригинальной, но в то же время востребованной работе: к чему-то такому, о чем другие не подумали, что приносит некую пользу» [3, с. 175].

Креативность является сложным многомерным явлением, включающим в себя множество параметров, которые характеризуют креативную личность и креативное мышление. Креативность зачастую отождествляют с дивергентным мышлением, характеризуя его как альтернативное, интуитивное, ненаправленное, порождающие множество идей и вариантов решения задачи (Дж. Гилфорд, Л.Я. Дорфман и др.).

Согласно П. Торренсу, креативность содержит в себе повышенную чувствительность к проблемам, к противоречивости или дефициту знаний; действия по выявлению таких проблем и поиску их решений.

По мнению Я.А. Пономарева, креативная личность должна быть ориентирована на интенсивный поиск решений и способная усмотреть побочные продукты, возникающие в процессе мышления [4, с. 431].

Е.Е. Туник отмечает, что креативной личности присущи чувствительность к проблемам, способность синтезировать, определять сходства и различия, воссоздавать недостающие детали, прогнозировать и мыслить дивергентно, склонность к независимости суждений, самоуверенности, влечению к новым, сложным и рискованным задачам, дивергентность и системность мышления, открытость внутреннему опыту, энергия, высокая чувствительность, толерантность к неопределенности, безусловное принятие себя других людей природы, непосредственность, центрированность на проблемах, независимость от культуры и окружения [5].

Ряд исследователей считают, что креативность можно рассматривать как потребность в исследовательской деятельности, или как фактор одаренности (В.Н. Дружинин, А.Н. Лук и др.).

С позиций системного подхода Т.А. Барышева, А.Ю. Жигалов трактуют креативность как многомерно е психическое образование, состоящее из мотивационного, эмоционального, экзистенциального, коммуникативного, компетентностного, интеллектуального, эстетического симптомокомплексов [6, с. 27].

Рефлексивный подход к пониманию креативности (Е.В. Алфеева, О.С. Анисимов, С.П. Курдюмов, В.А. Петровский, И.Р. Пригожий, В.М. Розин и др.) направлен на научение осмыслению своей деятельности при помощи сравнения и изучения. Осмысление – это размышление, полное противоречий, сомнений, переживаний, это особенный источник знаний, который опирается на внутренний опыт субъекта в отличие от внешнего опыта его ощущений; реализация потребностей к самоотчету об испытываемых переживаниях сознания и к самоанализу; осознание того, как человек оценивается и воспринимается окружающими людьми. Рефлексия как самоконтроль креативных действий обуславливает саморегуляцию творческой деятельности и поведения. Рефлексия приводит к целостному представлению, знанию о содержании, способах и средствах своей творческой деятельности, позволяет критично отнестись к себе, делает человека субъектом своей творческой активности [7, с. 33].

Таким образом, креативность – творческие способности индивида, характеризующиеся готовностью к продуцированию принципиально новых идей и входящие в структуру одаренности в качестве независимого фактора.

Феномен креативности образует тесную связь с понятием инновационности, т.е. креативность считается «первым шагом» инновационности (И.М. Кыштымова, Дж. Хип и др.). Потенциально ценные идеи становятся инновацией только в момент их реализации, применении на практике. Так, по мнению Дж. Хипа, креативность является комплексом идей, реализуемых в дальнейшем в виде инноваций.

В настоящее время существует целый ряд подходов к оценке уровня креативности личности. В частности, Дж. Гилфордом были выделены такие критерии, как: беглость (количество сформулированных идей); гибкость (способность преодоления функциональной фиксированности, переход от одного класса явлений к другому); оригинальность (редкость по сравнению с другими ответами); любознательность; разработанность [8, с. 82].

А.Н. Лук выделил следующие составляющие креативных способностей: зоркость в поисках, способ кодирования информации нервной системой, способность к свертыванию мыслительных операций, способность к переносу, боковое мышление, цельность восприятия, готовность памяти, сближение понятий, гибкость мышления, гибкость интеллекта, способность к оценочным действиям, к выбору одной из многих альтернатив до ее проверки, способность к «сцеплению», легкость генерирования идей, беглость речи, способность к доведению до конца. Он отмечает важность умения тщательного поиска

решений и идей в огромном потоке информации, уделяя особое внимание способности выходить за пределы уже усвоенного опыта [9, с. 84].

В беглость А.Н. Лук включает три аспекта: быстрое извлечение множества свойств объектов из памяти, легкость генерирования идей и беглость речи, позволяющая обличать новые осмысленные идеи в слова. Рассматривая параметр гибкости мышления, он отмечает необходимость наличия гибкости интеллекта как способности «вовремя отказаться от ложных гипотез» [9, с. 88].

В целом, можно отметить, что критерии оценки креативности зависят от теории, в рамках которой проводились исследования. Например, уровень волевого усилия, стимулирующего работу бессознательного, и напряженность предшествующей работы (теория бессознательной работы); оценка предшествующей деятельности, которая является причиной принятия решения (теория конструктивного интеллекта); оценка патологических состояний, которые являются результатом нарушения деятельности мозга (теория персервации); стимулы, вызывающие детерминирующие тенденции (теории интенциональной направленности и детерминирующих тенденций) и др.

Креативность, согласно ассоциативной теории, базируется на возникновении новых комбинаций ассоциаций между идеями. Степень креативности мышления зависит от того, насколько отдаленными являются идеи, между которыми возникли ассоциации. Однако данные ассоциации должны отвечать требованиям полезности и соответствию условиям задачи. Отметим, что В.Н.Дружинин и С. Медник утверждают, что установление ассоциативных связей между уже известными несвязанными ранее идеями приводит к появлению креативных продуктов [10, с. 30]. С. Медник главным критерием оценки творческой одаренности легкость ассоциирования и способность сближать отдаленные ассоциируемые идеи. Этот критерий также предполагает умение сближать понятия и выводить из них новые и правильные заключения. Генерирование множества креативных идей благодаря ряду ассоциаций формирует такую черту креативной личности как «сверхвключенность» (Д.Б. Богоявленская [11]).

П.И. Джексон, С. Мессик выделяют следующие аспекты креативного мышления: оригинальность, осмысленность, трансформация, как преобразование материала через ограничения, объединение элементов опыта [12, с. 79].

Согласно К. Тэкэксу, высокий уровень креативности выражается в пытливости ума, высоком энергетическом уровне, независимости, неконформности, изобретательности в применении материалов и идей, способности высокой концентрации на интересующем деле, а также гибкости, беглости, оригинальности и др. [3, с. 134].

К уже названным различными исследователями критериям креативности Л.Н. Дроздикова добавляет мотивационные компоненты творческой самореализации (стремление к самосовершенствованию, успеху и лидерству в творческой деятельности и др.), а также подчеркивает важность самоорганизации для реализации креативного потенциала (способность к выделению целей и приоритетов, планированию, самоконтролю, самооценке, самоанализу, рефлексии и коррекции, умение преодолевать трудности в учении) [12, с. 59].

С точки зрения ряда исследователей, ключевыми качествами, формирующими креативность, являются ассоциативность и диалектичность благодаря которым мышление становится гибким и оригинальным (Н.Е. Веракса, А.Ю. Капская, Т.Л. Мирончик, О.А. Шиян и др.). При этом диалектичность понимается как способность осознавать противоречия в любых системах и оперирование ими посредством мыслительных действий диалектического превращения, объединения и опосредования.

Таким образом, можно выделить следующие основные подходы к определению креативности: черта личности (Б. Богоявленская, А. Маслоу); творческие способности индивида (Дж. Гилфорд, А.Я. Пономарев, С. Тейлор, Э. Торренс); одна из составляющих одаренности (А.Н. Лук); дивергентное мышление (Дж. Гилфорд); многомерное явление, включающее в себя множество параметров, которые характеризуют креативную личность и креативное мышление (Т.А. Барышева, А.Ю. Жигалов и др.). Подводя итог можно сказать, что под креативностью мы будем понимать творческие способности индивида, характеризующиеся готовностью к продуцированию принципиально новых идей и входящие в структуру одаренности в качестве независимого фактора.

На основании анализа литературы были выделены критерии креативности: беглость, гибкость, оригинальность, разработанность, сопротивление замыканию, абстрактность названия, стремление к самосовершенствованию, успеху и лидерству в творческой деятельности, способность к выделению целей и приоритетов, планированию, самоконтролю, самооценке, самоанализу, рефлексии и коррекции, умение преодолевать трудности в учении.

Литература:

- 1 Большой психологический словарь / Под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – 3-е изд. – М.: Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
- 2 Богоявленская, Д.Б. «Субъект деятельности» в проблематике творчества / Д.Б. Богоявленская // Вопросы психологии. – 2010. – №2. – С. 35-41.
- 3 Ильин, Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 434 с.
- 4 Пономарев, Я.А. Состояние, тенденции и перспективы развития психологии творчества / Я.А. Пономарев // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 2008. – С. 431-450.

- 5 Туник, Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е.Е. Туник. – СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс», 2012. – 44 с.
- 6 Барышева, Т.А. «Креативность. Опыт самопознания» – технология рефлексивной самоорганизации / Т.А. Барышева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – 2013. – №158. – С. 26-36.
- 7 Алфеева, Е.В. Креативность и личностные особенности детей дошкольного возраста (4–7 лет): дисс. ... канд. психол. наук / Е.В. Алфеева. – М., 2010. – 275 с.
- 8 Гилфорд, Дж. Структурная модель интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. – М.: Издательство Прогресс, 2005. – 244 с.
- 9 Лук, А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 2008. – 128 с.
- 10 Дружинин, В.Н. Экспериментальное наследование формирующего влияния микросреды на креативность / В.Н. Дружинин, С. Медник // Психологический журнал. – 2010. – №4. – С. 25-45.
- 11 Богоявленская, Д.Б. Психология одаренности: понятие, виды, проблемы / Д.Б. Богоявленская. – М.: МИОО, 2005. – 176 с.
- 12 Дроздикова, Л.Н. Творческая самореализация старшеклассников в условиях системно-целевой дифференциации / Л.Н. Дроздикова // Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – Казань, 2011. – 177 с.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

**Ёркиной Таштанова
(Гулистан, Узбекистан)**

BOLA TARBIYASIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING IJTIMOY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tarbiya har qanday jamiyatini muhim vazifasidir. Tarbiya – bu shaxsning ijtimoiy ma'naviy va ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlash maqsadida uning ma'naviy, jismoniy kamolotiga muntazam ravishda ta'sir ko'rsatish jarayonidir. Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov; «Ta'limning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsning shakllanishiga olib keladi. O'zining qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, imoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalash imkoniga ega bo'lamiz» deb ta'kidlaganlaridek, «Ta'lim to'g'risida»gi" Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» bugungi kunda shaxs tarbiyasiga jiddiy e'tiborni qaratmoqda.

Tasavvur qiling: ilmi zo'r, katta ixtirolarga qurbi yetadigan, qonunlarni yaxshi o'zlashtirgan mutaxassis - ma'naviyatisiz, tarbiyasiz, axloqsiz bo'lsa nima bo'lishi mumkin? U o'z manfa'atlarini o'ylaydi, Vatan uchun biror narsa qurbon qila olmaydi, chunki u -xudbin. Unda mehrg oqibat, fidoiylik, vatanparvarlik, milliy g'urur yo'q. U muxtojlariga yordam bermaydi. Chunki unda tarbiya shakllanmagan. Insonning tabiatini yzgartiradigan, uning shaxsini tarkib topishiga ta'sir qiladigan kuch ijtimoiy omillar yoki boshqacharoq qilib aytganda, jamiyat ishlab chiqarish kuchlari, hamda ishlab chiqarish munosabatlarining o'sishi va o'zgarishidir.

Bundan tashqari yana inson shaxsining tarkib topishiga ta'sir qiluvchi kuchli omil - inson orttirgan tajribalarning tarbiya vositasi orqali bolalarga berilishidir. Shunday qilib, inson shaxsi juda murakkab psixologik kategoriya bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida sekin-asta tarkib topadi. Ilmiy manbalarga qaraganda inson shaxsi uchta faktorlar ta'sirida tarkib topadi.

Ulardan birinchisi odam tugilib o'sadigan tashqi ijtimoiy muhitning ta'siri bo'lsa, ikkinchisi odamga uzoq muddat davomida sistemali beriladigan ijtimoiy ta'lim-tarbiyaning ta'siridir va nihoyat, uchinchisi odamga nasliy yo'l bilan beradigan irsiy omillarning ta'siridir. Shunday qilib, insonning psixik taraqqiyotida va shaxsiy sifatlarining tarkib topishida tashqi ijtimoiy muhit va tarbiyaning roli hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Lekin, inson shaxsining tarkib topishi, yuqorida aytib o'tganimizdek, faqat shu ikkita faktorga emas, balki uchinchi bir faktorga ham bogliqdir. Bu faktor nasliy yo'l bilan ayrim anatomik va biologik xususiyatlarning ta'siridir. Odamga nasliy yo'l bilan ayrim anatomik va biologik xususiyatlari beriladi. Masalan: tanasining tuzilishi, sochi va quzlarining rangig ovozi, gapirish uslublari, ayrim harakatlari tug'ma ravishda berilishi mumkin. Lekin, shuni hech qachon esadan chiqarimaslik kerakkig odamga hech vaqt uning psixik xususiyatlari, ya'ni uning aqliy tomonlari bilan bogliq bo'lgan sifatleri nasliy yo'l bilan beriladi. Nihoyat, nodir hollarda ayrim qobiliyatlar, masalan, musiqa, matematika qobiliyatlarda nasliy yo'l bilan berilishi mumkin. Bunday imkoniyatlarning amalga oshirilishi, ya'ni ro'yobga chiqishi uchun albatta ma'lum sharoit bo'lishi kerak. Hozirgi kunda xalqimiz orasidan yetishib chiqqan iste'dodli olimlar, muhandisxirochilar, yozuvchi va shoirlar, davlat va jamoat arboblari, iste'dodli artistlar, rassomlar va boshqa kishilarimizga nasliy yo'l bilan berilgan barcha imkoniyatlarning ro'yobga chiqishi uchun harkanday sharoit maydonga kelganligini dalili bo'la oladi.

Insoniyatni komil inson qilib, ularni baxtli etgan, yuksaklikka yetaklagan bu - yaxshi tarbiyadir. Tarbiyaning bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda, xalqning boy milliy-ma' na viy, tarixiy an'alariga, urf-odatlariga iamda unutilmas qadriyatlariga asoslanib tashkiliy ijtimoiy – psixologik shakldagi vositalarni ishlab chiqish va uni amalda joriy etish borasida soha mutahassislaridan yanada mas'uliyat talab etadi.

Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanadi, uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do'stlari, jamoat tashkilotlari, atrof muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at,

adabiyot, tabiat va boshqalar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o'zaro hamkorlikning ta'sir doirasi orqali shaxsni tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta'minlash katta ahamiyatga ega. Tarbiya kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan boshlandi va rivojlanib bordi. Bola tug'ilishi bilan ota-onasining parvarishi orqali atrof-muhit bilan tanishadi.

Insonning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhitdan ya'ni ichkilikbozlik, giyohvandlik, kashandalik va boshqa illatlardan himoya qilish esa nihoyatda murakkab jarayon. O'zbek halqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda qo'llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o'ziga xos urf-odati va an'analari, tarbiya g'oyalari va hayotiy tajribasi yillar davomida mukammallashib keldi. Hali tarbiya muassasalari bo'lmagan davrdayoq, qabila a'zolarining bolalarda mehnatsevarlik, jangovorlik, axloq-odob, nafosat, do'stlik, mehr – shafqatlilik, insonparvarlik xislatlarini shakllantirish va o'stirish sohasidagi aql – idroki va usullari o'sha davrdagi hayotiy tajribaning mevasi sifatida ijtimoiy hayotga bog'liq holda shakllandi va rivojlandi. Bola, asosan, oila muhitida tarbiyalanib, inson sifatida shakllanadi. Tarbiya esa hayotning eng muhim tergagi, ya'ni tayanchi hisoblanadi. Har bir bolani shunday tarbiyalash lozimki, u, avvalo, yaxshi o'qishi va so'ngra esa, yozishni o'rganishi bilan eng yuksak pog'onaga ko'tarilsin. Ma'lumki, sharqning buyuk allomalari ta'lim va tarbiya masalalariga alohida e'tibor berishgan. Abu Ali Ibn Sino ham mazkur ustuvor masalalarga doir bir qancha asarlar, o'zidan boy ilmiy meros qoldirgan. Ibn Sino bolani maktabda o'qitish oila jamiyatning asosiy instituti hisoblanishi, u tarbiya o'chog'i sifatida shaxsning shakllanishida muttasil ishtirok etadi.

Oilaning ijtimoiy ahamiyatiga molik funksiyasini ta'minlanishida undagi ijtimoiy psixologik muhit, shaxslararo munosabatlar, sub'ektlarning kamolot darajasi belgilaydi. Agar rollar, status va o'zaro hamjihatlik inqirozga yuz tutgan holatda oiladagi psixologik muhitni tasavvur qilishni o'zi murakkabdir. Oilada shaxslararo munosabatlarning o'ziga xos tomonlari uning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Albatta, bu holatni asoslovchi omillarni tadqiq qilishda quyidagicha yo'l tutishni lozim topdik:

Hozirgi zamon oilalarida inqiroz shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini yoritish. Oilada shaxslararo munosabatlarda tenglikni ta'minlashning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari (fenomenlari)ni ochib berish. Zamonaviy oilalardagi ijtimoiy psixologik muhit, u bilan jamiyatning o'zaro uyg'unligi, sub'ektlarning maqsad va maslaklarining birligi, qadriyatlar darajasining saqlanayotganligi, etnik va madaniy muhitning undagi munosabatlarda saqlanishi, avlodlar o'rtasidagi ziddiyatlarga barham berish, ijtimoiy kutishlar, rollar taqsimoti so'zsiz inqirozlarni oldini olishga puxta zamin hozirlaydi.

Bugungi kunda oila muammosiga aloqador masala uning barqarorligini ta'minlash, undagi inqirozli holatlarni bartaraf etish choratadbirlarini ishlab chiqishga davat etadi. Oilada bola nutqni egallashi uchun nutq sharoitida, mehnat qilish uchun mehnat sharoitida, aqliy taraqqiy etmog'i uchun aqliy faoliyat sharoitida yashamog'i kerak. Ana o'shanda bolaning nimaga, qanday sohaga layoqati borligi namoyon bo'ladi. fiziologik va psixologiya fanining ko'rsatilishicha inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biror xil qobiliyatni ro'yobga chiqishi va rivojlanishiga ta'sir etadigan potensial imkoniyatlar, ya'ni shaxs xususiyatini ifodalaydigan layoqat bilan tug'iladi. Tug'ma layoqat o'z holicha rivojlana olmaydi, go'yo u «mudroq» holatda bo'lib, uning uyg'unishi rivojlanishi uchun qulay muhit kerak. Agar bola o'z layoqatiga mos sharoitda o'sib zarur faoliyat bilan shug'ullansa, layoqat erta ko'rinib, rivojlanishi, aksincha bu bo'lmasa yo'q bo'lib, ketishi mumkin. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish muammosi insoniyat oldida turgan eng muhim muammolardan biridir. U o'zida jismonan sog'lom, aqlan barkamol yangi avlodni voyaga yetkazishni, kishilarning mehnat qilishi, dam olishini va ijtimoiy faoliyat ko'rsatishini to'g'ri tashkil etishni, oqilona hayot kechirishi mujassamlashtiradi. Shuning uchun sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy-gigienik, ma'naviy jihatlarni har tomonlama o'rganish, vujudga kelgan haqiqiy ahvolni hisobga olib tadqiq etish davr talabidir.

O'zbekiston aholisining hayot tarzini oiladan tashqarida tasavvur qila olmaymiz, shuning uchun sog'lom turmush tarzini shakllantirish bevosita oilaga, oilaviy hayot tarziga, «oila-tabiat-jamiyat-inson» tizimiga bog'liqdir. Zero, sog'lom turmush tarzi va oilaning farovonligi iqtisodiy va ma'naviy omillar bilan belgilanganda edi, u vaqtda aholining moddiy farovonligi oshgan sayin, sog'liqni saqlash, uy-joy bilan ta'minlash masalasi to'la hal etilganda sog'lom turmush tarzining barqarorligini belgilovchi barcha o'z-o'zidan hal bo'lgan va jamiyat uchun nomaqbul bo'lgan hodisalar ham yo'q bo'lib ketgan bo'lar edi. Mustaqillik sharoitida oilada sog'lom turmush tarzini shakllantirish oilalarning ma'naviy-ruhiy tiklanishi va poklanishi muammolariga ham alohida ahamiyat berishni taqozo etadi. Chunki ma'naviyatning yuksakligi oilada sog'lom turmush tarzini shakllantirishda umuminsoniy va milliy tajribalardan foydalanib madaniy hayot kechirishni, bu sohada me'yorga rioya etishni talab qiladi.

Shuningdek, sog'lom turmush tarzining shakllanishiga sho'rolar davridagi oila-nikoh munosabatlari, ekologik, demografik, ruhiy oqibatlar vash u kabilar o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi. Jumladan, sho'rolar davrida o'zga mafkura ta'sirida kirib kelgan giyohvandlik, ichkilikbozlik, ota-onalarning ahloqiy-ma'naviy buzuvchiligi natijasida nosog'lom hayot kechirayotgan oilalar hozir ham topiladi. Bunday oilada tarbiyalanayotgan farzandlarning kelajagi qanday bo'ladi degan savol sog'lom fikrli jamoani tashvishlantirmay qo'ymaydi. Oilada sog'lom muhit-turmush tarzini barqarorlashtirish, farzandlarni barkamol etib tarbiyalash, oilaning tarbiyaviy va ijtimoiy rolini bajarishda fuqaroliy ma'suliyatini oshirish lozim. Oilani, onalar va bolalarni muhofaza etishning kuchli ijtimoiy tizimini yaratish va amalga oshirish zarur.

1. Oilada sog'lom farzandlarni voyaga yetkazishda oila byudjetini to'g'ri taqsimlash va oiladagi bolalarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish katta ahamiyatga ega. Oilaning moddiy farovonligi bolalar sog'lig'i va ularning sog'lom turmush tarzida o'z aksini topadi.

2. Ovqatlanish sog'lom turmush tarzini shakllantirishning muhim omilidir. Ovqatlanish bizning hududimiz sharoitida g'oyat kata o'rin tutadi. Chunki vitaminlar yetishmaydigan, kimyoviy tarkibi past, sifatsiz ovqatlarni iste'mol qilish, ularning miqdori jihatidan ham nomunosibligi aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish kishilarni, ayniqsa yosh avlodni sog'lom barkamol bo'lib vochga yetishiga, salomatligini mustahkam, ruhiyatini yaxshilashga olib kelishidan tashqari, kishilarda hayotda to'laroq va faolroq ishtirok etishga, o'zlarining bo'sh vaqtdan unumli, yaxshi foylana bilishiga ham imkon beradi, ijtimoiy faollikning boshqa shakllari rivojlanib borishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Oilani moddiy imkoniyatlarini yaratish, ota-onalarning ongliligi, ma'naviyatini boyitish sog'lom turmush tarzini shakllantirish imkoniyatini tug'diradi. Sog'lom turmush tarzi esa farzandlarni jismonan sog'lom, ma'nan boy qilib o'stirishga imkoniyat yaratadi. Boshqa xalqlar qatori o'zbek oilalari ham milliy tarbiya an'alariga boy. Ularni tiklab, boyitib, zamonaviylashtirib, maktab tarbiyasi bilan uyg'unlashtirish nafaqat har bir oila, balki butun O'zbekiston ijtimoiyma'naviy hayotini boyitishga xizmat qiladi. Mustaqil O'zbekiston Konstitutsiyasida ota-onaning bola tarbiyasi uchun davlat oldidagi javobgarliklarining qayd qilinishi, Prezident I.Karimov tomonidan 1998 yilning Oila yili deb e'lon qilinishi ota-onalar, mahallar oldiga qator yangi, milliy istiqloliy talablarni qo'yimoqda.

Oila – milliy dunyoqarash manbai sifatida o'quvchilarda milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Tarixda o'g'il-qizlar o'z ota-onalaridan o'zlashtirgan dunyoqarashni sintez qilib, o'z oilaviy dunyoqarashlariga aylantirganlar. Bu farzandlarining milliy dunyoqarashlariga shakl, mazmun berib, meros tarzida o'tib keldi. Dunyoqarashning birligi – milliyliigi tufayli avlodlar orasida hamfikrlik, o'zaro ishonch, izzat, maqsad, birligi, samimiylilik tantana qilar edi. Oila o'g'il-qizlarda milliy fe'l-atvor, husni xulq tarbiyasi manbai bo'lib keldi. Ota-onalar har kuni, har soatda o'zlari bilib-bilmagan holda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, bolalariga hatti-harakatlar, yurish-turish, so'zlash, kulish, ovqat yeyish, yuvinish, muomala qilish, mezbon va mehmon munosabati me'yorlarini singdirib kelmoqdalar.

Ayniqsa, o'g'ilniotalikka, qizni-onalikka, uy bekaligiga tayyorlash milliy tarbiyadagi ikki yo'nalish-o'g'il va qiz bolalar tarbiyasi mavjudligini ko'rsatadi. Maktabda ham anna shu xususiyat saqlanishi va rivojlantirilishi kerak. Ota-ona obro'si milliy tarbiyaning asosidir. Aynan shu omil orqali ular farzndlarining ongiga, xulq-atforiga ma'naviy ta'sir qiladilar. Ota-ona obro'si o'z-o'zidan paydo bo'ladigan ne'mat emas. U ota-onaning bola tarbiyasi bilan maxsus shug'ullanayotganligi yoki shug'ullanmayotganliklari bilan belgilanadi.

Hayotda ro'y berayotgan ijobiy va salbiy holatlar, ko'ngilsiz voqealar, kishilar o'rtasidagi mehr-oqibatning susayishi, shaxslararo munosabatlarda uchrab turadigan ruhiy emotsional zo'riqishlar, baxtsiz oilalar soning ortib borishi, yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning ko'payib borayotganligi oiladagi ruhiy muhitga, oila a'zolarining o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarga, oiladagi murakkab muammolarga bevosita bog'liq bo'lib, to'g'ri yo'lga quyilmaganligi natijasida yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. «O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li» Toshkent, «O'zbekiston», 1992 y. 80 b.
2. Karimov I.A. «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir» «O'zbekiston» nashriyoti, 1995 y.
3. Abu Ali Ibn Sino. Tadbiri manzil, 1-jild.-Toshkent.,1994.- 304 b.
4. Axatova D. «Abdurauf Fitratning oilaviy munosabatlarga oid qarashlari» «Xalq ta'limi» jurnali Toshkent, 2006 y. 4-son, 62-65 b.
5. Ahliddinov R. «O'zbek oilasi fazilatlarini» «Xalq ta'limi» jurnali. Toshkent 1998 y. 1-son, 51-56 b.
6. Zunnunov A. «Pedagogika nazariyasi» Toshkent, «Aloqasi» 2006 y.
7. Inomova O. «Farzand-nihol, ota-ona bog'bon» Toshkent, «O'qituvchi» 1994 y.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Олжас Аймухамбетов
(Астана, Казахстан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ SIML ДЛЯ СОЗДАНИЯ ЧАТ-БОТА НА C#

Введение

Чат-бот – программа, имитирующая человеческое общение. Хотя первые реализации чат-ботов возникли ещё в XX веке, в настоящее время наблюдается стремительный рост популярности этого направления в связи с тем, что данная технология позволяет автоматизировать многие процессы максимально понятно для пользователя любого уровня.

В данной статье приводится пример использования языка разметки SIML при разработке чат-бота на базе C#.

Требования к разработке: Syn Chatbot Studio, MS Visual Studio, .NET Framework 4.5 и выше. При составлении данной статьи использовалась среда разработки MS Visual Studio 2013.

Настройка графического пользовательского интерфейса

При разработке чат-бота следует учитывать, что программная часть, выполненная на C# является лишь графическим отображением. Ядром чат-бота, содержащим базу знаний (вопросы и ответы) и логику ведения диалога, является SIML.

Для начала в среде разработки Visual Studio необходимо создать приложение WPF.

Для взаимодействия с нашим Chatbot нам понадобятся следующие компоненты, которые будут добавлены в наше приложение WPF:

- Поле ввода для отправки введенного сообщения;
- Кнопка «Отправить» для отправки текстового сообщения;
- Окно вывода, чтобы отобразить ответ, сгенерированный чат-ботом.

Для наличия всех вышеуказанных пунктов необходимо вставить в файл *MainWindow.xaml* следующий код:

```
<Window x:Class="SIML_Chatbot_Demo.MainWindow"
    xmlns="http://schemas.microsoft.com/winfx/2006/xaml/presentation"
    xmlns:x="http://schemas.microsoft.com/winfx/2006/xaml"
    Title="SIML Chatbot Demo" Height="800" Width="600">
<Grid>
<Grid.RowDefinitions>
    <RowDefinition Height="250*" />
    <RowDefinition Height="5*" />
    <RowDefinition Height="50*" />
</Grid.RowDefinitions>
<TextBox Name="OutputBox" IsReadOnly="True" />
<DockPanel Grid.Row="2">
    <TextBox Width="500" Name="InputBox" />
    <Button Content="Send" Name="SendButton" Click="SendButton_OnClick"/>
</DockPanel>
</Grid>
</Window>
```

Далее необходимо добавить обработчик событий для Click= "SendButton_OnClick":

```
private void SendButton_OnClick(object sender, RoutedEventArgs e)
{
    //Our code will go here
}
```

Импорт пакета Syn.Bot NuGet

Чтобы импортировать переносимую библиотеку классов из NuGet, **Tools->NuGet Package Manager->Package Manager Console** и введите Install-Package Syn.Bot. Библиотека классов будет добавлена в проект и на нее будут ссылаться должным образом. Syn.Bot является официальным переводчиком для SIML и регулярно обновляется.

Использование IDE для SIML

Для создания базы знаний необходимо создать пустой шаблон в Syn Chatbot Studio посредством: **File->New->Project**.

Основы SIML

Для создания базы знаний используется разметка SIML – *Synthetic Intelligence Markup Language* – «Язык разметки синтетического интеллекта».

Стандартная «модель» (связка «вопрос»-«ответ»), написанная на SIML, выглядит следующим образом:

```
<SIML>
  <Concept Type="public" Name="Hello world">
    <Model>
      <Pattern>Привет, бот!</Pattern>
      <Response>Привет, человек</Response>
    </Model>
  </Concept>
</SIML>
```

Где:

SIML – открывающий и закрывающий тег файла.

Concept (**Концепция**) – используется для группирования Моделей по тематике.

Model (**Модель**) – базовая единица знаний в SIML, содержит вопрос и ответ. Каждая модель может относиться только к одной Концепции. Разрешается использование нескольких Шаблонов в рамках одной модели.

Pattern (**Шаблон**) – набор токенов/слов, которые проверяются во время выполнения по отношению к пользовательскому вводу, чтобы проверить, соответствует ли пользовательский ввод указанной последовательности токенов/слов.

Response (**Ответ**) – в случае совпадения запроса, введённого пользователем, с одним из шаблонов, пользователю возвращается строка/данные, содержащиеся в теге Ответ, который относится к той модели, что и Шаблон.

Следует отметить, что возможности SIML гораздо шире стандартных строковых Шаблонов и Ответов – пользователю предоставляется возможность использовать регулярные выражения, вставлять JavaScript, использовать операторы поиска, ключевые слова, переменные и т.д. Все возможности с примерами описаны на сайте разработчика Syn Developer Network.

Экспорт базы знаний в файл и использование в WPF приложении

После того, как создана база знаний, необходимо выгрузить её в отдельный файл. В среде разработки Syn Chatbot Studio при открытом проекте необходимо выбрать **Project→Export to Package**. После чего указать название файла и путь к каталогу *Bin* в папке, содержащей созданный проект C#.

Для того, чтобы WPF приложение могло использовать экспортированную базу знаний, необходимо вставить следующий код в файл `MainWindow.xaml.cs`:

```
using System.IO;
using System.Windows;
using Syn.Bot;

namespace SIML_Chatbot_Demo
{
    public partial class MainWindow
    {
        public SynBot Chatbot;
        public MainWindow()
        {
            InitializeComponent();
            Chatbot = new SynBot();
            Chatbot.PackageManager.LoadFromString(File.ReadAllText("primer.simlpk"));
        }
        private void SendButton_OnClick(object sender, RoutedEventArgs e)
        {
            var result = Chatbot.Chat(InputBox.Text);
            OutputBox.Text = string.Format("User: {0}\nBot: {1}\n{2}",
                InputBox.Text, result.BotMessage, OutputBox.Text);
            InputBox.Text = string.Empty;
        }
    }
}
```

После запуска WPF приложения Пользователю будет доступно окно со строкой ввода и окном вывода. В зависимости от ввода пользователя в окне отображения будет отображена переписка

пользователя с чат-ботом на основании используемой базы знаний (в коде – файл с названием “primer.simlprk”, результат экспорта базы знаний из студии в файл).

Литература:

1. База знаний по работе с продуктами компании Synthetic Intelligence Network – <https://developer.syn.co.in/tutorial/index.html>
2. Мэтьюс Д. – Add a Chatbot to a C# Application using SIML (Synthetic Intelligence Markup Language) – <https://www.codeproject.com/Articles/866760/%2FArticles%2F866760%2FAdd-a-Chatbot-to-a-Csharp-Application-using-SIML-S>, 2017

Научный руководитель:
Ла Лира Львовна

Ганна Алексєєва, Лариса Горбатюк, Наталя Кравченко,
Олександр Панченко, Ганна Чуприна
(Бердянськ, Україна)

РОЗРОБКА ЗАСОБІВ ПОЗИЦІОНУВАННЯ В КООРДИНАТНОМУ ПРОСТОРИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Актуальність. Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012- 2021 роки визначено, що «найважливішими пріоритетами для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості» [2].

В умовах зміни парадигми сучасної вищої освіти в Україні важливого значення набуває потреба в осмисленні та впровадженні прогресивних ідей зарубіжного досвіду розвинених країн світу в аспекті підготовки конкурентоздатних фахівців, зокрема фахівців комп'ютерних наук, у відповідності із сучасними вимогами ринку праці. У такому випадку при реформуванні вітчизняної вищої освіти варто взяти до уваги не лише зміст та структуру, але й удосконалення вже існуючих та розробку нових форм та методів навчання [1].

Як зазначається у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та інших нормативно-правових документах підготовка висококваліфікованих фахівців до професійної діяльності в умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можлива за умов оснащення освітніх закладів електронними засобами навчання та телекомунікаційними засобами доступу до інформаційно-освітніх ресурсів та ефективного використання Інтернет технологій. Отже процес комп'ютеризації та інформатизації традиційного навчання має стати новою платформою для супроводу професійного навчання студентів, що і є основою і найбільш ефективною формою здобуття якісної освіти майбутніх інженерів-педагогів [4].

Аналіз актуальних досліджень. В Україні науково-педагогічні дослідження з проблеми розвитку педагогічної теорії та практики творчого використання прогресивних ідей у вітчизняній освітній освіті здійснили А. Джуринський, В. Елманова, В. Кудін, О. Михайличенко, Я. Нейматов, Н. Репетюк (становлення освіти в міжнародній сучасності), Ю. Боярчук, В. Пронніков, І. Ладанов (сучасний стан системи освіти), О. Озерська, Н. Пазюра (професійна підготовка фахівців), Т. Свердлова (теоретичні засади процесу гуманітаризації освіти).

У вітчизняній педагогічній науці достатньо висвітлено концептуальні основи процесу інформатизації системи освіти, у полі зору багатьох учених був педагогічний потенціал комп'ютерних технологій; досліджувалась проблема формування професійних навичок інженерів-педагогів, зокрема у працях Н. Апатової, В. Бикова, Л. Бабенко, Л. Білоусової, І. Булах, А. Верланя, Б. Гершунського, Ю. Дорошенка, А. Єршова, М. Жалдака, Б. Житомирського, В. Мадзігона, В. Монахова, Н. Морзе, О. Пєхоти, С. Ракова, Ю. Рамського, та інших науковців. Проблеми комп'ютеризації освіти досліджували А. Ашерев, Ю. Дорошенко, Ю. Жук, Ю. Машбиць, О. Торубара, О. Яцюк та ін.

Психологічні аспекти використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі досліджені в працях В.Безпалька, В. Бондаревської, П. Гальперіна, В. Зінченка, Т. Ільїної, О. Леонтєва, В. Львовського, Ю. Машбиця, В. Паламарчук, Л. Прокопенка, В. Рубцова та інших.

Питання підготовки майбутніх інженерів-педагогів в умовах інформатизації освіти висвітлюються в працях С. Гунька, Ю. Жука, О. Майбороди, Е. Разинкіної, І. Смирнової, С. Тадіян, О. Трофімова, О. Шиман та інші науковці.

Проведений аналіз педагогічної літератури, наукових досліджень з проблеми впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес і досвід роботи вищих навчальних закладів свідчать про те, що в професійній підготовці майбутніх інженерів-педагогів ще не достатньо приділено уваги саме використанню платформи Arduino в процесі вивчення комп'ютерних дисциплін,

зокрема розробці засобів позиціонування в координатному просторі на прикладі дисципліни «Основи автоматизованих систем проектування» Бердянського державного педагогічного університету.

Мета статті: показати досвід використання платформи Arduino в процесі вивчення дисципліни «Основи автоматизованих систем проектування» в процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів Бердянського державного педагогічного університету (БДПУ).

Виклад основного матеріалу. Розглянемо таку форму організації навчання студентів як лабораторне заняття (лабораторна робота). Цей вид занять достатньо поширений у вищих навчальних закладах. Саме завдяки застосуванню комп'ютерів, установок, вимірвальних приладів та інших технічних засобів досягається високий ступінь самостійності. А зміст лабораторного заняття безпосередньо пов'язаний із різними видами навчального експерименту, зокрема розв'язуванням експериментальних задач з використання платформи Arduino [3].

Нами було розглянуто різні форми і види навчання, що сприяють формуванню високоосвічених, компетентних, самоорганізованих та конкурентних фахівців комп'ютерного профілю. Було проведено констатувальний експеримент, під час якого виявлено доцільності розробки засобу позиціонування в координатному просторі в процесі підготовки майбутніх інженерів-педагогів, характеристики та можливості таких засобів. Під час *першого етапу* експерименту було виконано такі завдання: 1. Проаналізовано засоби позиціонування; 2. Визначено існуючі засоби позиціонування, які найчастіше використовуються в навчанні; 3. Обрано методи дослідження: анкетування, статистична обробка отриманих результатів з використанням програми MS Excel [5]; 4. Розроблено анкети для констатувального етапу експерименту; 5. Проведено анкетування серед студентів БДПУ; 6. Проаналізовано результати експерименту.

Дослідження, проводилось протягом навчального 2017-2018 р.р. серед студентів БДПУ, яке охопило 57 чоловік.

На *другому етапі* провели анкетування серед людей зі слабким зором (45 чоловік Учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих (УВП УТОС м. Бердянськ) та 48 чоловік он-лайн анкетування).

Розглянемо етапи розробки та проведення анкетування серед людей з вадами зору для визначення проблем з якими вони стикаються в повсякденному житті. На підставі проведеного анкетування буде визначено, яка з форм навчання буде найкращим для того, щоб освідомити та спонукати студентів для допомоги з вирішенням проблем людей з вадами зору.

Було розроблено анкету, в якій основна увага була спрямована на те, щоб респонденти не відповідали односкладно «так» чи «ні», а давали розгнуті відповіді на питання, щоб надати нам можливість подивитися на проблему з різних кутів. Анкету в он-лайн форматі розміщено за допомогою ресурсу «Google Форми» (<https://goo.gl/forms/1R9Rf0shjyQ6YuS83>). В процесі опитування деякі питання змінювались, щоб якнайкраще оцінити ситуацію та отримати найбільш змістовні відповіді (рис.1.).

Питання анкети:

1. Які можливості тростини для орієнтування в просторі Вам потрібні? Наприклад, визначати наявності перешкод і відстані до них.
2. Якби була можливість відвідувати незнайомі місця і тростина "вказувала" би Вам шлях (маршрут), куди потрібно йти і де повертати, чи потрібна Вам така функція?
3. Якщо зробити так, щоб рідні завжди знали про Ваше місцезнаходження, щоб могли допомогти, чи корисно це?
4. За допомогою чого тростина повинна "спілкуватися" з людиною?
5. Що, на Вашу думку потрібно зробити, щоб долати перешкоди на дорозі?
6. Якщо робити тростину модульної, то як вона повинна підключатися до людини?
7. Опишіть, як Ви бачите тростину майбутнього.

	A	B	E	F
1	Отметка времени	Имя	1. Если у Вас будет возможность использовать трость, которая помогла бы Вам лучше ориентироваться в пространстве, чтобы Вы хотели в ней видеть? Например, определять наличия препятствий и расстояния до них.	2. Если бы была возможность посещать незнакомые места и трость "указывала" вам путь (маршрут) куда нужно идти и где поворачивать, хорошая ли это идея?
2	29.11.2017 11:55:31	Евгений	определять препятствие не только непосредственно на дороге, но и над ней	да
3	01.12.2017 8:57:02	Володимир	определять препятствие не только непосредственно на дороге, но и над ней	було б добре, якби тростина могла "бачити" перешкоди як перед користувачем, так і над.
4	05.12.2017 22:39:55	Виктор	определять препятствия и расстояния до них, видеть и ямы тоже.	Очень хорошая идея.
5	06.12.2017 9:11:43	Ольга	Обнаруживать препятствия, людей, которые стоят на пути	Отличная.)
6	06.12.2017 11:48:22	Лариса	да	да
7	06.12.2017 13:58:10	Изабелла	Я бы хотела видеть в трости следующее: Определитель расстояния до препятствия, а то бывает - идёшь по незнакомой дороге и неожиданно натыкаешься на что-нибудь. Ну, естественно, если определитель расстояния до препятствий, то и какой-нибудь определитель самих препятствий, а то идёшь, а вдруг препятствие, и не понятно какое оно, маленькое, большое, или можно на него вообще не обратить внимание. Желательно ещё, что бы был какой-нибудь определитель ям и луж, а то далеко не всегда можно понять, что перед тобой лужа, особенно, если вокруг очень шумно. Не знаю, может мне пришло бы ещё что-нибудь в голову, но я вообще не знаю, что можно туда встроить, ведь если планировать, то планировать реальность, а не фантастику какую-нибудь.	О, я только выше об этом писала, нужно планировать реальность. Если бы была возможность встроить в трость что-то типа навигатора, - это было бы великолепно.
8	09.12.2017 20:14:37	Анастасия	Да, наличие прибора, оповещающего о препятствиях было бы очень уместно. При чём, чтобы прибор оповещал не только о, например, стоящих впереди машинах, стенах, деревьях или других объектах (по средствам эхо-локации, как я понимаю), но и, к примеру, открытые люки, коих у нас великое множество, ну и в принципе о глубоких ямах и, например, обрывах. Так же хотелось бы трость со встроенным навигатором или, хотя бы, компасом, чтобы можно было хоть как-то ориентироваться на местности, хотя, конечно, навигатор предпочтительнее))	На мой взгляд, конечно, идея хорошая.
9	10.12.2017 19:29:50	Владимир	определять наличие препятствий	думаю нет я пользуюсь навигатором в телефоне DotWalker Pro и меня это в полне устраивает
10	19.12.2017 12:38:17	Марина	Определять наличие препятствий, высоту и расстояние к ним. Также двигаться ли объект.	Да. Также хорошо, если она будет в связи с Osmand или DotWalker.
11	10.02.2018 17:48:17	Кирил	определять наличие препятствий	Да

Рисунок 1 – Скриншот он-лайн анкетування

За аналізом результатів опитування ми вважаємо, що найбільшою проблемою являється переміщення людини з вадами зору, тому, що більшість інформації про навколишній світ ми отримуємо саме через зір. А в постійно змінюваному середовищі складно, а іноді майже неможливо, опираючись тільки на слух та тактильні відчуття самостійно переміщуватись.

Наприклад, по третьому питанню, ідея сподобалась не всім людям, деякі використовують додаток на телефоні DotWalker Pro. Володимир зі Львова зазначив: «Ідея гарна, але не підходить для України. Немає точних навігаторів, то звідки така точність візьметься у тростини? Це чимось навіть небезпечно, користувач має усвідомлювати ризики і покладатись насамперед на власні знання і вміння».

Четверте питання: відповіли всі, але думки розбіглися. 50% хочуть чути те, що відбувається попереду них, а 50 % хочуть відчувати це (рис.2.).

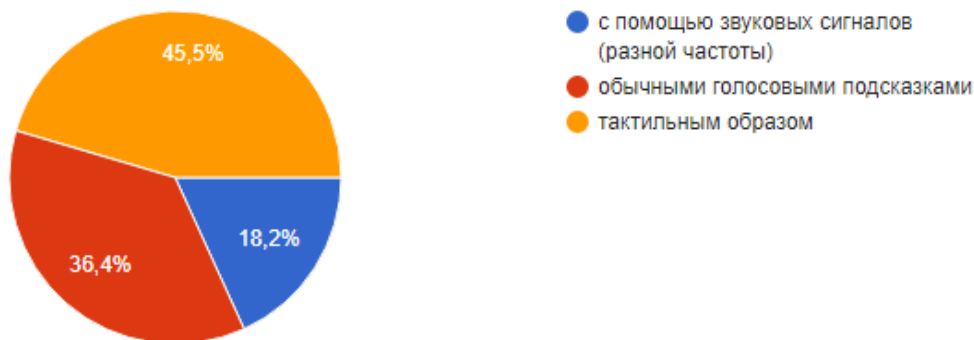

Рисунок 2 – Відповіді на 4 питання анкети

Отже результати дослідження показали: тростина повинна бути легкою, складною, мати навігатор. Були такі пропозиції, щоб тростина розпізнавала номери автобусів, а також могла корегувати маршрут користувача автоматично, відштовхуючись від перешкод. Ми підтвердили доцільність розробки засобу позиціонування в координатному просторі в процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю.

При вивченні дисципліни «Основи автоматизованих систем проектування» проводилися лабораторні роботи у двох формах – фронтальні і практикуми (рис.3.). Під час фронтальної лабораторної роботи всі студенти (кожен окремо чи по двоє) виконували на простому обладнанні одночасно одну й ту саму роботу з відповідної теми. Практикуми, які мають переважно повторювальний та узагальнювальний характер і розраховані на більшу самостійність студентів, ніж фронтальні, проводилися по завершенні розділів наприкінці періоду навчання.

Одночасно із суто навчальними, що мали ілюстративний характер, проводилися лабораторні заняття дослідницького характеру – навчально-дослідні, що є складовою науково-дослідної роботи

кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету.

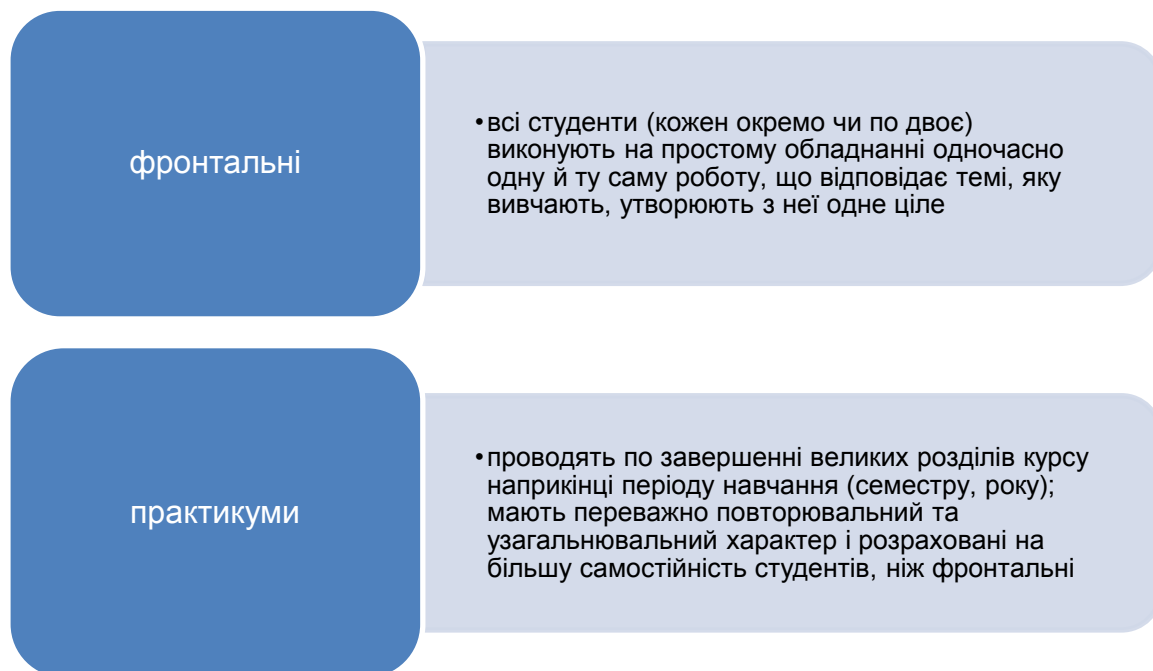

Рисунок 3 – Види лабораторних занять

Висновок. Проведений аналіз науково-педагогічної літератури, досліджень з проблем навчання студентів засобом позиціонування в координатному просторі та вивчений досвід роботи міжнародних та вітчизняних закладів освіти свідчить про ефективність використання різних форм і видів навчання в процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Доведено, що це сприяє формуванню високоосвічених, мобільних, компетентних, самоорганізованих, конкурентоспроможних фахівців у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, готових входити в глобалізований світ та відкрите інформаційне товариство.

Література:

1. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал інформатизації навчального процесу: у 2 ч. / М. І. Жалдак // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 рр.: зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків: ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 371–383.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>. – Назва з екрану.
3. Петрович С. Д. Використання графічно-орієнтованого комп'ютерного програмного забезпечення в процесі фахової підготовки молодших спеціалістів / С. Д. Петрович // Сучасні засоби Інтернет та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / редкол.: І.А.Зязюн (голова) [та ін.]. – К. – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2006. – Вип. 11. – С.342–347.
4. Спірін О. М. Методологічні засади розвитку сучасних систем вищої освіти / О.М. Спірін // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 20. – С. 104–109.
5. Шиман О. І. Практичний курс з використання сучасних інформаційних технологій: навч. посіб. для студентів гуманіт. спец. пед. ВНЗ / О. І. Шиман. – Бердянськ: БДПУ, 2007. – 155 с.

Тетяна Ваврик, Надія Ширмовська, Дмитро Кифор
(Івано-Франківськ, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА ДІАГНОСТУВАННЯ БІОМЕДИЧНИХ СИГНАЛІВ

Основною метою даної роботи є аналіз багатомірних біомедичних сигналів, які реєструються мобільними діагностичними пристроями (МДП).

У роботі подано алгоритм, що забезпечує детектування нападів при одночасному аналізі сигналів електроенцефалограми (ЕЕГ) та електрокардіограми (ЕКГ). Робота алгоритму заснована на автоматизованому розрахунку набору оптимальних систем фільтрації для зашумлених біомедичних сигналів, розрахунку значень ознак і подальшої класифікації значень ознак.

Серед існуючих алгоритмів аналізу сигналів комплексних натільних біомедичних систем високу чутливість при детектуванні епілептичних нападів показали алгоритми Ку [1], Меєра [2] і Шеба [3]. Структура запропонованого алгоритму зображена на Рисунку 1.

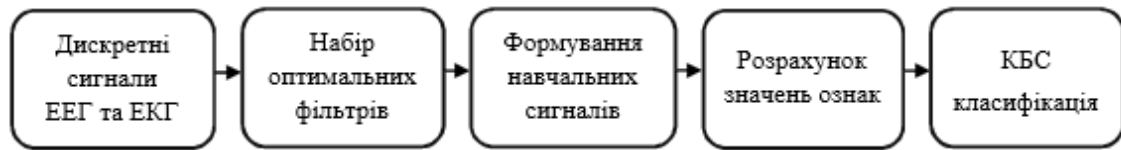

Рисунок 4.1 – Структура алгоритму

На відміну від алгоритму Шеба в запропонованому алгоритмі автоматизовано розраховується набір оптимальних систем фільтрації просте ковзне середнє (ПКС) [4] для каналів ЕЕГ і ЕКГ. Далі виробляється фільтрація зашумлених сигналів та формування навчальних сигналів. Для навчальних сигналів розраховуються відповідні значення ознак (вектор ознак): математичне середнє (μ) та середньоквадратичне відхилення (σ). На основі значень ознак будується модель класифікації за методом k -найближчих сусідів (КБС).

Далі будуть показані основні кроки аналізу епілептичного нападу для сигналів ЕЕГ і ЕКГ з сесії chb04_08 бази сигналів CHB-MIT.

На рисунку 2 та рисунку 3 зображені приклади сигналів ЕЕГ і ЕКГ, зареєстровані через 6443 с після початку сесії, які містять початок епілептичного нападу.

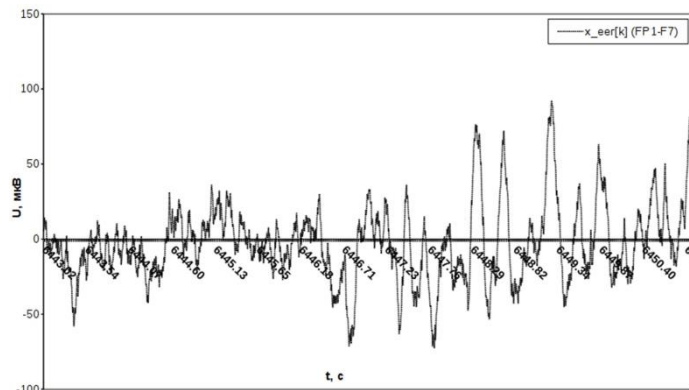

Рисунок 2 – Сигнал ЕЕГ (канал FP1-F7)

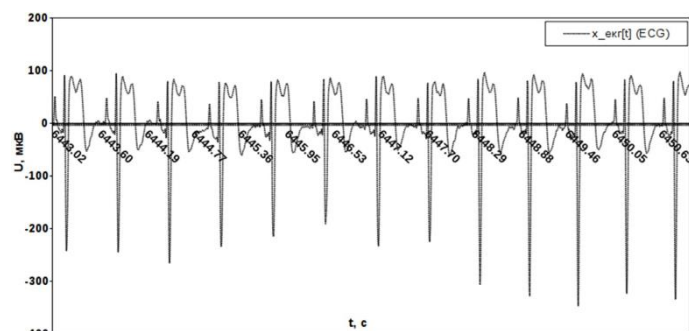

Рисунок 3 – Сигнал ЕКГ (канал ECG)

Візуальний аналіз рисунка 2 та рисунка 3 показав, що епілептичний напад супроводжується збільшенням статистичного розмаху значень високочастотних складових сигналів ЕЕГ і ЕКГ.

Для детектування нападів потрібне попереднє виділення високочастотних складових сигналів ЕЕГ і ЕКГ і розрахунок відповідних значень ознак: математичне середнє (μ) та середньоквадратичне відхилення (σ).

Високочастотна фільтрація може бути виконана шляхом вирахування значень вхідного сигналу відфільтрованих значень сформованих за допомогою системи фільтрації нижніх частот (СФНЧ).

Для максимального скорочення часу обробки нестационарних сигналів було вибрано СФНЧ «просте ковзне середнє» (ПКС), для якої потрібно всього один блок множення.

Розрахунок оптимального на базі апроксимації порядку фільтра ПКС передбачає виконання таких кроків:

Вибір порядку m ($m \in Z$) для фільтра ПКС і розрахунок відфільтрованих значень для тимчасових точок дискретизації $\{m, m+1, m+2, \dots\}$ відбувається у відповідності з наступним співвідношенням:

$$y_{\phi m}[k] = \frac{1}{2 \cdot m + 1} \cdot \sum_{i=-m}^m y[k+i],$$

де k - номер поточної тимчасової точки дискретизації ($k = \{m, m+1, m+2, \dots, N-m\}$); $y[k+i]$ - значення перешкоди сигналу в точці дискретизації $k+i$; m - порядок фільтра ПСС ($m \in Z$); $y_{\phi m}[k]$ - значення відфільтрованого сигналу в точці дискретизації k .

Вибір інтервалу апроксимації n і розрахунок апроксимованих значень для інтервалів тимчасових точок $\{\{0,1,2,\dots,n-1\}, \{n, n+1, n+2, \dots, 2 \cdot n-1\}\}$ відбувається за методом найменших квадратів (МНК, Least squares method). Розрахунок апроксимованого значення (умовного математичного очікування) за допомогою МНК можна виразити таким співвідношенням:

$$y_{an}[i] = b_0 + b_1 \cdot i,$$

$$b_1 = \frac{n \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i \cdot y[i] - \sum_{i=0}^{n-1} i \cdot \sum_{i=0}^{n-1} y[i]}{n \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i^2 - \left(\sum_{i=0}^{n-1} i\right)^2},$$

$$b_0 = \frac{1}{n} \cdot \left(\sum_{i=0}^{n-1} y[i] - b_1 \cdot \sum_{i=0}^{n-1} i\right),$$

де $i = \{0,1,2,3,\dots,n-1\}$; n - інтервал апроксимації (кількість точок для яких визначено емпіричне рівняння регресії, $n = \{2,3,4,\dots,N\}$); $y[i]$ - значення перешкоди сигналу в точці дискретизації i ; $y_{an}[i]$ - оцінка умовного математичного очікування (апроксимувати значення перешкоди сигналу) в точці дискретизації i .

Розрахунок функції, що мінімізується середньоквадратичною помилкою (СКП) для значень апроксимованого $y_{an}[i]$ і відфільтрованого $y_{\phi m}[i]$ сигналів визначається таким співвідношенням:

$$M_{CKO}(Y_{an}, Y_{\phi m}) = \frac{1}{N - 2 \cdot m} \cdot \sum_{k=m}^{N-m} (y_{an}[k] - y_{\phi m}[k])^2,$$

де k - тимчасова точка дискретизації; $y_{an}[k]$ - значення апроксимованого сигналу в точці дискретизації k ; $y_{\phi m}[k]$ - значення відфільтрованого сигналу в точці дискретизації k ; y_{an} - апроксимований сигнал; $y_{\phi m}$ - відфільтрований сигнал; N — загальна кількість тимчасових точок дискретизації вихідного сигналу.

На рисунку 4 та рисунку 5 зображені результати низькочастотної фільтрації сигналів ЕЕГ ($m_{eeg} = 60$) та ЕКГ ($m_{екг} = 38$) за допомогою розрахованих оптимальних СФНЧ ПСС.

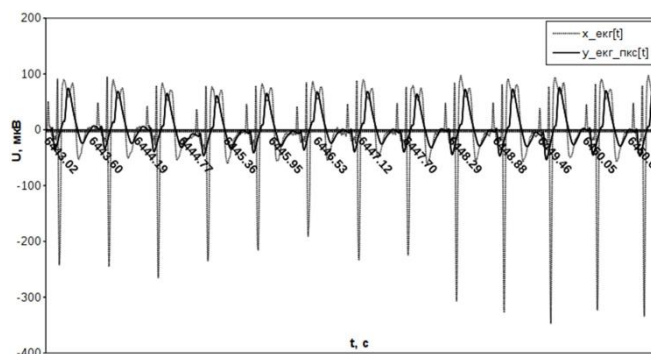
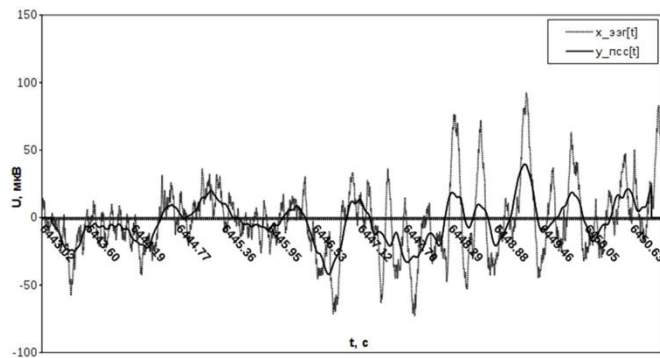

Рисунок 4 – Результат низькочастотної фільтрації ЕЕГ при $m=60$

Рисунок 5 – Результат низькочастотної фільтрації ЕКГ при $m=38$

Далі були розраховані високочастотні складові сигналів ЕЕГ і ЕКГ, рівні різниці значень вхідних і відфільтрованих сигналів (див. рис. 6 та рис. 7).

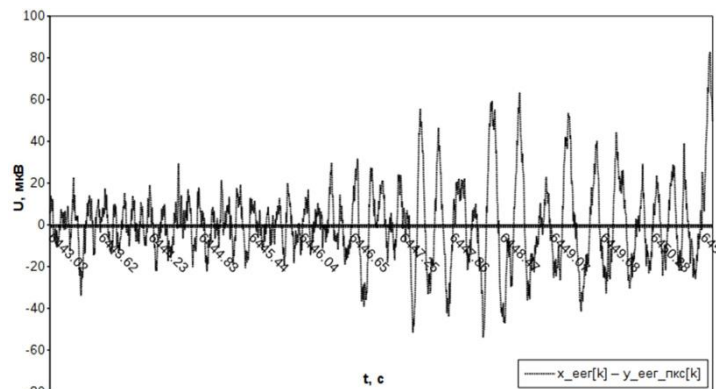

Рисунок 6 – Високочастотна складова сигналу ЕЕГ

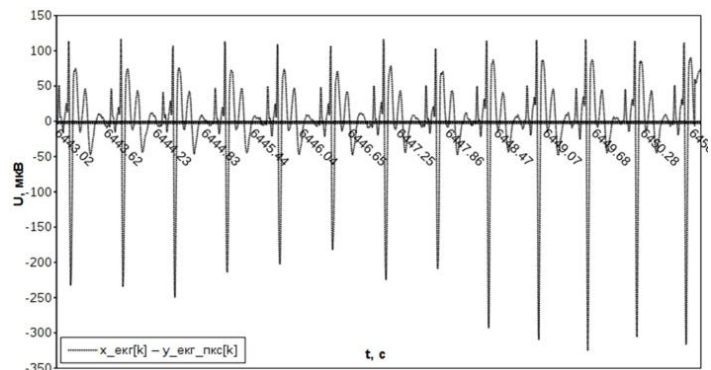

Рисунок 7 – Високочастотна складова сигналу ЕКГ

Наступним кроком після попередньої обробки сигналів ЕЕГ і ЕКГ є формування моделі класифікації.

Для класифікації необхідна наявність заздалегідь класифікованих зразків нападів. З бази даних було вилучено 8 сесій містять по 2-5 нападів різної тривалості. Значення сигналів ЕЕГ і ЕКГ з обраних сесій були розділені на інтервали по 0.5 с. Далі інтервали значень були класифіковані на базі тимчасових міток перерахованих в описах сесій. Приклад опису сесії chb04_08 зображений на рисунку 8.

```
File Name: chb04_08.edfFile
Start Time: 18:53:30 File End
Time: 22:53:30 Number of
Seizures in File: 1

Seizure Start Time: 6446 seconds
Seizure End Time: 6557 seconds
```

Рисунок 8 – Приклад опису сесії

Для формування моделі класифікації сигналів ЕЕГ і ЕКГ потрібно розрахунок значень ознак зразкових сигналів: математичне середнє (μ) і середньоквадратичне відхилення (σ).

Після оптимізованої низькочастотної фільтрації зашумлених сигналів і розрахунку значень ознак визначається клас багатоканального сигналу використовуючи метод КБС. Значення ознак навчає і тестового сигналів порівнюються за нормованим віддалі Евкліда з максимальною кількістю сусідів рівним 6.

Робота запропонованого алгоритму була перевірена на тестових даних, містять 600 класифікованих епілептичних нападів з тривалістю, рівної 3-5 хвилинах, і частотою дискретизації біомедичних сигналів 250 Гц. Багатовимірні дані були сформовані з 12-ти каналів ЕЕГ і 1-го каналу ЕКГ. Для кількісної оцінки результатів тестування були використані метрики чутливості і розрізнення. Результати порівняння існуючих та запропонованого алгоритмів відображені в Таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Порівняння алгоритмів детектування епілептичних нападів

Алгоритм	Чутливість, %	Розрізнення, %
Ку	100	89
Меєра	96	45
Шеба	96	73
Запропонований	99	95

Запропонований алгоритм продемонстрував високий відсоток правильних класифікацій завдяки оптимальній попередньої обробки та аналізу багатовимірних біомедичних сигналів. Висока чутливість алгоритму свідчать про можливість його застосування для детектування епілептичних нападів в режимі реального часу.

Література:

1. R. Meier, U. Häussler, A. Aertsen, et al., «Short-term changes in bilateral hippocampal coherence precede epileptiform events,» *NeuroImage*, 38, No. 1, 138-149 (2007);
2. A. Shoeb, A. Kharbouch, J. Soegaard, et al., «A machine-learning algorithm for detecting seizure termination in scalp EEG,» *Epilepsy Behav.*, 22, Suppl. 1, S36-S43 (2011);
3. A. Sergeev-Horchynskiy, V. Rogoza., «Periodic signal filtration using digital filtering system calculation optimized by approximation», *Science-Based Technologies*, 23, No. 3, 2014. – P. 284-288.
4. D. Benitez, P. Gaydecki, A. Zaidi, A. Fitzpatrick, «The use of the Hilbert transform in ECG signal analysis,» *Comput. Biol. Med.*, 31, No. 5, 399-406 (2001).

Науковий керівник:

кандидат технічних наук, Ширмовська Надія Геннадіївна.

**Галина Левицька, Надія Ширмовська, Віталій Мельник
(Івано-Франківськ, Україна)**

РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЕРА КЕРУВАННЯ ПРАЛЬНОЮ МАШИНОЮ

Розробка комп'ютеризованих інтегрованих і робототехнічних систем та пристроїв вимагає знань і навичок в широкому спектрі дисциплін. Сучасні електронні пристрої важко уявити собі без мікроконтролерів.

Використання мікроконтролерів у виробках не тільки приводить до підвищення техніко-економічних показників (вартості, надійності, зменшення споживаної потужності, габаритних розмірів), але й дозволяє скоротити час розробки виробів і робить їх гнучкими до модифікації, більш адаптивними. Використання мікроконтролерів у системах керування забезпечує досягнення високих показників ефективності при низькій вартості [1, с. 109].

Асемблер мікроконтролера AVR використовує відому систему команд [2, с. 90]. Програма заноситься в контролер з комп'ютера за допомогою спеціального програматора.

Програма зберігається у флеш-пам'яті і може бути змінена при потребі. Дані заносяться за допомогою програматора, але, в більшості випадків, достатньо однієї кнопки "Пуск".

Керування пральною машиною відбувається в наступній послідовності. При включенні в мережу програма обробляє процедуру скидання, встає в точку Стоп1 і опитує кнопку "Пуск". Далі, якщо кнопка натиснута на час тривалістю менше 2 с., програма переходить у Режим1 та виконує попереднє прання. На кінці Режиму1 програма переходить у точку Стоп2, включає звуковий сигнал і відповідний світлодіод, потім знову опитує кнопку "Пуск".

Блок-схема алгоритму програми показана на рис. 1.

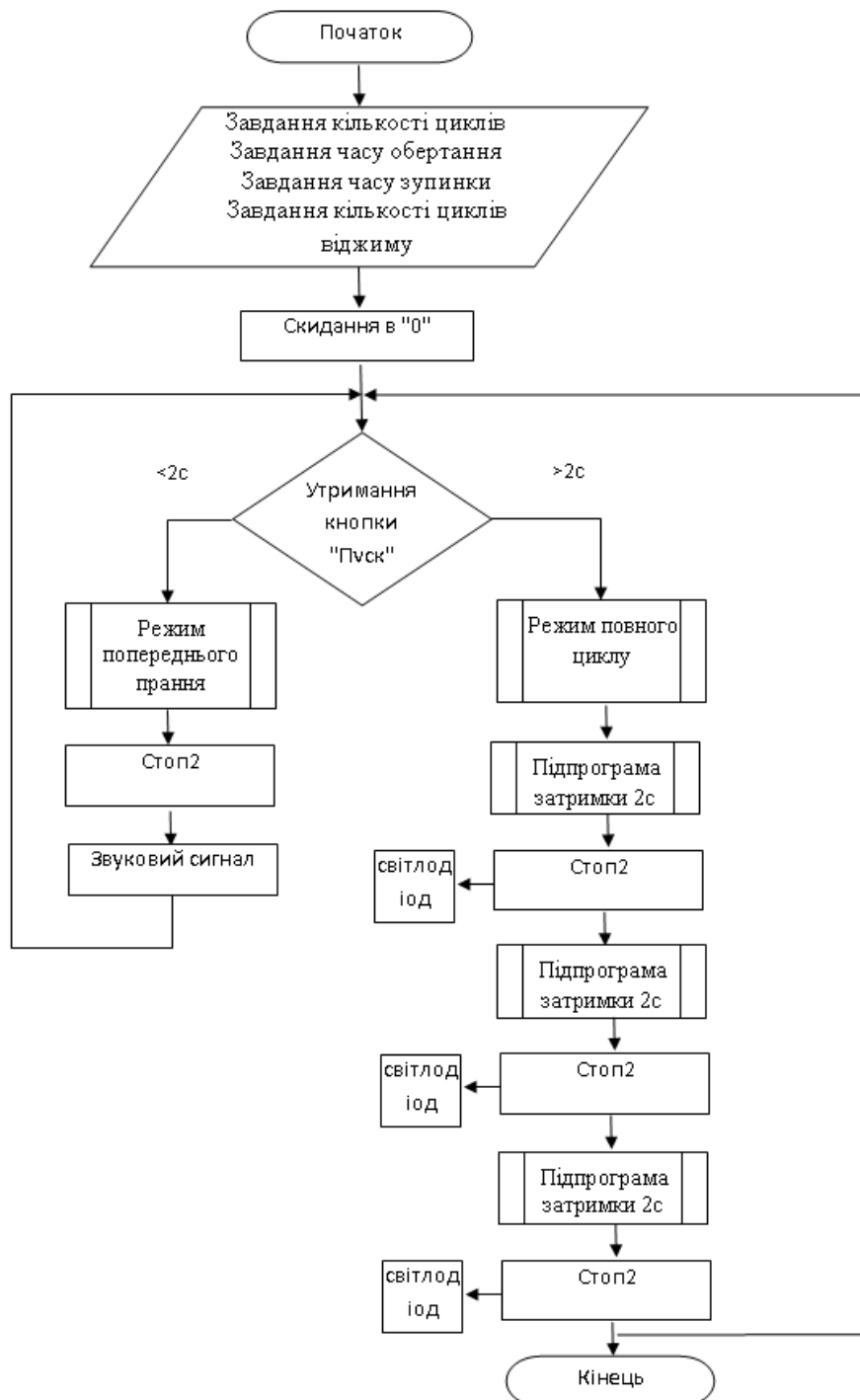

Рисунок 1 - Блок-схема алгоритму програми роботи контролера

Розглянемо роботу програми покроково.

Перед викликом підпрограми прання необхідно вказати:

- кількість циклів прання в регістрі R19;
- час обертання в регістрі R27;
- час зупинки в регістрі R28;
- кількість циклів віджиму в регістрі R29.

Далі опишемо роботу програми по командно.

In port a - занести в регістр-акумулятор вміст порту А. До паралельного восьми розрядного порту А підключена кнопка "Пуск". При опитуванні порту А виконується наступний алгоритм.

Після натискання на кнопку можна відключати звуковий сигнал.

Далі, при утриманні кнопки протягом менше 2 с., відбувається виконання короткого попереднього циклу прання.

Забезпечення цього циклу (операції) виконує стандартна підпрограма "Popper". Для перевірки натиснутої кнопки, яка формує при цьому високий рівень тільки в одному біті, скористаємось маскою.

Маска - це число, яке в двійковому вигляді має всі нульові біти, крім одного, що перевіряється. Коли над досліджуваним числом і числом-маскою виконати операцію логічне "І", то в результаті будуть нулі в тих бітах, де, хоча б в одному з чисел були нулі.

В числі-масці були нулі у всіх розрядах крім одного, тому, після виконання операції "І" в усіх розрядах буде ненульове число, тільки в біті, де в масці була одиниця, буде одиниця.

В нашому випадку після перевірки одержується одиниця, а, відповідно, і ненульовий результат тільки при натиснутій кнопці, і в сьомому біті порта А (вивід 8) сформована "одиниця".

In port a - занести в регістр акумулятор вміст порту А;

Andi a,10 - операція логічне додавання;

Jnz @m1 - перейти до мітки М1, якщо буде ненульовий результат, тобто кнопка "Пуск" натиснута.

Далі, при натисканні на кнопку "Пуск" протягом менш 2 с., відбувається виконання короткого попереднього циклу прання, а, якщо кнопку натиснути й утримувати більш 2 с., програма йде по колу Стоп3, Стоп4, Стоп5 з кроком у 2 секунди. Тобто, в найпростішому варіанті повторює заводську циклограму. При потребі цей алгоритм легко змінити.

Для інших видів прання режим затримка формується за допомогою підпрограми затримки Delay4ms, а також коректується за допомогою порожніх команд Nor, кількість яких залежить від конкретних умов прання.

Для визначення часу роботи пральної машини в різних режимах прання використовують цикли затримки і підпрограми з використанням таймерних схем.

Кількість секунд витримки кнопки "Пуск" занесена в регістр R06, тому затримка організована з допомогою наступного циклу:

decr r06 - зменшити значення регістру R06 на одиницю, що має змінити прапорці регістру ознак, якщо в результаті вийде 0 або від'ємне число;

jz @m1 - перевірка завершення затримки.

Під час циклу постійно відбувається сканування кнопки "Пуск" на предмет її натиснення. Перевірка виконується з допомогою тої ж самої маски. Якщо витримка досягає 2 с. і кнопка не була відпущена, перехід відбудеться до підпрограми повного прання:

in port a - занести в регістр акумулятор вміст порту А;

Andi a,10- операція логічне додавання;

Jnz @m2 - перейти до мітки М1, якщо буде ненульовий результат, тобто кнопка натиснута на повний цикл прання.

При відпусканні кнопки "Пуск", програма включає режим попереднього прання:

Jnz @m3 - якщо кнопка не натиснута, повернутись до М3;

@m5 - Call Pownuj, якщо кнопка натиснута на 2 хвилини, виконати повний цикл прання;

Mvi a,02 - занести в порт В число 0000 00010, тобто запалити світлодіод;

Out port b - запалений другий світлодіод.

Машина працює відповідно до заводської циклограми. Крім внутрішньої будови збережено зовнішній інтерфейс пристрою. Тут індикатор показує, скільки часу (в хвилинах) відпрацювала машина, що дає можливість скорегувати при потребі свої дії.

Далі, після закінчення кожного циклу прання, відбувається почергове запалювання світлодіодів Стоп 2, Стоп 3, Стоп 4, Стоп 5. При цьому кожний раз змінюється напрямок обертання двигуна. Кількість разів обертання двигуна задана на першому етапі в регістрі r19:

Call Pownuj - повторний повний цикл, тривалість задається числом в регістрі R27

Mvi a,04 - занести в порт В число 0000 00010 тобто запалити;

Out port b - запалений третій світло діод;

Call Pownuj - повторний повний цикл;

Dcr r19 - виконання циклічної програми, кількість циклів.

Наприкінці кожного режиму програма включає звуковий сигнал і знову опитує кнопку "Пуск". Якщо її натиснути, програма зупинить роботу пральної машини.

По закінченні всіх циклів прання, тобто, коли кількість циклів прання в регістрі R19 стає рівною 0, програма переходить до режиму віджиму.

Перед викликом підпрограми прання необхідно вказати:

- час обертання в регістрі R27;

- час зупинки в регістрі R28;

- кількість циклів віджиму в регістрі R29.

Процес установки нового контролера полягає у витягу старого блоку керування й установці на його місце контролера і блоку тиристорів [3, с. 210]. Перевагами використання котролера є: використання flash-пам'яті, як пам'яті програм; наявність можливості внутрішнього програмування без складних і дорогих прогаматорів; висока продуктивність і відносно низька ціна.

Література:

1. Ширмовська Н. Г. Оптимальна дискретизація заданих кореляційною функцією сигналів / Н. Г. Ширмовська // Методи та прилади контролю якості. – 2009. – № 22. – С. 107–111.

2. Локазюк В. М. Інтелектуальне діагностування мікропроцесорних пристроїв та систем. Навч. посібник для вузів / Локазюк В. М., Поморова О. В., Домінов А. О. – Хмельницьк. 2001. – 286 с.
3. Николайчук Я. М. Проектування систем діагностування. Навчальний посібник / Николайчук Я. М., Возна Н. Я., Потух І. Р. – Тернопіль: ТзОВ: «Терно-граф», 2010. – 392 с.

Науковий керівник:

кандидат технічних наук Ширмовська Надія Генадіївна.

**Ірина Михайлюк, Надія Ширмовська, Роман Беник
(Івано-Франківськ, Україна)**

ПОБУДОВА АЛГОРИТМИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗНАЧУЩИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ ТА ПРАВИЛ В БАЗІ ДАНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

В основі багатьох задач, пов'язаних із плануванням та прийняттям рішень, лежить відлагодження та повний аналіз показників, що описують ділянку конкретної предметної області (ПО). Для проведення такого аналізу необхідні засоби, які б подавали і дозволяли опрацьовувати користувачеві дані у багатовимірному вигляді. Для цього під час проектування бази даних (БД) у ПО виділяються показники, які потрібно аналізувати, та величини, від яких ці показники залежать. Багатовимірні структури, що отримуються у процесі проектування, описують функції багатьох змінних, де показники є значеннями функцій, а величини, від яких залежать ці показники, – змінними-аргументами [1, 2]. У простих випадках, коли показник залежить від однієї чи двох змінних, значення функції у БД задаються одно- чи двовимірною таблицею. Загалом, коли маємо функцію $F(X_1, X_2, \dots, X_n)$ від n змінних, її значення задаються у вигляді n -вимірної таблиці, по стрічках якої розміщені значення змінних $X_1, X_2, \dots, X_n$, а у комірках, що стоять на перетині стрічок $X_1 = x_1, X_2 = x_2, \dots, X_n = x_n$, – значення функції в точці $(x_1, x_2, \dots, x_n)$.

У багатовимірному підході подання даних структури, у яких зберігаються значення функцій, прийнято називати гіперкубами даних, а змінні-аргументи – вимірами. Дамо формальне означення поняттям гіперкуба даних та виміру. Нехай $A_1, A_2, \dots, A_m$ – атрибути з відлагодження, визначені на доменах $dom(A_1), dom(A_2), \dots, dom(A_m)$ відповідно.

Виміром D називається підмножина декартового добутку $dom(A_1) \times dom(A_2) \times \dots \times dom(A_m)$. Значенням виміру d називається кортеж виміру D . Кількість всіх кортежів виміру D називається обсягом виміру D і позначається як $|D|$.

Схемою виміру D називається сукупність атрибутів цього виміру $\mathbf{D} = \{A_1, A_2, \dots, A_m\}$.

Для багатовимірного аналізу інформації автором пропонується використовувати такі операції над гіперкубами даних: об'єднання по виміру, зрізу, проекції та згортки по відношенню.

Для реалізації гіперкуба даних в РБД нам потрібно подати відображення вимірів гіперкуба на деяку множину із визначеною на ній функцією агрегації. Таке відображення будемо подавати у вигляді інформаційного відношення, схема якого складається з атрибутів, що є первинними ключами вимірів гіперкуба даних, та атрибута, що відповідає множині значень гіперкуба даних.

Для уникнення появи помилкових даних, коли в інформаційному відношенні гіперкуба даних присутні кортежі із значеннями ключових полів вимірів, яких немає серед значень ключових полів в інформаційних відношеннях самих вимірів, будемо використовувати обмеження цілісності зовнішнього ключа [3, 4]. Ці обмеження накладемо на кожне ключове поле виміру в інформаційному відношенні гіперкуба даних.

На рисунку 1 зображені узагальнені схеми інформаційних відношень вимірів та гіперкубів даних, а також показано спосіб реалізації відношень між вимірами.

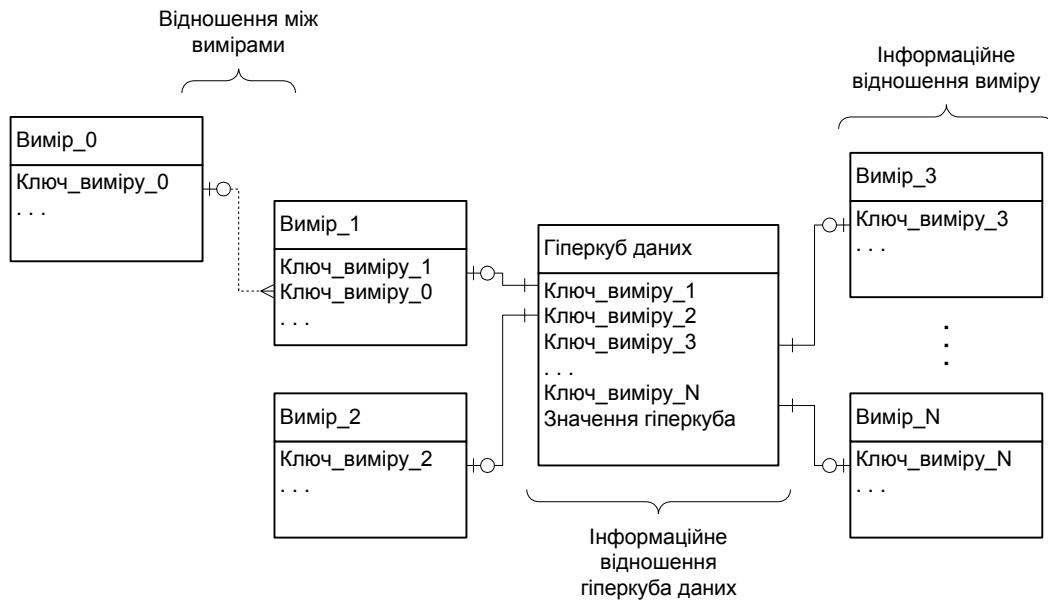

Рис.1. Схема гіперкуба даних

У результаті виконання операції об'єднання по виміру отримуємо гіперкуб даних $H(D, D_1, D_2, \dots, D_n)$ зі схемою $\mathbf{H} = \{D, D_1, D_2, \dots, D_n, V\}$. При цьому інформаційне відношення r_D , яке відповідає виміру D , утворюється як результат об'єднання інформаційних відношень $r_{D^{(1)}}$ та $r_{D^{(2)}}$, тобто:

$$r_D = r_{D^{(1)}} \cup r_{D^{(2)}}.$$

Гіперкубу даних $H(D, D_1, D_2, \dots, D_n)$ відповідає інформаційне відношення r_H зі схемою R_H , яке є результатом об'єднання інформаційних відношень r_{H_1} та r_{H_2} , тобто:

$$r_H = r_{H_1} \cup r_{H_2}.$$

В РБД інформаційне відношення r_D утворюється за допомогою такого SQL-запиту:

```
SELECT  $r_{D^{(1)}}.K, r_{D^{(1)}}.A_1, r_{D^{(1)}}.A_2, \dots, r_{D^{(1)}}.A_m$ 
FROM  $r_{D^{(1)}}$  UNION
SELECT  $r_{D^{(2)}}.K, r_{D^{(2)}}.A_1, r_{D^{(2)}}.A_2, \dots, r_{D^{(2)}}.A_m$ 
FROM  $r_{D^{(2)}}$ .
```

Відповідний SQL-запит, який утворює інформаційне відношення r_H , записується так:

```
SELECT  $r_{H_1}.K, r_{H_1}.K_1, r_{H_1}.K_2, \dots, r_{H_1}.K_n, r_{H_1}.V$ 
FROM  $r_{H_1}$  UNION
SELECT  $r_{H_2}.K, r_{H_2}.K_1, r_{H_2}.K_2, \dots, r_{H_2}.K_n, r_{H_2}.V$ 
FROM  $r_{H_2}$ .
```

Формування узагальнень здійснюється на основі інформаційного відношення r та вибраних користувачем атрибутів $A_1, A_2, \dots, A_m$, які входять у схему інформаційного відношення r . Опрацювання даних в алгоритмах формування значущих узагальнень виконується за допомогою операцій багатовимірного аналізу. З цією метою на основі інформаційного відношення r будується гіперкуб даних H . Виміри гіперкуба даних H утворюють атрибути $A_1, A_2, \dots, A_m$ інформаційного відношення r . Значенням гіперкуба даних H в координаті $(a_1, a_2, \dots, a_m)$, де $a_i \in \text{dom}(A_i)$, $i = \overline{1, m}$, є кількість кортежів інформаційного відношення r , які відповідають умові $(A_1 = a_1) \wedge (A_2 = a_2) \wedge \dots \wedge (A_m = a_m)$. Відповідно до побудови схему гіперкуба даних H складають виміри $A_1, A_2, \dots, A_m$ та множина натуральних чисел N , на якій визначена функція агрегації Sum (сумування), тобто $H = \{A_1, A_2, \dots, A_m, N\}$. Зазначимо, що

функція агрегації Sum є комутативною, що забезпечує комутативність операцій проекції та згортки по відношенню.

Отже, гіперкуб даних H реалізує в БД таблицю кількостей кортежів, на основі якої здійснюються подальші обчислення.

Гіперкубу даних H відповідає інформаційне відношення r_H зі схемою $R_H = \{A_1, A_2, \dots, A_m, N\}$, де N – атрибут, який відповідає за кількість кортежів, з доменом $dom(N) = r$. Інформаційне відношення r_H отримується як результат агрегування кортежів інформаційного відношення r по атрибутах $A_1, A_2, \dots, A_m$ з підрахунком їх кількостей. Побудова інформаційного відношення r_H , а, отже, й гіперкуба даних H , здійснюється за допомогою такого виразу:

$$r_H = A_{A_1 A_2 \dots A_m} (r; Count(*)), \quad (1.1)$$

де $Count(*)$ – функція підрахунку кількості кортежів інформаційного відношення.

Зазначимо, що кожна координата гіперкуба даних H описує узагальнення, у яке входять усі атрибути інформаційного відношення r , а значення гіперкуба даних H показує скільки кортежів в інформаційному відношенні r відповідають цьому узагальненню. Значущість узагальнень обчислюється на основі значень гіперкуба даних H .

Значущість узагальнень визначається як відносна частота появи кортежів в інформаційному відношенні r , тобто як частка кортежів, які відповідають узагальненню, до усієї кількості кортежів інформаційного відношення. З цією метою нам потрібно обчислити загальну кількість кортежів інформаційного відношення r . Значення загальної кількості кортежів інформаційного відношення r визначається на основі гіперкуба даних H за допомогою операції проекції по усіх вимірах, а саме:

$$n_r = Project(Sum; A_1, A_2, \dots, A_m; H(A_1, A_2, \dots, A_m)). \quad (1.2)$$

Для формування множини узагальнень та визначення їх значущості потрібно побудувати відповідну проекцію гіперкуба даних H . Нехай на деякому кроці алгоритму потрібно сформувати та перевірити значущість узагальнень, у які входять атрибути $A_{i_1}, A_{i_2}, \dots, A_{i_k}$. Для цього спочатку будується проекція гіперкуба даних H по множині атрибутів X , такої, що $A_{i_j} \notin X, j = \overline{1, k}$, тобто:

$$H_1(A_{i_1}, A_{i_2}, \dots, A_{i_k}) = Project(Sum; X; H(A_1, A_2, \dots, A_m)).$$

Після цього із гіперкуба даних $H_1(A_{i_1}, A_{i_2}, \dots, A_{i_k})$ за допомогою операції зрізу вибирається значення значущості конкретного узагальнення, а саме:

$$\begin{aligned} n_r \left((A_{i_1} = a_{i_1}) \wedge (A_{i_2} = a_{i_2}) \wedge \dots \wedge (A_{i_n} = a_{i_n}) \right) = \\ = Slice(A_{i_1} = a_{i_1}, A_{i_2} = a_{i_2}, \dots, A_{i_n} = a_{i_n}; H_1(A_{i_1}, A_{i_2}, \dots, A_{i_n})). \end{aligned}$$

Зокрема, в алгоритмі формування множини усіх значущих узагальнень на першому кроці формується початкова множина одноатрибутних узагальнень. Для реалізації цього кроку потрібно для кожного атрибута $A_i, i = \overline{1, m}$, побудувати проекцію гіперкуба даних H по множині атрибутів X , такої, що $A_i \notin X$, тобто:

$$H_{A_i}^{(1)}(A_i) = Project(Sum; X; H(A_1, A_2, \dots, A_m)).$$

В алгоритмі формування базисної множини значущих узагальнень на першому кроці формується початкова множина найдовших узагальнень, тобто узагальнень, у які входять усі атрибути $A_1, A_2, \dots, A_m$. Такою початковою множиною є гіперкуб даних H . Отже, у цьому алгоритмі етап побудови гіперкуба даних співпадає з етапом формування початкової множини узагальнень.

На другому етапі формується множина узагальнень, до яких входить $m-1$ атрибут. Для побудови цієї множини потрібно для кожного атрибута $A_i, i = \overline{1, m}$, побудувати таку проекцію гіперкуба даних H :

$$H_{A_i}^{(2)}(A_1, A_2, \dots, A_{i-1}, A_{i+1}, \dots, A_m) = Project(Sum; A_i; H(A_1, A_2, \dots, A_m)).$$

На наступних етапах алгоритму формуються нові множини узагальнень, які є коротшими на один атрибут від попередніх. З цією метою на основі проекцій гіперкуба даних H , отриманих на попередньому етапі, будуються нові проекції, із яких виключається один атрибут.

Відношення Підмножини атрибутів містить інформацію про підмножини атрибутів, які отримуються у ході виконання алгоритмів формування множин значущих узагальнень та правил. Відповідно, у відношення Проекції гіперкуба даних поміщаються проекції гіперкуба даних, які створюються алгоритмами. Між

відношеннями Підмножини атрибутів та Проекції гіперкуба даних встановлено зв'язок, оскільки кожній проекції відповідає підмножина атрибутів, на основі якої створена ця проекція. Проекцією, створеною на основі усіх вибраних для аналізу атрибутів вихідного інформаційного відношення, є власне гіперкуб даних, що будується на початку роботи алгоритмів. Тому і гіперкуб даних, і його проекції зберігаються в одному інформаційному відношенні БД системи.

У відношеннях Правила та Залежності зберігаються відповідно значущі правила та залежності, отримані як результат виконання алгоритмів формування значущих правил та залежностей.

У статті реалізовано багатовимірне подання даних комп'ютерної системи. Побудовано алгоритми формування значущих узагальнень. Описано функціональний склад системи інтелектуального аналізу даних та організацію даних та метаданих в системі інтелектуального аналізу даних.

Література:

1. Косинський В. І. Сучасні інформаційні технології: Навчальний посібник / В. І. Косинський, О. Ф. Швець – Київ: Знання, 2014. – 318 с.
2. Баженова И. Ю. Delphi 7. Самоучитель программиста / Баженова И. Ю. – СПб.: БХВ-Петербург, 2009. – 448 с.

Науковий керівник:

кандидат технічних наук Ширмовська Надія Генадіївна.

**Анна Петровська
(Черкаси, Україна)**

ВІДЕО ЯК СУЧАСНИЙ ФОРМАТ ПОДАННЯ ІНТЕРВ'Ю

Мультимедійна журналістика – це певний спосіб представлення журналістського матеріалу – медіапродукту, який присвячений конкретній темі й поєднує кілька форматів – фото, відео, текст, інфографіка, інтерактив. Комбінації цих форматів можуть бути різні, відповідно, мультимедійна журналістика в цьому аспекті може об'єднувати телевізійну, радіо- та газетну журналістикою. Мультимедія – комбінування різних форм представлення інформації на одному носіїві, наприклад текстової, звукової і графічної [3, с. 39]. Під терміном же «мультимедійний журналіст», відповідно, розуміють людину, яка здатна зробити матеріали в газету, на сайт, зняти відеоролик та інше.

Все частіше журналісти презентують інформацію переважно через мультимедійні форми, а особливо через анімацію та відео. Відео використовують для висвітлення динамічних подій або запису думок учасників події. Воно може дати панораму місця, де відбувається подія, зафіксувати ключові думки дійових осіб. Відео – краще підтвердження достовірності, унікальності того, що відбувається, воно може передати атмосферу події.

Актуальність статті зумовлена трендовістю відео як формату подання інформації у сучасній цифровій журналістиці. Відео є одним із найбільш запотребуваних видів контенту в інтернеті. За даними «Cisco», у 2019 році близько 80% інтернет-трафіку припадатиме саме на відео.

Відео як формат мультимедійної журналістики вивчали науковці О. Князев [6], К. Гаврилов [1], Р. Борецький [11], М. Недопитанський [10], Т. Федорів [12], Д. Маккуел [9], І. Куляс [7], О. Макаренко [7], А. Лісневська [8], Т. Коженівська [8] та інші.

Відео (від лат. video — дивлюся, бачу) — широкий спектр технологій запису, оброблення, передання, зберігання й відтворення візуального і аудіовізуального матеріалу. У побутовому значенні відео означає відеоматеріал, телесигнал або кінофільм, записаний на фізичному носії [2, с. 45]. *Відеозапис* – електронна технологія запису візуальної інформації, представленої у формі відеосигналу або цифрового потоку відеоданих, розміщена на фізичному носії з метою збереження цієї інформації та можливості подальшого її відтворення й відображення на пристрої виведення (моніторі, екрані або дисплеї). Результатом відеозапису є відеограма або відеофонограма [2, с. 49]. *Відеосюжет* – інформаційний жанр на телебаченні, коротке повідомлення з викладанням факту [8, с. 30].

Один з найбільш складних жанрів серед усього мультимедійного контенту – це відеоінтерв'ю. Коли журналісту потрібно не тільки запитати, але ще й відзняти і змонтувати – завдання ускладнюється ще більше. Варто розрізнити телевізійне інтерв'ю та відеоінтерв'ю. Термін «відеоінтерв'ю» має більш широке визначення і є форматом подання інтерв'ю. Телевізійне інтерв'ю використовує формат відеоінтерв'ю як основний спосіб передання інформації і характеризується за місцем публікації (на телебаченні). Надалі будемо використовувати поняття відеоінтерв'ю в значенні формату подання інтерв'ю, а телевізійне інтерв'ю – як різновид інтерв'ю за місцем публікації.

Керуючись тематикою статті, розглянемо детальніше специфіку та жанроутворювальні особливості відеоінтерв'ю. Так, однією з основних його ознак є *видовищність*, *наочність*. Споживач інформації (глядач) сам одержує можливість бачити й чути те ж, що й журналіст, але не в перекладі останнього, а від носія інформації. Відеоінтерв'ю, на відміну від текстового інтерв'ю (на шпальтах газет, журналів, на

сторінках онлайн-ЗМІ) чи аудіоінтерв'ю (на радіо), дає можливість довідатись не тільки про те, що і як сказала людина, але й побачити процес народження думки, слова, емоції та жести співрозмовника [5, с. 6].

Ще однією особливістю відеоінтерв'ю є *поєднання змісту, звуку і зображення*. В цьому і полягає мультимедійність відео як формату, що є його головною відмінністю від текстового чи радіоінтерв'ю. Із додаванням мультимедійних елементів матеріал стає повноцінним, привертає увагу аудиторії та дозволяє сприймати інформацію багатоканально (текстово, візуально, аудіально) одночасно.

Однією із жанроутворювальних ознак відеоінтерв'ю також є *динамічність*. По суті, відео – це набір нерухомих зображень, що швидко змінюють одне одного і створюють ефект руху об'єктів на екрані. Такий постійний рух кадрів сприяє утримуванні уваги глядача.

Важливою ознакою відеоінтерв'ю, крім усього, є *інтерактивність*. У широкому значенні інтерактивність – вміння взаємодіяти або перебувати в режимі діалогу з ким-небудь (людиною) або з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) [4, с. 1]. Інтерактивні елементи мають здатність ніби «оживляти» дані. Використання інтерактивності, що здатна структурувати та візуалізувати інформацію, в інтерв'ю посилює сприйняття читачів, активізуючи їх увагу та пізнавальну діяльність на рівні як свідомості, так і підсвідомості.

Важливим аспектом ефективного подання інформації у форматі відеоінтерв'ю є вибір відповідної структури матеріалу. Так, загальна схема будь-якого інтерв'ю традиційно складається з трьох частин: лід, основна частина, завершення.

Логіка побудови діалогу залежить від теми та добору журналістом смислового центру інтерв'ю: погляд героя на проблему чи портрет героя. Залежно від цього первинною комунікаційною задачею журналіста буде або мотивація суспільної значущості проблеми, або свідчення компетентності думки інтерв'юваного; та чи та форма презентації героя. Проте найголовніше – встановити контакт з читачем, викликати інтерес, підготувати до активного сприйняття діалогу, ввести в ситуацію лаконічно та емоційно, конкретно та нестандартно. Формою такого "введення" є лід. На відміну від ліду репортажного чи інформаційної замітки, лід інтерв'ю не розкриває основного змісту розмови, не виділяє суті інформації, він вводить читача в атмосферу бесіди.

Основна частина інтерв'ю – це система запитань-відповідей, які у своїй послідовності утворюють драматургію бесіди. Композиція цієї частини інтерв'ю залежить від переважання подієвого чи описового начала в фіксованій інформації та від смислового зв'язку запитань. Вміння сформулювати запитання – одна з найважливіших умов успіху інтерв'ю. Більшість невдалих відповідей, які не влаштовують журналіста, – це наслідок неправильно поставлених запитань.

Третя частина – закінчення – ставить у бесіді логічну крапку. Це може бути відповідь інтерв'юваного на підсумкове запитання чи заключне слово журналіста, свого роду "післямова". Точно обране останнє запитання обов'язково має перегукватися з початком та заголовком.

Відповідно, найбільш загальна структура відеоінтерв'ю приблизно така: привітання/знайомство; основна частина – діалог журналіста і респондента; завершення розмови, прощання.

Відеоінтерв'ю як формат подання інформації має як переваги, так і недоліки. Так, основними перевагами відеоінтерв'ю є:

- 1) економія часу (не потрібно розшифровувати мовлення респондента і переформатовувати його в текст);
- 2) наочність (кожна фраза супроводжується мімікою, жестами та іншими засобами невербальної комунікації, що допомагає розкрити зміст розмови, чого, природно, немає у текстовому чи радіоінтерв'ю);
- 3) інтерактивність (аудіовізуальна взаємодія з глядачем, ефект присутності).

Проте відеоінтерв'ю має і недоліки, зокрема:

- 1) можливість непередбачуваних технічних збоїв (проблем із обладнанням);
- 2) психологічна неготовність респондента відповідати «на камеру».

Отже, тенденції сучасного медійного простору полягають у пошуку нових ідей, цікавих рішень та форм представлення інформації. Конкурентне середовище змушує медійників звертатися до жанрів, що користуються попитом у широкої аудиторії, відрізняються особливою формою подання інформації та характеризуються неповторністю й унікальністю наповнення. Одним із таких жанрів є відеоінтерв'ю. Це один із найбільш популярних форматів подання інтерв'ю на сьогодні й водночас один з найбільш складних жанрів серед усього мультимедійного контенту. Основними ознаками відеоінтерв'ю є видовищність (наочність), поєднання змісту, звуку і зображення (мультимедійність), динамічність та інтерактивність.

Теоретична і практична цінність роботи полягає в тому, що зібрана, узагальнена й систематизована в ході дослідження інформація дозволяє схарактеризувати особливості відео як сучасного формату подання інтерв'ю. Отримані результати можуть бути використані в навчальному процесі на факультетах журналістики під час викладання медіадисциплін, зокрема, «Тележурналістика», «Цифрові медіа», «Журналістський фах», «Інформаційні жанри», «Теорія та практика журналістської творчості». Сформульовані висновки й узагальнення важливі для журналістів-початківців, які хочуть з'ясувати особливості відео формату подання інтерв'ю, або для спеціалістів, що досліджують окреслену тематику.

Література:

1. Гаврилов К. Как делать сюжет новостей и стать медиатором / К. Гаврилов. – СПб: Амфора, 2007. – 299 с.

2. Джакония В. Е. Телевидение / В. Е. Джакония. – М.: Горячаялиния. – 2002. – 640 с.
3. Ингенблек В. Все о мультимедиа / В. Ингенблек. – Київ, 1996. – 352 с.
4. Интерактивное обучение: новые подходы. // Учитель. – 2000. – №1. – 3 с.
5. Інтерв'ю в тележурналістиці: Робоча програма навчальної дисципліни для студентів за напрямом підготовки 0302 «Журналістика», спеціальністю 6.030301. // ХНУ. – 2011. – 25 с.
6. Князев А. А. Основы тележурналистики и телерепортажа. Учебное пособие / А. А. Князев. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2001. – 160 с.
7. Куляс І. Ефективне виробництво теленовін: стандарти інформаційного мовлення. Професійна етика журналіста-інформаційника / І. Куляс, О. Макаренко. – Київ: ХББ, 2006. – 120 с.
8. Лісневська А. Мистецтво телевізійного репортажу / А. Лісневська, Т. Коженівська. – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 189 с.
9. Мак Куэйл Д. Журналистика и общество / Д. МакКуэйл. – М.: МедиаМир; Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2013. – 374 с.
10. Недопитанський М. І. Тележурналістика: досвід, проблеми, стратегії / М. І. Недопитанський. – Київ: Газетно-журнальне вид-во Мін-ва культури і туризму України, 2009. – 144 с.
11. Основы телевизионной журналистики: учебник / ред. кол.: Р. А. Борецкий, А. Я. Юровский. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1977. – 336 с.
12. Федорів В. Випуски теленовін: головні інструменти верстки / В. Федорів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1259>.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент Надточій Олена Леонідівна.

**Надія Ширмовська, Віталій Кондратьєв, Тетяна Ваврик
(Івано-Франківськ, Україна)**

РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ КОМПРЕСІЇ ДАНИХ

З метою якісного та ефективного функціонування інформаційних засобів сполучення розробляється та впроваджується в інформаційні системи широкий спектр сучасних технічних засобів і програмно-апаратних комплексів. Всі ці засоби створюються з метою вирішення задачі надійної і швидкісної передачі інформаційних потоків даних від джерела повідомлення до споживачів інформації [1].

Таким чином, метою роботи є розробка комп'ютерної програми, яка дасть змогу користувачам виконувати операції стиснення об'ємів даних вхідного файлу за вказаним алгоритмом [2].

Під час роботи необхідно розробити новий програмний інтерфейс, який міститиме всі необхідні функції сучасних програм-компресорів та буде простим і зручним у використанні.

Першим етапом програмної реалізації розробленого інтерфейсу є створення програмних модулів інтерфейсу. Модуль – це самостійна частина програми. В результаті відкривається вікно Редактора коду в якому знаходиться сформований Delphi шаблон модуля [4].

Починається модуль заголовком – інструкцією `unit`, в якій зазначено ім'я модуля. Під час збереження модуля це ім'я буде автоматично замінено на ім'я, вказане програмістом.

Слово `interface` відзначає розділ інтерфейсу модуля. В цей розділ програміст повинен помістити оголошення процедур і функцій, які знаходяться в модулі та які можуть бути викликані з інших модулів.

В розділ `implementation` (реалізація) потрібно помістити процедури і функції, оголошені в розділі `interface`.

В процесі програмної реалізації роботи інтерфейсу користувача для компресії даних було створено шість модулів: модуль `main`; модуль `Compression`; модуль `Huffman`; модуль `LZ`; модуль `LZW`; модуль `dovid`.

Важливе значення в спроектованому інтерфейсі користувача мають програмні кнопки. У розробленому програмному інтерфейсі для виконання всі необхідних дій користувача спроектовано сім командних кнопок.

Перша програмна кнопка – `ButtonSource`, відкриватиме діалогове вікно із назвою «Вибір вхідного файлу» та дозволить користувачеві обирати потрібний вхідний файл над яким проводитимуться операції компресії.

Фрагмент програмного коду процедури наведено на рисунку 1.

```

//функціонування кнопки SourceClick
procedure TFormCompression.ButtonSourceClick(Sender: TObject);
begin
    with TOpenDialog.Create(Application) do
    try
        Title := 'Вибір вхідного файлу';
        Filename := '';
        Filter := 'Всі файли (*.*)|*.*';
        HelpContext := 0;
        Options := Options + [ofShowHelp, ofPathMustExist, ofFileMustExist];
        if Execute then
        begin
            EditSource.Text:=Filename;
            EditDest.Text:=ExtractFilePath(Filename)+ChangeFileExt(ExtractFileName(Filename), '.comp');
            EditTest.Text:=ExtractFilePath(Filename)+'decomp-'+ExtractFileName(Filename);
        end;
    finally
        Free;
    end;
end;

```

Рисунок 1 – Програмний код procedure TFormCompression.ButtonSourceClick

При обранні потрібного вхідного файлу у всіх трьох текстових полях автоматично з'являтиметься шлях до відповідних файлів:

- у EditSource – шлях до вхідного файлу;
- у EditDest – шлях до компресованого файлу;
- у EditTest – шлях до декомпресованого файлу.

Друга кнопка інтерфейсу – ButtonDest, дасть можливість користувачеві, за допомогою діалогового вікна «Збереження компресованого файлу», зберегти стиснутий файл у потрібному місці дискового простору. Програмний код роботи вказаної кнопки наведено на рисунку 2.

```

//функціонування кнопки ButtonDest
procedure TFormCompression.ButtonDestClick(Sender: TObject);
begin
    if EditSource.Text = '' then MessageDlg('Не вказано вхідний файл', mtError, [mbOK], 0)
    else
    with TSaveDialog.Create(Application) do
    try
        if Sender=ButtonDest then
            Title := 'Збереження компресованого файлу'
        else
            Title := 'Компресовані файли';
        Filename := '';
        Filter := 'Всі файли (*.*)|*.*';
        HelpContext := 0;
        Options := Options + [ofShowHelp, ofPathMustExist, ofFileMustExist];
        if Execute then
        begin
            if Sender=ButtonDest then
                EditDest.Text:=Filename
            else
                EditTest.Text:=Filename;
        end;
    finally
        Free;
    end;
end;

```

Рисунок 2 – Програмний код роботи ButtonDest

По замовчуванню файл зберігатиметься у каталозі де знаходиться вхідний файл, при необхідності користувач може обрати і інше місце збереження файлу. Стиснутий файл матиме розширення *.comp.

Третя кнопка програми – ButtonTest надасть користувачеві програмного продукту можливість відкрити діалогове вікно для збереження декомпресованих файлів. Вказані файли міститимуть мітку «decomp».

Якщо шлях до вхідного файлу не вказаний, тобто текстове поле EditSource буде пустим, то програма вкаже на помилку.

Четверта програмна кнопка – Звіт виводитиме для користувача інформаційне повідомлення про те, скільки часу проводились операції компресії і декомпресії даних та вказуватиме значення коефіцієнта стиснення інформації. Робота кнопки виконуватиметься за допомогою програмного коду, приписаного до неї (рисунок 3).

```

procedure TFormCompression.ButtonCompleteClick(Sender: TObject);
var
    t0,t1,t2:TDateTime;
    taille0,taille1:int64;
    S:TStream;
    info:string;
begin
    begin
        if (EditDest.Text = '') or (EditTest.Text = '') then MessageDlg('Операції компресії/декомпресії не пров',
        Exit;
    end;
    t0:=Time();
    CompClick(Sender);
    t1:=Time();
    DeCompClick(Sender);
    t2:=Time();

    S:=TFileStream.Create(EditSource.Text, fmOpenRead or fmShareDenyWrite);
    taille0:=S.Size;
    S.free;
    S:=TFileStream.Create(EditDest.Text, fmOpenRead or fmShareDenyWrite);
    taille1:=S.Size;
    S.free;

    info:='Компресія: '+FloatToStrF(86400*(t1-t0), ffFixed, 18, 2)+'с ';
    info:=info+' Декомпресія: '+FloatToStrF(86400*(t2-t1), ffFixed, 18, 2)+'с ';
    info:=info+' Коефіцієнт стиснення: '+FloatToStrF(100*taille1/taille0, ffFixed, 18, 2)+'%';

    DeleteFile(EditDest.Text);
    DeleteFile(EditTest.Text);

    messageDlg(info, mtCustom, [mbOk], 0);
end;

```

Рисунок 3 – Програмний код кнопки Звіт

П'ята програмна кнопка – Компресія даних, виконуватиме функцію стиснення даних у вхідному файлі, якщо вхідний файл не зазначено користувачем, то програма виведе відповідне повідомлення. Програмний код функціонування кнопки для компресії даних наведено на рисунку 4.

```

procedure TFormCompression.ButtonCompClick(Sender: TObject);
var
  SS,SD:TStream;
begin
  if not FileExists(EditSource.Text) then
  begin
    MessageDlg('Компресію даних не проведено. Перегляньте шлях до вхідного файлу', mtError,[mbOK],0);
    exit;
  end;

  ButtonComp.Enabled:=false;
  ButtonDeComp.Enabled:=false;
  ButtonCompleat.Enabled:=false;

  SS:=TFileStream.Create(EditSource.Text, fmOpenRead or fmShareDenyWrite);

  if FileExists(EditDest.Text) then
  DeleteFile(EditDest.Text);

  SD:=TFileStream.Create(EditDest.Text, fmCreate or fmShareDenyWrite);

  Compressse (Methode, SS, SD);

  SS.free;
  SD.free;

  ButtonComp.Enabled:=true;

```

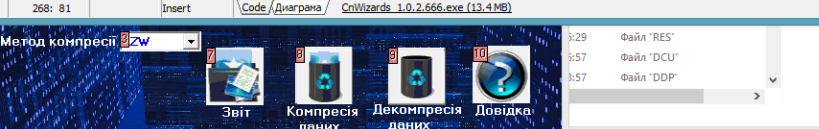

Рисунок 4 – Програмна реалізація кнопки Компресії даних

Якщо операція компресії даних пройшла успішно, то комп'ютерна програма виведе користувачу про це інформаційне повідомлення.

Шоста кнопка програмного інтерфейсу – Декомпресія даних виконуватиме зворотні дії кнопки Компресія даних. Програмний лістинг роботи кнопки для проведення декомпресії даних у зазначеному файлі зображено на рисунку 3.12.

```

//функціонування кнопки Декомпресія даних
procedure TFormCompression.ButtonDecompClick(Sender: TObject);
var
  SS,SD:TStream;
begin
  if not FileExists(EditDest.Text) then
  begin
    MessageDlg('Декомпресію даних не проведено. Перегляньте шлях до вхідного файлу', mtError,[mbOK],0);
    exit;
  end;

  ButtonComp.Enabled:=false;
  ButtonDeComp.Enabled:=false;
  ButtonCompleat.Enabled:=false;

  SS:=TFileStream.Create(EditDest.Text, fmOpenRead or fmShareDenyWrite);

  if FileExists(EditTest.Text) then
  DeleteFile(EditTest.Text);

  SD:=TFileStream.Create(EditTest.Text, fmCreate or fmShareDenyWrite);

  DeCompressse (Methode, SS, SD);

  SS.free;
  SD.free;

```

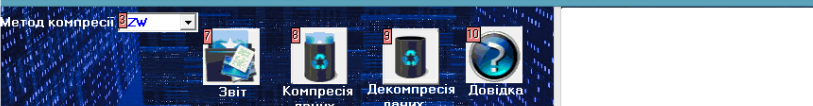

Рисунок 5 – Лістинг кнопки Декомпресія даних

Про успішне виконання операцій декомпресії даних користувач буде повідомлений відповідним інформаційним повідомленням. Сьома кнопка розробленої комп'ютерної програми – Довідка, відкриватиме окрему форму із довідковою інформацією.

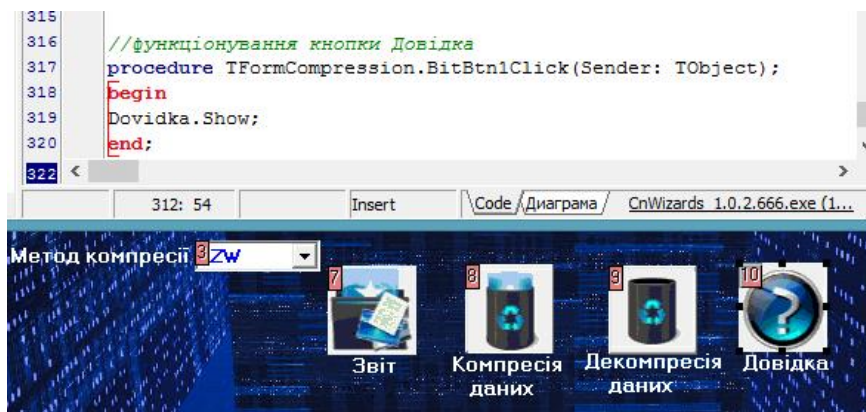

Рисунок 6 – Код роботи кнопки Звіт

Програмний код, який дозволить при натисканні на кнопку Довідка відкривати інше вікно програми, наведено на рисунку 6. Внаслідок програмної реалізації елементів форми BitBtn, одержимо повноцінну реалізацію всіх необхідних функцій програмного інтерфейсу для компресії даних.

Важливим елементом у роботі програмного інтерфейсу для компресії даних є задання методу стиснення даних, тобто вказання алгоритму згідно якого проводитимуться операції компресії/декомпресії даних. Компонент інтерфейсу ComboBox дозволить користувачеві програмного продукту обрати потрібний алгоритм із вказаного списку.

Згідно поставленого завдання комп'ютерна програма повинна виконувати компресії/декомпресію даних такими методами: Хаффмана (Huffman); Лемпеля-Зіва (LZ); Лемпеля-Зіва-Велча (LZW); Zlib [3].

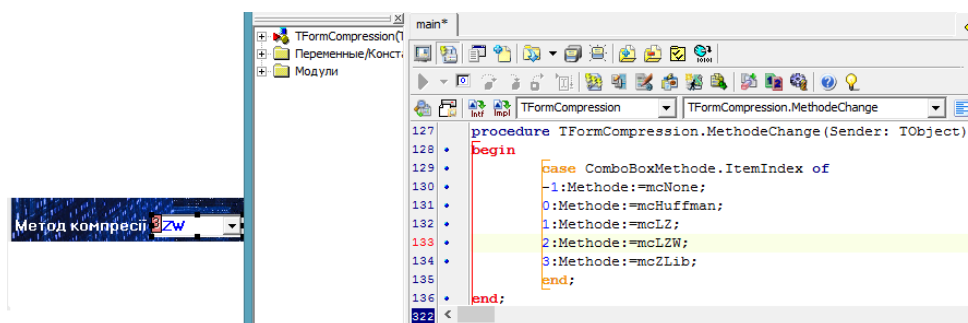

Рисунок 7 – Програмний код роботи компонента ComboBox

Для роботи випадаючого списку із якого користувач зможе обрати один із чотирьох методів компресії даних до компонента ComboBox приписуємо відповідний програмний код. Програмний код функціонування випадаючого списку у спроектованому інтерфейсі наведено на рисунку 7.

Оскільки, програмний продукт повинен виконувати компресію даних у зазначеному файлі, згідно обраного методу стиснення інформації, то для функціонування алгоритмів компресії даних було створено чотири окремих модулів:

- Compression – для компресії/декомпресії даних відповідно до обраного методу;
- Huffman – для компресії/декомпресії даних методом Хаффмана;
- LZ – для компресії/декомпресії даних методом Лемпеля-Зіва;
- LZW – для компресії/декомпресії даних методом Лемпеля-Зіва-Велча.

У модулі Compression створюємо дві процедури:

- procedure Comresse (Methode: TMethodeCompression; Source, Destination: TStream);
- procedure DeComresse (Methode: TMethodeCompression; Source, Destination: TStream).

Створені процедури дозволитимуть виконувати операції компресії та декомпресії даних згідно обраного алгоритму. Для проведення процесів компресії та декомпресії даних, згідно обраного користувачем алгоритму, кожному методу пишеться відповідний програмний код. Функціонування методу компресії даних з використанням крос-платформної бібліотеки Zlib відбувається завдяки програмному коду (рисунок 8), який зберігається у модулі Compression.pas та описаний у процедурі Comresse.

```

mcZLib: begin
Source.Seek(0, soFromBeginning);
taille:=Source.Size;
Destination.Write(taille, sizeof(int64));
CStream := TCompressionStream.Create(c1Max, Destination);
CStream.CopyFrom(Source, Source.Size);
CStream.Free;
end;
  
```

Рисунок 8 – Лістинг коду для компресії даних методом Zlib

Декомпресія даних вказаного методу виконується у процедурі DeCompressе аналогічного модуля. Програмний код, який дозволяє виконувати декомпресію даних методом Zlib показано на рисунку 9.

```
mcZLib: begin
Source.Seek(0,soFromBeginning);
Source.Read(taille,sizeof(int64));
DStream := TDecompressionStream.Create(Source);
Destination.CopyFrom(DStream,taille);
DStream.Free;
end;
```

Рисунок 9 – Програмний код декомпресії даних з використанням бібліотеки Zlib

В результаті написаних програмних кодів, одержуємо можливість обирати потрібний алгоритм компресії/декомпресії даних та виконувати вказані операції над даними вхідного файлу.

Отже, в результаті програмної реалізації всі компонентів інтерфейсу та написаних програмних модулів системи, одержимо повноцінний програмний продукт для компресії даних.

Література:

1. Методы сжатия данных. Устройство архиваторов, сжатие изображений и видео / [Ватолин Д., Ратушняк А., Смирнов М., Юкин В.]. – М.: Диалог-Миф, 2012. – 384 с.
2. Євчук О. В. Стиснення даних: конспект лекцій / Євчук О. В. – Івано-Франківськ: Факел, 2007. – 78 с.
3. Косинський В. І., Швець О. Ф. Сучасні інформаційні технології: Навчальний посібник / В. І. Косинський, О. Ф. Швець. – Київ: Знання, 2014. – 318 с.
4. Культин Н. Б. Основы программирования в Delphi XE / Культин Н. Б. – СПб.: БХВ-Петербург, 2013. – 416 с.

**Надія Ширмовська, Руслан Недоходюк, Галина Левицька
(Івано-Франківськ, Україна)**

ЕКСПЕРТНА СИСТЕМА ДІАГНОСТУВАННЯ ГАЗОПЕРЕКАЧУВАЛЬНОГО АГРЕГАТУ

Забезпечення якісного контролю вібраційного стану газоперекачувального агрегату (ГПА) за допомогою експертної системи (ЕС) дає можливість зменшити витрати на проведення технічних оглядів та планово-попереджувальних ремонтів, збільшити строки експлуатації технологічного обладнання, а також зменшити руйнування та фізичний знос механізмів за рахунок своєчасної сигналізації про наявність дефектів.

Типова статична експертна система складається з наступних основних компонентів: вирішувача (інтерпретатора); робочої пам'яті (РП) бази даних (БД); бази знань (БЗ); компонентів придбання знань; пояснювального компоненту; діалогового компоненту [1, с. 105].

База даних (робоча пам'ять) призначена для зберігання початкових і проміжних даних вирішувача у нинішній момент задачі. Цей термін співпадає по назві, але не по сенсу з терміном, який використовується в інформаційно-пошукових системах (ІПС) і системах управління базами даних (СУБД) для позначення всіх даних (в першу чергу довгострокових), що зберігаються в системі.

База знань (БЗ) в ЕС призначена для зберігання довгострокових даних, що описують дану область (але не поточних даних), і правил, що описують доцільні перетворення даних цієї області.

Вирішувач, використовуючи початкові дані з робочої пам'яті і знання з БЗ, формує таку послідовність правил, які, будучи застосованими до початкових даних, приводять до рішення задачі.

Компонент придбання знань автоматизує процес наповнення ЕС знаннями, що здійснюється користувачем-експертом.

Пояснювальний компонент пояснює, як система отримала рішення задачі (або чому вона не отримала рішення) і які знання вона при цьому використовувала, що полегшує експертові тестування системи і підвищує довіру користувача до отриманого результату.

Діалоговий компонент орієнтований на організацію дружнього спілкування з користувачем як в ході вирішення задач, так і в процесі придбання знань, і пояснення результатів роботи.

На рисунку 1 показано, що в архітектуру динамічної ЕС, в порівнянні із статичною ЕС, вводяться два компоненти: підсистема моделювання зовнішнього світу і підсистема зв'язку із зовнішнім оточенням. Остання здійснює зв'язок із зовнішнім світом через систему датчиків і контролерів. Крім того, традиційні компоненти статичної ЕС (база знань і машина виводу) зазнають істотних змін при відображенні тимчасової логіки подій, що відбуваються в реальному світі.

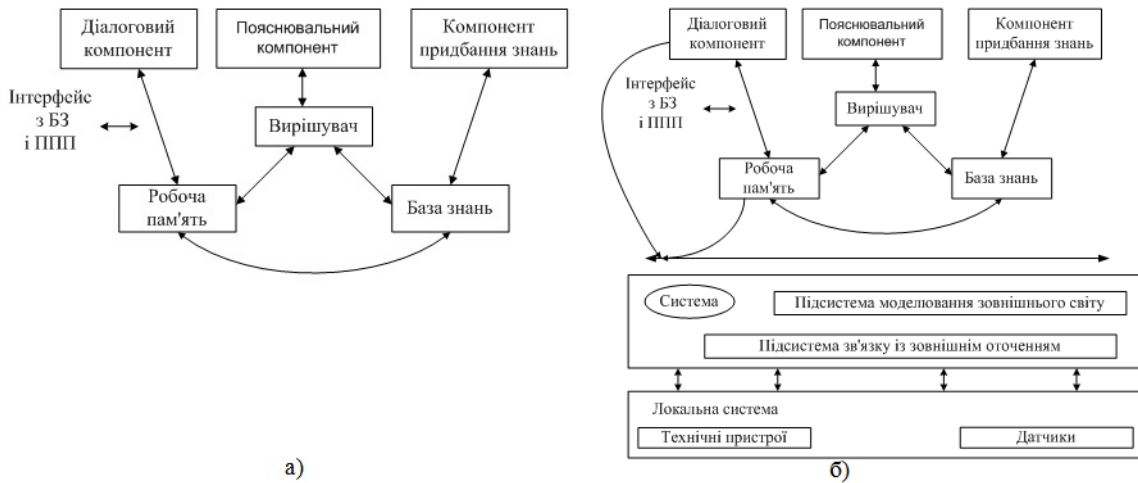

Рисунок 1 - Архітектура експертних систем а) статична, б) динамічна

В ході робіт із створення ЕС склалася певна технологія їх розробки, що включає шість наступних етапів (рис. 2): ідентифікація, концептуалізація, формалізація, виконання, тестування, дослідна експлуатація. На етапі ідентифікації визначаються завдання, які підлягають рішенню, виявляються цілі розробки, визначаються експерти і типи користувачів.

Рисунок 2 - Технологія розробки експертних систем

На етапі концептуалізації проводиться змістовний аналіз проблемної області, виявляються використані поняття і їх взаємозв'язки, визначаються методи вирішення задач.

На етапі формалізації вибираються інструментальні засоби і визначаються способи представлення всіх видів знань, формалізуються основні поняття, визначаються способи інтерпретації знань, моделюється робота системи, оцінюється адекватність цілям системи зафіксованих понять, методів рішень, засобів уявлення і маніпулювання знаннями.

На етапі виконання здійснюється наповнення експертом бази знань. У зв'язку з тим, що основою ЕС є знання, даний етап є найбільш важливим і найбільш трудомістким етапом розробки ЕС. Процес придбання знань розділяють на витягання знань з експерта, організацію знань, що забезпечує ефективну роботу системи, і представлення знань у вигляді, зрозумілому ЕС. Процес придбання знань здійснюється інженером по знаннях на основі аналізу діяльності експерта за рішенням реальних завдань.

Так як, для обґрунтування рішень в умовах даних щодо структуризації предметної області та інформації про неї недостатньо, пропонується використання розробленої експертної оболонки "ExPro" (рис. 3). Експертна оболонка "ExPro" призначена для підтримки прийняття рішень в задачах вибору і дозволяє визначити пріоритетність наявних альтернатив на основі висновків експертів.

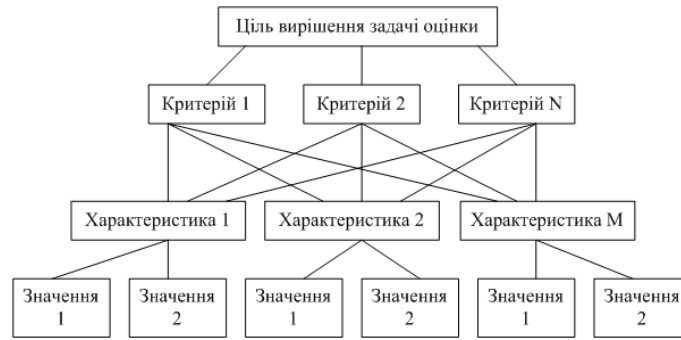

Рисунок 3 - Ієрархія бази знань в "ExPro"

Початковим етапом роботи з експертною оболонкою є формування бази знань. Поняття в базі знань, що відображають уявлення експертів про предметну область, ієрархічно пов'язуються один з одним шляхом нечітких мір. Ієрархія бази знань в "ExPro" може будуватися так само, як у методі аналізу ієрархій Сааті [2, с. 76]. На першому рівні ієрархії (рис. 3) ставиться ціль вирішення задачі, з якою пов'язані критерії оцінки або вимоги (другий рівень), що враховуються при прийнятті рішень щодо відповідності об'єкту цілі. Критерії мають важливості, що представляються у вигляді розподілення нечіткої міри на множині характеристики. Це виявляє ступінь важливості в даному критерії. На четвертому рівні – значення характеристик об'єктів з відповідними розподіленнями нечіткої міри, що відображають потрібні ступені відповідності значень характеристик по відношенню до кожного з критеріїв для задоволення цілі вирішення задачі. Таким чином, для формування бази знань необхідно задавати переліки критеріїв оцінки, характеристик об'єктів, переліки значень цих характеристик, а також відношень між цими поняттями у вигляді множини розподілу нечітких мір.

Схема компресора з контрольними точками вимірювання вібрації показана на рисунку 4, на якому прийняті такі позначення: №0 – контрольна точка – маслопровід; №1 – контрольна точка – місце установки 1-го опорного підшипника; №2 – контрольна точка – місце установки 2-го опорного підшипника; №3 – контрольна точка – турбіна низького тиску 3-й підшипник; №4 – контрольна точка – опорний 4-й підшипник.

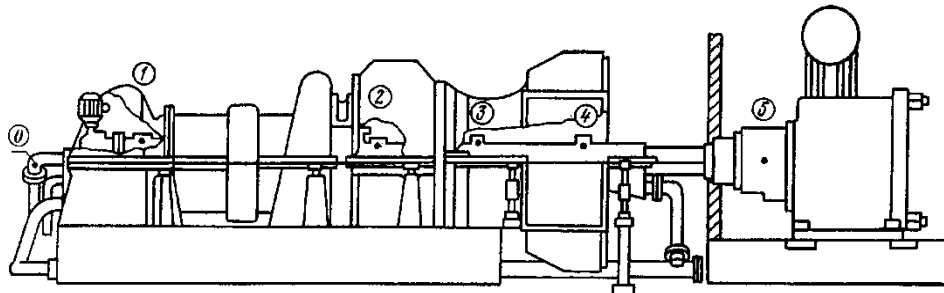

Рисунок 4 - Схема компресора з контрольними точками вимірювання

Розрахунок амплітуд коливань різних точок станини необхідно проводити з урахуванням власних частот, характеристик жорсткості і геометричних параметрів фундаменту, а також властивостей ґрунту.

Розповсюдження встановленого взаємозв'язку технічного стану окремих вузлів з віброхарактеристиками (рис. 5) на різні типи компресорів надалі дозволить провести нормування рівнів вібрації на окремих гармоніках, а також сформувані логічну модель діагностичних ознак для її використання в експертних системах [3, с. 68].

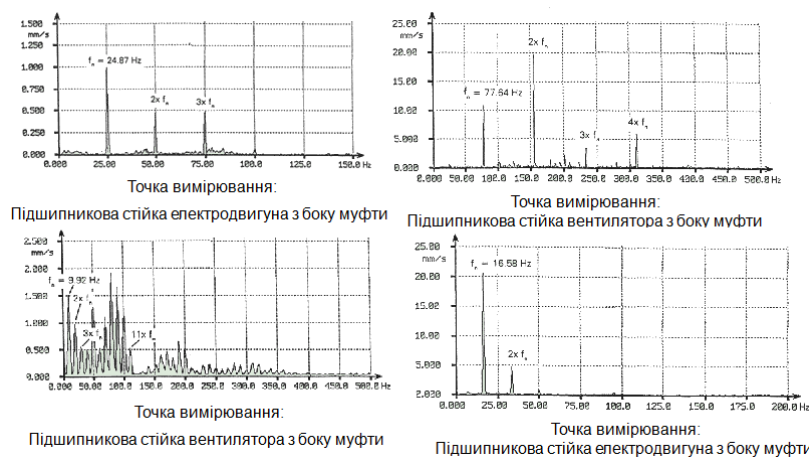

Рисунок 5 - Спектри віброшвидкості

Кожен виділений об'єкт предметної області має певні характеристики та властивості (рис. 6). Наприклад, для об'єкту точка вимірювання типовими атрибутами є дефект та значення амплітуд з гармоніки 1, 2 і т. і. Атрибути приймають певні значення. Так, дефект – розцентровка, гармоніка 1 може приймати значення 1.2, гармоніка 2 – 0.54 і т. і.

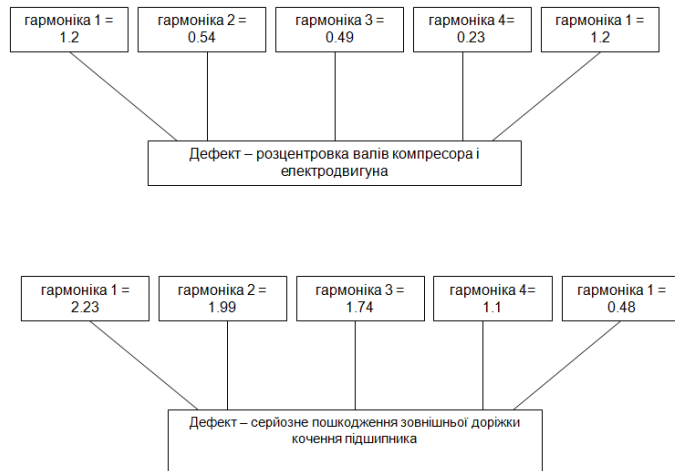

Рисунок 6 - Схема побудови внутрішніх правил

В ході роботи була розроблена блок-схема діагностування ГПА (рис. 7), загальна структура ЕС (рис. 8) та проведена апробація розробленої експертної системи (рис. 9).

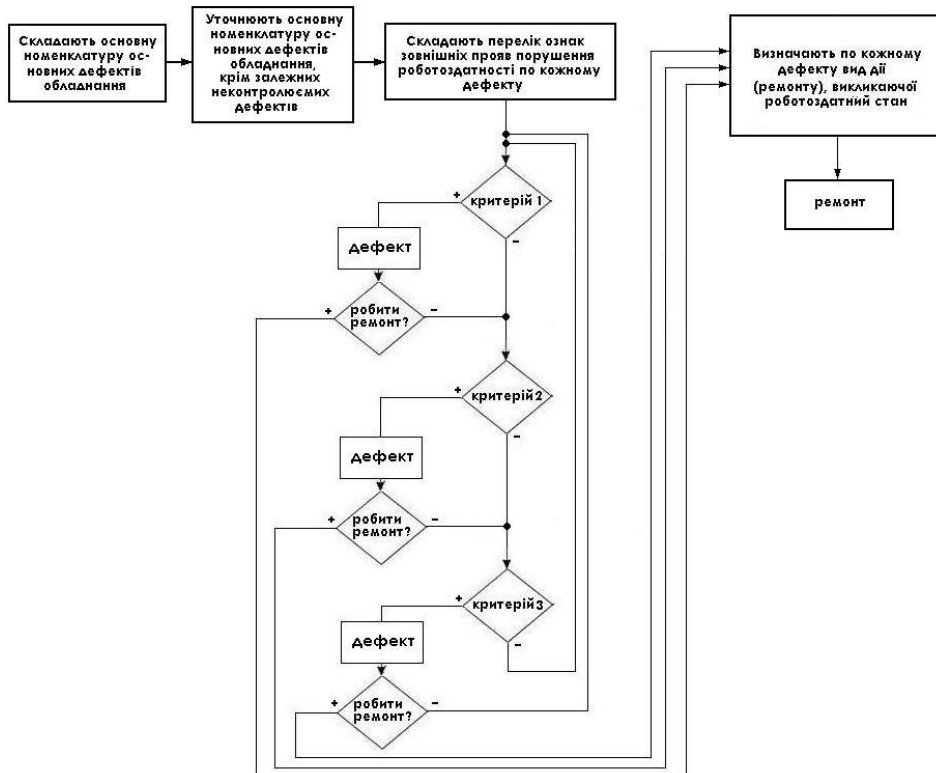

Рисунок 7 - Блок схема діагностування ГПА

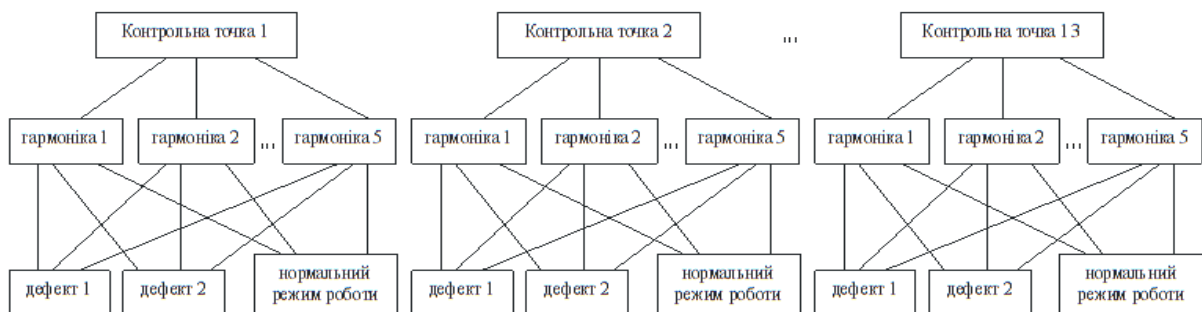

Рисунок 8 - Схема загальної структури експертної системи

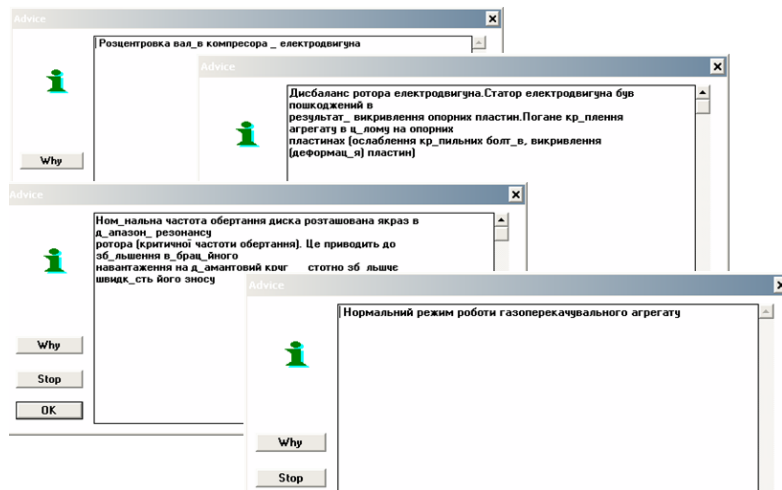

Рисунок 9 - Оцінка стану ГПА в ЕС

Розроблене програмне забезпечення показало свою працездатність в робочому діапазоні технологічних параметрів ГПА. Досліджені значення амплітуди в контрольних точках дозволили виявити ряд дефектів ГПА, що є важливим при експлуатації в нормальному робочому технологічному режимі. Експлуатація експертної системи дозволяє використовувати її в режимі порадики, шляхом виявлення дефекту чи визначення нормального режиму роботи ГПА.

Література:

1. Заміховський Л. М. Проектування систем діагностування: Навч. посібник. / Л. М. Заміховський, В. П. Калявін. – Івано-Франківськ: Полум'я, 2004. – 248 с.
2. Николайчук Я. М. Проектування систем діагностування: Навчальний посібник. / Николайчук Я. М., Возна Н. Я., Потух І. Р. – Тернопіль: ТЗОВ: «Терно-граф», 2010. – 392 с.
3. Локазюк В. М. Контроль і діагностування обчислювальних пристроїв та систем: Навч. посібник для вузів. / Локазюк В. М. – Хмельницький: ТУП, 2001. – 242 с.

Надія Ширмовська, Володимир Барнась, Ірина Михайлюк
(Івано-Франківськ, Україна)

МОДЕЛЬ СИСТЕМНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БАНКУ

Інформаційні ресурси держави або суспільства в цілому, а також окремих організацій і фізичних осіб являють собою певну цінність, мають відповідне матеріальне вираження і вимагають захисту від різноманітних за своєю сутністю впливів, які можуть призвести до зниження цінності інформаційних ресурсів. Впливи, які призводять до зниження цінності інформаційних ресурсів, називаються несприятливими. Потенційно можливий несприятливий вплив називається загрозою [1-4].

Захист інформації, що обробляється в автоматизованих системах (АС), полягає в створенні і підтримці в дієздатному стані системи заходів, як технічних (інженерних, програмно-апаратних), так і нетехнічних (правових, організаційних), що дозволяють запобігти або ускладнити можливість реалізації загроз, а також знизити потенційні збитки. Іншими словами, захист інформації спрямовано на забезпечення безпеки оброблюваної інформації і АС в цілому, тобто такого стану, який забезпечує збереження заданих властивостей інформації і АС, що її обробляє. Система зазначених заходів, що забезпечує захист інформації в АС, називається комплексною системою захисту інформації.

Актуальність теми полягає в необхідності розробки комплексних моделей захисту інформації в автоматизованих системах обробки банківської інформації, оскільки на сьогоднішній день настає новий етап автоматичних систем банківського самообслуговування, в якому персонал банку все менше приймає участь у банківських транзакціях, а паперова інформація банківських платіжних документів все більше заміщується системою кодованих комп'ютерних файлів з «електронним підписом», що є єдиними носіями інформації про здійснені банківські операції.

В статті досліджена матриця контролю стану побудови та експлуатації комплексної системи захисту інформації в комерційному банку [5, 6] представлена у вигляді 7-рівневої структурної матриці (табл.1), на кожному рівні в якій є 5 визначальних сегментів (напрямів захисту інформації в банку). Основні структурні рівні сегментів комплексної системи захисту інформації (КСЗІ) банку (табл.1.1, рис.1.1)

Таблиця 1 – Матриця контролю комплексної системи захисту інформаційних об'єктів комерційного банку

<<< Структурні рівні сегментів КСЗІ банку	Сегменти КСЗІ банку >>>	010 Захист об'єктів інформаційної діяльності банку (територіально-апаратна інфраструктура АБС)				020 Захист обчислювальних мереж, баз даних і програм АБС				030 Захист міжфілійних корпоративних мереж та каналів зв'язку				040 Захист від витоку ПЕВМІН				050 Оперативне управління моніторами системи захисту інформації			
		Документальне забезпечення	Структурно-кадрове забезпечення	Алгоритмічна розробка заходів	Программно-апаратних засобів	Документальне забезпечення	Структурно-кадрове забезпечення	Алгоритмічна розробка заходів	Программно-апаратних засобів	Документальне забезпечення	Структурно-кадрове забезпечення	Алгоритмічна розробка заходів	Программно-апаратних засобів	Документальне забезпечення	Структурно-кадрове забезпечення	Алгоритмічна розробка заходів	Программно-апаратних засобів	Документальне забезпечення	Структурно-кадрове забезпечення	Алгоритмічна розробка заходів	Программно-апаратних засобів
100	Визначення банківської інформації та її носіїв, які підлягають захисту	111	112	113	114	121	122	123	124	131	132	133	134	141	142	143	144	151	152	153	154
200	Виявлення джерел загроз інформації та каналів витоку, модифікації чи знищення банківської інформації	211	212	213	214	221	222	223	224	231	232	233	234	241	242	243	244	251	252	253	254
300	Проведення дослідження технології функціонування АБС банку, оцінка уязвимості та ризиків	311	312	313	314	321	322	323	324	331	332	333	334	341	342	343	344	351	352	353	354
400	Визначення вимог до елементів КСЗІ	411	412	413	414	421	422	423	424	431	432	433	434	441	442	443	444	451	452	453	454
500	Здійснення вибору заходів та засобів захисту інформації	511	512	513	514	521	522	523	524	531	532	533	534	541	542	543	544	551	552	553	554
600	Впровадження та експлуатація вибраних засобів та технологій захисту інформації	611	612	613	614	621	622	623	624	631	632	633	634	641	642	643	644	651	652	653	654
700	Контроль та управління сегментом захисту інформації	711	712	713	714	721	722	723	724	731	732	733	734	741	742	743	744	751	752	753	754

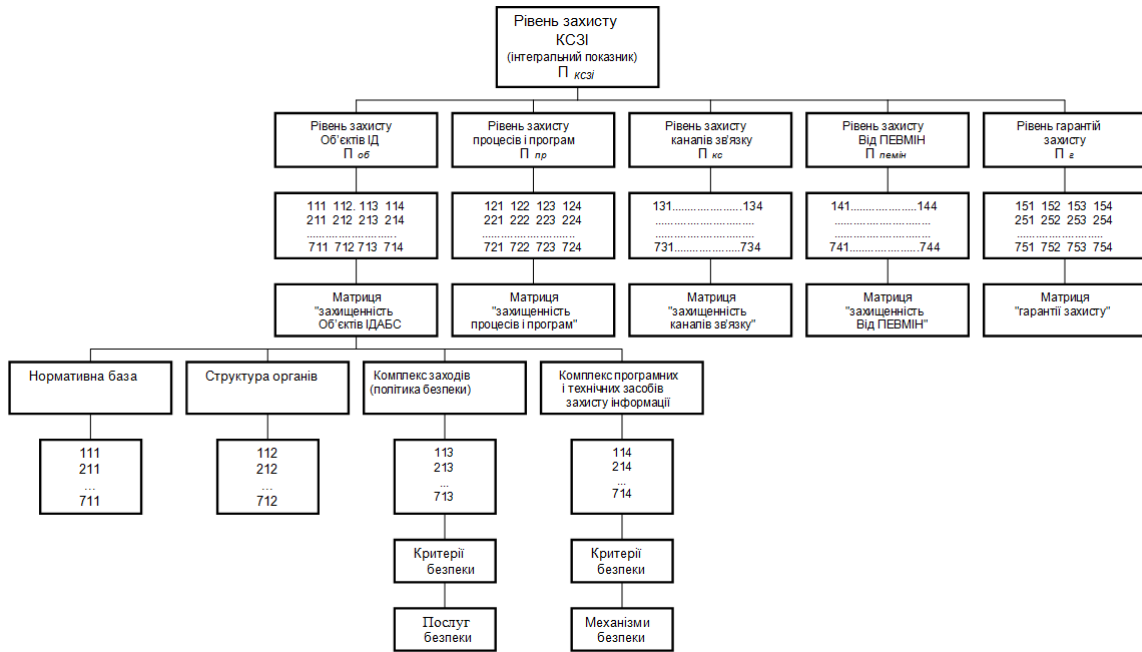

Рис.1.1. Структурна схема сегментів КСЗІ банку (в нумерації матриці контролю)

Програмний продукт «Модель системної інтеграції модулів захисту інформації в АБС банку» представляє собою експертно-керуючу систему, основу на реалізації алгоритму матриці контролю стану побудови та експлуатації комплексної системи захисту інформації в комерційному банку.

Програмний продукт представляє комплекс виконавчого модуля Protect.exe та баз даних, який повністю працездатний при запуску з контрольної дискети, USB-носія на ПЕОМ з операційною системою Windows XP SP2-3 при інсталяції на ПЕОМ оболонки бібліотек Borland (BDE 5.1) для підтримки ODBC-інтерфейса.

Зовнішній вигляд екранного інтерфейсу наданий на рис.1.2.

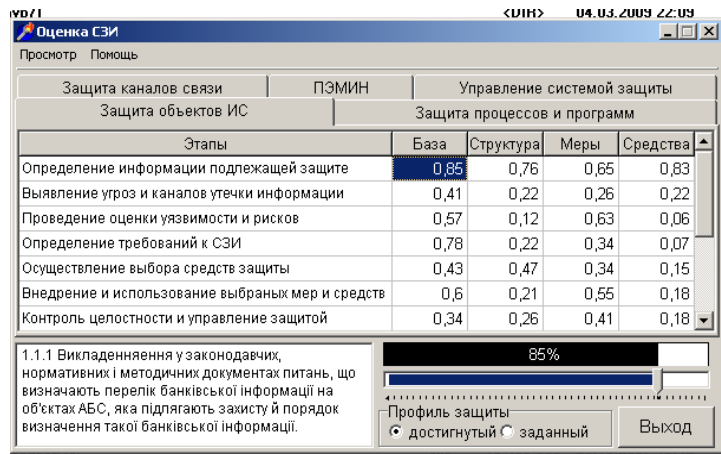

Рис. 1.2. Програмный продукт «Модель системной интеграции модулей защиты информации в АБС банку»

В інтерактивному режимі в кожен з чарунків матриці вноситься досягнутий рівень виконання проектного рівня документації, дослідження, вибору та впровадження засобів і систем захисту інформації (рис.1.3-1.4):

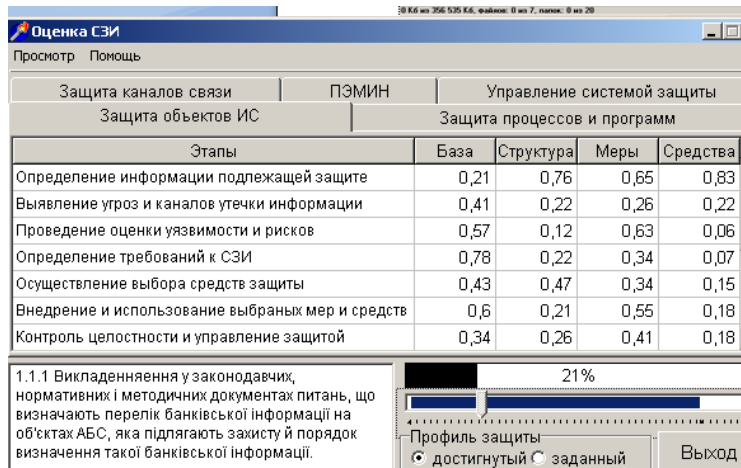

Рис. 1.3. Використання маніпулятора «миш» для встановлення рівня виконання заходів захисту інформації в підматриці «100» (пункт 1.1.1 матриці таблиці 1)

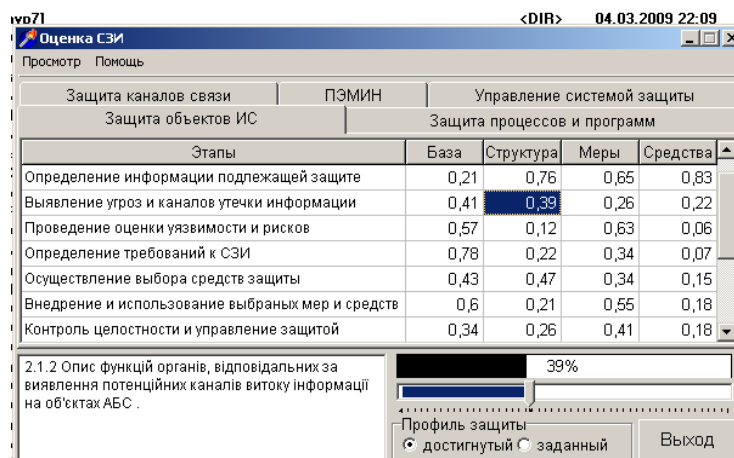

Рис.1.4. Використання маніпулятора «миш» для встановлення рівня виконання заходів захисту інформації в підматриці «100» (пункт 2.1.2 матриці таблиці 1)

З використанням меню задачі (рис.1.5) виконується побудова графічного рівня виконання пунктів матриці КСЗИ (рис.1.6).

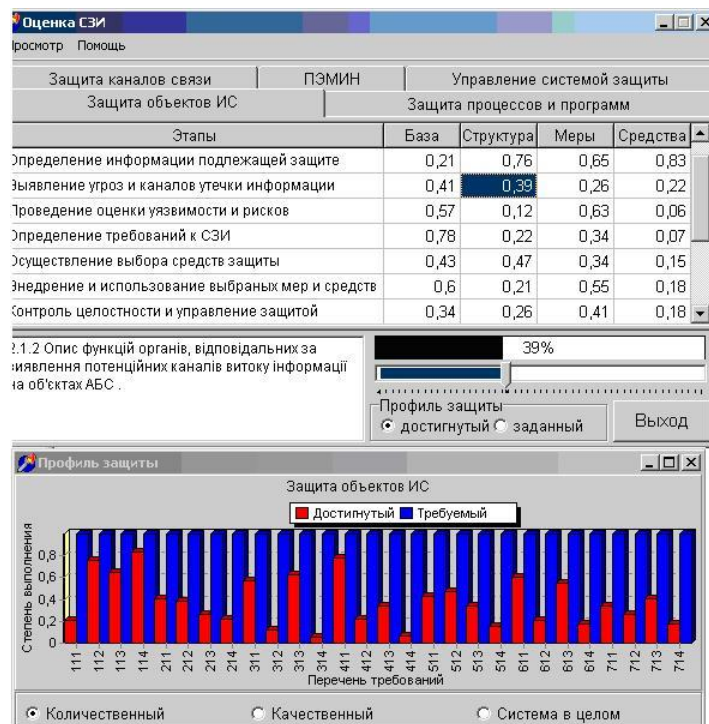

Рис.1.5. Використання маніпулятора «миш» для управління режимами меню задачі

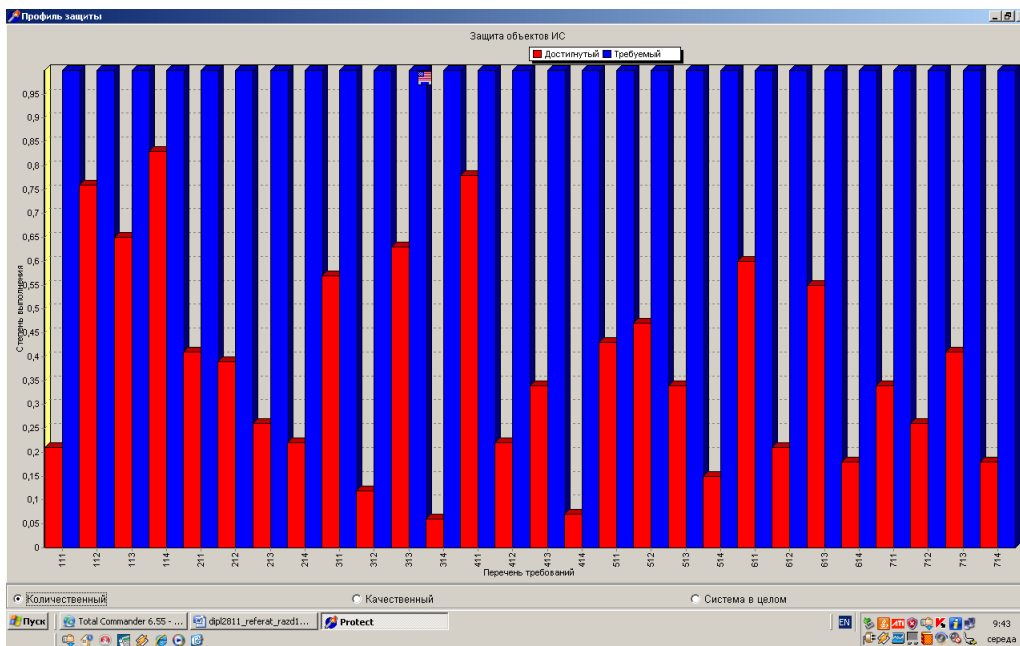

Рис.1.6. - Графічне представлення результатів роботи модуля аналізу задачі (повноекранний режим графіків)

Робота запропонованого модуля системної інтеграції та оцінки рівня ефективності КСЗІ банку спирається на обробку інформації з фактично розгорнутих в АБС «Промінвестбанку» комплексів програмно-апаратного захисту.

Проведені дослідження оцінки стану захищеності інформації з використанням побудованої моделі та даних, отриманих з сегментів системи захисту інформації банку, показали, що фактичний профіль захищеності інформації суттєво не відповідає нормативному в наступних елементах загроз та систем захисту інформації:

- відсутність серверів сертифікатів в корпоративній мережі банку, що дозволяє проникнення мобільних Note-book та їх несанкціоноване підключення в мережі банку (маскування та підміна легалізованого комп'ютера в мережі);

- відсутність програмно-апаратних засобів боротьби з підключенням мобільних телефонів в локальні станції мережі та несанкціонованим виходом в глобальну мережу Інтернет без шлюзів безпеки (створення каналів витоку банківської інформації та каналів проникнення комп'ютерних вірусів із Інтернет- мережі в локальну мережу банку);

- відсутність сертифікованих програмних комплексів захисту локальних та корпоративної мережі банку від доступу «хакерів» із глобальної мережі Інтернет;

- недостатній рівень резервування банківської інформації в спеціальних «сховищах даних транзакцій», серед яких тільки на головному рівні є територіально відділене сховище. Фактично в банку використовується тільки вбудована технологія фірми SYBASE по багатократній реплікації кожної банківської транзакції на системі серверів по RAID-5 технології.

З врахуванням вищезазначених недоліків інтегрований показник профілю захисту становить 0,73 від нормативного, тобто банку необхідно посилити увагу для побудови додаткових систем захисту інформації в виявлених напрямках.

Література:

1. Домарев В. В. Безопасность информационных технологий. Системный подход / Домарев В. В. – К.: ООО ТИД Диа Софт, 2004. – 992 с.
2. Єрьоміна Н. В. Банківські інформаційні системи: Навч. Посібник / Єрьоміна Н. В. – К.: КНЕУ, 2000. – 220 с.
3. Скородумов Б.И. Информационная безопасность современных коммерческих банков / Б.И. Скородумов // Информационное общество. – 2004. вып. 6. – С. 41–45.
4. Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності: Навчальний посібник / Щибиволок З. І. – К.: Знання, 2006. – 312 с.
5. Офіційний Інтернет-сайт НБУ – [HTTP://www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
6. Офіційний Інтернет-сайт АТЗТ «АК Промінвестбанк» - <http://www.prominvest.com.ua/>

Науковий керівник:

кандидат технічних наук, Ширмовська Надія Геннадіївна.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

**Олександр Кузенков, Валентин Білик
(Київ, Україна)**

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ВПРАВ

Сучасний спеціаліст органів внутрішніх справ повинен володіти високим рівнем розвитку, психологічних, фізичних, інтелектуальних якостей. Він повинен бути стійким до ситуацій з високим емоційним станом. Аналіз спеціальної літератури, практичний досвід дозволяє виявити недоліки, які склалися у існуючої системи фізичної підготовки. На теперішній час професійна підготовленість фахівця в сучасних умовах не відповідає достатнім вимогам. При підготовці майбутніх правоохоронців виникли проблеми, які призвели до професійної невідповідності у порівнянні з європейськими країнами. У різних наукових напрямках проводиться інтенсивний пошук вирішення основних завдань підготовки спеціаліста. Цими проблемами займаються науковці та педагоги сьогодні. Водночас багатьма дослідниками визначено, що у вирішенні зазначених питань важливе місце займає фізична підготовка з її ефективними засобами формування професійно важливих якостей.

Фізична підготовленість є одним із важливих компонентів розвитку особистих якостей курсанта. Визначено, що в складних екстремальних ситуаціях вони не можуть прийняти рішення. Діяльність у таких умовах вимагає мобілізації психофізіологічних резервів організму.

Використанню засобів спеціальних фізичних вправ в процесі фізичної підготовки курсантів присвячено чимало досліджень. Як показали дослідження, дуже ефективно покращення фізичної підготовленості курсантів за допомогою спеціальних вправ.

Розроблені наукові рекомендації впровадження в початковий процес спеціальних вправ лише для окремих систем підготовки. Спеціальні фізичні вправи мають вплив на організм людини і можуть бути використані на заняттях з фізичної підготовки.

Тому використання спеціальних вправ у навчальному процесі курсантів недостатньо без комплексного використання загальних і спеціальних видів фізичних вправ.

Використовуючи результати досліджень підвищення професійно важливих якостей курсантів, одним із напрямків вдосконалення професійної підготовленості є специфічна спрямованість навчального процесу.

Наданню фізичній підготовці професійної специфічної спрямованості приділяється постійна увага Міністерством внутрішніх справ України. Зокрема, у Наказі № 50 від 26.01.2016 р. «Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [3, с. 2], звертається увага керівників на проведення систематичних додаткових комплексних занять з спеціальними фізичними вправами.

Аналіз фізичної підготовленості здобувача вищого навчального закладу є виконання нормативів загальної фізичної підготовки, також уміння застосовувати засоби фізичного впливу. Таким чином, наявність високого рівня фізичної підготовленості, досконале володіння технікою і тактикою застосування заходів фізичного впливу, є професійним обов'язком кожного курсанта [1, с. 3].

Основою фізичної підготовленості курсантів, досягнення високого рівня професійно важливих якостей є раціональна система виконання спеціальних вправ також на самостійних заняттях.

Вдосконалення загальної системи визначає важливий фактор щодо проведення реформи у системі фізичної підготовки: особливу увагу приділяти вступним, а також випускним іспитам з фізичної підготовки.

Вимоги достатнього рівня фізичної підготовленості та засвоєння ними навичок засобів фізичного впливу у період навчання мають важливий вплив на професійне ставлення, однак практичний досвід показав, що фізична підготовленість здобувачів не відповідає Європейському рівню.

Проблемами недостатнього рівня фізичної підготовленості здобувачів є низький рівень мотивації до формування професійно важливих якостей, невідповідність більшості кандидатів, які вступають до освітнього закладу, необхідність більш ретельного використання часу на виконання спеціальних вправ, вдосконалення навичок протягом усього періоду навчання.

Вирішення проблем стає можливим завдяки виходу на новий Європейський рівень якості навчання, професійної придатності та відбору кандидатів до вступу на навчання.

У процесі навчання ніяких сумнівів не викликає важливість спрямованої підготовленості здобувачів освітнього закладу.

Науковою основою освітніх установ МВС є шлях до підвищення рівня фізичної підготовленості та якості навчального процесу.

Підвищення якості освітнього процесу пов'язано з впровадженням інноваційних технологій та забезпеченням сучасної навчальної бази. Оцінювання рівня фізичної підготовленості повинно відповідати сучасним вимогам підготовки висококваліфікованих працівників.

Під формуванням професійно значущих якостей, можна зрозуміти саму проблематику, яка полягає у підготовленості здобувачів освітнього процесу та створення належних умов для цілеспрямованої системи фізичної підготовки протягом навчання. Високий рівень фізично підготовлених здобувачів, дає гарантовану можливість у майбутньому знаходити індивідуальний вихід в екстремальних ситуаціях, підвищити

ефективність виконання поставлених завдань. Здавна відомо, що успіх у екстремальній ситуації майже наполовину залежить від рівня фізичної підготовленості особового складу, а для того, щоб підтримувати його належний рівень, необхідно якісно і ефективно організовувати і проводити заняття з фізичної підготовки [2, с. 3].

В умовах освітніх завдань до організму курсантів створюються всі необхідні умови, щоб системи організму відповідали адекватно. Фізичні спеціальні вправи слід називати головними засобами фізичної підготовки. На навчальних заняттях значні види фізичних спеціальних вправ виконуються в поступовій послідовності. Для укріплення захисних сил організму, заняття необхідно проводити на свіжому повітрі, що значно підвищує фізичну підготовленість курсантів. Активно використовується під час занять введення елементів гри, постійна зміна ситуації.

Проблемами, які впливають на підготовленість здобувачів, є необхідність впровадження в освітній процес сучасних інноваційних підходів, недостатній рівень фізичної підготовленості кандидатів до вступу на навчання, низька мотивація до занять з фізичної підготовки, недостатня педагогічна технологія застосування комплексного підходу використання спеціальних вправ.

Література:

1. Ануфрієв М.І., Бутов С.Є., Гіда О.Ф., Решко С.М. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників ОВС.- Київ національна академія МВС 2003. – 338 с.
2. Бабенко В.Г., Попов О.В., Янко І.В. Заходи фізичного впливу. (Методичні рекомендації по проведенню занять). Київ, 2001. – 24 с.
3. Наказ № 50 від 26.01.2016 р. «Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України».

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Коркем Байшова, Жанаргуль Бейсембаева
(Астана, Қазақстан)

ВИЗУАЛИЗАЦІЯ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГІЯСЫ

Тіл – халықтың ең басты қазынасы. Тіл білу – байлық. Ел халқы сауатты болса, бұл әлемдік деңгейде бізге жоғары дәреже, үлкен абырой алып келері сөзсіз.

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, жігерлі де батыл, өзіне-өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік, дүниетанымы дұрыс қалыптасқан азамат етіп тәрбиелеуде білім ордасының алатын орны айрықша.

Білім беру ордасы қазіргі қоғамның дамуымен тығыз байланысты. Бұл балаға жаңа әлемнің есігін ашып беріп, рухани дүниесінің қалыптасуына негіз салады. Қазіргі таңда шет тілдерін оқыту білім берудегі анағұрлым маңызды саласы болып табылады. Шет тілін оқыту өте күрделі үдерістердің бірі. Сол себепті шет тілдерін терең меңгерудегі қиындықтарды ең алдымен педагогқа шешуге тура келеді. Педагогтың ең басты міндеті-анағұрлым тиімді оқыту әдісін қолдана білу. Бүгінгі таңда ағылшын тілін оқытуда көптеген педагогикалық технологиялар бар. Солардың ішіндегі тиімдісі – визуализация болып табылады. Шет тілін ерте үйрену – баланың туғаннан бастап мектепке барғанына дейінгі интуитивтік-тәжірибелік тәсілдің негізі болып табылады.

Қазіргі кезде ғылымда туыстығы жоқ тілдермен салыстыра-салғастыра зерттеу мәселесі кеңінен өріс алып келеді. Бұл орайда тіл біліміндегі негізгі мәселелер адам, тіл және мәдениетке байланысты туып отыр. Тілді, тілдік бірліктерді адами факторлармен, адами құндылықтармен бірлікте қарастыру қазіргі тіл білімінің алға тартып отырған басты бағыттарының бірі. Бүгінгі күні адами факторларға ерекше мән беріп, тіл иесінің тілдік бірліктерді дұрыс, ұтымды қолдану, мән-мағыналарын терең түсіну мәселесі ғылыми еңбектерде жиі кездеседі. Осындай зерттеу жұмыстарында ұлттық құндылықтарға қатысты мәдени деректерге көп көңіл бөлініп, тіл тек тұлғалық (формалық) жағынан ғана емес, сонымен қатар ол мағыналық, ұғымдық, мәдени-концептілік тұрғыдан жиі қарастырылып, талданатын болды. Тілді ұлттың тарихымен, мәдениетімен, рухани қазынасымен, яғни дүниетанымымен тығыз қарым-қатынаста, бірлікте алып қарастырылған жағдайда ғана ұлттық тілдің табиғатын шынайы танып білуге жол ашылады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты қазақ халқына арналған Жолдауында: «Қазақстандықтардың болашағы – қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін меңгеруінде» -деген болатын [1].

Психологиялық зерттеулерге сүйенсек, көру каналдары естуге қарағанда анағұрлым жоғары өткізгіштігімен ерекшеленеді. Адам барлық ақпараттың 90% көру органдары арқылы қабылдайды. Сол себепті сабақтарда ақпаратты схема, иллюстрация, көрсетілім, кесте жіне т.б. көру бейнелері арқылы көреткен тиімді. Визуализация (сызбалық жаңғырту, бейнелеу) – суреттерді тудыру, соның ішінде картографиялық көріністерді және бейнелеу құралдарында басқа сызбаларды (әсіресе мониторда) арнайы алгоритмдердің көмегімен бастапқы сандық мәліметтерді түрлендіру негізінде тудыру.

Визуализация термині – (*лат. visualis*) көрнекі, көру түрінде қабылдау дегенді білдіреді [2]. Визуализация – ақпаратты түсінудің барынша ыңғайлы жағдай туғызу мақсатын көздейтін отырып демонстрациялау процесі. Визуализация оқу материалы мен оқыту нәтижесі арасындағы аралық звено болып табылады.

Ағылшын тілі сабақтарындағы визуализация төмендегі сұрақтарды шешуге көмектеседі:

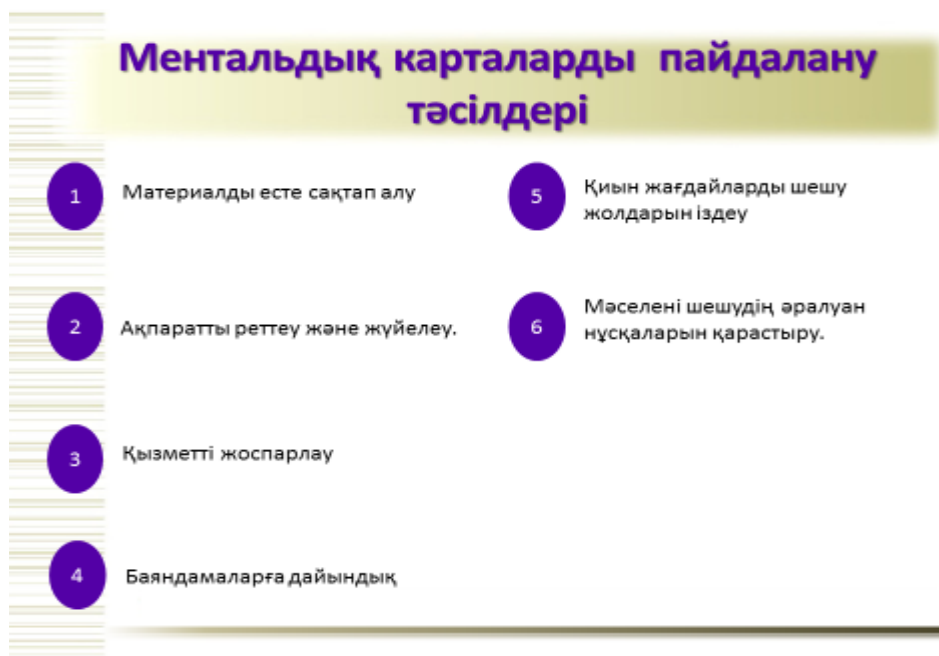
- игертілетін материалға деген қызығушылық деңгейін арттыру;
  - есте сақталатын ақпарат көлемін ұлғайту;
  - алынған білімді жүйелеуді қамтамасыз ету;
  - креативті процестерді ынталандыру;
  - қорытынды жасай білу мен ассоциация жүргізе білу;
  - оқу жіне танымдық іс-әрекетті белсендіре білу;
  - визуальды және сын тұрғысынан ойлауды қалыптастыру;
  - білімді бейнелі түрде елестетуді қалыптастыру.
- Бүгінде визуализация түрлері көптеп кездеседі (кесте 1).

Кесте 1. Визуализация түрлері.

Визуализация түрлері	Қолдану аясы
1. Иллюстрациялар	Көру қатарын көрету
2. Бейнелер	Қатынас, эмоция, ассоциацияны шақыру
3. Схемалар, графиктер, диаграммалар, алгоритмдер	Сандық және сапалық байланыстарды көрсету, объектілердің құрылымын көрсету
4. Кестелер	Ақпаратты құрылымдау
5. Объектілерді көрсету	Зейінді шоғырландыру

Визуализацияның негізгі тәсілдері: графикалық бейнелеу, бұл техникалық құрылымдардың көмегімен, оның ішінде компьютердік бейнелеу жатыр. Техникалық визуализация – мәліметтер негізінде құрылымда бейнелерді генерациялау және жобалау.

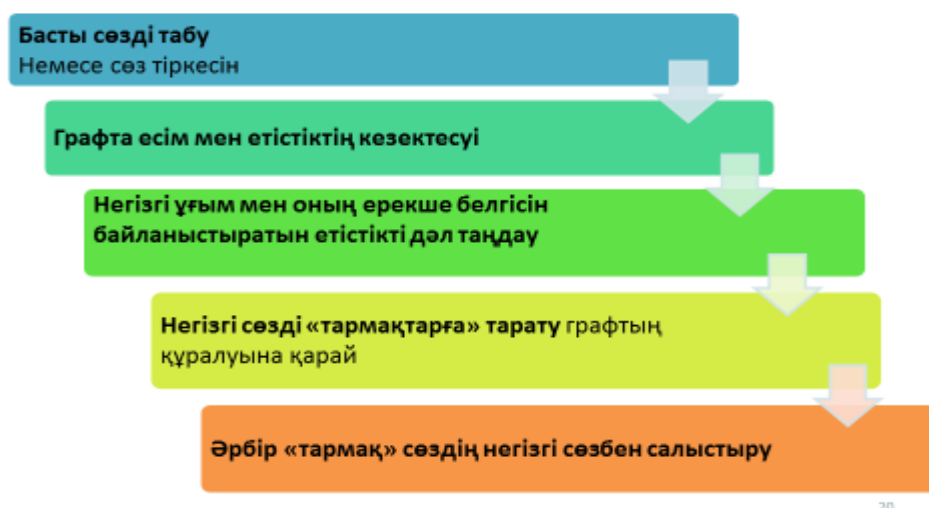
Бүгінгі таңда ағылшын тілі сабақтарында визуализацияның түрлі әдіс-тәсілдері бар. Солардың бірі-интербелсенді режимде сабақ өткізу. Мұнда білім алушылардың өздері құраған компьютерлік көрсетілімдері таптырмас көмекші болып табылады. Визуализацияның тиімді әдіс-тәсілдері бар: ментальдық карта, деноттаты граф, кластер, синквейн т.б.

Сурет 1. Ментальдық картаны пайдалану үлгісі

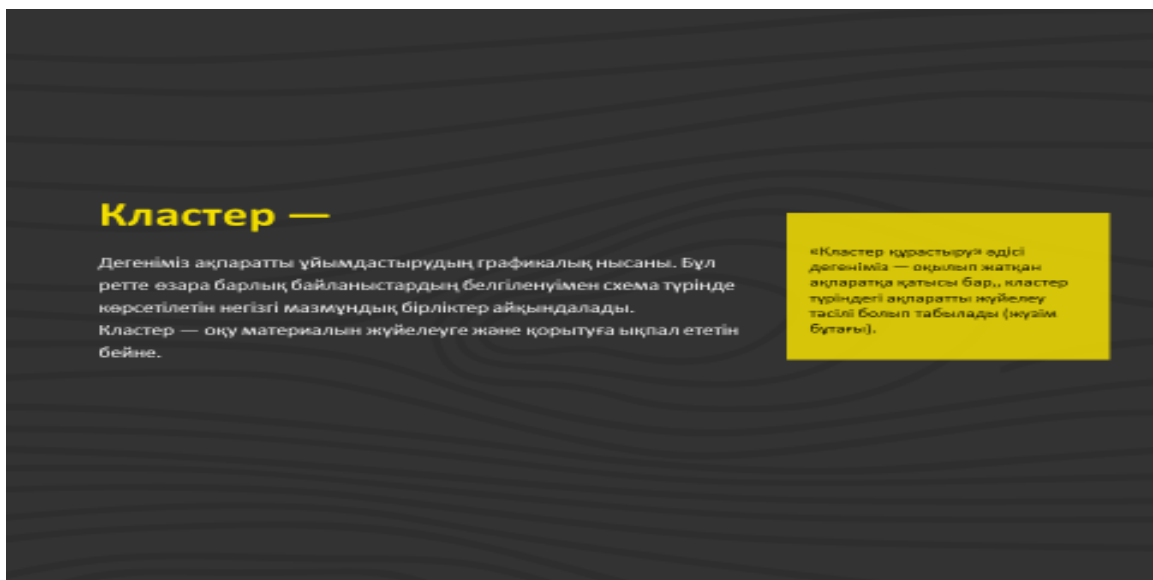
Денотатты граф – латын сөзі(денато – белгілеймін, граф – жазамын) яғни белгілеп жазамын. Негізгі ойдың сын – әрекетін белгілеп жазамыз.Сөз тіркесіне көбінесе бастауыш пен баяндауыштан тұратын сөздералынады.

Денотатты граф – мәтінді контент-талдау құралы
Денотатты граф құрау тәсілі:

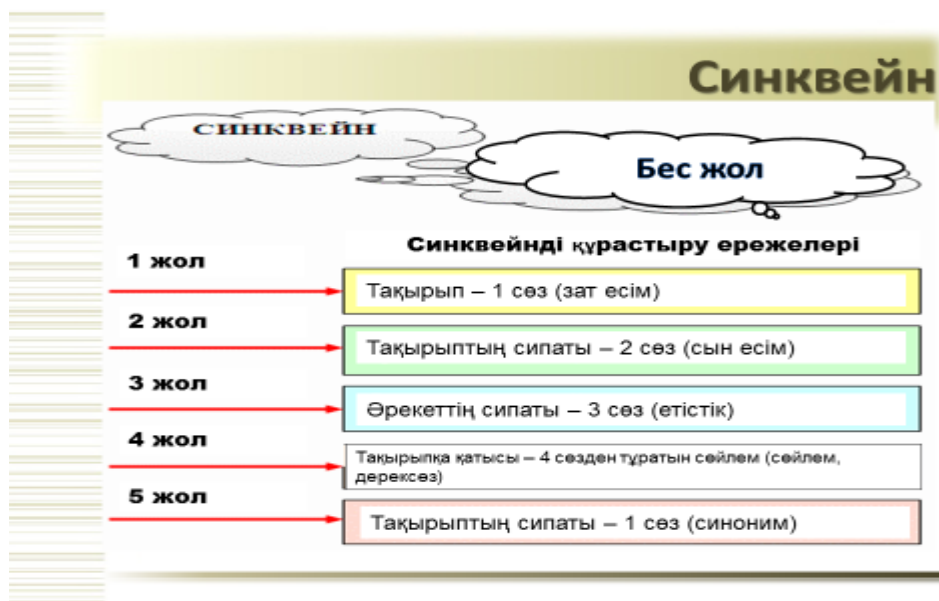
Сурет 2. Денотатты граф үлгісі.

Кластер дегеніміз ақпаратты ұйымдастырудың графикалық нысаны. Бұл ретте өзара барлық байланыстардың белгіленуімен схема түрінде көрсетілетін негізгі мазмұндық бірліктер айқындалады. Кластер – оқу материалын жүйе леуге және қорытуғаық палететін бейне.

Сурет 3. Кластер үлгісі.

Визуализация тәсілдерінің тиімділерінің бірі -синквейн әдісі. Бұл әдістің көмегімен оқу материалын ерекше өлең жолдары арқылы мазмұндауға болады. Синквейннің негізгі мақсаты – тақырыпты терең игеруінде. Синквейн бес жолдан тұрады: бірінші – тақырып атауы, екіншісі – тақырыпты сипаттау, үшіншісі – әрекетті сипаттау, төртіншісі – автордың тақырыпқа қатынасы, бейншісі – тақырып синонимі.

Сурет 4. Синквейн үлгісі.

Ағылшын тілі сабақтарында жаттығуларда кесте түрлерін пайдалану өте тиімді болып табылады. Төменде кейбір үлгілерін беруді жөн көрдік.

Тұрақты сөз тіркестерін табуға кесте түрінде берілген тапсырманы орындату, білімалушылардың есте сақтау қабілеттерін дамытады, зейін қоюға үйретеді (кесте 2).

Кесте 2. Тұрақты сөз тіркестердің аудармаларын табыңыздар

1	to have a good time	a) үзілісжасау
2	to have a break	b) үлкентабысқажету
3	to have fun	c) қобалжу
4	to be a great success	d) отыру
5	to be at a loss	e) уақыттыжақсыөткізу
6	to take to heart	f) көңілгеалу/ренжу
7	to take a sit	g) көңілкөтеру

Сонымен, тәжірибе көрсетіп отырғандай, жеке тұлғаның психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тұрғысынан алғанда, визуализацияның түрлі әдіс-тәсілдерінің қолдану қажеттілігін және тиімділігін дәлелдеді.

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері // Егемен Қазақстан. – 2018, 19 қаңтар. – №32-33. – Б.1-3.
2. Большой Энциклопедический словарь. – 2000. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/87934> (дата обращения: 17.11.2017).
3. Изотова Н.В., Буглаева Е.Ю. Система средств визуализации в обучении иностранному языку // Вестник Брянского госуниверситета. – 2015. – № 2. – С.70-73
4. Камянова Т. Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка. – М.: ООО «Дом славянской книги», 2008.
5. Ағылшын тілі бойынша жаттығулар жинағы – Оқу-әдістемелік құрал. Сарыбаева А.О., Кенжебекова Р.С. – Қарағанды. – 2012 ж. – 132 б.

Анна Бублик
(Миколаїв, Україна)

РОЗВИТОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Письмо може бути захоплюючою, цікавою та надихаючою діяльністю для молодших школярів. Діти - це активні учні та мислителі, навчаються через соціальну взаємодію і набагато ефективніше за дорослих навчаються за допомогою методу поступового нарощування знань (scaf folding). Спільні та добре сплановані завдання з писемного мовлення сприяють створенню відповідних умов для того, щоб всі ці характеристики були повністю використані у класі з молодшими школярами.

Писемне мовлення є складним вмінням розвиватися, зосереджуючись як на кінцевому продукті, так і на кроках, щоб прийти до нього. Навички письма розвиваються лише тоді, коли молодші школярі навчаються як писати і їм дають можливість практикувати ці навички. Тому вчителі на уроках англійської мови повинні розвивати навички письма з молодшими школярами.

Зазвичай вчителі англійської мови дуже мало уваги приділяють письму під час роботи на уроці, але це важлива частина розвитку мови. Хороші навички письма базуються на хороших навичках читання, оскільки слід розпізнавати слова, щоб писати та використовувати їх зрозуміло. Багато молодших школярів в початковій школі ще не повністю розвивають власні навички письма рідною мовою, але цей факт не обов'язково може спостерігатись під час писемного мовлення англійською мовою [2].

Писемне мовлення дозволяє учням практикувати новий словниковий запас і граматичні структури. Це сприяє розвитку високого рівня персоналізації та творчості, дає змогу учням випробувати нову мову, думаючи як це зробити, приділяючи більше уваги обдумуванню певного питання.

Навички письма учнів мають міцну базу для майбутнього розвитку та навчання. Зосередження уваги на написанні завдань у класі сприяє різноманітності і забезпечує різні стилі навчання [2]. Вчителі можуть діагностувати сильні сторони для вивчення з точки зору лексики, структури, написання тощо. Зосередження уваги в цій області може прищепити радість писати з раннього віку.

Більша частина методик навчання писемності англійською мовою базується на дослідженні розвитку навичок письма рідною мовою В результаті проведення таких досліджень виникли два основні підходи: написання як процес і як продукт. Письмо як процес включає в себе: "мозковий штурм", нотатки, ідеї, слова та фрази потемі; класифікація та упорядкування ідей відповідно до вимог завдання; написання першого проекту; перегляд першого проекту шляхом покращення змісту та точності; впровадження покращення в кінцевий варіант тексту.

Кінцева мета письма як продукту - справжнє завдання, наприклад письмо, щоб повідомити, подякувати тощо. Успіх вимірюється відповідно змісту та тексту. Відповідність фокусується на граматиці та словниковому запасі, орфографії та пунктуації; розбірливості почерку та жанровій відповідності. Зміст зосереджений на успішній передачі інформації читачеві.

Для надання достатньо докладної інформації необхідно застосовувати наступні прийоми: логічний вибір ідей; використання відповідного стилю; оригінальність ідей. Ось деякі поради для заохочення молодших учнів до письмових завдань. Заохочувати співпрацю між учнями та надавати можливість під час мозкового штурму, робити нотатки, планувати, переглядати тощо. Надавати візуальні матеріали або попросити учнів малювати власні фотографії, щоб надати зміст для завдань. Теми повинні бути цікаві для учнів. Необхідно просити їх написати про те, що вони знають, наприклад ігри, друзі, улюблені заняття тощо. Необхідно подивитися на написання завдань з іншої точки зору, наприклад замість того, щоб писати про свою повсякденну поведінку, вони могли б писати про щоденну поведінку свого домашнього улюбленця, про улюблену діяльність своєї домашньої тварини, їжу тощо. Нехай учні вибирають власних персонажів, щоб написати про складні, але досяжні завдання [4].

Оскільки читання дає можливість учням краще познайомитися із зразками мови, таким чином учні розвивають свій словниковий запас. Так, читання, а також аудіювання та говоріння, є важливим в наданні допомоги учням навчитися писати. Тому вчитель завжди повинен включати ці навички в підготовчу роботу до письма.

Розглянемо декілька способів як залучити учнів до письма.

1. Використання фотографії, щоб стимулювати коментарі і дискусії, учні можуть намалювати свої малюнки або принести картинки чи фотографії з дому. Якщо у них є домашні тварини, вони часто люблять їх малювати. Улюблені місця, улюблені мультфільми також є одними з перших речей, які діти люблять зображати на малюнках. Тому, щоб підготувати учнів до писемного мовлення, в першу чергу необхідно зосередитися на тому, щоб учні зобразили те, про що будуть писати.

2. Попросити учнів описати і розповісти про свою фотографії або малюнки. Діти люблять говорити про людей, місця і події, які важливі для них. Нехай вони діляться своїми фотографіями та думками про ці фотографії чи малюнки один з одним. Це також дає їм чудову можливість практикувати усне мовлення. Це допомагає їм згадати, що вони вже знають.

3. Допомогти студентам записати те, що вони сказали, для молодих учнів, це часто означає, що вчитель буде робити багато чого з написаного в самому початку. Необхідно надати учням моделі речень та ключові слова, які вони зможуть використовувати. Оскільки у дітей розвивається здатність і впевненість в їх написанні, вони можуть почати писати опис самостійно під їх фотографіями або малюнками. Вони можуть почати з одного або двох слів на початку і поступово вибудовувати речення. Більш впевнені і досвідчені учні можуть написати більше речень. Основна мета цього кроку - стимулювати і розвинути природний інтерес дітей описувати, що вони бачать.

4. Попросити учнів прочитати заголовки і описи один одному. Після того, як вони прочитають, вони можуть обмінюватися ідеями один з одним в невеликих групах. Потім учитель може організувати учнів працювати разом в невеликих групах, щоб додати ще одну-дві фрази до опису.

5. Попросити учнів використовувати їх описи, щоб створювати свої маленькі книги оскільки таким чином учні набувають ще більшого досвіду в написанні і сортуванні інформації. Вони можуть розгорнути власні описи одним реченням шляхом додавання декількох прикметників. Якщо попросити їх описати кілька своїх власних фотографій, вони можуть покласти їх разом, щоб зробити свою власну невелику книгу. Це відмінний мотиватор для учнів. Вони прочитають свої книги і будуть з нетерпінням чекати, щоб написати ще про щось. Вони також можуть взяти свої книжки додому, щоб поділитися новими історіями і набутими навичками з рідними.

Позитивне оцінювання значно сприяє мотивації учнів до написання творів англійською мовою. Варто давати учням чіткі та прості інструкції; заохочувати до аналізу та виправлення помилок робіт інших учнів. Після роботи в парах /групах доцільно виділяти час, щоб учні могли прочитати класу свої твори. Чудовим способом заохочення учнів до письма є створення виставки книжок з їхніми творами. Це залежить від типу завдання, але робота може бути скомпільована в невеликі книжечки, які виставляються в класі, шкільних дошках оголошень тощо. Учні отримують мотиваційний «поштовх», побачивши свою письмову роботу там, де її можуть побачити або прочитати інші люди.

Саме вчитель несе відповідальність за заохочення учнів до писемного мовлення: вчитель розробляє письмові завдання для молодших учнів, які є приємними, повними практики, значущими та цілеспрямованими. Заохочення учнів і використання спільних можливостей забезпечують успішне перебування в навчальному середовищі, де учні отримують задоволення від письмової роботи і відповідно оцінюються.

Література:

1. Лінсе С.Т., Молодші учні. США: McGraw Hill - 2005
2. Мейбін Дж., Мерсер Н., Стіпер Б. Методика поступового навчання. Навчання в класі. - Лондон: Hodder & Stoughton - 1992
3. Пірет Дж., Мова та думка дитини. New York: World Publishing Co.-1965
4. Рейд К. Основні завдання навчання дітей. Професійна підготовка вчителів англійської мови, №7 (8-10) 1998.

Айжамал Караматдинова
(Ташкент, Узбекистан)

ИНТЕРВЬЮ КАК МЕТОД ПОЛУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ И ЖАНР ЖУРНАЛИСТИКИ

Интервью по праву считается самым распространенным источником получения информации. Этим методом получения информации пользуются работники СМИ всех стран мира. В журналистике термин «интервью» имеет два определения. Интервью как жанр и как метод сбора информации. Для того, чтобы написать материал какого бы то ни было жанра, журналист в большинстве случаев прибегает именно к интервьюированию, ведь только непосредственный контакт с источником информации дает полноценное, максимально правдивое представление о том, что его интересует в данный, конкретный момент.

Американские исследователи подсчитали, что интервью «съедает» от 80 до 90% рабочего времени журналиста. К общепринятым нормам в этой профессиональной деятельности относят не менее важные методы сбора информации — наблюдение и работу с документами. Все три познавательных метода реализуются комплексно и по принципу дополнительности в зависимости от поставленных задач являются основным или вспомогательным инструментом журналистского поиска. При этом, как показала

практика, інтерв'ю в якості контакту з «живим» джерелом частіше інших методів дає матеріал для публікацій: використані при її підготовці документи не заміняють «живих» людських свідчень.

Види інтерв'ю. В залежності від цілей можна виділити наступні види інтерв'ю як методи отримання свідчень.

Інформаційне інтерв'ю — найбільш загальний вид, націлений на збір матеріалу для новин. В силу жорстких часових стандартів це інтерв'ю відрізняється дуже динамічними темпами. Наприклад, для освітлення катастрофи національного значення телевізійній знімальній групі всього за один годину вдається опитати більше десятка осіб. В ситуації, коли потрібно з'ясувати силу вибуху і передбачуване кількість жертв, у журналіста, звичайно ж, не завжди знайдеться час на всі стадії комунікації, в частині для рекомендуваного етикетом початку розмови — «розминки». Однак, незважаючи на жорсткі часові обмеження, дух діалогу і поважливого ставлення до співрозмовника в створенні умов для відповідей повинен бути створений.

Кістяком типового інформаційного інтерв'ю є ключові для журналіста запитання: хто? що? де? коли? чому? навіщо? Їх, як свідчить досвід, цілком достатньо для збору фактичних свідчень.

Однак журналісти вдаються і до інших, для більш тонкої проработки сюжету, питань, уточнюючих або фільтруючих свідчення. «Ви дійсно бачили, як вилетів літак?» — запитав журналіст у свідка авіакатастрофи. При цьому в кадрі потрібен не пустий, випадково опинившись неподалік від місця зйомки і підкорений загальному емоційному збудженню з'явки, готовий відповідати перед камерою на будь-які запитання.

К виїзду на інтерв'ю по подійному приводу звичайно через брак часу готуються рідко. Тому, формулюючи запитання, журналіст при дослідженні ситуації і її причинно-наслідкових зв'язків частіше помагається на свою спостережливість.

Оперативне інтерв'ю різноманітний інформаційний, тільки в ще більш стисненому варіанті. К прикладу, в сюжет про пожежу включається висловлювання начальника пожежної служби про статистику і причини міських пожег. Начальник може говорити перед камерою довго, однак в випуск новин з інтерв'ю увійде фрагмент на 20—40 секунд, а цитата буде чітко вписана в контекст сюжету. Такі оперативні висловлювання експертів, фахівців в якійсь області по дуже конкретним питанням є обов'язковою складовою новинних матеріалів друку, інформаційних сюжетів радіо або телебачення.

Є ще один вид інтерв'ю, який ставить перед собою ціль збору різних думок по будь-якому конкретному, як правило, вузькому питанню.

Популярною формою таких цільових інтерв'ю є блиц-опит, або опит на вулиці. На англійський манер його називають *street talk*, часто використовують також латинський варіант — *vox pop*. Характерною особливістю таких інтерв'ю — постановка однакових, фіксованих питань як можна більшому числу респондентів, представникам однієї або, навпаки, різних соціальних груп.

Журналісти цей вид інтерв'ю нерідко помилково називають соціологічним опитом, тому що в ньому присутній елемент методу конкретних соціологічних досліджень — фіксований, чіткий запитання для великої кількості респондентів. Однак в ньому відсутнє головне вимога до соціологічного дослідження — репрезентативність, т.є. Представленість різних соціальних груп, і, відповідно, по результатам таких опитів не можна робити серйозних, претензійних на наукову точність висновків.

Інтерв'ю-дослідження проводиться з метою глибокого вивчення будь-якого події або проблеми. Як правило, воно організується ретельно і не пов'язано жорсткими часовими обмеженнями, хоча, звичайно, і тут існують календарні плани. Предмет дослідження може бути складним і суперечливим. Тому і говорять про комбінаторику методів. Дуже важливо приділити багато уваги постановці цілей і попередній роботі з матеріалами, вивчити в повній мірі всі письмові джерела і усні свідчення, добре продумати стратегію бесіди. Найважливішим ланкою є тут запитання. Однак треба продумати і інші елементи комунікації — такі, як перший контакт, невербальні форми спілкування, вміння слухати. В інтерв'ю-дослідженні можуть бути задіяні кілька персонажів з різними темпераментами і соціальними ролями. При цьому кожному з них повинен бути знайдений індивідуальний підхід.

Інтерв'ю-портрет, або персональне інтерв'ю (як на манер художників говорять: «профіль»), навпаки, сфокусовано на одному герої, однак передбачено для підготовки бажано провести не одну зустріч з людьми зацікавленими, близькими або, навпаки, сторонніми спостерігачами. Героєм такого інтерв'ю може стати людина, який проявив себе в якійсь сфері суспільного життя і привертає інтерес широкого публіки. Рідше зустрічаються портретні інтерв'ю з так званими «простими людьми», які повинні в чомусь проявити або бути дуже типовими. Велику навантаженість несуть і деталі життя, інтер'єру, одягу, особливостей мови героя — словом, те, що формує індивідуальність і повинно бути обов'язково передано читачеві.

Розглянемо ще один вид інтерв'ю, коли журналіст не просто виконує роль посередника в передачі інформації, а виступає фактично на рівних зі своїм співрозмовником в процесі спільного творчості. Таке креативне інтерв'ю частіше називають бесідою, діалогом. Результатом же

творческого партнерства является информационный продукт в близком к художественным жанре, который в зависимости от канала передачи может воплотиться в художественном очерке, эссе, документально-публицистическом фильме, диалоге в эфире и т.п. Первое условие такого интервью — большой профессиональный опыт, творческая репутация журналиста. Второе — правильный выбор собеседника, с помощью которого в силу его способностей, поступков или социального положения журналисту удастся выйти на глубокий уровень обобщений, увидеть в проблеме драму, а в персональной судьбе — общечеловеческое начало.

Формы организации интервью. Журналистам приходится задавать вопросы в разных ситуациях, которые зависят от самых разных, иногда и непредвиденных обстоятельств.

Но чаще интервью проводятся в заранее определенных местах и в сложившихся уже традиционных форматах (пресс-конференции, выход к представителям прессы, брифинги). Это диктуется либо самим ньюсмейкером, либо информационной службой, которая является своего рода посредником в передаче информации потребителю. В ситуации с посредником нельзя исключить случаи контролирования информационного потока, в частности сокрытия или дозирования сведений, особенно если речь идет о группах политического или экономического влияния и связанной с ними информации.

Литература:

1. Аграновский В. Вторая древнейшая. Беседы о журналистике. - М., 1999. – С. 14.
2. Браун Д., Файерстоун Ч., Мицкевич Э. Теле/радионовости и меньшинства. - М., 1994. – С. 25.
3. Бродский Иосиф. Большая книга интервью. - М., 2000. – С. 145.
4. Годфруа Ж. Что такое психология. - М., 1998. – С. 78.
5. Информационные жанры газетной публицистики. - М., 1996. – С. 23.
6. Искусство разговаривать и получать информацию: Хрестоматия / Под ред. Б. Н. Лозовского. - М., 1993. – С. 253.
7. Краткий юридический справочник журналиста. - М., 1997. – С. 54.

Айжамал Караматдинова
(Ташкент, Узбекистан)

МАСТЕРСТВО ЖУРНАЛИСТА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ИНТЕРВЬЮ, ОБОСНОВАННОЕ НА ПРАКТИЧЕСКОМ ОПЫТЕ АВТОРА

Как журналист автор имеет опыт работы в разных жанрах, однако практически всегда он использовал интервью как метод сбора информации, за исключением особых случаев.

Еще до поступления в Национальный университет Узбекистана на факультет журналистики, автор публиковался в таких изданиях, как «Народное слово», «Молодежь Узбекистана», «Правда Востока». Камиль писал информационные заметки, освещал небольшие культурные мероприятия.

В «Народном слове» он проработал внештатным корреспондентом больше года. Его куратором была опытная журналистка Юлия Логвина, которая очень помогала ему в профессиональном плане.

Для того, чтобы написать коротенькую заметку с выставки в Национальной галерее, автор не довольствовался одним только пресс-релизом. Ему приходилось беседовать с двумя-тремя художниками, или скульпторами, и в большинстве случаев беседа затягивалась, потому что автору, как правило, попадались приятные собеседники, и ему было интересно контактировать с ними. Поэтому его статьи были очень эмоциональными, и от него неустанно требовали более «холодный» стиль написания.

Именно поэтому автор вскоре покинул эти официозные издания и месяца три пробыл в творческом отпуске. Камиллю хотелось, чтобы его работа приносила моральное удовлетворение. Он считает себя творческой личностью, поскольку очень тесно контактирует с людьми искусства. Так что то, что он стал работать в еженедельнике «Леди» - вполне закономерно. У Камилля был удобный для него, скользящий график, пришло время ощутить так называемый «вкус свободы». Интервью как жанр Камилля привлекал уже давно, и он решил, что отныне будет брать интервью у своих любимых актеров и прочих деятелей искусства.

Автор не может сказать, что любит все театры города. Для него существует только один храм Мельпомены – театр Марка Вайля «Ильхом», и он был решительно настроен «раскручивать» этот театр, тем более что в нем у него было много знакомых.

Его дебютное интервью, которое вышло в марте 2012 года - это интервью с одной из самых обаятельных актрис «Ильхома», Аленой Лустиной. Решив, что будет работать в жанре портретного интервью, автор даже не представлял, насколько это непросто. Казалось бы – вопросы составлены, встреча назначена, осталось только побеседовать, напечатать «вордовский документ» и сдать в редакцию. На деле все оказалось не так.

Сначала Камиль долго «ловил» Алену Игоревну, сперва через администрацию театра, потом через социальные сети, затем она уехала на гастроли в Россию... и когда, наконец, они договорились встретиться после спектакля, она попросила перенести встречу на следующий день под предлогом сильной усталости.

Поначалу автор не произвел актрису впечатления, она ему открыто призналась, что устала от интервью, и что его юность и неопытность не вызывают у нее доверия. Конечно, первый блин всегда «комом», и дебютное интервью было полным «провалом» с профессиональной точки зрения, хотя, конечный продукт удовлетворил и автора, и его героиню.

Вопросы Камиль составил заранее, причем с самого начала дал себе такую установку: раскрыть в актрисе человека, попытаться показать ее читателям с совершенно нового ракурса. А учитывая, что автор посещал мастер-классы по социальной психологии, то подобрать нужные вопросы не составило труда. Он рассортировал их по видам и хронологии, – получился-таки внушительный список из семидесяти вопросов. Сокращать их он отказался из принципа, поэтому решил, что разделит их на две части, и будет брать интервью в несколько приемов.

День первый. Началось все скромно. Автору пришлось около получаса ждать Алену Игоревну, и поэтому, когда она пришла и поздоровалась, он, уставший от ожидания, только хмуро кивнул, и как только она устроилась за столиком, сразу включил диктофон и приступил к опросу.

Это сейчас, с высоты своего нынешнего возраста Камиль понимает, что следовало попросить разрешения на аудиозапись, поговорить минут пять на отвлеченные темы, но его оправдывает то, что это было его первое «дело», и он очень нервничал.

Изначальное мнение автора об Алене Лустиной оказалось ошибочным, как в прочем, и ее – об авторе. К середине разговора они «притерлись», и, узнав друг друга получше, стали говорить на отвлеченные темы, шутить, смеяться. Оказалось, что Алена – очень веселый и жизнерадостный человек, и то, что она поначалу держит дистанцию – это издержки профессии. Она без обиняков призналась, что ее нервируют люди, которые назойливо пытаются добиться ее внимания, поэтому она открыта только для узкого круга друзей и знакомых.

Интервью длилось ровно три дня, потому что они постоянно отвлекались от основной темы. Но автор не считает это ошибкой. Раз уж ему удалось завоевать расположение кажущейся неприступной примы, значит, все не так плохо. На четвертый день они с ней встретились, чтобы отобрать фотографии для обложки, поскольку Камиль хотел, чтобы именно его героиня стала *covergirl* следующего номера.

Дня три автор стенографировал интервью и, решив, что сделал свое дело, понес десять листов мелким шрифтом на утверждение Алене.

Когда он с ней встретился для обсуждения материала, а случилось это через неделю, она с улыбкой протянула ему листы, пестреющие красными замечаниями на полях. Отдельные абзацы были перечеркнуты крест-накрест.

Ее вердикт был таков: много повторов, анкетные вопросы стоит исключить из верстки, кое-какая информация не для печати.

Стоит признать, в своей критике она была требовательна, строга, но справедлива. А учитывая, что она работала как тележурналист на «Марказ-ТВ», ее советы были бесценны. Автор безропотно переделал материал, учитывая все замечания, и отправил его «по этапу» своей патронессе, известной журналистке и поэтессе Алине Дадаевой.

Конечно, очень многое было сокращено непосредственно редакцией, однако интервью вышло в первых числах марта, на целый разворот, с обложкой! Радости автора не было предела. Он скупил десяток экземпляров и на радостях отнес все в Ильхом. Алена Игоревна была польщена тем, что ее фото оказалось на обложке, сказала, что ей очень понравились его вопросы, что беседа с ним была самой оживленной.

А спустя некоторое время автор наткнулся в Интернете на свежее интервью с Аленой, распечатал его и принес ей. Они к тому времени находились в дружественных отношениях и Камиль мог заскочить к ней в

примерную «на огонек». Это интервью Камилю не понравилось, а Алена Игоревна была в шоке. Во-первых, журналистка так и не потрудилась принести ей статью на утверждение, и искадила информацию до неузнаваемости. Во-вторых, вопросы не были рассортированы, и странно, что такое непрофессиональное интервью могло попасть на такой уважаемый сайт. Автору стало понятно, почему Алена настороженно относится к журналистам.

Затем, уже в июне, Камиль загорелся идеей взять интервью у Данаты Давроновой, той самой, которая основала «Поэтическую акварель» на радиостанции «ClassicFM». Он был фанатом этой радиопередачи, которая открывала для него новые страницы зарубежной и отечественной поэзии, поэтому добиться встречи было относительно легко – автор общался с Данатой Олеговной на сайте Facebook. Он знал, что она из принципа не контактирует с прессой, но, набравшись смелости, все же попросил ее о встрече. Конечно же, большую роль сыграло то, что они были знакомы, поэтому Даната Олеговна согласилась на беседу после недолгих уговоров.

На этот раз Камиль составил четкие вопросы, но несмотря на это, они с Данатой Олеговной умудрились поговорить обо всем на свете. Автору было лестно, что он вызывает у людей доверие, может «раскрыть» их, не прилагая к этому никаких усилий. Но и тут не обошлось без эксцессов.

Интервью проходило в кафе, и когда Камиль засел за «расшифровку» диктофонной записи, то схватился за голову: из-за гула посетителей не было слышно ничего. Еле как ему удалось написать полторы страницы, а дождавшись вечера, он, пребывая в полубморочном состоянии, отловил Данату Олеговну в чате Фейсбука и обрисовал ситуацию.

«Спокойствие, - сказала ему эта потрясающая женщина. - Пришлите мне оставшиеся вопросы, я на них отвечу письменно».

Так что, интервью Камиля с литературоведом и ведущей «Поэтической акварели» можно смело назвать «Интервью через Интернет», если бы не одно «но» - почти вся верстка принадлежала героине, и он в шутку предложил записать ее в соавторы, но она, конечно же, отказалась.

К чести автора, этих двух «промахов» ему хватило с лихвой. Он учился на своих ошибках, и не скрывает это. Прошло почти три года, но он до сих пор ощущает большую разницу между Камилем тогдашним и Камилем нынешним.

Пришло осознание того, что нужно тщательно продумывать не только вопросы, но и время и место встречи, и другие, не менее важные факторы. Обязательно нужно спрашивать разрешение на использование диктофона, проведение фотосъемки, если она будет необходима.

Вопросы журналиста не должны быть шаблонными. Иначе собеседник заскучает. Автор любит составлять такие вопросы, которые имеют философскую подоплеку. Может быть, поэтому все его беседы проходят в доверительной, уютной для обеих сторон атмосфере.

Настоящее мастерство – завершить интервью тепло. Автору это удавалось всегда. И только один раз случился сбой. Камиль, изменив своему основному правилу работать с актерами любимого театра, взял интервью у Камиллы и Обида Абдурахмановых из «Молодежного театра». Интервью протекало не так, как ему хотелось бы. Автор изо всех сил пытался «вытащить» из своих героев людей, но неизменно наткнулся на стену отчуждения. Их реплики были хорошо отрепетированным монологом, и у Камиля было такое ощущение, будто передо мной сидят «бездушные», запрограммированные роботы. И прощание вышло скомканным; начиная с середины беседы Камилла постоянно перебивала автора репликой «Ну все? Я домой хочу!». Естественно, у него пропало желание продолжать работу, Камиль сухо попрощался и ушел, поняв, что только в «Ильхоме» царит такая комфортная для него атмосфера. И если в хорошо знакомом ему театре все сотрудники без исключения люди открытые, готовые идти на контакт, то это не значит, что в других театрах ситуация такая же.

Литература:

1. Аграновский В. Вторая древнейшая. Беседы о журналистике. - М., 1999. – С. 14.
2. Браун Д., Файерстоун Ч., Мицкевич Э. Теле/радионовости и меньшинства. - М., 1994. – С. 25.
3. Бродский Иосиф. Большая книга интервью. - М., 2000. – С. 145.
4. Годфруа Ж. Что такое психология. - М., 1998. – С. 78.
5. Информационные жанры газетной публицистики. - М., 1996. – С. 23.
6. Искусство разговаривать и получать информацию: Хрестоматия / Под ред. Б. Н. Лозовского. - М., 1993. – С. 253.
7. Краткий юридический справочник журналиста. - М., 1997. – С. 54.

Зарифа Мелибоева
(Ташкент, Узбекистан)

КАК ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ

Термины в общепринятом понимании - это слова в особой функции, умноженные на функции современного языка науки, что трансформировало термины в специальные слова, изменило природу терминологического слова, сделало его принципиально иным знаком.

При этом терминируемое научное или техническое понятие, общая специфика которого заключается в обязательном сохранении своей целостности, какими бы средствами и способами ни передавалось его содержание, определяет формальные границы отдельного термина, что вызывает несовпадение структурных типов терминологических наименований с единицами номинации в общелитературном языке.

Исследованная нами терминология прежде всего общетехнического производства развивалась в сфере промышленности и складывалась стихийно. Во-первых, описание и анализ уже реально существующих и сформировавшихся терминологических систем (соотношение научных и народных источников пополнения терминологии, пути проникновения в специальную лексику народных слов, интернациональность терминологической лексики, соотношение термина и слова). Во-вторых, совершенствование терминологии (упорядочение терминологии, её системность, проблема однозначности терминов и т.п.)

Вполне понятно, что особое значение в этом отношении имел второй цикл вопросов, поскольку он непосредственно отвечал потребностям промышленной практики. Первый же аспект, обобщавший опыт создания терминологии, естественно, является предпосылкой для глубокого анализа проблем второго цикла.

Можно назвать следующие пути появления новых терминов во французском (и английском) терминологическом подъязыке, например, в подъязыке электротехники:

- 1) сообщение уже существующему слову нового значения;

- 2) аффиксация;
- 3) образование сложного слова;
- 4) образование слов по аналогии: avionics – с electronics;
- 5) эллипс одного из компонентов словосочетания;
- 6) сокращение основ слов и сложение их частей (сложносокращённые и телескопические слова);
- 7) конверсия;
- 8) обратное словообразование, т.е. вычитание морфем: diamagnet n. ← diamagnet (ic) a.;
- 9) заимствование: а) польные заимствование; б) относительные заимствования, т.е. слова, которые

в процессе развития в заимствовавшем их языке потеряли связь со своими прототипами в исходном для них языке.

Степень функционирования термина в научной и технической речи, как и слова общелитературного языка, определяется в основном его способностью выступать в качестве компонента различных сочетаний. При этом валентные свойства терминов определяются синтагматическими связями, которые для терминологии авиации во французском языке могут быть выражены следующими типами: N + A appareil aérien – летательный аппарат N + A + d appareil hydraulique du type Froude – гидротормоз Фруда N + à + N appareil à incendie – противопожарное устройство N + de + N + d appareil de pilotage automatique – автопилот N + prep + N appareil sans pilotage – беспилотный летательный аппарат

Синтагматическая трактовка валентности при этом подразумевают двусторонний характер отношений между членами валентной пары. Различный статус каждого из участников такой двусторонней связи отражается в понятиях активной и пассивной валентности. Слово с активной валентностью является ведущим синтаксически и семантически, слово с пассивной валентностью конкретизирует термин – ядро. Полученный новый термин – сочетание имеет более конкретную лексему.

Все термины, выражающие основные понятия терминологической системы авиации, могут быть разделены на две большие группы:

- 1) термины, охватывающие широкие понятия, заимствованные из других отраслей знаний (appareil), которые при образовании новых терминологических понятий становятся их ядром (appareil de bord);
- 2) термины с меньшим объёмом понятия, которые, вступая в связи с другими словами, образуют новые понятия, расширяя свою лексему (appareil à gouverner).

Если обратиться к деривационным возможностям терминологического подъязыка (например, французского), то обращает на себя внимание его номинативная и стилистико-функциональная активность. Об этом убедительно свидетельствует тот факт, что стилистическая аббревиация – один из приёмов создания экспрессивных омонимичных сокращений в современном французском языке. В художественной литературе, в разговорной речи и аргументации широко используются стилистические цели. Стилистическая аббревиация с успехом используется для создания новых сокращений с ярко выраженной экспрессивной функцией. Одним из наиболее распространённых приёмов служит так называемая «шутливая расшифровка», когда какое-то сокращение получает в стилистических целях новую расшифровку, т.е. когда общепринятый коррелянт какого –либо сокращения заменяется другим, имеющим ярко выраженную экспрессивную окраску.

В результате применения этого приёма происходит своего рода «игра сокращений», сходная с игрой слов (каламбуром). Это точка зрения подтверждается следующими примерами, где наличие омонимичного сокращения обнаруживается с большой ясностью:

1. P.C. (Ponts et Chaussées) – “мосты и шоссе” и P.C. (pied et chaussettes) – “ноги и обувь”.

2. C.V.A.D. – (Convoi administrative “военный административный обоз”, и C.V.A.D. (ça va assez doucement) – “дела идут слишком тихо, медленно”.

3. M.S. (Avoine Morane Saulnier) – самолёт фирмы Моран Сольны и M.S. – (mort subite) - внезапная смерть и т.д.

Диапазон экспрессии при этом очень широк: от мягкого юмора до откровенного сарказма. Применение стилистической коррелятивной аббревиации с созданием омонимичных сокращений возможно лишь тогда, когда сокращение, выступающее в качестве исходной формы, хорошо известно. Вместе с тем омонимичные экспрессивные сокращения - каламбуры используются в узких рамках, как профессионализмы, аргументация, в узком коллективе людей и не получают широкого распространения в литературном языке. Исходя из вышесказанного, следует ожидать и межъязыковую активность терминологического фонда французского языка. С особой наглядностью это отмечается на усвоении французских технических терминов английской терминосистемой. Прежде всего активностью отличается семантическая ассимиляция французских заимствований в английском языке. При вхождении французского термина в английский язык наблюдается семантические различия между романизмом и его этимологом; язык-рецептор, как правило, заимствует слова не в полном объёме значений, а только в одном необходимом для него значении (drape, case, suit, coat). Семантическое развитие исследованных слов заключалось также в изменении их первоначальных значений.

В отдельных случаях исследованные слова исчезли во французском языке, а в английском языке не только сохранились, но и широко употребляются. Смысловое развитие расхождения между заимствованным словом и его прототипом возникает вследствие их самостоятельного развития в обоих языках. Особенно ярко семантическое развитие освоения заимствований проявляется на фоне

сопоставления их значений, закрепившихся в языке – реципиенте, и тех значений, с которыми их прототипы сопрягались ранее и сопрягаются в языке-источнике сейчас. На новой языковой основе относительно немногие слова остаются семантически эквивалентными своим исходным прототипам (*Décolleté, lingerie, appliqué*). Семантическое освоение заимствованного слова предполагает, во-первых, понимание этого слова достаточно широким кругом специалистов данного языка, во-вторых, включение этого слова в систему семантических связей в лексике языка-реципиента и, в-третьих, развитие его значения, отличного от исходного слова-прототипа. Если обратиться к данным английских текстильных терминов, то значительная их часть ассимилировалась здесь даже во французской материальной форме.

К настоящему времени существует целый ряд классификаций заимствованной лексики в зависимости от тех задач и целей, которые стоят перед исследователями. Возможна классификация по источнику заимствования, по тому, какой аспект слова заимствуется, по степени ассимиляции, по способам проникновения в заимствующий язык и т.д. Нам представляется, что значительную роль в определении характера иноязычного слова, места, которое оно занимает в заимствующем языке, влияния, которое оно оказывает на новую языковую среду, играют и его структурно-морфологические особенности. Исходя из этого, на базе текстильных терминов французского происхождения мы предпринимаем попытку произвести структурную классификацию английских лексических единиц во французской материальной форме, так как вопрос об их структуре неизбежно возникает всякий раз, когда они входят в систему языка-реципиента, взаимодействуют с ней и проходят различные этапы ассимиляции. Под собственно заимствованием мы подразумеваем слова и устойчивые словосочетания, поступившие в английский язык в иноязычной материальной форме, т.е. в совокупности его звуковой оболочки и лексического значения.

В этом плане собственно заимствования мы распределяем на следующие структурно-морфологические группы:

1) простые, непроемные или, как их часто именуют, корневые слова, несущие в себе основную информацию: *lace, card, percale, batiste, bar, band, bobbin, pekin, cage*;

2) дериваты, к которым относятся слова, проникшие в английский язык во французской материальной форме и в дальнейшем послужившие моделью для образования новых терминов при помощи аффиксов:

а) заимствованные существительные, характеризующиеся суффиксами: - *ance, - ette, - age, - ment, - ére, - tion, - sion* (*bal-ance, bombaz-ette, carri-age, brassi-ère, combina-tion*);

б) заимствованные прилагательные с суффиксами: - *able, - ic, - al, - ale, - ar, - ique, - ne* (*flamm-able, elast-ic, nomin-al, royale, anti-ique, rub-ine*); в) заимствованные глаголы с суффиксами: - *ate, - er* (*lamin-ate, recuper-ate, recover-er*);

г) префиксальные термины, например: *de – coloura-tion, anti – chlore, com-modity*;

3) лексикализованные словосочетания (к этой группе слов относятся устойчивые словосочетания, выражающие единые терминологические понятия и обладающие различной степенью лексикализации и неразложимости), которые могут состоять из:

а) французских компонентов (*Jacquard machine, velvet carpet, furniture plush*)

б) французского и английского компонентов (*man-made, fibre, airproof, wadding card, awning fabric*);

4) сокращения, к которым можно причислить:

а) образования из инициальных букв французского термина или терминологического словосочетания (*CLS – Celton, Lees, System*);

б) сложносокращённые термины, состоящие из начальных элементов французского словосочетания;

в) смешанные заимствованные сокращённые термины: *BOD test* (*biochemical oxygen demand test*).

Таким образом, структурно-морфологический анализ английских текстильных терминов во французской материальной форме показал, что последние отличаются гетерогенностью лексико-грамматической структуры, имеют неодинаковый характер (некоторые из них отличаются сложной морфологической структурой, другие же, напротив - характерны своей простотой).

Данная классификация даёт возможность определить степень мотивированности собственно заимствований в английском языке, характер, особенности и их связь с другими лексическими слоями основного словарного языка английской лексики.

Литература

1. Bonhomme P.e.a. Codage, documentation et diffusion de ressources textuelles // Cahiers de GUTemberg, №24. – Paris, 1996. – P. 177 – 180.
2. Cartier E.e.a. Filtrage automatique de textes: l'exemple des énoncés définitoires // Actes JST Francil. – Avignon: Francil, 1997. – P. 183-189.
3. Wilson H. Lire et comprendre les hiéroglyphes. – Paris: Sand, 1993. – 348 p.

Мафтуна Рамкулова
(Ташкент, Узбекистан)

КАК ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ

Это действительно самая старая и традиционная методика. Классический метод как ни один другой подходит под описание "плана захвата крепости": шифр фонетики, наглядные изображения синтаксических конструкций, обязательный лексический запас... Студент четко понимает: чтобы прослыть сэром Спокойствие, местье Галантность или герром Здравомыслие, он: а) готов затратить 2-3 года; б) запастись терпением (учеба начинается с азов); в) должен вспомнить, чем в родном, "великом и могучем", может быть выражено подлежащие, дополнение, и что это вообще такое - синтаксис...

На фундаментальную методику серьезно опираются в языковых вузах. Переводчик никогда не уверен в своих знаниях иностранного языка, он прекрасно понимает непредсказуемость возникающих речевых ситуаций. Занимаясь по классической методике, студенты не только оперируют самыми разнообразными лексическими пластами, но и учатся смотреть на мир глазами "native speaker" - носителя языка.

Самым, пожалуй, известным представителем классической методики преподавания иностранного языка является Н.А. Бонк. Ее учебники английского языка, написанные совместно с другими авторами, давно стали классикой жанра и выдержали конкуренцию последних лет. Классическую методику иначе называют фундаментальной: никто не обещает, что будет легко, что не придется заниматься дома и опыт преподавателя спасет от ошибок в произношении и грамматике. Но наградой будет, развивая метафору крепости, состояние настоящего местного жителя, который знает, как не заблудиться в лабиринте сослагательного наклонения или прошедшего времени.

И еще. Фундаментальная методика предполагает, что любимый ваш вопрос - "почему?" Что вы не удовольствуетесь объяснениями "так надо", а готовы погрузиться в интересный, сложный и очень логичный мир, имя которому - система языка.

Классический подход к изучению иностранного языка. В связи с этим несколько трансформировался и классический подход к изучению иностранного языка, но незыблемые принципы "классики" отечественных языковых методик сохранились. Иногда они активно применяются и в школах других методических направлений. Классический курс ориентирован на учащихся различного возраста и чаще всего предполагает изучение языка "с нуля".

В задачи учителя входят традиционные, но важные аспекты постановки произношения, формирования грамматической базы, ликвидации психологического и языкового барьера, препятствующих общению. "Классика" не изменила целей, а вот методы, вследствие нового подхода, уже другие.

В основе классического подхода лежит понимание языка как реального и полноценного средства общения, а значит, все языковые компоненты - устную и письменную речь, аудирование и др. - нужно развивать у обучающихся планомерно и гармонично. Классическая методика отчасти превращает язык в самоцель, но это нельзя считать недостатком. Такой комплексный подход направлен, в первую очередь, на то, чтобы развить у студентов способности понимать и создавать речь. Методика предполагает занятия с российскими преподавателями, но такой порядок (хотя и не совсем "модный") нельзя считать минусом: преподаватель, не являющийся носителем языка, имеет возможность анализировать и сопоставлять две языковые системы, сравнивать конструкции, лучше доносить информацию, пояснять грамматические правила, предупреждать возможные ошибки.

Всеобщая увлеченность иностранными специалистами - явление временное, потому что западный мир по достоинству оценил приоритет билингвальности (владения двумя языками). Наибольшую ценность в современном мире представляют учителя, способные мыслить в контексте двух культур и доносить до студентов соответствующий комплекс знаний.

Лингвосоциокультурный метод. Один из самых серьезных и всеобъемлющих методов изучения иностранного языка - лингвосоциокультурный, предполагающий апелляцию к такому компоненту, как социальная и культурная среда. Сторонники этого метода твердо уверены, что язык теряет жизнь, когда преподаватели и студенты ставят целью овладеть лишь "безжизненными" лексикограмматическими формами. Некто заметил, что "личность - это продукт культуры". Язык - тоже. И убедительнее всего это подтверждают наши языковые ошибки. Изучающий английский может употребить грамматически правильное выражение *The Queen and Her relatives*, но британец с трудом поймет, что имеется в виду *The Royal Family*; или, к примеру, такая фраза, как Герой - выразитель идей автора была переведена предложением *"The hero is the loudspeaker of the author"* ("громкоговоритель автора"), а в идеале требовалось употребить *"mouthpiece"*.

Такие курьезы встречаются довольно часто. Обратимся к более тонким материям: например, если для нашего соотечественника, поверхностно владеющего языком, разница между выражениями *Don't you want to go?* и *Would you like to go?* не очень-то велика, то для британца она принципиальна, ибо первое он воспримет как не самый лучший тон. Привычное для нашего делового общения *Какие вопросы вас интересуют?* нередко переводят как *"What problems are you interested in?"*, не учитывая, что в английском слово *"problems"* имеет устойчиво негативный оттенок. Правильно этот вопрос будет звучать: *"What issues*

are you interested in?" Большинство методик изначально допускают такие "ляпы", списывая их на "неосведомленность о стране". Но на современном этапе, когда интерес к отдельным культурам и нациям постоянно повышается, подобные ошибки уже непростительны.

Лингвосоциокультурный метод принимает в расчет тот простой факт, что 52% ошибок совершаются под влиянием родного языка, а 44% кроются внутри изучаемого. Раньше следили за правильностью речи; теперь, помимо этого, стремятся повышать ее содержательность. Важен смысл передаваемой информации, то есть коммуникативный уровень, потому что в любом случае конечная цель общения - быть понятым. Лингвосоциокультурный метод включает два аспекта общения - языковое и межкультурное. наш лексикон пополнился новым словом бикультурал - человек, легко ориентирующийся в национальных особенностях, истории, культуре, обычаях двух стран, цивилизаций, если хотите, миров. Для студента языкового вуза важен не столько высокий уровень чтения, письма, перевода (хотя это отнюдь не исключается), а "лингвосоциокультурная компетенция" - способность "препарировать" язык под микроскопом культуры.

Лингвосоциокультурный метод родился на стыке понятий язык и культура. Авторы методики (среди них одно из главных мест занимает С.Г. Тер-Минасова) по-иному подошли к этим определениям. Классики, в частности, Ожегов, понимали язык как "орудие общения, обмена мыслями и взаимного понимания людей в обществе". Даль относился к языку проще - как к "совокупности всех слов народа и верному их сочетанию, для передачи мыслей своих". Но язык как система знаков и средство выражения эмоций и настроения есть и у животных. Что же делает речь "человеческой"? Сегодня язык - "не только словарный запас, но и способ человека выражать себя". Он служит для "целей коммуникации и способен выразить всю совокупность знаний и представлений человека о мире". На Западе язык понимается как "система общения", которая состоит из определенных фрагментов и набора правил, использующихся с целью коммуникации.

Очень важное отличие западного лингвистического мышления - понимание языка не только в связи с определенным государством, но и с определенной частью страны, районом и т.д. При таком подходе язык идет рука об руку с культурой части страны, области, то есть с идеями, обычаями определенной группы людей, общества. Иногда под культурой понимается само общество, цивилизация. Полагаем, определение сторонников лингвосоциокультурного метода не преувеличивает силы и значения языка в современном мире. По их мнению, язык - "мощное общественное орудие, формирующее людской поток в этнос, образующее нацию через хранение и передачу культуры, традиций, общественного самосознания данного речевого комплекса. При этом подходе к языку межкультурная коммуникация - прежде всего "адекватное взаимопонимание двух собеседников или людей, обменивающихся информацией, принадлежащих к разным национальным культурам". Тогда их язык становится "знаком принадлежности его носителей к определенному социуму". Однако культура часто выступает не только средством объединения, идентификации, но и орудием разобщения людей. Например, в средневековой России иностранца сначала называли немец, то есть "немой", не владеющий языком, затем иностранного гостя стали именовать чужеземец, то есть "чужой среди своих". И, наконец, когда националь Лингвосоциокультурный метод объединяет языковые структуры (грамматику, лексику и т.д.) с внеязыковыми факторами.

Тогда на стыке мировоззрения в национальном масштабе и языка, то есть своего рода способа мышления (не будем забывать о том, что человек принадлежит к той стране, на языке которой думает), рождается тот богатый мир языка, о котором писал лингвист В. фон Гумбольдт: "Через многообразие языка для нас открывается богатство мира и многообразие того, что мы познаем в нем..." Лингвосоциокультурная методика базируется на следующей аксиоме: "В основе языковых структур лежат структуры социокультурные". Мы познаем мир посредством мышления в определенном культурном поле и пользуемся языком для выражения своих впечатлений, мнений, эмоций, восприятия.

Цель изучения языка с помощью данного метода - облегчение понимания собеседника, формирование восприятия на интуитивном уровне. Поэтому каждый студент, избравший такой органический и целостный подход, должен относиться к языку, как к зеркалу, в котором отражаются география, климат, история народа, условия его жизни, традиции, быт, повседневное поведение, творчество.

Коммуникативный подход. Первую строчку в рейтинге популярности методик активно удерживает коммуникативный подход, который, как следует из его названия, направлен на практику общения. Эта методика отлично "работает" в Европе и США. Коммуникативная методика, как следует уже из ее названия, направлена именно на возможность общения. Из 4-х "китов", на которых держится любой языковой тренинг (чтение, письмо, говорение и восприятие речи на слух) повышенное внимание уделяется именно двум последним.

Вы не услышите на занятиях особенно сложных синтаксических конструкций или серьезной лексики. Устная речь любого грамотного человека достаточно сильно отличается от письменной. Попробуйте последить за собой в течение дня: много ли вы употребили длинных предложений? Конструкций в сослагательном наклонении? К сожалению, эпистолярный жанр уходит в прошлое, и если наши потомки будут судить о нас только на основе e-mail'ов и других "памятников" сетевой литературы, то их мнение вряд ли будет лестным... Однако ошибкой было бы думать, что коммуникативный метод предназначен только для легкой светской беседы. Те, кто хочет быть профессионалом в конкретной области, регулярно

читают публикации по своей тематике в иностранных изданиях. Обладая большим словарным запасом, они легко ориентируются в тексте, но поддержать беседу с иностранным коллегой на ту же тему им стоит колоссальных усилий.

Коммуникативный метод призван, в первую очередь, снять страх перед общением. Человек, вооруженный стандартным набором грамматических конструкций и словарным запасом в 600-1000 слов, легко найдет общий язык в незнакомой стране. Однако есть и обратная сторона медали: клишированность фраз и небогатый лексикон. Добавьте к этому массу грамматических ошибок, и вы поймете, что единственный способ не прослыть, скажем, так, неумным собеседником - повышенное внимание к партнерам, знание этикета и постоянное желание совершенствоваться. Те, кто учится по коммуникативной методике - "легкая кавалерия". Они гарцуют под стенами крепости, совершают стремительные атаки и хотят сорвать флаг, не замечая, как красива осажденная цитадель.

Интенсивная методика. Особую популярность приобретает интенсивная методика обучения английскому. Она выручает всех, для кого фразы "время - деньги" и "деньги - время" равнозначны. Изучать английский интенсивно позволяет высокая степень шаблонности - этот язык состоит из клише на 25%. Запоминая и отрабатывая определенный круг "устойчивых выражений", вы в принципе сможете объясниться и понять собеседника. Конечно, избравшему интенсив не удастся получить удовольствие от чтения Байрона в подлиннике, но ведь и цели этого курса совсем иные.

Интенсивный метод направлен на формирование "выразительного речевого поведения", и поэтому часто имеет языковой характер. На хороших курсах вам, скорее всего, обеспечат возможности неограниченного общения и максимальной реализации потенциала, а "в фокус" курса попадут ваши потребности. Каждый студент сможет почувствовать себя личностью. На самом деле ни одна из методик не является системой, непроницаемой для внешних воздействий.

Литература:

1. Миролюбов А.А. Майкл Уэст и его методика обучения чтению, Иностранные языки в школе, 2003, №2. - с. 46-47, 54.
2. Метод "прочти - скажи" при обучении иностранному языку (Майкл Уэст)
3. М. Уэст и его методика обучения чтению.

Нодира Усманова, Шахзада Базарбаева
(Ташкент, Узбекистан)

ЗНАЧЕНИЕ ФРАЗ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Французский язык использует словосочетания для выражения многих понятий, которые в русском языке обозначаются одним словом, нередко производным (*de bonne heure* «спозаранку», *mettre hors d'état de nuire* и т.п.). Вместе с тем во французской фразеологии используются в большей степени переносные (специализированные) значения слов, нежели их образные значения.

Сравнительно малообразные фразеологизмы французского языка приближаются нередко по своему характеру к перифразам синтаксического типа, своеобразие которых состоит в ограниченной возможности их лексического наполнения. Другой особенностью французской фразеологии является большая вариантность – сравнительная легкость синонимической замены отдельных компонентов словосочетания.

Фразеологические сочетания характеризуются своей структурой, лексическим составом и значением. Каждая из этих сторон имеет свою специфику в языке, причем специфика эта связана с некоторыми общими особенностями данного языка.

1. Во французском языке имеются некоторые специфические, отсутствующие в русском языке, структурные модели словосочетаний, связанные с особенностями грамматического строя языка. Среди них следует отметить:

а) Выражения, состоящие из глагола и приглагольных объектных местоимений – *les mettre, y voir clair*. Эти выражения являются особенностью тех языков, где есть приглагольные местоимения.

б) Выражения, состоящие из глагола и существительного без артикля и предлога – *rebrousser chemin, prendre congé*. Такая структура приобретает своеобразие в языке, где прямое дополнение обычно сопровождается артиклем.

в) Выражения, состоящие из каузативного глагола (*laisser, faire* и др.) и инфинитива смыслового глагола (*faire valoir, se laisser aller, faire danser* и др.), их наличие, несомненно, связано с широким распространением в языке обычных нефразеологических каузативных конструкций.

г) Выражения, в состав которых входит инфинитивная определительная конструкция – *laid à faire peur, malade à mourir*.

д) Выражения, восходящие к абсолютным конструкциям – *la tête la première, la main haute*.

Все эти структурные типы фразеологизмов связаны со специфическими типами словосочетаний во французском языке. Наряду с этим встречаются случаи, когда какой-либо тип словосочетания одинаково представлен и в русском, и во французском языках, но в одном из них он, в силу каких-либо причин,

выступает чаще в качестве основы для образования фразеологических единиц. Например, словосочетания типа предлог + прилагательное + существительное имеются в обоих языках и служат базой для создания фразеологических единиц (ср. «на полный ход», «во весь опор» и французское «à toute volée»).

Однако во французском языке подобные словосочетания образуются и используются сравнительно чаще, поскольку в связи с относительной бедностью адвербиальной деривации они нередко являются единственным средством характеристики действия. Сочетания типа глагол + предлог + существительное (ср. «пустить в ход» и «mettre en oeuvre») также широко употребляются в обоих языках. Но во французском они используются чаще как аналитическое средство выражения значения, передаваемого в русском языке одним словом (обычно производным глаголом). Например, *mettre à la raison* «образумить», *porter aux nues* «превозносить».

Аналитическими тенденциями французского языка объясняется и широкое использование фразеологизмов с полуслужебными словами отвлеченного значения типа *coup, mise, prise, homme* и т.п.

2. Быть может, менее заметна, но еще более своеобразна специфика французской фразеологии в области лексического состава единиц.

а) Некоторые разряды слов во французском языке выступают как излюбленные семантические стержни для формирования фразеологизмов. Во французском языке свободные сочетания со словами, обозначающими части тела, часто используются для характеристики действия или предмета. Например, *écrire d'une main hative* «торопливо писать», *regarder d'un oeil fixe* «пристально смотреть». Эта общая тенденция французской речи приводит к появлению огромного числа фразеологизмов, стержнем которых является слово, обозначающее часть тела, причем многие их эквиваленты построены на совсем другой образности. Слова *cheville, roue, cil* и др., русские эквиваленты которых почти не образуют фразеологизмов, входят во французском языке во многие словосочетания.

Много фразеологических словосочетаний во французском языке образуют прилагательные, обозначающие цвет (*blanc, noir, rouge, jaune* и др.). Русские эквиваленты этих выражений содержат определения иного семантического разряда (*rire jaune* «принужденно смеяться», *peur bleue* «панический страх» и т.п.).

б) В пределах одного разряда понятий разные языки выбирают в качестве центра фразеологии различные слова. Так, в русской фразеологии из всех чисел самым популярным является семь. Во французском языке фразеологизмов со словом *sept* сравнительно мало и излюбленным числом во фразеологии является *quatre*. Названия домашних животных, растений, металлов, предметов быта также неравномерно представлены во фразеологии двух языков.

в) Специфика фразеологии проявляется в том, что в разных языках во фразеологических сочетаниях реализуются разные фигуральные значения слов, имеющих одинаковое основное и прямое значение.

Русское слово мешок и французское *sac* имеют сходное основное значение. Однако в русской фразеологии реализуется переносное значение мешка как вместилища чего-либо: «шила в мешке не утаишь» и т.п. Во французском языке слово *sac* также используется во фразеологизмах с этим значением: *vider son sac, sac à vin* и т.п. Но, помимо этого, «*sac*», означающий также дорожный мешок (значение, близкое к значению русского слова котомка), образует ряд фразеологизмов, в которых это слово символизирует понятие «отправления в путь»: *trousser son sac et quilles, mettre sac au dos*.

г) Лексическая специфика фразеологизмов проявляется в особенностях сочетаемости понятий.

Антитеза – характерная черта французской речи – отражается и во фразеологии. Во французском языке очень много единиц, построенных на сочетании антонимических понятий: *queue – tete, miel – fiel, semer – moissonner, cave – grenier* и т.д.

Иногда в качестве семантического ядра фразеологизма выступают понятия, находящиеся в определенной метонимической связи, отражающей реальную связь вещей. Так, во французском языке имеется целый ряд выражений, составленных на основе соотносительных понятий: *chat – souris, moelle – os, eau – moulin* и др.

3. С точки зрения соотношения формы и значения можно отметить следующие особенности фразеологизмов:

а) В каждом языке имеются безэквивалентные фразеологизмы, т.е. такие, значение которых не закреплено в другом языке в форме устойчивого выражения. Например, следующие фразеологические выражения французского языка не имеют фразеологических эквивалентов в русском – *il vaut mieux tendre la main que le cou; dessous de table*.

б) Общее значение могут иметь выражения с разной образной структурой – *etre sur les dents* «быть без задних ног».

в) Фразеологизмы с одинаковым значением могут совпадать по образности, структуре, но расходиться по лексическому составу – *faute de grives on mange des merles* на безрыбье и рак рыба, *faire le jeu de...* играть на руку кому-то, *apporter de l'eau au moulin* лить воду на чью-либо мельницу.

г) Фразеологизмы с одинаковым лексическим составом могут различаться по значениям.

Например, *les mains m'en tombent* (от удивления) и «у меня руки опускаются» (от отчаяния).

Литература:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. М., 1990.
2. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Изд-во Ростовского университета. 1964.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М., 1966.
4. Ашукин Н.С. Крылатые слова: литературные цитаты; образные выражения. М., Худ. Лит. 1987.
5. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. – М., Наука, 1977.
6. Виноградов В.В. Русский язык. – М., Наука, 1972.

Зулифар Хабибуллаева
(Ташкент, Узбекистан)

РИТОРИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ В ПОСЛАНИЯХ ИВАНА ГРОЗНОГО

На Руси в конце XIV – начале XV вв. происходят заметные изменения в письменном литературном языке, которые в науке получили название «второго южнославянского влияния». Второе южнославянское влияние – это сложное явление, которое представляет собой комплекс общественно-политических, культурных, литературных, искусствоведческих и лингвистических явлений. В эпоху второго южнославянского влияния появляется новый пышный, риторический стиль «плетение словес».

Наиболее подробно «плетение словес» охарактеризовано В.В. Колесовым в книге «Древнерусский литературный язык». «Особенность нового стиля, – пишет он, – в принципиальной асимметрии компонентов, опорные слова текста могут находиться в различных местах синтагмы, соответственно изменяется и порядок слов...» [3, 198-199].

«Литературный этикет» требует художественного вкуса, тогда как канон требовал «духовной зоркости и чуткости». Стиль «плетение словес» поэтому определяют как риторический и панегирический. Страстное слово должно занимать главное место в доказательствах, то есть логические доказательства должны обязательно подкрепляться эмоциональной речью. «Доводами начинается убеждение, а завершается оно потрясением сердца. Основу страстей составляют чувствительность и воображение» [7, 37].

В средние века искусство красноречия постепенно заменяется риторикой письменного текста. Её основным направлением становится искусство написания писем. В связи с этим представляется необходимым выяснить, в чем выражается риторизм, какие приемы использует автор для создания произведения в «панегирическом стиле». Риторический стиль Ивана Грозного представляет собой сложное переплетение семантических и синтаксических фигур речи. К семантическим конструкциям следует отнести сравнение, антитезу, градацию. В Переписке Ивана Грозного с Андреем Курбским наблюдаем большое количество сравнений. Сравнения в древнерусской литературе отличаются по своему характеру и внутренней сущности от сравнений новой литературы.

В противоположность литературе нового времени в русской средневековой литературе сравнений, основанных на зрительном сходстве немного. В ней гораздо больше, чем в литературе нового времени, сравнений, подчеркивающих осязательное сходство, сходство вкусовое, обонятельное, связанных с ощущением материала, с чувством мускульного напряжения. Для сравнений нового времени (XIX – XX веков) типично стремление передать внешнее сходство сравниваемых объектов, сделать объект наглядным, легко представимым, создать иллюзию реальности [4, 177].

Сравнения нового времени основываются на многообразных впечатлениях от объектов, привлекают внимание к характерным деталям и второстепенным признакам, как бы извлекая их на поверхность и доставляя читателю «радость узнавания» и радость непосредственной наглядности. Как отмечает Д.С. Лихачев: «Обычные «средние» сравнения в древнерусской литературе иного типа: они касаются внутренней сущности сравниваемых объектов по преимуществу» [4, 177].

Например, в посланиях Ивана Грозного с Андреем Курбским встречаются следующие сравнения: Яко же убежавши от наших, яко же пси, нелепая глаголюще; тако же и ты по своему злобесному изменному собацкому хотению и умышлению, изступив ума неистовся, бесному подобяся, колебляся, писал еси; Яко же Анний и Амврий противятся истине, человецы растивше умом и неискушение о вере. Али всю Русскую землю, яко птицу, рукою своею возмещи? [6, 176];

Или же по Курбсково думъ насъ, яко мшицу, потребиши? [6, 176] и другие. Отметим, что ряд сравнений имеет явно книжный характер. Иван Грозный в качестве сравнений использует эпизоды Священного писания, имена персонажей Ветхого и Нового Завета. Антитеза – не только средство выразительной речи: это в первую очередь действенный способ создания идей, соответствующий природе человеческого мышления. Антитеза извлекает из мысли противоположность, что позволяет познавать мир не только путем сравнения явлений, но и в столкновении явлений противопоставленных, «крайних». Основой антитезы является, как правило, пара (или несколько) антонимов. Достоинство этого приема заключается в том, что не утомляет слушателя, придает мысли силу и выразительность [5, 228- 229].

Когда же мы находим доброхотных, и душу за нас полагающих истинно, а не лестно, не языком глаголюще благая, а сердцем злая собирающе, не пред очима собирающе и похваляюще, а вне – расточающее и укоряюще... [6, 26] Совесть свою ты испытал еси не истинно, а лестно [6, 26] Проповедая не красти, крадеши? Глаголя не прилюбы творити, прилюбы творити? Гнушаясь идол, святая крадеши? Июе в законъ хвалишися, преступлением закона богу досомсдаеши [6, 144].

Восходящая и нисходящая градация. Суть градации состоит в том, что перечисляемые в речи элементы (слова, словосочетания, фразы) располагаются в порядке, при котором их значение усиливается или ослабляется, благодаря чему создается нарастание производимого ими впечатления [5, 229-232]. Оставалась надежда только на милость божие, и на милость пречистой богородицы, и на всех святых молитвы и уповали лишь на благословение родителей наших [6, 42]. Кто сможет подробно перечислить все те притеснения, которым мы повергались в житейских делах, во время поездок, и во время отдыха, и в церковном предстоянии, и во всех других делах... [6, 46] (нисходящая градация).

Использование градаций в посланиях позволяло царю сильнее воздействовать на эмоциональное состояние собеседника. Со всех сторон на нас двинулись войной иноплеменные народы – литовцы, поляки, крымские татары, Астрахань, ногаи, казанцы, и от вас, изменников пришлось претерпеть разные невзгоды и печали [6, 42]. Нет ни эллина, ни скифа, ни раба, ни свободного все едины во Христе... [6, 148] (восходящая градация). Основными способами ритмической организации текста в переписке является: изоколия, или равенство структурных частей речи; изометрия – одинаковость метров – клаузул, то есть совпадение слогов, следующих за последним ударением колона; гомеотелевты – грамматические рифмы (глагольные, наречные, субстантивные, адъективные).

В строе риторически украшенной речи грамматические рифмы тяготели к концу высказывания, поскольку несли на себе интонационное и смысловое ударения, делили период на относительно соразмерные отрезки и требовали после себя паузу [1, 156-157].

Увы мне грешному,/ горе мне окаянному,/ ох мне скверному... (6, с. 144). Се у вас учитель и наставник,/ от сего учитися,/ от сего наставляйтеся,/ от сего просвещайтеся,/ о сем утверждайтеся [6, 144]. Ивана Белского и иных в разные места заточита/ Даниила митрополита в заточение послаша/ таково свое хотение во всем учиниша/и самиубо царствовати начаша [6, 46].

Данные фрагменты из текста являются примерами изоколии, части конструкций соотносимы по объему, построены по «торжественным» синтаксическим конструкциям. Они обладают одним и тем же ритмом, заканчиваются гомеотелевтами – в первом случае адъективными, во втором – глагольными рифмами в форме повелительного наклонения, в третьем случае также глагольными рифмами, но в форме сигматического аориста. Известно, что в древнерусской прозе ритм и рифма часто не выдерживаются до конца, а порой бывают случайны, тем не менее, звуковой повтор на конце соседних фраз усиливает выразительность и благозвучность речи, придает ей размеренное и плавное течение.

Ритмическая организация речи создается за счет синтаксических фигур: риторические вопросы, повтор. Приведенные выше примеры демонстрируют то, как эпифора (повторение заключительных элементов) способствует созданию ритма речи. Анафора (единоначалие) – фигура весьма частотная в посланиях Грозного: тако ли убо честь подобна... тако ли убо навыкп государю служити? а еже убо нас... а еже убо супротивным, разумевай, или мниши... или есть вам... [6, 45].

Часты в Посланиях Ивана Грозного и тавтологические конструкции, обыкновенно сопровождаемые приемом синонимии. Например: ... прииде на небесное во онь век некончаемый и предстояти царю царем и господу господем ... Природу словесных повторов и тавтологии в стиле «плетение словес» точно и доказательно раскрыл Д.С. Лихачев: «Зыбкость всего материального и телесного при повторяемости и извечности всех духовных явлений – таков мировоззренческий принцип, становящийся одновременно и принципом стилистическим. Этот принцип приводит к тому, что авторы широко прибегает и к таким приемам абстрагирования и усиления эмфатичности, которые с точки зрения нового времени, могли бы скорее считаться недостатком, чем достоинством стиля: к нагромождениям однокоренных слов, тавтологическим сочетаниям и т.д.» [4, 31].

Эмоциональный стиль Ивана IV изобилует вопросительными и восклицательными интонациями. Они ярко выражают оценку автора, передают его чувства. Грозный не скрывает своего отношения к тому, о чем пишет, и намеренно подчеркивает его: Се ли «совесть прокаженна» яко свое царство в своей руце держати, а работным своим владѣти не давати? Се ли «сопротивен разум», еже не хотѣти быти работным своими владѣнну? Се ли «православия пресвѣтлое», еже рыбы обладаему и повеливаему быти? Сию убо погибель нам советуешь? И сия убо погибель на твою главу паче да будет! [6, 30].

Вопросы и восклицания сообщают посланиям то торжественное звучание, то резкий, негодующий тон. Они как бы приковывают внимание читателя к происходящему, держат его в напряжении, направляют его мысли и чувства в нужное Ивану IV русло. Данные обращения и восклицания помогают «воспроизвести» ситуацию непосредственного общения, вопросы служат связующим звеном между частями письма, подчеркивают его ключевые места. Использование элементов ораторского искусства в переписке является следствием распространения в XVI веке стиля «плетения словес» как способа построения текста. В посланиях Ивана Грозного можно выделить следующие особенности, характеризующие манеру изложения монарха:

1. Фактический материал чередуется с пространными лирическими отступлениями автора, обильной цитацией церковной литературы.
2. В текстах большое значение приобретают риторические фигуры и восклицательные предложения.
3. Напряженная манера повествования создается обилием тропов и фигур, образующими иногда длинную цепочку слов, характеризующих объект описания.
4. Уделяется много внимания стилистическим и риторическим приемам и средствам создания образа [2, 80-84].

Таким образом, в посланиях Ивана Грозного создается особая манера повествования, которая объединила всю пестроту предшествующих приемов книжного повествования в одну «цветистую одежду, достойную величавых идей третьего Рима и пышного всероссийского самодержавства» [2, 80-84].

Литература:

1. Калугин В.В. Андрей Курбский и Иван Грозный. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 417 с.
2. Ковалевская Е.Г. История русского литературного языка. – М.: Просвещение, 1992. – 303 с.
3. Колесов В.В. Древнерусский литературный язык. – М.: Высшая школа, 1989. – 296 с.
4. Лихачев Д.С. Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния//Исследования по древнерусской литературе. – Л.: Наука, 1986. – 406 с.
5. Михальская А.К. Основы риторики. – М.: Просвещение, 1996. – 210 с.
6. Памятники литературы Древней Руси (вторая половина XVI в.)/Под. ред. Д.С. Лихачева. – М.: Художественная литература, 1986. – 640 с.
7. Сперанский М.М. Правила высшего красноречия. – М.: КД Либроком, 2014. – 238 с.

Ірина Циганок
(Ізмаїл, Україна)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ЗМІСТУ З НАЗВАМИ РЕАЛІЙ: УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

У сучасній мовознавчій науці національно-культурні елементи семантики прийнято виявляти на трьох рівнях плану змісту фразем. Їхньому вивченню присвятили свої різноаспектні наукові розвідки О. Остапович [9], В. Мокієнко [6; 7], Д. Мальцева [5], Ю. Сологуб [10], Г. Онкович [8] та ін.

Мета нашого дослідження описати один із різновидів таких етнофразем – ФО з найменуванням певної реалії в українській та болгарській мовах.

Серед реалій віднаходимо лексичні одиниці, котрі не мають еквівалентів у інших мовах. Йдеться про найменування предметів і явищ, що характерні певній культурі без аналогів у іншій культурі. Оскільки таких слів велика кількість, їх опис потребує детальної диференціації.

Мова йде насамперед про назви побутових реалій, під якими розуміють колоритні предмети матеріальної чи духовної культури конкретного народу. Найменування таких реалій відносять до безеквівалентної лексики.

У науковій студії «Реалія і переклад» українська перекладознавець Р. Зорівчак описала реалії як моно- та полілексемні одиниці, основне лексичне значення котрих уміщує (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [4, с. 58]. В. Виноградов акцентує увагу на лінгвокультурній складовій поняття, зазначаючи, що «специфічні факти історії й державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття – все це зазвичай іменують реаліями» [1, с. 19].

До сьогодні немає одностайності щодо розподілу реалій. Однією з найбільш відомих у науковому обігу є класифікація реалій С. Влахова та С. Флоріна. Автори виділяють предметну, часову та місцеву класифікації таких мовних одиниць. Наприклад, в основу першої класифікації реалій покладено предмет або явище, найменоване реалією, як-от:

- 1) географічні реалії (назви об'єктів географії, метеорології; об'єктів, пов'язаних з людською діяльністю; назви тварин і рослин);
- 2) етнографічні реалії (поняття у сфері побуту і культури народу), як-от: побутові; трудові; поняття мистецтва та культури; етнічні поняття; міри та гроші;
- 3) суспільно-політичні реалії (адміністративно-територіальні, владні, військові номени);
- 4) найменування організацій, звань, титулів, станів, каст [2, с. 59-65].

В. Виноградов розглядає усі лексичні одиниці, що передають досліджувану фонову інформацію й виділяє на ряд тематичних груп:

- найменування побутових реалій (житло, майно; одяг; їжа, напої; види праці та заняття; грошові знаки, одиниці міри, музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці; народні свята, ігри; звернення);

- лексика на позначення етнографічних і міфологічних реалій (етнічні і соціальні спільноти та їх представники; божества, казкові істоти, легендарні місця);
 - назви реалій світу природи (тварини; рослини; ландшафт, краєвид);
 - номени на позначення реалій державно-адміністративного устрою та суспільного життя (адміністративні одиниці і державні інститути; громадські організації, партії тощо);
 - лексика, яка називає ономастичні реалії (антропоніми; топоніми; імена літературних героїв) – про що йтиметься в окремих параграфах;
 - найменування асоціативних реалій (вегетативні символи; анімалізми; колірні символи; фольклорні, історичні та літературно-книжкові алюзії).

У них відображено апелювання до способу життя, поведінки, рис характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, історичних подій, міфів тощо. Вони зазвичай містять натяк на який-небудь фразеологізм, прислів'я, приказку, крилатий вислів [1].

На думку Р. Зорівчак, з перекладознавчого погляду слід виділяти реалії в історико-семантичному та структурованому планах. З історико-семантичного погляду розглядають: 1) власні реалії (при існуючих референтах); 2) історичні реалії. Історичним реаліям дослідниця дала таке визначення: «це семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність» [4, с. 70].

Фразеологічні одиниці на позначення заможності / незаможності вивчає Н. Ядловська, підкреслюючи, що в уявленні українців соціальне розшарування асоціюється з багатьма чинниками (гроші, коштовності, дорогий одяг, наявність / відсутність власного помешкання) [12].

Так, за нашою вбіркою, до етнофразем української та болгарської мов з компонентом реалією відносимо ФО з лексемами на позначення:

- їжі (масло, вареник, мед, хліб), порівняймо: укр. *катається як вареник у маслі* і болг. *живея като бърбек в лой*; укр. *все йде як по маслу* і болг. *върви по мед* – зі сталим значенням хорошого, ситого життя; укр. *хліб і до хліба*; *вистачає на хліб з маслом* – 'добре жити' і навпаки 'бідно жити' – *перепастися на хліб*; *перебиватися з хліба на воду*; *жити на сухому хлібі*; *їсти сухий хліб*; *відривати шматок хліба від рота*; *хліба ні скорини*; *пити на свій хліб*; *заробляти [на] власний шматок хліба*; *добувати свій хліб*; *дати хліб у руки* – 'жити самостійно';

- грошей: укр. *ломаного гроша не вартий* і болг. *пара не струва* – означає 'не становить цінності';

- соціального стану: укр. *без царя в голові* і болг. *хлопа му дъската* – про людину, яка немає витримки;

- багатства: укр. *обіцяти золоті гори* і болг. *обеща-вам златни планини* – на позначення великих обіцянок.

Як свідчать наведені вище приклади фразем, найчастотнішою реалією виявляється хліб. Він є найважливішим, а тому, мабуть, і традиційним продуктом для українців. Загалом для всіх слов'ян хліб символізує рівень добробуту, багатства, здоров'я. Наведені фразеологічні одиниці з компонентом *хліб* є фразеологічними синонімами й утворюють один синонімічний ряд.

В. Жайворонок у словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» подає таке визначення цієї реалії: «хліб – харчовий продукт, що випікається з борошна, або зернова культура на пні; споконвіку хліб у великій пошані; ставлення до нього побожне, культове», і наголошує, що «хліб – це Божий дар; не випадково його випікають ... у формі сонця й називають святим... він має обрядове значення – при сватанні, заручинах, батьківському благословенні на шлюб, при новосіллі, на похороні тощо; символ щастя, розмноження, згоди, єднання, багатства; найголовніша їжа» [3, с. 618].

Отже, в етнофразеологізмах з компонентом на позначення конкретної реалії відображено специфіку народної культури, історії та побуту.

Як свідчать приклади, в обох мовах найчастіше це номени на позначення їжі, страв, грошей, соціального та матеріального стану людей. На основі зіставлення фразеологічних одиниць такого типу виявлено, що деякі найменування предметів, явищ, відношень в обох народів спільні, а деякі мають свою специфіку, що зумовлено історичними подіями й етнічними традиціями та звичаями. Досліджувані фраземи характеризуються чи не найбільшим когнітивним та країнознавчим навантаженням.

Література:

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 340 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Д. Г. Мальцева. – М.: Высшая школа, 1991. – 175 с.
6. Мокиенко В. Славянская фразеология / В. Мокиенко. – Москва: Высшая школа, 1989. – 207 с.

7. Мокієнко В. М. Українська етнофразеологія в загальнослов'янському висвітленні / В. М. Мокієнко. – К.: Пульсари, 2002. – 233 с. URL: <http://corpus.leeds.ac.uk/bogdan/publications/2002-Babych-Electronic-syntactic-of-Ukrainian-towards-the-problem-of-developing.pdf>
8. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства / Г. Онкович // Дивослово. – 2015. – № 9. – С. 12-16.
9. Остапович О. Я. Фразеологізовані образи-символи з країнозначою семантикою у мовних взаємовпливах Австрії й України / О. Я. Остапович // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 46-49.
10. Сологуб Ю. П. Етнокультурные параллели во фразеологии различных языков / Ю. П. Сологуб // Collegium. – К. – 2016. – № 2. – С. 51-60.
11. Українсько-болгарський словник: Бл. 20 000 слів / Укл. К. К. Потапенко. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
12. Ядловська Н. Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії / Н. Ядловська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2017. – С. 122-125.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Doszhanova Gulzhamila Sermaganbetovna** – Temirzhanova Perizat Kenesbekovna Kazakh Humanitarian Law and Technical Higher College, The Republic of Kazakhstan.
- Абдувалиева Машхура Абдувохид кизи** – студентка Узбекского государственного университета мировых языков.
- Аймухамбетов Олжас Кайратович** – Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилёва.
- Алексєєва Ганна Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету.
- Алексєєва Олена Петрівна** – студентка 2 курсу магістратури Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.
- Антипіна Олександра Вадимівна** – студентка Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Антоненко Валентина Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, фінансів та економічної безпеки Донецький національний технічний університет (м. Покровськ).
- Базарбаєва Шахзада Аллияр кизи** – студентка Узбекского государственного университета мировых языков.
- Байшова Коркем Оразбаєвна** – магістрант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева
- Барнась Володимир Іванович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Басова Катерина Олександрівна** – студентка Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Бахадирова Гулноза Камаловна** – преподаватель Узбекского государственного университета мировых языков.
- Бейсембаєва Жанаргуль Алибиевна** – кандидат филологических наук, заведующая кафедрой теории и практики иностранных языков Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева
- Бекмурзаєва Кумри Абдураимовна** – преподаватель, Сирдарынский области, Баёвутский район, школа №37.
- Беник Роман Іванович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Білик Валентин Вікторович** – викладач кафедри СФП НАВС.
- Бондаренко Зоя Петрівна** – заступник декана факультету психології та спеціальної освіти з виховної роботи, керівник Центру соціальних ініціатив і волонтерства, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Бордаєв Владислав Вікторович** – студент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
- Бородаєвський Олексій Валерійович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Бублик Анна Геннадіївна** – викладач кафедри іноземних мов Миколаївський національний університет умені В. О. Сухомлинського
- Ваврик Тетяна Олександрівна** – асистент кафедри прикладної математики Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Вакуленко Валентина Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор кафедри адміністрування та управління освітою, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Краматорськ).

- Василіук Людмила Анатоліївна** – вчитель географії, біології та екології Любимівська ЗОШ I-III ступенів №2 Каховського району Херсонської області.
- Верещака Альона Юріївна** – студентка Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Волик Вікторія Анатоліївна** – студентка Полтавського коледжу нафти і газу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.
- Вотякова Марина Александровна** – старший преподаватель кафедри медичинської фізики і інформатики Донецького Національного Медичинського Університету.
- Голованова Юлія** – магістрант кафедр готельно-ресторанного бізнесу Київський національний університет культури і мистецтв.
- Грамащук Руслан Сергійович** – студент Одеського державного екологічного університету
- Данилкова Елена Владимировна** – слухатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины».
- Демцюра Ольга Александровна** – студентка Харьковского національного економічного університета імені Семена Кузнеця.
- Долгова Алла Вячеславівна** – Ізмаїльський державний гуманітарний університет.
- Сланська Ніна Олександрівна** – ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».
- Жевнеренко Катерина Владимировна** – УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины».
- Кабанець Людмила Валеріївна** – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України,
- Караматдинова Айжамал Жениз кизи** – Узбекский государственный университет мировых языков
- Касперович Ярослав Леонідович** – студент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Кифор Дмитро Степанович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Клімова Анастасія Володимирівна** – студентка Донецького національного технічного університету (м. Покровськ).
- Князь Катерина Олександрівна** – студентка Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Кобенко Світлана Миколаївна** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Кондратьєв Віталій Андрійович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Костюк Володимир Володимирович** – адвокат. Ірпінь. Україна.
- Кузенков Олександр Васильович** – доцент кафедри СФП НАВС.
- Кульбабська Ольга Станіславівна** – викладач вищої категорії, викладач класу фортепіано КЗ «Гусятинська музична школа».
- Купріянов Владислав Михайлович** – ХНЕУ ім. Семена Кузнеця.
- Левицька Галина Іванівна** – асистент кафедри прикладної математики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Малєжик В'ячеслав В'ячеславович** – студент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Маслов Євген Андрійович** – студент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Мелибоева Зарифа Умаровна** – преподаватель Узбекского государственного университета мировых языков.
- Мельник Віталій Миколайович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

- Михайлюк Ірина Романівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної математики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Мухаметжан Светлана Ораловна** – докторант Академія государственного управления при Президенте Республики Казахстан.
- Недоходюк Руслан Михайлович** – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
- Немченко Анна Володимирівна** – студентка Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Непша Олександр Вікторович** – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.
- Ордабаева Р.Б.** – Таразский государственный педагогический университет.
- Петренко Марина Андріївна** – ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».
- Петровська Анна Валеріївна** – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.
- Раимкулова Мафтуна Абдуманнон кизи** – Узбекский государственный университет мировых языков.
- Садова Ірина Ігорівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Садовнича О.О.** – курсант 206 навчального взводу факультету № 2 ДЮІ МВС України.
- Сакова Тетяна Федорівна** – спеціаліст вищої категорії, викладач – методист Полтавський коледж нафти і газу, Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.
- Санай Г.Е.** – Таразский государственный педагогический университет.
- Сергієнко Владислав Костянтинович** – студент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Сірик Світлана Федорівна** – асистент кафедри комп'ютерних технологій, заступник декана з виховної роботи факультету прикладної математики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Сокол Володимир Миколайович** – фізична особа-підприємець. Ірпінь. Україна.
- Соловійова Дарія Олексіївна** – студентка Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця.
- Сорокіна Маріанна Євгенівна** – старший преподаватель кафедри иностранных языков Приазовского Государственного Технического Университету.
- Сушла Ольга Валеріївна** – студентка Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця.
- Таджибаева Ж.** – Таразский государственный педагогический университет.
- Таштанова Ёркиной Дилшод кизи** – студентка Узбекского государственного университета мировых языков.
- Турбін Данило Олексійович** – курсант Донецького юридичного інституту МВС України.
- Усманова Нодира Хражитдиновани** – преподаватель Узбекского государственного университета мировых языков.
- Хабибуллаева Зулифар Икболжон кизи** – Узбекский государственный университет мировых языков.
- Циганок Ірина Борисівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Чернікова Наталя Вячеславівна** – старший викладач кафедри природничих дисциплін, аспірантка Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Ширмовська Надія Генадіївна – кандидат технічних наук, доцент кафедри комп'ютерних систем та мереж Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Яценко Єлизавета Ігорівна – Донецький національний технічний університет.

Яценко Оксана Іванівна – аспірант кафедри педагогіки Житомирський державний університет імені Івана Франка.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 31 января 2019 г. проводится XII Международная научно-практическая интернет-конференция

«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.

9. Экономическая география.**III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ**

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекведение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 30 січня 2019 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (переклад в рубль – 500 рубль). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл., г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 34, к. 908. **РЕКОМЕНДУЕМ поштовою перекладом!**

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА RIA Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

5. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский // Евремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 31.01.2019 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибка не отправления отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: **+38 (097) 923 16 58:**

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,

молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 31 січня 2019 р. проводиться XII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розмішувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 30 січня 2019 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 5168 7456 0127 4365 (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту картку **МОНОВАНК 5375 4141 0434 5920** (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) (переказ через термінали **ІВОХ БЕЗ КОМІСІЇ**, для цього потрібно вибрати в меню **МОНОВАНК вказати номер карти та номер телефону 097 923 16 58**) після переказу орг. внеску потрібно відправити **SMS** підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

5. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
6. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються відомості про авторів (П.І.П. (повністю) телефон, Е-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **31 січня 2019 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Екатерина Жевнеренко (Гомель, Беларусь) ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОСНОВНОГО ОБМЕНА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА, ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКИХ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОРОД ГОМЕЛЯ.....	6
Руслан Грамащук (Одеса, Україна) ГЕНЕТИЧНІ МУТАЦІЇ ТА ГМО.....	9

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Вікторія Волик (Полтава, Україна) ІСТОРІЯ РОЗРОБКИ ЗАВАЛЛІВСЬКОГО РОДОВИЩА ГРАФІТУ.....	11
Куляс К.А., Флюгерт Д.І., Сокол Д.С., Тімошевський М.Ю., Волошановська О.Ю. (Одеса, Україна) ТЕРМІЧНИЙ РЕЖИМ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ.....	12
Куляс К.А., Сокол Д.С., Тімошевський М.Ю., Волошановська О.Ю. (Одеса, Україна) ФОРМУВАННЯ ПОЛІВ ПРИЗЕМНОГО АТМОСФЕРНОГО ТИСКУ У РЕГІОНІ АНТАРКТИЧНОГО ПІВОСТРОВА.....	15
Тетяна Сакова (Полтава, Україна) ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ ТА КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РАДЧЕНКІВСЬКОГО РОДОВИЩА.....	18

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Ліна Леонтьєва, Олексій Бородаєвський (Харків, Україна) ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	22
Светлана Мухаметжан (Астана, Казахстан) СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ УРБАНИЗАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	24

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Людмила Василюк (Каховка, Україна), Олександр Непша (Мелітополь, Україна) ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ МОНИТОРИНГ ПІДЗЕМНИХ ВОД ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	27
Наталія Чернікова (Харків, Україна) ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	29

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Gulzhamila Doszhanova, Perizat Temirzhanova (The Republic of Kazakhstan) RICE CULTURE OF KYZYLORDA AND METHANE USE.....	32
Катерина Басова (Харків, Україна) РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	33
Альона Верещака (Харків, Україна) НОВІТНІ МЕТОДИ МАРКЕТИНГУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	35
Юлія Голованова (Київ, Україна) ОБҐРУНТУВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	37
Ніна Єланська, Марина Петренко (Покровськ, Україна) РОЗРОБКА ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	40
Анастасія Клімова (Покровськ, Україна) ПРОБЛЕМА ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	41
Катерина Князь (Харків, Україна) РОЛЬ РОЗВИТКУ ІТ СФЕРИ У ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	44
Катерина Князь (Харків, Україна) ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	46
В'ячеслав Малєжик (Харків, Україна) ФІНАНСОВИЙ РИНОК ЯК НАЙВАЖЛИВИШИЙ ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	47
Євген Маслов (Харків, Україна) ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	49
Євген Маслов (Харків, Україна) ТРУДОВІ РЕСУРСИ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	51
Владислав Сергієнко (Харків, Україна) ЩОДО СТРАТЕГІЙ СУЧАСНОГО МАКРЕТИНГУ.....	53

Дарія Соловійова (Харків, Україна) ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА.....	54
Єлизавета Яценко (Покровськ, Україна) РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ.....	57
СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ	
Алла Долгова (Ізмаїл, Україна) ТРАДИЦІЙНІ РИСИ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ БЕССАРАБСЬКИХ ГАГАУЗІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	59
СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО	
Ольга Кульбабська (Гусятин, Україна) ВАСИЛЬ БАРВІНСЬКИЙ. ТРАГІЧНА ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ.....	61
СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА	
Marina Votyakova, Marianna Sorokina (Mariupol, Ukraine) MODERN EDUCATIONAL SESSION: METHODOLOGICAL AND THEORETICAL ASPECTS, PRACTICAL RECOMMENDATIONS.....	64
Олена Алексеева (Рівне, Україна) ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	66
Куралай Балкаева (Кызылорда, Казахстан) СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК- ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫСЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	68
Гулноза Бахадирова, Шахзада Базарбаева (Ташкент, Узбекистан) ИДЕИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ ГЛАВНАЯ.....	71
Зоя Бондаренко, Світлана Сірик (Дніпро, Україна) ПІДГОТОВКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ЯК ДЕТЕРМІНАНТА УСПІШНОСТІ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН.....	73
Валентина Вакуленко (Краматорськ, Україна) РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	76
Ірина Садова, Світлана Кобенко (Дрогобич, Україна) МУЗИКОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	77
Г.Е. Санай, Ж. Таджибаева, Р.Б. Ордабаева (Тараз, Казахстан) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.....	80
Оксана Яценко (Житомир, Україна) ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СЕРЕДОВИЩА ПРОГРАМУВАННЯ SCRATCH.....	82
СЕКЦІЯ: ПРАВО	
Олександра Антипіна (Харків, Україна) ПАРАДИГМА ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	85
Катерина Басова (Харків, Україна) ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ.....	87
Владислав Бордаєв (Харків, Україна) СТРАХУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	89
Ольга Демцюра (Харьков, Украина) МЕТОДЫ БОРЬБЫ С КАМКОРДИНГОМ И КАРДШАРИНГОМ В УКРАИНЕ И ЗАРУБЕЖОМ.....	90
Людмила Кабанець (Ірпінь, Україна) НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ СНД.....	92
Ярослав Каперович (Харків, Україна) ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ.....	94
Ярослав Каперович (Харків, Україна) ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	96
Катерина Князь (Харків, Україна) ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У СФЕРІ ВІДЕОІГР.....	98
Володимир Костюк (Ірпінь, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	99
Владислав Купріянов (Харків, Україна) ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ.....	101

Ліна Леонтєва, Нагорна І.С., Кучугура К.С. (Харків, Україна) СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬСЯ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ.....	103
Ліна Леонтєва, Олександра Дуліна (Харків, Україна) ПРАВОВА ОХОРОНА ВІНАХОДІВ ТА ПАТЕНТІВ.....	104
Ліна Леонтєва, Каріна Терещенко (Харків, Україна) ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	106
Анна Немченко (Харків, Україна) ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ СПОРІВ.....	108
Садовнича О.О. (Маріуполь, Україна) ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ ЗЛОЧИНІ.....	110
Владислав Сергієнко (Харків, Україна) ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	112
Володимир Сокол (Ірпінь, Україна) ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	114
Ольга Сусла (Харків, Україна) ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	115
Данило Турбін (Маріуполь, Україна) ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МАЛОЗНАЧНОСТІ ДІЯННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ УКРАЇНИ	117

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Машхура Абдувалиева (Гулистан, Узбекистан) ЕТУК ИНСОНЛАР ҲАЁТИ МАЗМУНИ ВА АКМЕОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ШАРТЛАРИ.....	120
Кумри Бекмурзаева (Боёвут, Узбекистан) BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH AHAMIYATI.....	121
Елена Данилкова (Ветка, Республика Беларусь) ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ В ПСИХОЛОГИИ.....	123
Ёркиной Таштанова (Гулистан, Узбекистан) BOLA TARBIYASIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....	126

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Олжас Аймухамбетов (Астана, Казахстан) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ SIML ДЛЯ СОЗДАНИЯ ЧАТ-БОТА НА C#.....	129
Ганна Алксєєва, Лариса Горбатюк, Наталя Кравченко, Олександр Панченко, Ганна Чуприна (Бердянськ, Україна) РОЗРОБКА ЗАСОБІВ ПОЗИЦІОНУВАННЯ В КООРДИНАТНОМУ ПРОСТОРИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ.....	131
Тетяна Ваврик, Надія Ширмовська, Дмитро Кифор (Івано-Франківськ, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА ДІАГНОСТУВАННЯ БІОМЕДИЧНИХ СИГНАЛІВ.....	134
Галина Левицька, Надія Ширмовська, Віталій Мельник (Івано-Франківськ, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЕРА КЕРУВАННЯ ПРАЛЬНОЮ МАШИНОЮ.....	138
Ірина Михайлюк, Надія Ширмовська, Роман Беник (Івано-Франківськ, Україна) ПОБУДОВА АЛГОРИТМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ЗНАЧУЩИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ ТА ПРАВИЛ В БАЗІ ДАНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.....	141
Анна Петровська (Черкаси, Україна) ВІДЕО ЯК СУЧАСНИЙ ФОРМАТ ПОДАННЯ ІНТЕРВ'Ю.....	144
Надія Ширмовська, Віталій Кондратьєв, Тетяна Ваврик (Івано-Франківськ, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ КОМПРЕСІЇ ДАНИХ....	146
Надія Ширмовська, Руслан Недоходюк, Галина Левицька (Івано-Франківськ, Україна) ЕКСПЕРТНА СИСТЕМА ДІАГНОСТУВАННЯ ГАЗОПЕРЕКАЧУВАЛЬНОГО АГРЕГАТУ.....	150
Надія Ширмовська, Володимир Барнась, Ірина Михайлюк (Івано-Франківськ, Україна) МОДЕЛЬ СИСТЕМНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БАНКУ.....	154

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Олександр Кузенков, Валентин Білик (Київ, Україна) ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ВПРАВ.....	159
---	-----

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Коркем Байшова, Жанаргуль Бейсембаева (Астана, Қазақстан) ВИЗУАЛІЗАЦІЯ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	161
Анна Бублик (Миколаїв, Україна) РОЗВИТОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ....	164

Айжамал Караматдинова (Ташкент, Узбекистан) ИНТЕРВЬЮ КАК МЕТОД ПОЛУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ И ЖАНР ЖУРНАЛИСТИКИ.....	165
Айжамал Караматдинова (Ташкент, Узбекистан) МАСТЕРСТВО ЖУРНАЛИСТА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ИНТЕРВЬЮ, ОБОСНОВАННОЕ НА ПРАКТИЧЕСКОМ ОПЫТЕ АВТОРА.....	167
Зарифа Мелибоева (Ташкент, Узбекистан) КАК ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ	169
Мафтуна Рамкулова (Ташкент, Узбекистан) КАК ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ	172
Нодира Усманова, Шахзада Базарбаева (Ташкент, Узбекистан) ЗНАЧЕНИЕ ФРАЗ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА.....	174
Зулифар Хабибуллаева (Ташкент, Узбекистан) РИТОРИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ В ПОСЛАНИЯХ ИВАНА ГРОЗНОГО.....	176
Ірина Циганок (Ізмаїл, Україна) ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ЗМІСТУ З НАЗВАМИ РЕАЛІЙ: УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКІ ПАРАЛЕЛІ.....	178
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	181
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из зарубежных стран.....	185
Інформація для учасників з України.....	188

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2018 р. – 194 с.

Материалы XI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2018 г. – 194 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці **молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»**

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

